

ISSN 2409 3238

Міністерство освіти і науки України
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

ЛІНГВІСТИКА ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЯ

**Лінгвістичні та лінгвокультурологічні аспекти навчання
іноземних студентів у вищих навчальних закладах України**

Збірник

Наукове видання

Том 12

Частина 1

2018

ISSN 2409 3238

Министерство образования и науки Украины
Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара

ЛИНГВИСТИКА. ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЯ

**Лингвистические и лингвокультурологические аспекты
обучения иностранных студентов в высших учебных
заведениях Украины**

Сборник

Научное издание

Том 12

Часть 1

2018

ISSN 2409 3238

The Ministry of Education and Science of Ukraine
Oles Honchar Dnipro National University

LINGUISTICS. LINGVOCULTUROLOGY

**Linguistic and linguocultural aspects of teaching foreign students
in higher educational institutions of Ukraine**

Collection

Scientific publication

Volume 12

Part 1

2018

УДК 811(082)

ББК 81:0; я 5

Л 59

Входить до «Переліку наукових фахових видань, в яких можуть друкуватись результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук», затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України № 1604 від 22.12.2016 року (додаток № 9)

*Друкується за рішенням Вченої ради
факультету української й іноземної філології та мистецтвознавства Дніпропетровського національного університету
імені Олеся Гончара*

Рецензенти:

д-р філол. наук, проф. **Панченко О. І.** (Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара);

д-р філол. наук, проф. **Приходько А. М.** (Запорізький державний технічний університет);

Редакційна колегія: д-р філол. наук, проф. **Ю. О. Шепель** (відп. ред.), д-р філол. наук, проф. **О. І. Панченко** (заст. відп. ред.); д-р філол. наук, проф. **В. В. Зірка**; д-р філол. наук, проф. **В. І. Ліпіна**; д-р філол. наук, проф. **Н. В. Підмогильна**; д-р філол. наук, проф. **І. І. Меньшиков**; д-р філол. наук, проф. **Г. В. Ходоренко**; д-р філол. наук, проф. **Т. В. Філат**; д-р філол. наук, проф. **Т. С. Пристайко**; д-р філол. наук, проф. **В. А. Глуценко**; д-р філол. наук, проф. **О. Лецак** (Польща); д-р філол. наук, проф. **В. А. Маслова** (Білорусь), канд. філол. наук, доц. **Д. П. Амичба** (відп. секр.).

Л 59 Лінгвістика. Лінгвокультурологія : збірник [Лінгвістичні та лінгвокультурологічні аспекти навчання іноземних студентів у вищих навчальних закладах України] / За заг. ред. проф. Ю. О. Шепеля. Дніпро : Акцент ПП, 2018. Т. 12. Ч. 1. 418 с.

Розглядаються актуальні проблеми сучасної лінгвістики, теоретичні аспекти когнітивної лінгвістики, прагмалінгвістики, лінгвокультурології, етнолінгвістики, лінгвістики тексту.

Рассматриваются актуальные проблемы современной лингвистики, теоретические аспекты когнитивной лингвистики, прагмалингвистики, лингвокультурологии, этнолингвистики, лингвистики текста.

The urgent problems of modern linguistics, theoretical aspects of cognitive linguistics, pragmalinguistics, linguoculturology, ethnolinguistics, text linguistics are regarded.

Збірник зареєстровано у міжнародних наукометричних базах даних:

Все науки

Scientific Indexing Services

Calaméo

AE Global Index

Наукова періодика України

Open Science Journal Open

JIFACTOR

Українські наукові журнал

Academic Journals Index

JIFACTOR

УДК 811(082)

ББК 81:0; я 5

© ДНУ імені Олеся Гончара, 2018

© Колектив авторів, 2018

**"Язык, каким бы богатым
в художественном отношении
и логичным он ни казался
последующему наблюдателю,
не является ни универсально-
историческим творением духа,
ни звеном культуры;
он доисторичен, внеисторичен.
Он есть источник духа или,
во всяком случае, связан
с источником духа
теснейшим образом"**

Ханс Фрайер

ПЕРЕДМОВА

=====

ПРО АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СУЧАСНОЇ ЛІНГВОДИДАКТИКИ ТА МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ

У даний час ми спостерігаємо значний розвиток у науково-технічному та інформаційному плані нашого суспільства, яке вимагає від людини високого рівня професійних і ділових якостей, здатності енергійно діяти у важких ситуаціях, оперативно приймати рішення. Затребуваними у даний час стають люди творчі, здатні мислити нестандартно, які вміють вирішувати поставлені суспільством завдання. У зв'язку з цим у сучасній освіті досить гостро постають завдання щодо підвищення ефективності навчання на усіх рівнях. Основна проблема при цьому полягає в пошуку таких засобів і способів навчання, які б сприяли не тільки міцному, осмисленому засвоєнню знань, але й формуванню універсальних способів навчальної діяльності, пізнавальних, творчих і організаційно-діяльнісних якостей у студентів, набуттю ними особистісного досвіду пізнання [1]. Отак, не випадково одними з найбільш затребуваних сучасними педагогами стають питання формування дослідницької культури, дослідницької компетенції.

Як відзначають фахівці, більшість з запропонованих МОН України компонентів компетенції можуть розвиватися в процесі науково-дослідної діяльності. Про роль і місце дослідницької діяльності студентів у сучасній вишівській освіті теж говорять багато. Її представляють як діяльність, яка пов'язана з вирішенням певного

творчого дослідницького завдання із заздалегідь невідомим результатом [1]. У сфері сучасної освіти у вищій дослідницькій діяльності отримує особливу цінність, оскільки вона є навчальною. Її розглядають як засіб особистісного розвитку і формування світогляду учнів. Якщо головною метою науки вважається отримання об'єктивно нового результату, нових знань, то мета навчально-дослідницької діяльності — набуття учнями функціонального навички дослідження як універсального способу освоєння дійсності. Досягнення цієї мети передбачає розвиток здатності до дослідницького типу мислення, активізацію особистісної позиції учня в освітньому процесі на основі придбання суб'єктивно нових знань, тобто тих знань, які отримані самостійно і є новими і особистісно значущими для конкретного учня. Дослідження в науці та освіті — явища різні. Навчально-дослідницька діяльність подібна до науково-дослідницької за вживанням у ній наукового методу, але істотно відрізняється за рівнем складності і методикам, які повинні бути посилені для учнів і спрямовані на їх розвиток. Будь-якому досліднику необхідні не тільки вміння, що мають пряме відношення до досвідченого пізнання, а й уміння бачити проблеми, вміння структурувати матеріал, отриманий в результаті власних досліджень, вміння доводити і захищати свої ідеї і навіть вміння отримувати нову інформацію на основі аналізу текстів, написаних іншими. Навчально-дослідна робота передбачає ознайомлення учнів з різними методиками збору матеріалів, спрямована на вироблення вміння узагальнювати дані і формулювати результати, які іноді прогнозуються заздалегідь, їх лише потрібно підтвердити.

Однією з головних завдань навчання російської та української мов, що висувається сучасною методикою, є формування соціокультурної компетенції, під якою розуміється «знайомство учнів з національно-культурною специфікою мовної поведінки і здатністю користуватись тими елементами соціокультурного контексту, які

релевантні для породження та сприйняття мови з точки зору носіїв мови: звичаї, правила, норми, соціальні умовності, ритуали, соціальні стереотипи, країнознавчі знання»[1, с. 323].

Особливу увагу в збірнику відведено статтям, пов'язаних із аналізом питань соціокультурної, міжмовної і міжкультурної комунікації. З кінця ХХ століття будь-яка національна мова зазнає значного впливу інших мов. Це призвело до появи у лінгвістичній науці і окремих наукового напрямку: лінгвістична парадигма, або так звана «контактна лінгвістика», «лінгвістика мовних контактів», або «лінгвістична контактологія», — який вивчає процеси і результати контактування мов у конкретному геополітичному просторі при певних історичних і соціальних умовах спілкування народів, етнічних груп, етнічних спільнот, окремих людських колективів, які розмовляють різними мовами [2—4].

У цих умовах навчальний процес набуває відповідної спрямованості, він виявляється орієнтованим на формування у студентів здатності до адекватного сприйняття культури нового для них суспільства. І тут важливо те, що українці чи росіяни говорять про себе, як самі оцінюють себе, свою культуру, історію. Саме побутове оточення, спілкування зі студентами-носіями мови у навчанні багато в чому визначають сприйняття «українського / російського світу».

Важливим завданням виховання іноземних студентів є ознайомлення і засвоєння ними істотних елементів української чи російської культури (українські / російські свята, традиції та обряди, відомості про історію українського / російського побуту і т. ін.), ознайомлення з соціально-психологічними нормами українського суспільства. Придбання навичок соціокультурної мовної компетенції значно покращує комунікацію.

Ще одна з найважливіших особливостей вивчення української / російської мови полягає в тому, що вивчення реалій іншої культури є двостороннім явищем,

тому що той, кого навчають, пізнає не тільки чужу мову і чужу культуру, а й по-новому інтерпретує факти рідної мови і рідної культури. У результаті цього в ході навчального процесу формується свідоме ставлення до зіставляється явищ, відбувається переоцінка цінностей, виникає додаткова позитивна мотивація вивчення мови як феномена культури [4]. Лінгвокультурологічна складова є обов'язковою умовою міжкультурної комунікації, для здійснення якої необхідне розуміння подібності та відмінності між культурами рідної країни і країни, мова якої вивчається

Усе частіше в літературі з'являється поняття "гендерний" аспект. На відміну від багатьох інших підходів до освіти, гендерний виходить із того, що в вищій освітній установі приходять не безликі учні, але юнаки і дівчата, здебільшого з рівнем рівнем культури і знань, особливо якщо це іноземні студенти. У цьому плані особливого значення набуває актуальності методична тема "Гендерний підхід у навчанні іноземних студентів".

Процеси модернізації в галузі освіти пов'язані з ідеєю створення умов для розвитку особистості та розкриття індивідуальності іноземного студента.

Перед педагогами вишів стоїть завдання вдосконалення системи форм і методів роботи, які сприятимуть просуванню іноземних студентів у навчанні відповідно до їх індивідуальних здібностей.

Сучасний викладач російської / української мови як іноземної повинен не тільки дати учням міцні знання, сформулювати необхідні вміння та навички, але й вміти побудувати освітній процес у такий спосіб, щоб розкрити можливості кожного і задовольнити його потреби в пізнанні.

Усе це вимагає від викладача постійного пошуку ефективних засобів впливу, включення нових форм роботи, вироблення нових принципів організації навчальної діяльності.

В умовах істотних змін соціокультурного життя спостерігається загальна тенденція трансформації культурних стереотипів мужності та жіночності, основою яких стають індивідуальність людини, свобода вибору шляхів самореалізації незалежно від статевої приналежності. Численні дослідження показують, що висока фемінність у жінок і маскулінність у чоловіків в сучасному суспільстві не є гарантією соціального і психічного благополуччя. Зараз стає очевидним той факт, що впровадження гендерного підходу в навчання є доцільним, однак при його реалізації існує можливість зіткнутися з низкою проблем, до яких, перш за все, відноситься недостатня підготовленість і обізнаність педагогічного складу.

Подання про навчальний процес і його результати часто вже не співпадає у педагогів і студентів. Саме тому суб'єктивний погляд на процес і результат навчання тих, кого ми вчимо, може бути корисний для аналізу викладачем підсумків своєї діяльності.

Литература

1. Веселовская О. А. Исследовательская деятельность как один из путей формирования учебно-познавательной компетенции / Лингвистические и дидактические аспекты в преподавании иностранного языка : сборник научных статей / отв. ред. И. В. Кренёва ; ПетрГУ. Петрозаводск : Издательство ПетрГУ, 2015. 120 с.
2. Воробьев В. В. О статусе лингвокультурологии // Материалы IX Конгресса МАПРЯЛ. Доклады и сообщения российских ученых. Братислава, 1999. 114 с.
3. Плотницька С. В. Міжкультурна комунікація та взаємопроникнення мов у навчальному процесі / С. В. Плотницька, Віт Н. П., Єременок О. І., Ануфрієва Н. М. // Мова : науково-теоретичний часопис з мовознавства. Одеса, 2014. № 22. С. 225-229.
4. Семенюк Л. М. Лингвокультурологический аспект обучения иностранных студентов в вузах Украины // Современные проблемы методики преподавания языков и обучения иностранцев в вузах

Украины. Сборник научных статей, посвященный 45-летию кафедры языковой и общегуманитарной подготовки иностранцев. Одесса : ОНУ. 2016.С.114-120

***Академік АНВО України,
д. філол. н., професор
Шепель Ю. О.***

МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ

УДК 811.161.1'378

к. філол. н., доцент Заваруєва І. І.

Дніпровський національний університет залізничного транспорту

ім. академіка В. Лазаряна, Україна

МОВНИЙ ДИСКУСІЙНИЙ КЛУБ ЯК ДОДАТКОВИЙ РЕСУРС ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

к. филол. н., доцент Заваруева И. И.

Днепропетровский национальный университет железнодорожного транспорта

им. академика В. Лазаряна, Украина

ЯЗЫКОВОЙ ДИСКУССИОННЫЙ КЛУБ КАК ДОПОЛНИТЕЛЬНЫЙ РЕСУРС В ИЗУЧЕНИИ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА

Candidate of Science (Philology), Associate Professor Zavaruyva I. I.

Academician V. Lazaryan Dnipro National University of Railway Transport, Ukraine

LANGUAGE DEBATABLE CLUB AS ADDITIONAL RESOURCE TO STUDYING OF FOREIGN LANGUAGE

В наведеній статті в загальному вигляді розглядаються актуальні питання організації позааудиторної діяльності з вивчення російської мови як іноземної. Аналізуються основні методичні принципи організації позааудиторної роботи студентів з іноземної мови. Висвітлюються аспекти організації роботи мовних клубів (гуртків) як додаткового ресурсу для підвищення інтересу студентів до вивчення іноземної мови. Систематизуються методи підвищення рівня комунікативної компетенції студентів, способи формування таких якостей як повага до культури та традицій країни мови, що вивчають. Вибудовуються шляхи створення сприятливих умов для прояву творчого потенціалу і самостійного мислення іноземних студентів на прикладі роботи мовного клубу в Дніпропетровському національному університеті залізничного транспорту. Метод, який ми використовуємо в роботі нашого мовного клубу називають методом "активізації резервних можливостей особистості та колективу". Цей метод отримав широке визнання в концепції інтенсивного навчання. Аналіз проведеної роботи показав, що участь студентів в такій діяльності допомагає досягти їм певних успіхів в подоланні мовного бар'єру. Таким чином, правильно організована поза аудиторна робота створює умови для ефективного вивчення іноземної мови. Перспективу подальших досліджень ми бачимо в розробці науково-методичної літератури з цієї теми.

Ключові слова: позааудиторна робота, принципи поза аудиторної роботи, мовний клуб, метод активізації резервних можливостей особистості і колективу, комунікативні навички, мовна компетенція, міжкультурна комунікація.

В статье рассматриваются актуальные вопросы организации внеаудиторной деятельности по изучению русского языка как иностранного. Анализируются основные методические принципы организации внеаудиторной работы студентов по иностранному языку. Освещаются некоторые аспекты организации работы языковых клубов как дополнительного ресурса повышения интереса студентов к изучению иностранного языка. Систематизируются методы повышения уровня коммуникативной компетенции студентов, способы формирования таких качеств, как умение уважать культуру и традиции страны изучаемого языка. Выстраиваются пути создания максимально благоприятных условий для проявления творческого потенциала и развития самостоятельного мышления иностранных студентов на примере работы языкового клуба в Днепропетровском национальном университете железнодорожного транспорта. Метод, который используется нами для работы в языковом клубе, называют методом "активизации резервных возможностей личности и коллектива". Этот метод получил широкое распространение и всемирное признание в концепции интенсивного обучения. Анализ проведенной работы показал, что участие студентов в такой деятельности помогает им добиться определенного успеха в преодолении языкового барьера. Таким образом, правильно организованная внеаудиторная работа создает условия для эффективного изучения иностранного языка. Перспективу дальнейшего исследования мы видим в разработке научно-методических пособий по исследуемой тематике.

Ключевые слова: внеаудиторная работа, принципы внеаудиторной работы, языковой клуб, метод активизации резервных возможностей личности и коллектива, коммуникативные навыки, языковая компетенция, межкультурная коммуникация.

The article deals with topical issues of organization of extracurricular activities in Russian as a foreign language. The main methodological principles of organization of out-of-class work of students in a foreign language are analyzed. Some aspects of organizing the work of language clubs are described as an additional resource for increasing the interest of students in learning a foreign language. The methods of increasing the level of communicative competence of students, ways of forming such qualities as the ability to respect the culture and traditions of the country of the studied language are systematized. The ways of creating the most favorable conditions for the manifestation of creative potential and the development of independent thinking of foreign students are being built on the example of the work of the language club at the Dnepropetrovsk National University of Railway Transport. The method that we use to work in the language club is called the method of "activating the reserve capabilities of the individual and the collective". This method has been widely adopted and universally recognized in the concept of intensive training. An analysis of the work performed showed that the participation of students in such activities helps students with a low level of language proficiency to believe in themselves, to achieve some success in overcoming the language barrier. Thus, we can conclude that properly organized extra-curricular work creates comfortable conditions for the effective study of the Russian language as a foreign language. The prospect of further research we see in the development of scientific and methodological manuals on the topics of interest for organizing the work of language clubs.

Key words: out-of-class work, principles of out-of-class work, language club, method of activating the reserve capabilities of the individual and the team, communication skills, language competence, intercultural communication

Постановка проблемы и ее актуальность.

В процессе интеграции высшего образования Украины в европейскую образовательную систему происходят и изменения в преподавании учебных дисциплин. Осуществляется оптимизация технологий, форм, методов, способов усвоения информации. Важным фактором результативного обучения иностранцев в Украине есть их знание украинского/русского языка как языка обучения. Преподавание украинского/русского языка как иностранного, в условиях смешения языков и культур, требует особых подходов к построению обучения, направленных на постоянную активизацию стимулирование речевой деятельности студентов. Создание таких подходов обусловлено и тем, что целью обучения иностранных студентов является достижение продвинутого уровня владения языком за ограниченное количество времени. Значительным стимулом изучения иностранного языка для этой категории обучаемых, является желание быстрее прийти к пониманию местных реалий и таким образом избежать межкультурного конфликта. Одно из решений этой проблемы, на наш взгляд, заключается в работе языковых клубов (кружков). В этой связи и возникает необходимость создания коммуникативного дискуссионного клуба, как формы внеаудиторной, факультативной работы.

Обзор научной проблемы. Анализ научно-педагогической литературы и источников Интернета по данной проблеме позволяет сделать вывод о том, что исследованиями в этой области занимались как украинские, так и зарубежные ученые. В отечественной литературе этот вопрос освещался в работах В. М. Андреевой, В. В. Григоращ, О. И. Потапенко, Г. А. Аркушина, Г. Р. Передерий, С. П. Максимюк, И. В. Зайченко и др. Среди зарубежных авторов к этой проблеме обращались З. В. Абасов, Г. И. Усейнова, Т. А. Костюкова, Е. В. Волкова, А. Л. Морозова, О. Д. Княгницкая, Г. А. Аргунова, В. И. Попова,

О. С. Беликова, О. Ю. Дигтяр, Т. А. Танцура,
Е. М. Борисова и др.

Целью данной статьи является анализ и систематизация возможностей языкового клуба как системы внеаудиторной деятельности и как дополнительного ресурса в решении повышения мотивации к изучению украинского/русского языка иностранными студентами.

Объектом исследования послужила работа разговорного клуб русского языка «Мир языка и языки мира» по развитию навыков устной русскоязычной речи иностранных студентов.

Предмет анализа — принципы и методы концепции интенсивного обучения иностранным языкам.

Изложение основного материала. В педагогической литературе выражения «языковой клуб», «языковой кружок», «внеаудиторная работа», «внеучебная работа» не имеют единого толкования и объясняются, как коллективная учебная деятельность, которая делает процесс обучения проще, увлекательнее и эффективнее.

Внеаудиторная работа студентов понимается нами как организация их свободного времени, которая дает возможность получить дополнительные знания по иностранному языку, а также способствует развитию общекультурной и профессиональной компетенции. Внеаудиторная деятельность является дополнением аудиторных занятий. Следует отметить, что под внеаудиторной деятельностью принято рассматривать три формы работы: индивидуальную, групповую и массовую. Индивидуальная форма это работа с отдельными студентами, которые готовят сообщения или доклады, пишут рефераты, статьи и т. п. Групповая форма имеет относительно постоянный состав студентов, которые объединены общими интересами, к ней относятся различные кружки, клубы. К массовой форме работы относят организацию конференций, фестивалей, тематических вечеров, олимпиады по иностранному

языку, конкурсы переводов, организацию выставок. Для формирования коммуникативных навыков и высокой языковой компетенции форма внеаудиторной интерактивной работы очень важна. Отсюда и возникает необходимость создания коммуникативного дискуссионного языкового клуба, как одной из форм внеаудиторной работы. Участвуя в дискуссиях и обсуждениях, студенты могут улучшить уровень диалогической и монологической речи, узнать новые факты о жизни и традициях другой страны, завязать знакомства с новыми и интересными людьми. Все это дает возможность повысить качество языковой подготовки для дальнейшего профессионального творческого саморазвития.

С целью получения эффективного результата внеаудиторной работы следует соблюдать несколько принципов. А именно: связь внеаудиторной работы с реальными событиями в повседневной жизни (новости политики, культуры, встреча с интересными людьми); создание ситуаций приближающих студента к естественному общению (например, общение в соцсетях); учет языковой подготовленности; соответствие возрастным и индивидуальным особенностям студентов; правильный подбор партнеров и их обязанностей; соблюдение межпредметных связей, так как внеаудиторная работа осуществляется не изолированно, а в тесной взаимосвязи с другими учебными дисциплинами [2]. Использование названных принципов создает благоприятные условия для раскрытия творческого потенциала студентов, способствует развитию мышления и формированию языковой компетенции для участия в межкультурной коммуникации.

В виду того, что внеаудиторная работа проводится во внеучебное время, необходимо учитывать также и такое: не следует дублировать занятие; необходимо брать во внимание интерес студентов; языковой материал должен соответствовать программным нормам.

Коллектив преподавателей учебной дисциплины украинского/русского языка как иностранного Днепропетровского национального университета железнодорожного транспорта уделяет большое внимание внеаудиторной деятельности студентов, вопросам ее активизации и имеет большой опыт в организации и проведении мероприятий подобного рода. Так нами был создан разговорный клуб русского языка «Мир языка и языки мира» по развитию навыков устной русскоязычной речи. Гости клуба есть все желающие студенты с разным уровнем языковой подготовки и из разных стран мира. Клуб открыт для желающих, совершенствовать свой уровень русского языка и проводить время в кругу интеллектуалов и увлечённых людей. В первую очередь, мы стараемся привлечь неуверенных в своих силах ребят, так как такие студенты приходят в вуз с не высоким уровнем знаний по русскому языку и не верят в достижение успеха по изучению языка, и как следствие в свою способность в будущем использовать его в профессиональной деятельности.

Целью работы нашего клуба — усовершенствование навыков русского языка через живое позитивное общение. В клубе создается атмосфера комфорта и свободного общения, в которой участники забывают о повседневных проблемах, о переживаниях по поводу несовершенного владения русским языком. В ходе работы клуба студенты знакомятся не только со специфическими языковыми особенностями нашей страны, но и выстраивают свои суждения по инокультурным вопросам, тем самым создаются максимально благоприятные условия для проявления творческого потенциала и развития самостоятельного мышления.

Встречи в нашем клубе бывают разными по своей форме: видеопросмотры и обсуждение фильмов, спортивных, культурных, политических событий в Украине и мире (аудирование); дискуссии и дебаты на различные темы (говорение); выступления и презентации

(чтение и говорение). Занятия в клубе проводятся под руководством преподавателя русского языка как иностранного, помощниками в проведении некоторых видов заданий есть студенты продвинутого уровня владения языком, т. е. студенты 3, 4, 5 курсов. На занятиях активизируется накопленная лексика, которая обогащается за счет общности определенных понятий и слов. Это требует отбора специальных видов деятельности, позволяющих стимулировать речевые навыки и поддерживать интерес к языку. Поэтому ход занятия имеет установленную структуру и традиционные задания: 1) представление; 2) диалог; 3) поговорим о...; 4) игра; 5) интервью; 6) интерпретация; 7) обмен опытом. Последовательность выполнения заданий в общей программе встречи подобрана по принципу — от простого до сложного. Таким образом, работа клуба представляет собой методически продуманное занятие, организованное с учетом занимательности и развлекательности, с ориентацией на разный уровень владения языком и обязательным условием, нахождения общности и разности культур представителей разных стран.

Метод обучения, используемый нами для вышеназванного вида работы, называют методом "активизации резервных возможностей личности и коллектива" (метод Г. А. Китайгородской) — эта разработка стала сегодня классикой интенсивного обучения [4]. Занятия по этому методу могут проводиться только в группах, так как принципы метода требуют присутствия нескольких студентов. Суть в том, что на занятиях студенты оказываются как бы участниками шоу. Сначала повторяют текст за преподавателем, потом им позволяется "отсебятина" — построение собственных фраз на основе представленных структур. И то, что на первый взгляд кажется импровизацией, на самом деле — тщательно распланированная и методически выверенная языковая тренировка, где каждое слово и действие несет обучающую функцию.

В концепции интенсивного обучения общение на изучаемом языке пронизывает процесс обучения, являясь одновременно целью этого обучения, основным средством и условием его достижения. Поэтому интенсивное обучение определяется как обучающее общение, во время которого происходит ускоренное усвоение материала (овладение предметом) и активное совершенствование, развитие личности (студента и преподавателя). Именно состояние активности преподавателя и студента обеспечивает высокий уровень интенсивности учебного процесса. Психолого-педагогические принципы такого процесса обусловлены рамками метода активизации возможностей личности и коллектива. В построении занятий нашего клуба мы использовали такие основные принципы метода активизации резервных возможностей личности и коллектива:

1. Принцип личностного общения. Это означает, например, что, задав вопрос, преподаватель должен уметь выслушать своего ученика не только и не столько как «ученика», но и как собеседника, партнера. Это умение проявляется в реакции на содержание, смысл сказанного учеником. На наших занятиях этот принцип наиболее активно используется в начале занятия в *представлении*.

2. Принцип ролевой (игровой) организации учебного материала и процесса. Специфика ролевого учебного общения заключается в том, что оно сохраняет все социально-психологические характеристики истинного общения, которые не ограничиваются просто восприятием сообщения и реакцией на него, а стремятся выразить свое отношение к полученной информации. Мы используем этот принцип на стадии *игра*.

3. Принцип коллективного (группового) взаимодействия. Студенты активно общаются друг с другом, обмениваясь учебной информацией, расширяя за счет этого свои знания, совершенствуя умения и навыки; между участниками складываются благоприятные взаимоотношения, служащие условием и средством

эффективности обучения и творческого развития каждого; условием успеха каждого является успех остальных. Мы действуем на стадии *диалог*.

4. Принцип концентрированности. Концентрированность в организации учебного материала, обуславливает концентрированность в организации учебного процесса. Имеющиеся в тексте ситуации являются основой для множества других, которые включаются в коммуникативные упражнения для тренировки каждого лексико-грамматического явления на разных уровнях его отработки. В нашем случае это *интервью*.

5. Принцип полифункциональности упражнений, строится на том, что выражение какого-либо коммуникативного намерения предопределяет выбор соответствующих грамматических форм, а каждая данная грамматическая форма требует адекватного для нее лексического наполнения. Полифункциональность упражнения заключается также в том, что оно одновременно направлено на формирование 2-3 навыков, каждый из которых находится в различной стадии становления. На наших занятиях этот принцип ярко представлен на этапе *интерпретация*.

Анализ проведенной работы показал, что участие студентов в такой деятельности помогает обучаемым с низким уровнем владения языком поверить в себя, добиться определенного успеха в преодолении языкового барьера. Чувство удовлетворенности достигнутым результатом дает мощный мотивационный толчок для развития коммуникативных, интеллектуальных, творческих способностей. Несмотря на значительный объем прорабатываемого материала и интенсивный ход занятий, при правильной организации обучения студенты испытывают чувство удовлетворения от занятия.

Выводы и перспективы дальнейшего исследования. Таким образом, мы можем сделать вывод о том, что правильно организованная

внеаудиторная работа создает комфортные условия для эффективного изучения русского/украинского языка как иностранного. Способствует развитию интереса студентов к изучению языка, помогает улучшить качество усвоения материала, закрепить приобретённые навыки и умения, развивает общекультурные и профессиональные компетенции студентов, помогает преодолеть языковой барьер, развивает творческий потенциал. В процессе внеаудиторной работы раскрываются студенты, которые в аудитории боятся сказать что-то не то и не так. Совершенствуются такие качества, как развитие памяти, мышления, быстроты реакции и т.п.

Перспективу дальнейшего исследования мы видим в разработке научно-методических пособий по исследуемой тематике для организации работы языковых клубов, как средства достижения продвинутого уровня владения языком за ограниченное количество времени.

Литература

1. Абасов З. В. Форма обучения – групповая работа. М. : Просвещение, 1998. — 370 с.
2. Аргунова Г. А. К вопросу о внеаудиторной работе студентов неязыковых вузов в практике обучения иностранному языку / Гуманитарные, социально-экономические и общественные науки. Краснодар : Наука и образование, 2015. № 11. С. 176-180..
3. Волкова Е. В. Дискуссионный клуб иноязычного общения как форма факультативной работы в ВУЗе / Universum: Психология и образование: электрон. науч. журнал, 2017. № 5 (35). —
URL: <http://7universum.com/ru/psy/archive/item/4669>
4. Зайченко І. В. Педагогіка : навч. посіб. для студентів вищих пед. навч. закладів. К. : Освіта України, 2006. 528 с.
5. Китайгородская Г. А. Методика интенсивного обучения иностранным языкам: Учеб. пособие. 2-е изд., испр. и доп. М. : Высш. шк. 1986. 103 с.
6. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования : Уч. пособие для студ. пед. вузов и системы повышения квалификации пед. кадров / Под ред. Е. С. Полат. М. : Академия, 2000. 272 с.
7. Пассов Е. И. Теоретические основы обучения иноязычному говорению [Текст]. Воронеж, 1983. 198 с.
8. Щукин Е. И. Методика краткосрочного обучения русскому языку как иностранному. М. : Русский язык, 1984. 126 с.

УДК 330.3:378.1

Candidate of Science (Philology), Associate Professor Kozyreva N. Yu.

Oles Honchar Dnipro National University, Ukraine

MOVEMENT TO THE HUMANITARISATION OF THE EDUCATION: MAIN PROSPECTIVES

к. філол. н., доцент Козирєва Н. Ю.

Дніпровський національний університет імені О. Гончара, Україна

РУХ ДО ГУМАНІТАРИЗАЦІЇ ОСВІТИ: ГОЛОВНІ ПЕРСПЕКТИВИ

к. филол. н., доцент Козырева Н. Ю.

Днепроvский национальный университет имени О. Гончара

ДВИЖЕНИЕ К ГУМАНИТАРИЗАЦИИ ОБРАЗОВАНИЯ: ОСНОВНЫЕ ПЕРСПЕКТИВЫ

The article deals with one of the most significant tendency in the higher educational system development – the humanitarisation of the education. The meaning of such terms, as humanization and humanitarisation is considered in the article. The authors state that in Ukraine, as well as in the other countries, the tendency to the humanitarisation of the education becomes more and more popular. With changing of the economic and political situation in Ukraine, a lot of innovations were introduced into the state educational system as well as to the other spheres of our life. Along with such new directions in the development of national educational services as tendency to the globalisation and introduction of the recent achievements of the technical progress nowadays it is significant to mark one more important process, influencing the progress and expansion of the Ukrainian educational market – the humanitarisation of the national educational system. The process of humanitarisation of the education by no means can be reduced only to the task of the expansion of the informational context of the humanitarian disciplines compering to the professional ones; the purpose of this procedure is to accustom the students to the humanistic values. In connection with this fact, the term “humanitarisation” is usually confused with the “humanization” of the education. Of course, these notions are connected with each other, but they do not identify the same process. Actually, the humanization is the goal of the formation of the personality and the humanitarisation – is the mean of reaching of this purpose. In whole the humanitarisation of the education in the higher school consists in the creation of the new program of the formation and development of the integrity of internal world of the person in the condition of technical civilization of XXI century.

Keywords: humanization, humanitarisation, educational process, innovational activity, globalization, national policy, economic development.

Стаття присвячена одній з найбільш важливих тенденцій у розвитку системи вищої освіти – гуманітаризації освіти. В статті розглядаються терміни гуманізація та гуманітаризація. Автор статті обґрунтовує тезу про те, що в Україні, як і в інших країнах світу, тенденція до гуманітаризації освіти стає все більш популярною. Зі зміною економічної та політичної ситуації в Україні багато нововведень було зроблено в державну

систему освіти, а також в інші сфери нашого життя. Поряд з такими новими напрямками розвитку національних освітніх послуг, як тенденція до глобалізації та впровадження останніх досягнень технічного прогресу, сьогодні важливо відзначити ще один процес, що впливає на прогрес та розширення українського освітнього ринку - гуманітаризація національної системи освіти. Процес гуманітаризації освіти не може бути обмежений лише завданням розширення інформаційного контексту гуманітарних дисциплін; мета цієї процедури - привчити студентів до гуманістичних цінностей. У зв'язку з цим, термін "гуманітаризація" зазвичай плутається з "гуманізацією" освіти. Звичайно, ці поняття пов'язані один з одним, але вони не ідентифікують один і той же процес. Насправді, гуманізація є метою формування особистості та гуманітаризації - це засіб досягнення цієї мети. У цілому гуманітаризація освіти в вищій школі полягає у створенні нової програми формування і розвитку цілісності внутрішнього світу людини в умовах технічної цивілізації XXI століття.

Ключові слова: гуманізація, гуманітаризація, освітній процес, інноваційна діяльність, глобалізація, національна політика, економічний розвиток.

Стаття посвячена одной из наиболее важных тенденций в развитии системы высшего образования – гуманитаризации образования. В статье рассмотрены термины гуманизация и гуманитаризация. Авторы обосновывают утверждение, что в Украине, как и в других странах мира, тенденция к гуманитаризации образования становится все более популярной. С изменением экономической и политической ситуации в Украине много нововведений было сделано в государственную систему образования, а также в другие сферы нашей жизни. Наряду с такими новыми направлениями развития национальных образовательных услуг, как тенденция к глобализации и внедрение последних достижений технического прогресса, сегодня важно отметить еще один процесс, влияющий на прогресс и расширение украинского образовательного рынка - гуманитаризация национальной системы образования. Процесс гуманитаризации образования не может быть ограничен только задачей расширения информационного контекста гуманитарных дисциплин; цель этой процедуры - приучить студентов к гуманистическим ценностям. В связи с этим, термин "гуманитаризация" обычно путается с "гуманизацией" образования. Конечно, эти понятия связаны друг с другом, но они не идентифицируют один и тот же процесс. На самом деле, гуманизация является целью формирования личности и гуманитаризация - это средство достижения этой цели. В целом гуманитаризация образования в высшей школе заключается в создании новой программы формирования и развития целостности внутреннего мира человека в условиях технической цивилизации XXI века.

Ключевые слова: гуманизация, гуманитаризация, образовательный процесс, инновационная деятельность, глобализация, национальная политика, экономическое развитие.

Problem statement. With changing of the economic and political situation in Ukraine, a lot of innovations were introduced into the state educational system as well as to the other spheres of our life. Along with such new directions in the development of national educational services as tendency to the globalisation and introduction of the recent achievements of the technical progress nowadays it is significant to mark one more important process, influencing

the progress and expansion of the Ukrainian educational market – the humanitarisation of the national educational system.

The analysis of recent publications. According to the dictionary this term means “a system of forms and methods of organization of educational process, allowing making the education an integral part of the formation of the personality”. The researchers mainly worked with the humanization of the education in the other countries [2,3,4,6,9,10,12].

The purpose of the article. In our country, the given notion is mostly identified as the addition of the humanitarian content to the educational programs of higher educational establishments and including of humanitarian disciplines to the approved course of learning branches of the higher school. But, in fact, the notion under research should be considered much broader. **The object of the article** is the process of humanitarisation of the education. **The subject of the article** is the peculiarities of the development of this process in our country.

The urgency of the research. The process of humanitarisation of the education by no means can be reduced only to the task of the expansion of the informational context of the humanitarian disciplines compering to the professional ones; the purpose of this procedure is to accustom the students to the humanistic values. **The presentation of the main material.** In connection with this fact, the term “humanitarisation” is usually confused with the “humanization” of the education. Of course, these notions are connected with each other, but they do not identify the same process. Actually, the humanization is the goal of the formation of the personality and the humanitarisation – is the mean of reaching of this purpose. In whole the humanitarisation of the education in the higher school consists in the creation of the new program of the formation and development of the integrity of internal world of the person in the condition of technical civilization

of XXI century. It is directed at the creation of such methods, forms of education and upbringing providing the development of the individuality of students, their cognitive processes and human qualities. So, the basis of teaching technology, according to the abovementioned directive, is the modeling of the real professional situations and the task of teacher is to find the individual approach to the student and to help him\her to choose his\her own system of values.

Humanization of the education- is the tendency, declining the value and dignity of the person, individually-directed technology of the education and upbringing of the personality with high moral principles, his\her effective cooperation with the society, the ideal of which is the humanization principle in all spheres of its activity. Among the main important and significant principles of the humanistic pedagogical study is the personality principle and according to it, the basic task of every humanistic science is the formation of the code of appropriate conditions for the development of student as well as the teacher.

Humanitarisation of the education is the inspiration and democratization of the intersociety relations (especially between students and teachers), introduction of the “pedagogy of collaboration” to the educational process, individualization of the education and upbringing, development of the artistic potential in the students, formation of humanistic feelings, orientation in their character. Humanitarisation of the education – is, first of all, the fight for the keeping of person’s “humanity” in our world overloaded with technical inventions. The humanization is connected with the development of personality, declaration of the individualities’ dignity, love and respect to the other people and the Humanitarisation of the education is, mainly, the tendency, which is connected to the deepening of the interrelations between the education and human society, human being, culture, and adaptation of the personality in the existing world conditions. The system-formation factor of the higher education is the humanization (the development

of the personality). Within such influential formations as UNESCO, Economic cooperation and development organization etc. it is forming the new direction of the higher educational establishment development — Humanitarisation of the universities. The university of new type forms encyclopedically intelligent personality [11].

It is known, that the economic education is the humanitarian one because the object of its study is the economic aspect of the human activity at different levels of his\her organization. Economic activity of the person is a part of its general development, so the humanitarian knowledge (philosophy, psychology, history, cultural studies, law etc.) is not only cultural knowledge, but also an organic element [2, p.4]. Humanitarian character of the business education identifies the special, humanitarian character of knowledge, functioning in it. It means that one of the most prominent features of its knowledge is the special form of the existing of the reality. The reality in this case can be described as the way of the integration of different connected with each other results of the education, and each of them exists within the personality-oriented individual consciousness [8, p.45-46]. So, the humanitarian character of business education demands in the educational process the appealing to the personality and its inner world, to the processes of person's understanding of the world and social-cultural background.

It is important to state, that in Western economic science the appealing to the human nature is, mainly, the rule, but not an exception. As for the national scientists, today they are proved the necessity of creation of the new direction — the economic anthropology [11, p.107].

The necessity of the using of humanitarian methodology in the administration of the higher educational establishments is also obvious; it is connected with the specialty of the administration of the social-economic systems, stating the phenomenon of the management hermeneutics. It is in the integrity and the organic

combination of the object and subjects. It is important to implement the reorientation of the ideology of leading executive bodies from the technocratic (subject-independent) to the humanistic (subject-oriented) approach that can fasten the process of the humanization of human resources management and the professional education system management. However, today, XXI century is admitted to be a century of humane culture, knowledge on the basis of which the humanity can mount technocratic approach in the procedure of comprehension of world, its changes [12].

Modern higher technological education has the most important social function: formation of an all-round skilled specialist with well-balanced high professionalism, intelligence, creative approach to solve issues, high social activity and responsibility for economic-ecological and human cost of engineering and technological developments. As the aim of the modern higher engineering education is not only fundamental training of a specialist but a formation of his professional, social and psychological, creative and personal features, it makes difference of the role of Humanities position in hierarchy of education courses[12].

The Ukrainian higher educational system is mostly due to the integration of this process into the world educational space. Such factors as multilevel educational structure formation, educational standards development, which are relevant to requirements of modern civilized development, tendency of fundamentalization and humanization of engineering education determine the necessity of integrated examination of issues to train a specialist at engineering and technology in the framework of occupational mobility and competitive ability as well as in the framework of his development as social and humanity-based person. Competitive ability ensuring of a young specialist in the modern labour market may exist, if a level in the profession-oriented training of a future engineer meets his willingness to independent qualitative solution of actual workplace multi-criteria problems. Therefore, the humanistic component of

higher engineering education should be strengthened rather than to have a new matrix, foundation, paradigm where a new design of the modern Russian higher engineering education will be based. Such of issue can be available to solve for engineering universities as their status supposes that students obtain universal knowledge - professional, personal and communicative - which service a base for the alumni's competitive ability [12].

In Ukraine, as well as in the other countries, the tendency to the humanitarisation of the education becomes more and more popular. In many higher educational establishments of our country students are taught different humanitarian disciplines even at the technical departments. For example, philosophy, history, cultural studies, foreign language, social studies, Ukrainian and foreign literature etc. "Educational process directly takes into account humanitarian principles: overcoming of technocratism; combining of logical and historical, social and individual, education and upbringing, adding the human-forming character to the process of education"[3, p.7]. Besides that, there are many scientific research institutes of the Ukrainian language, Eastern European researches, world economy and international relations etc. All created humanitarian institutes are working at the edition of the textbooks, reference books for the higher schools.

There is an issue for higher education institutions under contemporary conditions: to train the modern professionals to have advanced and creative skills for working with social and cultural knowledge, including to master and develop their intelligence and cultural level perfectly, to achieve moral and physical perfection of their personality. This task is quietly difficult, for single institutions – unreachable [12].

The process of humanitarisation of the education became popular all over the world. Nowadays in the Ukrainian educational system we can also find several tendencies towards this world-wide direction. First of all, it is changing of the classical model of educational system,

development of new fundamental teaching ideas, and creation of experimental and alternative schools. Secondly, the contemporary education can be considered as the moving towards the integration to the world culture: to the democratization of schools, creation of lifelong education, computerization and humanization of education. And, thirdly, it is important to mention the renovation and development of the national, Ukrainian educational traditions.

Conclusions and prospectives. Taking into consideration all abovementioned information, it is possible to reach the following conclusion: the humanitarisation of the education becomes one of the most significant tendencies in the development of the national educational system. But, the same as the other innovations and reformations of our life, this process has its positive as well as negative features, because professional skills that university students should be taught are undoubtedly of the first-priority if we want to train the qualified specialists. So, the task of the administrator of the higher educational establishment is to identify what are the main advantages of the humanitarisation and how they can be implemented into the educational process of the given higher school and what are the bad sides of this tendency and how to avoid them in the running of educational establishment. And, finally, it is important to understand “the middle ground” and to find the compromise between the classical traditions of our educational system and the newest ones.

References

1. Будзан Б. (2001). Менеджмент в Україні: сучасність та перспективи. Київ: Основи. 56 с.
2. Вощенко В. П. (1995). Региональное развитие Морозовского проекта: цели, состояние, перспективы. Специалист. 125 с.
3. Геєць В. М. (2004). Характер перехідних процесів до економіки знань. Економіка України. 44 с.
4. Гончаренко С. У., Мальований Ю. І. (1994). Педагогічна сутність гуманітаризації шкільної освіти. Рідна школа. Київ. 452 с
5. Державна національна програма “Освіта”. (1994). Україна ХХІ століття. Київ.

123 с.

6. Джерард Ван Шаик. (1998). Как подготовить менеджера XXI века. Проблемы теории и практики управления. 226 с.
7. Добрускін М. (2001). Гуманізація як стратегічний напрям технічної освіти. Рідна школа. 16 с.
8. Про концептуальні засади гуманітарної освіти в Україні: інформаційний збірник МО України. (1996). 44 с.
9. Скляр П. П., Уманська Т. О. (2005) Особливості становлення гуманістично-орієнтованих поглядів на людину в психології: історичний огляд. Київ. 154 с.
10. Скляр П. П., Уманська Т. О. (2003). Сутність підходів до гуманізації й гуманітаризації виховання студентської молоді технічного вузу. Київ. 94 с.
11. Хамініч С. Ю. (2006). Управління підприємством на засадах освітнього потенціалу. Дніпропетровськ: Вид-во ДНУ. 288 с.
12. Nikonova S. I. (2013). Humanization of higher technical education: the axiological aspect. International Journal Of Applied And Fundamental Research: URL: www.science-sd.com/455-24300.

УДК 811.161

к. філол. н., доцент Муляр І. В.

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, Україна

**ВИРОБЛЕННЯ У СТУДЕНТІВ-ІНОЗЕМЦІВ
ПРАВИЛЬНОЇ ЗВУКОВИМОВИ ПІД ЧАС НАВЧАННЯ
УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ**

к. филол. н., доцент Муляр И. В.

Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара,
Украина **ФОРМИРОВАНИЕ У СТУДЕНТОВ-ИНОСТРАНЦЕВ
ПРАВИЛЬНОГО ЗВУКОПРОИЗНОШЕНИЯ ВО ВРЕМЯ
ИЗУЧЕНИЯ УКРАИНСКОГО ЯЗЫКА**

Candidate of Science (Philology), Associate Professor Muliar I. V.

Oles Honchar Dnipro National University, Ukraine

**FORMATION OF CORRECT SOUND
REPRODUCTION FOR STUDENTS-FOREIGNERS DURING
STUDY OF THE UKRAINIAN LANGUAGE**

У статті розглянуто актуальну проблему навчання української мови студентів-іноземців – порушення фонетичних норм української мови. Будь-які навіть незначні усномовні недоліки створюють психологічний бар'єр, перешкоджають свідомому сприйманню мовлення, а надалі – засвоєнню граматики і пов'язаної з нею орфографії. Зауважено, що на початковому етапі навчання мови важливо виробляти у студентів-

іноземців фонетичний слух, удосконалювати звуковимову, застосовуючи техніку наслідування вимови; упроваджувати вправи на спостереження за роботою мовленнєвих органів та артикуляційні вправи на ізольовану вимову різноманітних звуків або на вимову певних звуків у мовному потоці; виконувати тренажі точності і диференціювання звуків. Наголошено, що викладачеві дуже важливо, працюючи над розвитком мовлення іноземних студентів, оволодіти практичними техніками виправлення та корекції вимови для створення української фонетичної бази у студентів-іноземців.

Кожній мові властива певна система звуків, що допомагають розрізняти значення слів. У мовленні іноземних студентів можна виділити порушення вимови голосних і приголосних української мови, спільні для всіх, а також ті труднощі, які характерні для окремої категорії іноземців. Наведено приклади порушень орфоепічних норм китайськими студентами, серед яких: змішування звуків [p] і [л], додавання голосного між приголосними звуками, пропуск одного із приголосних, заміна глухого приголосного дзвінким. З'ясовано причини цього явища, які полягають у тому, що українська та китайська мовні системи значно розрізняються на фонетичному рівні. Запропоновано способи попередження та подолання труднощів вимови під час оволодіння українською фонетикою. Спираючись на досвід роботи з іноземними студентами, зауважено, що помилки такого зразка можна долати, поєднуючи артикуляційний тренаж, підвищуючи пильність до вимови кожного звуку студентами та використовуючи наочно-ілюстративний матеріал. Ефективним для тренування артикуляційних органів, розвитку фонетичного слуху і вироблення правильної звуковимови є читання коротких віршиків, скоромовок, а також застосування технік, пропорованих для логопедичних вправ.

Ключові слова: фонетичні норми, корекція вимови, практичні техніки, артикуляційні вправи, літературна вимова, орфоепія, українська мова як іноземна.

В статтє рассмотрена актуальная проблема обучения украинскому языку студентов-иностранцев – нарушение фонетических норм украинского языка. Любые даже самые незначительные устноречевые нарушения создают психологический барьер, препятствуют осознанному восприятию речи, а в результате – усвоению грамматики и связанной с ней орфографии. Отмечено, что важно на начальном этапе изучения языка формировать у студентов-иностранцев фонетический слух, совершенствовать звукопроизношение, используя технику подражания произношению; внедрять упражнения на наблюдение за работой речевых органов и артикуляционные упражнения на изолированное произношение разнообразных звуков или на произношение определенных звуков речевого потока; выполнять тренажи точности и дифференцирования звуков. Подчеркнуто, что преподавателю очень важно, работая над развитием речи иностранных студентов, овладеть практическими техниками исправления и коррекции произношения для создания украинской фонетической базы у студентов-иностранцев.

Для каждого языка характерна определенная система звуков, которая помогает различать значения слов. В речи иностранных студентов можно выделить нарушения произношения гласных и согласных украинского языка, общие для всех, а также те проблемы, которые характерны для определенной категории иностранцев. Приведены примеры нарушений орфоэпических норм китайскими студентами, среди которых: смешивание звуков [p] и [л], добавление гласного между согласными звуками, пропуск одного из согласных, замена глухого согласного звонким. Выяснены причины этого явления, которые заключены в том, что украинская и китайская языковые системы значительно отличаются на фонетическом уровне. Предложены способы борьбы с трудностями произношения во время изучения украинской фонетики. Опираясь на опыт работы с иностранными студентами, отмечено, что ошибки такого характера можно преодолевать, совмещая артикуляционный тренаж, уделяя внимание произношению каждого звука студентами и используя наглядно-иллюстративный материал. Эффективным для тренировки

артикуляционных органов, развития фонетического слуха и постановки правильного звукопроизношения является чтение коротких стихотворений, скороговорок, а также использование техник, предложенных для логопедических упражнений.

Ключевые слова: фонетические нормы, коррекция произношения, практические техники, артикуляционные упражнения, литературное произношение, орфоэпия, украинский язык как иностранный.

The article deals with the actual problem of teaching Ukrainian language to foreign students - violation of the phonetic norms of the Ukrainian language. Different, even very insignificant verbal disorders create a psychological barrier, interfere with the conscious perception of speech, and as a result - the assimilation of grammar and related orthography. It is noted that it is important at the initial stage of language learning to form phonetic hearing for foreign students, to improve the sound quality using the technique of pronunciation imitation; implement exercises to monitor the performance of speech organs and articulatory exercises on the isolated pronunciation of various sounds or on the pronunciation of certain sounds of the flow of speech; Exercise sound precision and differentiation. It was stressed that it is very important for the teacher, working on the development of foreign students' speech, to master the practical techniques of repairing and correcting pronunciation in order to create a Ukrainian phonetic base for foreign students.

For each language, there is a certain system of especial sounds, which helps to distinguish the meanings of words. In the speech of foreign students, it is possible to single out violations of the pronunciation of vowels and consonants of the Ukrainian language, common to all, as well as those problems that are typical for a certain category of foreigners. Examples of violations of orthoepic norms by Chinese students are given, such as mixing of sounds [r] and [l], the addition of a vowel between consonant sounds, the skipping of one of the consonants, the replacement of a deaf consonant with a sonorous one. There were found out the reasons for this phenomenon, which conclude that the Ukrainian and Chinese language systems differ significantly at the phonetic level. Proposed ways to overcome the difficulties of pronunciation during the study of Ukrainian phonetics. Drawing on experience of work with foreign students, it is noted that such mistakes can be overcome by combining articulation training, paying attention to the pronunciation of each sound by students and using visual illustrative material. Effective for the training of articulatory organs, the development of phonetic hearing and the production of the correct sound quality is the reading of short poems, tongue twisters, and the use of techniques proposed for speech therapy exercises.

Key words: phonetic norms, pronunciation correction, practical techniques, articulatory exercises, literary pronunciation, orthoepy, Ukrainian as a foreign language.

Постановка проблеми та актуальність теми дослідження. Головною метою навчання іноземних студентів української мови є формування та розвиток комунікативної компетенції, тобто здатності та готовності здійснювати міжособистісне та міжкультурне спілкування з носіями мови.

Важливу роль у формуванні комунікативної компетенції відіграє засвоєння орфоепічних норм української мови, а саме: правил вимови звуків, звукових комплексів та організації звукового потоку. Наявність нормативної артикуляційної бази, уміння правильно

вимовляти звуки, інтонувати звуковий потік є основою літературної вимови і, як результат, успішних взаємовідносин, кращого взаєморозуміння між людьми. Особливо це стосується студентів-іноземців, які починають оволодівати українською мовою. Відомо, що писемне мовлення ґрунтується на основі усного мовлення і будь-які навіть незначні усномовні недоліки створюють психологічний бар'єр, перешкоджають свідомому сприйманню мовлення, а надалі – засвоєнню граматики і пов'язаної з нею орфографії. Тому викладачеві дуже важливо, працюючи над розвитком мовлення іноземних студентів, оволодіти практичними техніками попередження та подолання порушень вимови, виправлення та корекції вимови для створення української фонетичної бази у студентів-іноземців. У світлі сказаного постає **актуальність** нашого дослідження, що базується на досвіді роботи з іноземними студентами.

Проблема вивчення звукового мовлення студентів-іноземців уже була предметом досліджень багатьох лінгвістів, і в цьому аспекті багато зроблено мовознавцями, які навчають іноземних студентів. Методиці викладання української фонетики для такої категорії студентів присвячено статті викладачів вишів [1], [3], [6], [7]. Крім того, розділи про фонетичну систему української мови та орфоепічні норми вміщено в посібниках для студентів-іноземців [2], [4] та ін. Проте окремі аспекти потребують уточнення.

Мета нашої статті – з'ясувати типові порушення орфоепічних норм під час вивчення української мови як іноземної та показати можливі шляхи подолання цих мовленнєвих недоліків.

Об'єктом дослідження є мовленнєва підготовка іноземних студентів під час навчання української мови як іноземної.

Предмет дослідження становить методика формування правильної звуковимови в іноземних студентів у процесі навчання української мови.

Виклад основного матеріалу. Кожній мові властивий певний набір, система звуків, що допомагають розрізняти значення слів. За нашими спостереженнями, у мовленні іноземних студентів можна виділити порушення вимови голосних і приголосних української мови, спільні для всіх, а також ті труднощі, які характерні для окремої категорії іноземців.

Оскільки українське письмо є буквено-звуковим, тому засвоєння навичок читання й письма полягає в умінні перекодовувати букви у позначувані ними звуки, і, навпаки, перекодовувати звуки мовлення, склади і слова – в умовні графічні знаки – букви. Важливо на початковому етапі виробляти у студентів-іноземців фонетичний слух, удосконалювати звуковимову, застосовуючи, наприклад, техніку наслідування вимови, важливо почути різницю між особисто вимовленим звуком та одержаним зразком. Такі тренажі можна проводити із застосуванням різних технічних засобів, наприклад, фонопосібника М. І. Погрібного [5], у якому наведено зразки правильної вимови голосних і приголосних та звукосполучень української мови. Начитані носієм мови слова студенти повторюють під час пауз, спеціально зроблених для цього. Наприклад, чітку вимову як наголошеного, так і ненаголошеного звука [o] продемонстровано словами: *корова, молоко, порада, молодий, носила, мостила, ходила, один, одиниця, оренда, орендувати, орендатор, борошно, моторошно, колодязь.*

Слід також упроваджувати вправи на спостереження за роботою мовленнєвих органів (губ, зубів, язика, твердим піднебінням). Приклавши до шиї пучки пальців, можна відчутти дрижання голосових зв'язок під час вимовляння голосних і дзвінких приголосних, а також відсутність такого дрижання під час вимовляння глухих приголосних звуків. Такі техніки сприяють більш

свідомому й активному засвоєнню фонетичної системи української мови, дають можливість не тільки чути ці звуки, а й контролювати їхнє творення, загострювати фонетичний слух.

Артикуляційні вправи на ізольовану вимову різноманітних звуків та на вимову певних звуків у мовному потоці слід обирати, зважаючи на утворення кожного звуку органами артикуляційного апарату. Це комплексні вправи, які допоможуть підготувати відповідні рухи язика, губ та інші органи, потрібні для утворення звуку. Серед них завдання на диференціацію різних звуків: [м] – [б], [н] – [г], носових та сонорних: [м] – [л], [н] – [л], губних та язикових: [б] – [д], [ф] – [х], проривних та щілинних: [б] – [в], [к] – [х], передньоязикових та задньоязикових: [с] – [х], [д] – [г]. Ефективною є робота з різними таблицями для поступового тренажу точності і диференціювання звуків, на зразок: [м]ама – [б]аба, [н]ога – [г]олий, [м]ило – [л]ина, [л]ан – [н]уль, [б]уря – [д]им, [ф]орма – [х]ата, [б]ерег – [в]орона, [к]аша – [х]ата, [с]ир – [х]ист, [д]уб – [г]ора та ін.

Особливу увагу слід приділити засвоєнню африкат [дж], [дз], [дз'], правильна вимова яких формується з опорою на парні їм глухі – [ч], [ц], [ц']: джаз – час, дзеркало – цар – цокіт – цукор, дзюркіт – цвах.

У роботі з китайськими студентами великі труднощі виникають під час засвоєння приголосного [р]. Причини цього полягають у тому, що українська та китайська мовні системи значно розрізняються на фонетичному рівні. Через відсутність звуку [р] у рідній мові китайські студенти змішують звуки [р] і [л] в усному та писемному мовленні, наприклад: ко[л]еспондент (кореспондент), п[л]аска (праска), ко[л]откий (короткий), [л]одина (родина), па[л]та (парта), к[л]ісло (крісло), вечі[л]ній (вечірній) та ін. Деякі вдаються до гіперкорекційної вимови цього звуку [р] та написання відповідної букви, наприклад: к[р]ас (клас), мо[р]око (молоко), роб[р]ять (роблять). Трапляються також фонологічні помилки на цьому ґрунті: [л]ід – [р]ід,

[p]ik – [l]ik, тобто змішування деяких слівформ. Помилки такого зразка можна попередити і виправити, застосувавши кілька технік, а саме: зіставлення вимови складів із злиттям звуків *[p]* і *[l]* та різних голосних: *[pa]* – *[la]*, *[po]* – *[lo]*, *[pu]* – *[lu]* та ін., продемонструвавши предметний малюнок. Оскільки в китайській фонетиці максимальна кількість звуків у складі – чотири, розташовуються вони лише у відповідній послідовності (спочатку приголосні, потім голосні). Тому немає закритих складів та збігу кількох приголосних усередині складу. Усе це створює додаткові труднощі у вимові та написанні слів. Спостерігається також інтерференція, коли студенти переносять на українську мову особливості звичної складової структури рідної мови. Зокрема можна спостерігати явище епентези, коли студенти додають для полегшення вимови голосні звуки між приголосними, водночас наголошуючи їх, наприклад, сприймаючи на слух, пишучи й промовляючи слова: *x[u]вороба* (хвороба), *b[u]рат* (брат), *z[u]вір* – звір, *x[u]вісит* (хвіст), *riч[u]ка* (річка). Намагання не вимовляти сполуки консонантів, неможливі в китайській мові, призводить до появи дієрези, коли пропускають один із приголосних: *кобаса* (ковбаса), *травай* (трамвай), *туденга* (студентка), *речга* (гречка), *живати* (вживати) та ін. Оскільки в китайській фонетиці приголосні не різняться за глухістю – дзвінкістю, з'являються помилки в усному та писемному мовленні: *моло[ɣ]о* (молоко), *студен[ɖ]* (студент), *дя[ɣ]ую* (дякую), *ча[ʒиɣ]а* (чашка), *книж[ɣ]а* (книжка), іноді додаючи епентичний звук *[y]* – *яб[y]лу[ɣ]о* – яблуко та ін. Студенти також змішують слова, які в українській мові відрізняються лише за глухістю – дзвінкістю приголосних: *газета* – *касета*, *коса* – *коза*, *шар* – *жар*, *баба* – *папа*, *голос* – *колос*, *балка* – *палка*, *міх* – *міг*, *біб* – *піп* та ін. Помилки такого зразка можна долати, поєднуючи артикуляційний тренаж, підвищуючи пильність до вимови кожного звуку студентами та використовуючи наочно-ілюстративний матеріал. Ефективним для тренування

артикуляційних органів, розвитку фонетичного слуху і вироблення правильної звуковимови є читання коротких віршиків, скоромовок, а також техніки, пропоновані для логопедичних вправ.

Наведемо окремі зразки такого дидактичного матеріалу:

Гава гаву запитала:

- Ти на танок не літала?

- Не літала я на танок,

То й прогавила сніданок.

Скоромовки: *Росте липа біля Пилипа. Босий хлопець сіно косить. Пиляв Пилип поліна з лип. Пирого перепечені, перцем переперчені. Мила митися не вміла, Мила мило з рук не змила. Великі мурахи грали у шахи, а маленькі мурашки – у шашки.*

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Отже, для вироблення правильної звуковимови у студентів-іноземців під час навчання української мови потрібно створювати та використовувати спеціальний комплекс фонетичних вправ, який буде враховувати особливості української орфоєпії та спиратися на досвід роботи з окремою категорією іноземців. **Перспективним** видається укладання навчально-методичного посібника для оволодіння фонетичними нормами української мови студентами-іноземцями.

Література

1. Василенко Н. В. Роль принципу урахування рідної мови іноземних студентів у процесі навчання української орфоєпії // Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія : Педагогічні науки. 2010. Вип. 1.31. С. 67-74.
2. Вальченко І. В., Прилуцька Я. М. Ласкаво просимо! : навч. посібник з української мови для іноземних студентів: у 2-х ч.; Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. Х. : ХНАМГ, 2011. Ч.1. 386 с.
3. Донченко Т. Вивчення фонетики української мови студентами-іноземцями // Теорія і практика викладання української мови як іноземної: зб. наук. праць. Львів, 2010. Вип. 5. С. 75–81.
4. Жангазінова Р., Кусяк С. Українська мова як іноземна. Розділ І. Фонетика : [навчально-методичний посібник для самостійної роботи іноземних студентів

підготовчого відділення галузі знань 22 «Охорона здоров'я». Львів: Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького, 2017. 24 с.

5. Козелко І. Вивчення фонетики в іншомовній аудиторії // Теорія і практика викладання української мови як іноземної: зб. наук. праць. Львів, 2015. Вип. 11. С. 126–130.

6. Погрібний М. І. Українська літературна вимова: Навч. посібник з комплектом аудіоматеріалів. Дніпропетровськ: Агентство «Трансформ», 1992. 25 с.

7. Соболев Л. Засвоєння українського алфавіту – актуальна проблема курсу «Українська мова як іноземна»: аналіз дидактичної практики і авторські пропозиції // Теорія і практика викладання української мови як іноземної: Збірник наукових праць. Львів, 2015. Вип. 11. С. 113–119.

УДК 811.111.378.147

Senior Lecturer Pererva K.M.

Academician V. Lazaryan Dnipro National University of Railway Transport, Ukraine

SPEAKING COMPETENCE WHILE MASTERING READING

Ст. викладач Перерва К. М.

Дніпровський національний університет залізничного транспорту

імені академіка В. Лазаряна, Україна

ФОРМУВАННЯ РОЗМОВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ ПІД ЧАС ЧИТАННЯ

Ст. преподаватель Перерва Е. М.

Днепропетровский национальный университет

имени академика В. Лазаряна, Украина

ФОРМИРОВАНИЕ РОЗГОВОРНОЇ КОМПЕТЕНЦИИ ВО ВРЕМЯ ЧТЕНИЯ

The aim of this article is to show the importance of speaking skills in the classroom in order to get a perfect acquisition of the second language. The present study was carried out to investigate the effects of reading strategy instruction on students' speaking achievement and strategy use. The article is devoted to reading consideration as development tools of oral speech in the context of foreign language training. The reading role as important source of satisfaction of informative needs of students and development tool of educational and professional motives of foreign language learning is noted. Need of inclusion of speech activity in the educational activity realized by students is emphasized. For Ukrainian speakers, speaking tends to be more complicated than the acquisition of other skills, such as reading or writing, since the former are quite difficult to practice when the student does not live in an English speaking country. For this reason, this paper deals with some activities that develop those skills and shows why it is important to boost those qualifications. The present study was designed to discover the most effective reading-based tasks. The article focuses on the system of exercises for forming students' speaking skills via reading. The results provide evidence that reading helps enhance EFL learners' speaking performance. The findings of this research could attract EFL and ESL teachers' attention to utilize the same task types

in their classes in the form of class activities and could provide EFL and ESL students with an effective way of vocabulary learning and retention.

Keywords: *Speaking, reading, competence, importance, development, difficulties, activities, teaching and learning, tasks, comprehension, EFL, ESL.*

Метою даної статті є висвітлення важливості формування розмовних навичок студентів на заняттях англійської мови. Дане дослідження розглядає вплив читання на іноземній мові на підвищення рівня розмовної мови. Стаття присвячена розгляду читання як засобу розвитку усного мовлення в контексті навчання іноземної мови. Відзначається роль читання як важливого джерела задоволення пізнавальних потреб студентів і засобу розвитку навчально-професійних мотивів вивчення іноземної мови. Підкреслюється необхідність включення мовленнєвої діяльності в усвідомлювану студентами навчальну діяльність. У носіїв української мови навички розмовної англійської мови є найбільш слабкими у порівнянні з іншими навичками такими, як читання та письмо, оскільки розмовна практика є складним завданням в умовах, коли студенти позбавленні англомовного середовища. У зв'язку з цим, ця стаття розглядає читання як засіб розвитку розмовних здібностей. У статті розглядається вправи та види текстів для формування вмінь говоріння у студентів, які вивчають англійську мову засобами читання. Результати дослідження можуть бути корисними, як для викладачів іноземної мови, так і для студентів, які вивчають іноземну мову.

Ключові слова: *говоріння, читання, компетенція, розвиток, складнощі, завдання, викладання, навчання, вправи, розуміння, англійська як іноземна, англійська як друга мова.*

Целью данной статьи является освещение необходимости формирования разговорных навыков студентов на занятиях английского языка. Данное исследование рассматривает влияние чтения на иностранном языке на повышение уровня разговорной речи. Статья посвящена рассмотрению чтения как средства развития устной речи в контексте обучения иностранному языку. Отмечается роль чтения как важного источника удовлетворения познавательных потребностей студентов и средства развития учебно-профессиональных мотивов изучения иностранного языка. Подчеркивается необходимость включения речевой деятельности в осознаваемую студентами учебную деятельность. У носителей украинского языка навыки разговорной английской речи являются наиболее слабыми в сравнении с такими навыками, как чтение и письмо. Это связано с тем, что в отсутствие языковой среды у студентов практически отсутствует возможность разговорной практики. В связи с этим, данная статья рассматривает чтение как средство развитие устной речи. В статье рассматриваются упражнения и виды текстов для формирования умений говорения у студентов, изучающих английский язык средствами чтения. Результаты исследования могут быть полезными, как для преподавателей иностранного языка, так и для студентов, изучающих иностранный язык.

Ключевые слова: *говорение, чтение, компетенция, важность, развитие, сложности, задания, преподавание, обучение, упражнения, понимание, английский как иностранный, английский как второй язык.*

Purpose. The aim of this report is the improvement of studying and teaching Speaking English with the help of reading.

Methodology. The basic principle of this kind of teaching English is motivation of students who are not

confident in their knowledge to use reading as an effective tool to improve their Speaking English skills.

Findings. As the research showed, individual development in a speaking strategies through reading course involves a complex interrelationship between various cognitive and individual factors, and varies between learners.

Originality. The findings of this study have implications for teacher educators and educational decision makers in bringing about higher levels of speaking ability among English language learners.

Introduction. Having good English speaking is very essential especially for the students because it becomes the bridge for them to know the world. So improving the English speaking competence is very important for the Ukrainian students where we know speaking is extremely need to gives the big contribution to students to perform their communication skills better.

Literature review. According to Ukrainian researches Kuptsova T. A. and Miroshnychenko I. G. the current state of foreign language teaching in Ukraine demands new teaching standards and methods [1, p. 94]. The students of college or university graduate are expected to be able to communicate English well. It means that speaking is the primary competence to develop. Researchers have empirically established the efficacy of repeated reading with regard to comprehension and fluency. For instance, research with both L1 and second-language (L2) learners has indicated that it leads to faster reading rates [2; 4; 5; 6; 7; 8].

Language acquisition without reading is difficult. Reading is a good way of comprehension. A good reader is able to understand sentences and structures of a written text. Bright and McGregor are of the opinion that reading is 'the most pleasant route to command of the language', because it is via reading 'the student is most likely to find words used memorably with force and point'[2, p. 53]. It appears that reading is a key factor in language learning. One important notion of developing reading skills and

speaking skills is to use the language for learning as well as communication. Reading can play a big part in successful language learning. It can develop speaking skills. It needs to be noted that speaking holds a very significant place in foreign language learning because through speech messages are conveyed.

Reading outside the classroom is the most significant influence on oral communication ability. Students who read a lot are more likely to speak well. Students through reading develop in both fluency and accuracy of expression in their speaking. Davies and Pearse stress the importance of communication as: “Real success in English teaching and learning is when the learners can actually communicate in English inside and outside the classroom” [5, p.47].

Speaking is being capable of speech, expressing or exchanging thoughts through using language. “Speaking is a productive aural/oral skill and it consists of producing systematic verbal utterances to convey meaning” [6, p.48]. He notes down that from the communicative point of view, speaking has many different aspects including two major categories – accuracy, involving the correct use of vocabulary, grammar and pronunciation practised through controlled and guided activities; and, fluency, considered to be ‘the ability to keep going when speaking spontaneously’. Knowledge of the language, and skill in using this knowledge for an effective communication. Language knowledge and skill in using it, are considered two fundamental elements of an effective communication.

Among the elements necessary for spoken production, are the following [8 p.269].

- **Connected Speech:** effective learners of English need to be able not only to produce the individual phonemes of English (as in saying I would have gone) but also to use fluent ‘connected speech’ as in (I’d ‘ve gone). In connected speech sounds are modified, omitted, added or weakened.

- **Expressive Devices:** native speakers of English change the pitch and stress of particular parts of utterances, vary

volume and speed, and show by other physical and non-verbal means how they are feeling.

- Lexis and Grammar: spontaneous speech is marked by the use of number of common lexical phrases, especially in the performance of certain language functions.

- Negotiation and language: effective speaking benefits from the negotiatory language we use to seek clarification and to show the structure of what we are saying.

Reading will enable learners to develop their vocabulary and grammar knowledge which will effectively contribute to their speaking skills. Vocabulary and grammar knowledge will enable learners to understand so reading will increase learners' understanding capability which they need for a better communication.

Reading is one of the most effective ways of foreign language learning. Reading simply is the interpretation of a written message. It is a fluent process of readers combining information from a text and their own background knowledge to build meaning and the goal of reading is comprehension (Nunan, 2003, p.68). Adams states that reading is built from two components: word recognition and comprehension [1, p.34]. These two components gained through reading will foster learners' language competence.

Hedge writes the goals of learners' in a reading process as [9, p.76]:

- The ability to read a wide range of texts in English.
- Building a knowledge of language which will facilitate reading ability
- Building schematic knowledge
- The ability to adapt the reading style according to reading purpose (skimming, scanning)
- Developing an awareness of the structure of written texts in English
- Taking a critical stance to the contexts of the texts.

Reading will help learners to decipher new words that they need for conversations. Through reading language learners will have vocabulary knowledge which will facilitate

their speaking performance and their usage of structure in the target language will develop. These components which are required through reading are all necessary for developing speaking skills. Similarly, Williams [10, p.13] suggests some reasons why language learners should read in a foreign language:

- Learners can have further practice in the language that they have learnt,
- Learners can practice language in order to reuse it in other skills such as speaking and writing.
- Learners can learn how to get benefit from the texts to extract the information they need.
- Learners can find enjoyment or interest through reading.

In a reading process six component skills have been suggested. Among these knowledge fields vocabulary and structural knowledge which are acquired through reading, influence learner's speaking achievement.

- 1) Automatic recognition skills
- 2) Vocabulary and structural knowledge
- 3) Formal discourse structure knowledge
- 4) Content/world background knowledge
- 5) Synthesis and evaluation skills/strategies
- 6) Metacognitive knowledge and skills monitoring.

How do these component skills contribute to speaking skills? It is commonly known that oral communication is based on four dimensions or competences: grammatical competence (phonology, vocabulary, word and sentence formation); sociolinguistic competence (rules for interaction, social meanings); discourse competence (cohesion and how sentences are linked together); and strategic competence (compensatory strategies to use in difficult strategies). Vocabulary knowledge and grammar are two essential factors of foreign language learning, and they both influence learner's speaking performance.

Vocabulary knowledge is indispensable for effective communication. Learning vocabulary is the core task in

second language learning and any language skills of listening, speaking, reading, writing, and translating cannot exist without vocabulary. A broad and deep vocabulary knowledge makes learners precise and articulate. Through reading learners see how the new words connect to other words. Vocabulary is one of the essential and fundamental components of communication. And stresses the importance of vocabulary knowledge and adds that without words to express a wider range of meaning, communication in a second language cannot happen in a meaningful way. Learners will improve their speaking competence if they have better vocabulary knowledge which they can get through reading.

For spoken English the best reading materials are dramas, plays and dialogues. Learners have the opportunity to find sentences and phrases used in our daily conversation in dramas, plays and dialogues because they are all based on one person talking to another. Some studies have shown that using authentic texts has a positive effect on learning the target language by developing communicative competence. A text is usually regarded as authentic if it is not written for teaching purposes but for a real-life communicative purpose, where the writer has a certain message to pass on to the reader. As such, an authentic text is one that possesses an intrinsically communicative quality. It is real language created by native speakers of the target language in pursuit of communicative outcomes.

Integrating speaking and reading skills deepens students' understanding of the reading material, reveals any problem they have understanding a text, and, most importantly, lets them apply the information they have read into authentic speaking practice that improves their fluency [11, p.34]. Communication without vocabulary will break down. One of the most useful ways to improve your communication skills is extensive reading. Extensive reading will help you to develop your ability to express ideas, whilst also enlarging the size of vocabulary. Vocabulary knowledge

is one of the crucial factors that will influence fluency in speaking. Reading introduces learners to a wider body of language and contexts. Reading helps learners build up better grammar skills. As learners develop stronger reading skills, they develop more sophisticated speaking skills.

Findings and directions for future research. In conclusion, the study suggests the need to teach, or at the very least raise learner awareness of, a variety of strategies for individuals to utilize those that meet their needs. Future research could examine why less-proficient learners tend to adopt distinctive bottom-up or top-down processing orientations. The research may serve as a precursor to investigating strategies approaches individualized to different learner traits, particularly that of processing orientation.

REFERENCES

1. Купцова Т. А. Упровадження інноваційних підходів у формуванні іншомовної компетентності студентів технічного профілю / Т. А. Купцова, І. Г. Мірошніченко // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Перекладознавство та міжкультурна комунікація». Вип. 5. Херсон : Видавничий дім «Гельветика». 2016. С. 93-98.
2. Adams, M. L. (1980). Five cooccurring factors in speaking proficiency. In J. R. Firth (Ed.), *Measuring spoken language proficiency* (pp. 1-6). Washington, DC : Georgetown University Press.
3. Bright, J. A., & G. P. McGregor. (1970). *Teaching English as a Second Language*. London: Longman.
4. Bygate, M. (1991). *Speaking*. Oxford: Oxford University Press. Cunningham,
5. Davies, P., Pearse, E. (2002). *Success in English Teaching*. Shanghai: Shanghai Foreign Language Education Press.
6. Dole, A. J., Sloan, C., & Trathen, W. (1995). Teaching Vocabulary within the Context of Literature. *Journal of Reading*, 38(6), 452-460 p.
7. Dubin, F., & Olshtain, E. (1977). *Facilitating Language Learning: A Guidebook for the ESL/EFL Teacher*. N.Y: McGraw: Hill International Book Company.
8. Harmer, J. (2001) *The practice of English language teaching* / Jeremy Harmer. - 3rd ed., completely rev & updated. Harlow, England Pearson Education, 370 pages, 2001,
9. Hedge, T. (1985). *Using Readers in Language Teaching*. London: Macmillan Publishers Ltd. Hedge, T. (2003). *Teaching & learning in the language Classroom*. UK: OUP.
10. Williams, E. (1984). *Reading in the Language Classroom*. London: Macmillan Publishers Ltd.
11. Zhang, Y. (2009). Reading to Speak: Integrating Oral Communication Skills. *English Teaching Forum*, 2009 (1), 32-34. [http://dx.doi.org/10.1061/41052\(346\)25](http://dx.doi.org/10.1061/41052(346)25)

УДК 811.161.2: 614.253

к. філол. н., доцент Петриченко І. Б.

Дніпровський національний університет імені О. Гончара, Україна

З ІСТОРІЇ ПРЯМОГО МЕТОДУ НАВЧАННЯ РОСІЙСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ

к. филол. н., доцент Петриченко И. Б.

Днипровский национальный университет имени О.Гончара, Украина

ИЗ ИСТОРИИ ПРЯМОГО МЕТОДА ОБУЧЕНИЯ РУССКОМУ ЯЗЫКУ КАК ИНОСТРАННОМУ

Candidate of Sciences (Philology) Assistant Professor Petrichenko I. B.

Oles Honchar Dnipro National University, Ukraine

FROM HISTORY OF DIRECT METHOD OF TEACHING RUSSIAN AS A FOREIGN LANGUAGE

На сьогодні в царині лінгводидактики зростає інтерес вітчизняних методистів до історії викладання мов. Цей інтерес не є випадковим. Він свідчить про потребу осмислення накопиченого досвіду навчання мовам з позиції сучасної методики. У цій статті висвітлено проблему лінгвістичної підготовки іноземних студентів в Україні, розглянуто основні методи викладання російської мови як іноземної. Докладно описано прямий метод, як найчастотніший в практиці викладання іноземних мов. Автором статті представлено навчальні посібники для студентів-іноземців початкового етапу навчання. Досвід дослідження методичних теорій знайшов відбиття в працях таких лінгвістів як Московкін Л.В., Щукін О.М., Капітонова Т.І. та ін. Аналіз актуальних проблем методики на сучасному етапі, враховуючи історичний аспект дослідження, цікавий не лише в теоретичному, але і в практичному плані. Цей досвід можна використати для створення методики викладання української мови як іноземної. Створення такої методики сьогодні є актуальним питанням української методичної думки. Мета статті - опис прямого методу навчання російської мови як іноземної, пов'язаного з історією та розвитком цього методу. Поставлена задача - проаналізувати актуальні проблеми методики на сучасному етапі, враховуючи історичний аспект цього дослідження.

Ключові слова: російська як іноземна, методика, метод, прямий метод, перекладний метод.

В настоящее время в области лингводидактики возрастает интерес отечественных методистов к истории преподавания языков. Этот интерес не случаен. Он свидетельствует о необходимости осмысления накопленного опыта обучения языкам с позиции современной методики. В данной статье в общем виде ставится проблема лингвистической подготовки иностранных студентов в Украине, рассматриваются основные методы преподавания русского языка как иностранного. Более детально описывается прямой метод, как наиболее востребованный в практике преподавания иностранных языков. Автором статьи представлены учебные пособия для студентов-иностранцев начального этапа обучения. Опыт исследования методических теорий нашёл

отражение в трудах таких лингвистов как Московкин Л.В., Щукин А.Н., Капитонова Т.И. и др. Анализ актуальных проблем методики на современном этапе, учитывая исторический аспект исследования, интересен не только в теоретическом, но и в практическом плане. Данный опыт может быть использован для создания методики преподавания украинского языка как иностранного. Создание такой методики в настоящее время является актуальным вопросом украинской методической мысли. Цель статьи - описание прямого метода обучения русскому языку как иностранному, связанного с историей и развитием этого метода. Поставленная задача - проанализировать актуальные проблемы методики на современном этапе, учитывая исторический аспект этого исследования.

Ключевые слова: русский как иностранный, методика, метод, прямой метод, переводной метод.

At present the interest of our specialists in methods of teaching to language teaching history is growing as a problem of linguodidactics. This interest is not occasional. It shows the necessity to speculate about the accumulated experience of teaching languages from the point of view of contemporary methods of teaching. The article regards general problems of teaching foreigners in Ukraine concerning the principal methods of teaching Russian as a foreign language. The article describes in a more detailed way the direct method as the most demanded one in teaching foreign languages practice. The author of the article presents manuals for foreign students at the beginners' level. Methodic theories research experience has been reflected in the papers of such linguists as L. V. Moskovkin, A. N. Shchukin, T. I. Kapitonova, and others. The analysis of urgent problems of contemporary methods, taking into account the historical aspect of the research, is interesting not only from theoretical, but also from practical facet. This experience can be used to develop methods of teaching Ukrainian as a foreign language. Such methods development at present is a burning problem of Ukrainian methods investigations. The purpose of the article is to describe the direct method of teaching Russian as a foreign language, connected with the history and development of this method. The task is to analyze the actual problems of methodology at the present stage, taking into account the historical aspect of this research.

Key words: Russian as a foreign language, methods of teaching, method, direct method, translation method.

Постановка проблеми й актуальність. У статті висвітлено проблему лінгвістичної підготовки іноземних студентів в Україні, описано основні етапи, пов'язані з історією та становленням методики російської мови як іноземної загалом, так й історією прямого методу навчання російській мові зокрема. Зацікавленість до методичної спадщини минулого, глибоке та всеохопне вивчення методичної літератури минулих століть складає підґрунтя актуальних лінгвістичних досліджень. Інтерес вітчизняних лінгвістів до історії викладання мов не випадковий. Він свідчить про потребу осмислення накопиченого за століття досвіду навчання мовам з позицій сучасної методики (Л. В. Московкін Н. І. Гез,

Г. М. Фролова, О. М. Щукін, С. К. Милославська, Т. І. Капітонова).

Метою статті є опис прямого методу навчання російської мови як іноземної, пов'язаного з історією та подальшим розвитком цього методу. Поставлене завдання — проаналізувати актуальні проблеми методики на сучасному етапі, враховуючи історичний аспект цього дослідження.

Об'єстом аналізу у статті є методика викладання російської (української) мови як іноземної. **Предметом** огляду виявляється прямий метод навчання російської мови в аудиторії іноземних студентів.

Виклад основного матеріалу. У добу глобалізації та масової комунікації знання іноземних мов — основна потреба сучасної людини. В освітньому просторі запропоновано чимало методів та систем для вивчення мов. Саме тому спробуємо витлумачити терміни «методика» і «метод» у науковій літературі. Зокрема, у «Словнику російської мови» С. І. Ожегова подано таке трактування: «Методика. Совокупность методов обучения чему-нибудь, практического выполнения чего-нибудь, а также наука о методах обучения» [3, с. 300]. Вікіпедія (електронний ресурс) інтерпретує метод як «систематизовану сукупність кроків, які потрібно здійснити, щоб виконати певне завдання чи досягти певної мети». У «Словнику іноземних слів» методику кваліфікують як «отрасль педагогической науки, исследующая закономерности обучения определённого учебному предмету» [5, с. 315]. Узагальнюючи наявні в літературі визначення методу, відзначимо, що під «методом обучения иностранному языку понимают систему взглядов, представлений о том, как следует обучать, как обеспечить достижение целей обучения, то есть метод – это одна из разновидностей методических концепций» [2, с. 7].

Відомо, що ефективність методу залежить від низки факторів: мети вивчення, мотивації учнів, їхніх

інтелектуальних здібностей, умов навчання, професіоналізму викладачів та ін. Історію методів викладання іноземних мов найширше дослідив та описав І. В. Рахманов. У 1947 році він опублікував монографію «Нарис з історії методики викладання нових західноєвропейських іноземних мов» [4], в якій здійснено глибокий аналіз методів, уточнено термінологію, виділено їхні основні характеристики та запропоновано різноманітні класифікації. Праця І. В. Рахманова містить всі потрібні ознаки педагогічної теорії, оскільки репрезентує систему узагальненого знання, пояснення закономірних відносин, що існують в процесі навчання іноземної мови. Це дослідження логічно вписалося в контекст педагогічних та методичних концепцій 40-х років ХХ століття, відрізнялося суворим використанням наукової термінології і мало вихід до практики навчання.

Історією методики займалися також К. Г. Ганшина, І. А. Грузинська, В. Е. Раутенбах, Н. І. Гез, А. Н. Щукін та ін. Класифікація методів навчання іноземних мов є складним питанням, тому що в основу їхнього найменування покладено найрізноманітніші ознаки. Залежно від того, який аспект домінує у викладанні, метод називають лексичним чи граматичним; які логічні категорії є основними — синтетичні або аналітичні. Назву методу визначає прийом, який формує підґрунтя роботи над мовою, наприклад, наочний, аудіовізуальний. Відомі методи, які отримали свою назву відповідно до імені їхнього автора — методи Берліца, Ладо, Фріза та ін. Найдавнішим вважають натуральний метод. З виникненням шкіл та введенням у них іноземної мови як загальноосвітнього предмета натуральний метод замінено на перекладний метод, який переважав до середини ХІХ століття. Протягом наступних ста років відбувалася постійна боротьба між прихильниками натурального, згодом прямого, і перекладного методів. Докладніше зупинимося на описі прямого методу навчання російської мови як іноземної.

Прямий метод трактуємо як «метод обучения устной речи, моделирующей условия естественного способа овладения иностранным языком (то есть способа овладения иностранным языком в процессе общения с его носителями)» [6, с. 27]. Отже, іноземну мову засвоюють через багаторазове повторення почутого й відтворення нового матеріалу за аналогією до вивченого. Серед основних ознак прямого методу виокремлюємо:

- 1) оволодіння усним мовленням (читання і письмо кваліфікують як засоби навчання усного мовлення);
- 2) відтворення мовного середовища (навчання проводять мовою, що вивчають, нову лексику пояснюють за допомогою наочності та тлумачень мовою, що вивчають);
- 3) мовні шаблони і моделі, що відповідають тематиці усного спілкування, є змістом навчання;
- 4) усно-мовна практика – основний вид навчальної діяльності, а діалог з викладачем та учнів один з одним – основний вид роботи.

У російській методичній літературі привертає увагу прямий метод навчання в кінці 70-х років XIX століття. На поч. XX століття він стає предметом зацікавлення зарубіжних методистів, його обговорюють на засіданнях кафедр іноземних мов, методичних об'єднань, на всеукраїнських з'їздах викладачів іноземних мов. Крім того, дослідники публікують різні методичні посібники, які описували цей метод та пропонували використовувати його в навчальному процесі. Відзначимо таких авторів як Андріївська, Бауер, Мусіноваіч, Фехнер, Миртов та ін. З'явилися підручники іноземних мов, сформовані на прямому методі, автори яких – Берліц, Фітеро, Манштейн та ін.

Підручник, написаний М.Д. Берліцем і адаптований до російської мови Л. Л. Брейтфусом у 1895 році, повідомляє про прямий метод навчання російської мови як іноземної. У підручнику наведені методичні

рекомендації для викладачів, в яких автор радив враховувати те, що російська мова є досить складною, тому потрібно проводити уроки повільно, кілька разів повторювати й робити велику кількість вправ. Репрезентувати нову лексику рекомендувалося через наочність, відпрацьовувати її усно й записувати слова на дошці. Кожний новий вираз наводить учитель, ставить кілька питань і сам відповідає на них, а потім пропонує відповідати учневі. Якщо учень не може дати відповідь на питання, викладач повинен підказати йому і знову ж написати всю фразу на дошці і попросити учня повторити її кілька разів. Якщо виникають помилки в мові учня, то М. Д. Берліц рекомендував не повторювати їх, а пропонувати правильну відповідь. У книзі «Методи і технології навчання російської мови як іноземної» за редакцією Т. І. Капітонової, Л. В. Московкіна, А. Н. Щукіна представлено п'ять перших уроків з підручника «Метод Берліца для викладання нових мов» [2, с. 35-45]. Надзвичайно цікаво читати ці уроки, порівнюючи їх з початковими уроками в сучасних підручниках [1]. Отже, частково змінилася лише лексика, оскільки немало слів стали застарілими. Наприклад, на першому уроці нові іменники репрезентовані трьома групами (чоловічий рід, жіночий рід та середній рід). Поряд з нейтральною лексикою *стіл, книга, вікно* трапляються застарілі слова *грубка, чорнильниця, перо*. На другому уроці запропоновано прикметники, що представлені трьома групами, з питаннями *який? яка? яке?* і тут же короткі форми цих прикметників. У сучасній методиці короткі прикметники подано не на початковому етапі навчання. Тематика початкових уроків лаконічна. Це слова, що позначають одяг, частини тіла, кольори. На четвертому уроці учням пропонують дієслова *йти, стояти, лежати, сидіти*, що власне є і в сучасних підручниках, а також ті, які на початковому етапі в сучасних підручниках не використовують, наприклад, *чіпати, рухати, кидати, тягнути, ставити*.

Для п'ятого уроку характерні такі нові питання *куди? звідки?* з дієсловами *класти, ставити, вішати, брати* з виділеними в реченнях прийменниками *в, на, з*. За сучасною методикою ці два питання не об'єднують в один урок, а представляють послідовно.

Результати застосування прямого методу полягають в такому: учні за короткий проміжок часу опановували усним мовленням в межах певних ситуацій спілкування, але системних граматичних знань у них не було. Надалі концепція прямого методу продовжувала розвиватись. З'явилися модифікації прямого методу: усний метод, аудіовізуальний метод, аудіолінгвальний метод, які вплинули на методику навчання російської мови як іноземної.

Відзначимо, що на сучасному етапі найнеобхіднішим у практиці викладання російської мови як іноземної є прямий метод. Його застосування можливе, так як наявні такі умови:

1. Викладач не володіє рідною мовою студентів (або мовою-посередником) і не може використовувати переклад як прийом навчання, а іноземні студенти ще не володіють російською мовою. Така ситуація досить типова для початкового етапу навчання у ВНЗ.

2. Навчальна група різнорідна за мовною належністю. Наприклад, коли в одній групі навчаються китайські студенти (китайська мова), араби з Північної Африки (арабська та французька мови), в'єтнамці (в'єтнамська мова), азербайджанці (азербайджанська мова). У цих умовах застосування перекладу як прийому навчання не є доцільним. Використання перекладу лише однією мовою може зруйнувати атмосферу співробітництва в навчальній групі та навіть призвести до внутрішніх конфліктів.

3. Викладач володіє рідною мовою іноземних студентів і працює в групі, однорідній за мовною належністю, але він проводить навчальні заняття лише російською мовою задля інтенсифікації навчання.

Водночас наявна низка додаткових умов, що сприяють ефективному вживанню прямого методу:

- 1) наявність природного мовного середовища;
- 2) велика кількість навчальних годин (наприклад, щодня 6 або 8 академічних годин);
- 3) мінімальна наповнюваність навчальної групи (наприклад, 5-8 студентів).

Отже, сучасна модифікація прямого методу зберігає основні характеристики класичного прямого методу, а також таких модифікацій як аудіолінгвального й аудіовізуального методів. Серед таких характеристик виокремлюють опертя на усне мовлення, навчання вимови, лексики, граматики, аудіювання та говоріння без перекладу. Незважаючи на те, що застосування прямого методу на початковому етапі навчання російської мови як іноземної є нагальною потребою, серед методичної літератури відсутні спеціальні посібники для викладачів, які містять рекомендації з навчання на підставі прямого методу. Зауважимо, що не кожен підручник російської мови для початківців може бути функційно використаний без перекладного. Назвемо деякі навчальні посібники, якими послуговуються викладачі на підготовчих факультетах у вітчизняних вишах: Безкоровайна Л. С., Глобус : Збірник вправ з російської мови. Практичний курс для початківців вивчати російську мову (Харків); Вітковська Е. В., Російська мова: Підручник для іноземних студентів підготовчих факультетів (Харків); Шкурко Е. В., Підручник російської мови для початківців (Дніпро). Названі навчальні посібники містять ілюстрації, які допомагають студентам семантизувати нову лексику і нові мовні зразки. Репрезентація лексико-граматичного матеріалу є логічним — увесь подальший навчальний матеріал спирається на попередній і впливає з нього. Чимало вправ спрямовано на навчання аудіюванню та говорінню водночас із граматиною та читанням.

Результати і перспективи подальшого дослідження. Вивчення історії методики російської мови як іноземної є цікавою не лише в теоретичному, але також у практичному плані.

Досвід русистів з зазначеного напрямку може бути використаний для створення методики викладання української мови як іноземної.

Створення такої методики на сьогодні є актуальним завданням для української методичної думки.

Література

1. Витковская Э. В. Русский язык: Учебник для иностранных студентов подготовительных факультетов. Харьков: Гимназия. 2009. 320 с.
2. Капитонова Т. И., Московкин Л. В., Щукин А. Н. Методы и технологии обучения русскому языку как иностранному / Под ред. А. Н. Щукина. М.: Рус. яз. Курсы. 2008. 312 с.
3. Ожегов С. И. Словарь русского языка / Под ред. Н. Ю. Шведовой. М.: Рус. яз. 1986. 797 с.
4. Рахманов И. В. Очерк по истории методики преподавания новых западноевропейских иностранных языков. М., 1947. 196 с.
5. Словарь иностранных слов. – М.: Рус. яз., 1986. – 624 с.
6. Щукин А. Н. Методика преподавания русского языка как иностранного: учебное пособие для вузов. М., 2003. 334 с.

УДК 37.016:811.161.1

к. филол. н., доцент Приймак А. Н.

Житомирский государственный университет имени Ивана Франко, Украина

ТВОРЧЕСКИЙ ДИКТАНТ КАК ЭФФЕКТИВНОЕ СРЕДСТВО РАЗВИТИЯ СВЯЗНОЙ РЕЧИ ИНОСТРАННЫХ СТУДЕНТОВ

к. філол. н., доцент Приймак А. М.

Житомирський державний університет імені Івана Франка, Україна

ТВОРЧИЙ ДИКТАНТ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ ЗАСІБ РОЗВИТКУ ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ

Candidate of Science (Philology), Associate Professor Priymak A. N.
Ivan Franko Zhytomyr State University, Ukraine

CREATIVE DICTATION AS AN EFFECTIVE MEANS OF THE FOREIGN STUDENTS' COHERENT SPEECH DEVELOPMENT

В статье поднимается одна из важнейших учебно-методических проблем при обучении иностранных студентов русскому языку – проблема развития связной речи, которая не утратила своей актуальности и в наше время, несмотря на многочисленные научные и методические разработки отечественных и зарубежных ученых, преподавателей-практиков и др. В методической литературе описаны различные виды диктантов: традиционный, предупредительный, выборочный, свободный, контрольный, проверочный, распределительный, самодиктант и др. Одним из наиболее эффективных видов, который способствует формированию коммуникативно-речевых умений иностранных студентов, является творческий диктант. Иностранные студенты должны получить не только определенную сумму знаний по фонетике, лексике, грамматике и т. п., но и овладеть русской речью на практике. Еще более важно развивать их творческие речевые умения, а также чувство языка. Развитие речи — это одновременно и развитие личности человека, его интеллекта, особенностей мышления, мировоззрения. Актуальность статьи определяется необходимостью развития и совершенствования связной речи посредством коммуникативно ориентированного обучения. Связная речь иностранных студентов, их орфографическая и пунктуационная грамотность, логическое и творческое мышление, самостоятельность суждений можно усовершенствовать путем написания творческих диктантов разных видов. Перспективу дальнейшего исследования мы видим в приложении теоретических положений нашей работы к практике преподавания русского языка как иностранного с целью развития у иностранных студентов связной устной и письменной речи, способности самостоятельного мышления, творческого осмысления лингвистических, стилистических, страноведческих фактов, повышения общей эрудиции, языковой и культурной грамотности.

Ключевые слова: диктант, творческий диктант, связная речь, письменная речь, развитие речи, коммуникация, средство коммуникации.

У статті порушується одна з найважливіших навчально-методичних проблем при навчанні іноземних студентів російської мови — проблема розвитку зв'язного мовлення, яка не втратила своєї актуальності також у наш час, не дивлячись на численні наукові та методичні розробки вітчизняних і зарубіжних вчених, викладачів-практиків й ін. У методичній літературі описані різні види диктантів: традиційний, попереджувальний, вибірковий, вільний, контрольний, диктант перевірки, розподільний, самодиктант і ін. Одним з найбільш ефектних видів, який сприяє формуванню комунікативно-мовленнєвих умінь іноземних студентів, є творчий диктант. Іноземні студенти повинні отримати не тільки певну суму знань із фонетики, лексики, граматики та ін., але й опанувати російську мову на практиці. Ще більш важливо розвивати їхні творчі мовленнєві вміння, а також відчуття мови. Розвиток мовлення — це одночасно і розвиток особистості людини, її інтелекту, особливостей мислення, світогляду. Актуальність статті визначається необхідністю розвитку і вдосконалення зв'язного мовлення за допомогою комунікативно орієнтованого навчання. Зв'язне мовлення іноземних студентів, їх орфографічна і пунктуаційна грамотність, логічне та творче мислення, самостійність суджень можна вдосконалити шляхом написання творчих диктантів різних видів. Перспективу подальшого дослідження

ми вбачаємо в ужитку теоретичних положень нашої роботи у практиці викладання російської мови як іноземної з метою розвитку у іноземних студентів зв'язної усної та писемної мови, хисту до самостійного мислення, творчого осмислення лінгвістичних, стилістичних, країнознавчих фактів, підвищення загальної ерудиції, мовної та культурної грамотності.

Ключові слова: диктант, творчий диктант, зв'язне мовлення, писемна мова, розвиток мови, комунікація, засіб комунікації.

The article raises one of the most important educational and methodological problems in the teaching of foreign students to the Russian language — the problem of the development of coherent speech, which has not lost its relevance in our time, in spite of numerous scientific and methodological developments of domestic and foreign scientists, teachers and practitioners. Various types of dictation are described in the methodological literature: traditional, warning, selective, free, control, test, distribution, self-dictation, etc. One of the most effective which promotes the formation of communicative and speech skills of foreign students, is a creative dictation. Foreign students should receive not only a certain amount of knowledge in phonetics, vocabulary, grammar, etc., but also master Russian speech in practice. It is even more important to develop their creative speech skills, as well as a sense of language. The development of speech is at the same time the development of the personality of a person, his intellect, his thinking, his worldview. The relevance of the article is determined by the need to develop and improve coherent speech through communicatively oriented learning. The coherent speech of foreign students, their orthographic and punctuation literacy, logical and creative thinking, independence of judgments can be improved by writing creative dictations of different kinds. We see the prospect of further research in the application of the theoretical provisions of our work to the practice of teaching Russian as a foreign language in order to develop oral and written communication among foreign students, the ability of independent thinking, creative comprehension of linguistic, stylistic, regional studies, general erudition, linguistic and cultural literacy.

Key words: dictation, creative dictation, communicative speech, written speech, speech development, communication, means of communication.

Постановка проблемы и ее актуальность. Методы и формы обучения студентов русскому языку как иностранному в современных научных исследованиях представлены достаточно широко (И. В. Баданина, И. Е. Бобрышева, Е. И. Василенко, В. В. Добровольская, О. В. Лаврова, В. А. Смирнова, М. П. Чеснокова, А. Н. Щукин и др.). Основное внимание ученых уделяется формированию системы речевых навыков. Так, М. П. Чеснокова выделяет «самые важные критерии, по которым судят о сформированности навыков: бессознательность, полная автоматичность, соответствие норме изучаемого языка, нормальный темп выполнения, устойчивость. Нужно научиться использовать речевые навыки, для того чтобы самостоятельно выражать свои мысли, чувства, переживания; четко варьировать выбор и

сочетание речевых операций в зависимости от цели, ситуации. Когда человек все это умеет, значит, у него сформированы коммуникативно-речевые умения» [5, с. 34].

В процессе обучения русскому языку иностранные студенты должны получить не только определенную сумму знаний по фонетике, лексике, грамматике и т. п., но и овладеть русской речью на практике, как минимум — сформировать способность понимать, говорить, читать, писать на неродном языке. Еще более важно развивать их творческие речевые умения, а также «чувство языка».

Развитие речи — это одновременно и развитие личности человека, его интеллекта, особенностей мышления, мировоззрения. Поэтому **актуальность работы** определяется необходимостью развития и совершенствования связной речи посредством коммуникативно ориентированного обучения на занятиях по русскому языку.

Объектом исследования в статье является проблема развития связной речи студентов, изучающих русский язык как иностранный.

Предметом анализа есть творческий диктант как один из приемов развития речи иностранных студентов при обучении русскому языку как иностранному.

Изложение основного материала. Процесс овладения русским языком для иностранных студентов не прост. Он осуществляется при использовании приобретенных знаний на занятиях (учебная коммуникация), а также в реальном речевом общении (истинная коммуникация) [2, с. 84].

Как известно, выделяют четыре основных вида деятельности: аудирование, говорение, чтение и письмо. Аудирование и говорение обслуживают устную форму общения, а чтение и письмо — письменную [1, с. 51]. В условиях коммуникации все четыре вида речевой деятельности тесно взаимосвязаны и взаимообусловлены.

Все виды речевой деятельности делятся на продуктивные и рецептивные. Продуктивная речевая деятельность «направлена на порождение и сообщение информации. Это говорение и письмо» [1, с. 77].

Диктант как один из письменных видов работы закрепляет и проверяет знания студентов, тренирует их орфографические и пунктуационные навыки. Эффективность диктантов различных видов не вызывает сомнений у преподавателей русского языка средней и высшей школы, в том числе и преподавателей РКИ. В методической литературе описаны различные виды диктантов: традиционный, предупредительный, выборочный, свободный, контрольный, проверочный, распределительный, самодиктант и др. Одним из наиболее эффективных видов, способствующих формированию коммуникативно-речевых умений студентов при изучении русского языка как иностранного, на наш взгляд, является творческий диктант.

А. В. Текучёв дал такое определение творческому диктанту: «Творческий диктант — собирательное название разнообразных упражнений творческого характера. Он проводится, как правило, и с целью обучения орфографии, и с целью развития речевых навыков учащихся» [4, с. 272]. Как следует из определения ученого, творческий диктант предполагает не только запись текста под диктовку, но и выполнение заданий, направленных на проявление в речи элементов творчества. К творческим относят все виды диктантов с изменением текста: диктант на расширение и на сужение, диктант с заменой, свободный диктант, восстановленный диктант, диктант по аналогии, диктант с продолжением и др.

Такие диктанты способствуют формированию умений пользоваться речевыми формулами письменной коммуникации, приемами языковой и смысловой компрессии текста, придавать высказыванию

развернутость и точность, логически и последовательно излагать мысли [3]. Текст должен быть понятен иностранным студентам, интересен, содержателен, нести новую информацию, преследовать воспитательные цели.

Задания к творческим диктантам можно предложить самые разные: дополнить текст диктанта необходимыми словами, словосочетаниями; заменить в тексте слово словосочетанием, одно слово — другим (например, синонимом, антонимом); заменить одни формы слов другими (например, глаголы будущего времени — глаголами настоящего или прошедшего времени); самостоятельно сделать вывод по содержанию текста и записать его; продолжить диктант, высказав свое мнение о прослушанном, увиденном, прочитанном и т. п.

Таким образом, диктанты с изменением текста предполагают различные текстовые трансформации и модификации по выбору того или иного материала, подбору новых слов или словосочетаний, замене конструкций предложений или какого-либо фрагмента текста, например, концовки и др. Такие диктанты активизируют умственную деятельность, способствуют лучшему запоминанию и пониманию материала, развивают связную речь творческое мышление. Так, например, творческий диктант *на расширение текста* предполагает подбор подходящих по смыслу текста слов. Студенты учатся пользоваться определенными группами слов, синтаксическими конструкциями, подбирают соответствующие и точные лексемы. При записи творческого диктанта *на сужение текста* студенты его сокращают, опуская некоторые части предложений или целые предложения. В процессе *свободного диктанта* студенты, определив основную мысль, самостоятельно формулируют ее и излагают в письменном виде. Это развивает произвольную речь, вырабатывает умение подбирать языковые средства для передачи содержания. При работе *над восстановленным диктантом* студенты прослушивают отрывок текста, затем пишут по нему

выборочный диктант, а потом восстанавливают связный текст по выписанным категориям. *Диктант по аналогии* предполагает прослушивание, а затем самостоятельное составление связного текста, близкого к исходному по композиции и грамматической структуре, но отличающегося по содержанию. При *самодиктанте* требуется запоминание текста, воспринятого зрительно или на слух, и его запись по памяти.

Таким образом, творческие диктанты вырабатывают у студентов креативность, навыки самостоятельного мышления, умение анализировать предложенные тексты, мотивировать выбранный вариант написания, замену слова, фразы или синтаксической конструкции; запоминать правила правописания и постановки знаков препинания, фиксировать и сопоставлять лингвистические, стилистические, страноведческие и другие факты.

Тексты творческих диктантов должны иметь максимально возможную речевую, познавательную, коммуникативную, лингвострановедческую направленность, чтобы иностранные студенты испытывали потребность в использовании русского языка как средства общения.

На практических занятиях, в которые включены творческие диктанты, студенты-иностранцы, как правило, активны, старательны, работают с большим интересом и энтузиазмом, что подтверждает мысль о том, что подобные виды работы по изучению русского языка не только поучительны, но и увлекательны.

Таким образом, мы можем сделать следующий **вывод**: в современном обществе необходимость владения навыками связной речи для образованного, интеллигентного человека очевидна. Связная речь иностранных студентов, их орфографическая и пунктуационная грамотность, логическое и творческое мышление, самостоятельность суждений можно

усовершенствовать путем написания творческих диктантов разных видов.

Перспективу дальнейшего исследования мы видим в приложении теоретических положений нашей работы к практике преподавания русского языка как иностранного с целью развития у иностранных студентов связной устной и письменной речи, способности самостоятельного мышления, творческого осмысления лингвистических, стилистических, страноведческих фактов, повышения общей эрудиции, языковой и культурной грамотности.

Литература

1. Васильева, Г. М. Русский язык как иностранный. Методика обучения русскому языку: учебное пособие для высших учебных заведений / Г. М. Васильева, С. А. Вишнякова, Л. А. Вольская / под ред. И.П. Лысаковой. М. : Владос, 2004. 270 с.
2. Костомаров, В. Г. Методическое руководство для преподавателей русского языка иностранцам / В. Г. Костомаров, О. Д. Митрофанова. М. : Русский язык. 1978. 137 с.
3. Ладыженская, Т.А. Речь. Речь. Речь / Т.А. Ладыженская – М.: Педагогика, 1990. – 336 с.
4. Текучёв, А. В. Методика русского языка в средней школе. М., 1980. 414 с.
5. Чеснокова, М. П. Методика преподавания русского языка как иностранного : учеб. пособие. 2 изд., перераб. М. : МАДИ. 2015. 132 с.

УДК 811.161.1

к. филол. н., доцент Черновалюк И. В.

Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова, Украина

**ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКИЙ ПОДХОД В ПРАКТИКЕ
ИНОЯЗЫЧНОГО ОБУЧЕНИЯ**

к. філол. н., доцент Черновалюк І. В.

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, Україна

**ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД У ПРАКТИЦІ
ІНШОМОВНОГО НАВЧАННЯ**

Candidate of Philology (PhD), Associate Professor Chernovaljuk I. V.

I. I. Mechnikov Odessa National University, Ukraine

**LINGUOCULTURAL APPROACH IN THE PRACTICE OF FOREIGN
LANGUAGE EDUCATION**

Концепция взаимосвязи языка и культуры представлена как ключевая в современной парадигме иноязычного образования. Гуманизация системы образования ориентирует на новые подходы к обучению иностранным языкам. Цель статьи состоит в определении роли культурологической направленности в практике иноязычного образования. Объектом исследования является современная методология и концепция развития языковой личности, обогащенной культурными и гуманистическими ценностями. Предмет исследования является место и роль культурологического материала в языковом учебном процессе. Лингвокультурологический подход отражает современные требования к иноязычному обучению и позволяет иностранным учащимся овладеть лингвистическими знаниями, коммуникативными умениями и навыками, комплексом культурологических знаний. Тенденция привлечения культурологического материала в языковой учебный процесс является актуальной и перспективной. Культурологическая направленность в практике иноязычного образования реализуется посредством современной методологии и концепции развития языковой личности, обогащенной культурными и гуманистическими ценностями. Лингвокультурологический подход рассматривается как один из эффективных подходов в методике преподавания иностранных языков, определяются его цели и задачи. Раскрывается понятие лингвокультурологической направленности и ее практической реализации, феномен культурной среды в процессе иноязычного обучения. Приобщение к духовным ценностям и культурным традициям способствует развитию духовности и нравственности, формированию интеллектуального и эстетического потенциала личности, активизации познавательной мотивации и речевой деятельности иностранных учащихся.

Ключевые слова: язык и культура, гуманизация, личность, лингвокультурология, образование, диалог культур, культурная среда, лингвокультурологический подход, лингвострановедение.

Концепція взаємозв'язку мови і культури представлена як ключова в сучасній парадигмі іноземної освіти. Гуманізація системи освіти орієнтує на нові підходи до навчання іноземних мов. Мета статті полягає у визначенні ролі культурологічної спрямованості в практиці іноземної освіти. Об'єктом дослідження є сучасна методологія та концепція розвитку мовної особистості, збагаченої культурними та гуманістичними цінностями. Предмет дослідження — місце та роль культурологічного матеріалу в мовному навчальному процесі. Лінгвокультурологічний підхід відображає сучасні вимоги до іноземного навчання та дозволяє іноземним учням опанувати лінгвістичними знаннями, комунікативними вміннями і навичками, комплексом культурологічних знань. Тенденція залучення культурологічного матеріалу в мовний навчальний процес є актуальною і перспективною. Культурологічна спрямованість у практиці іноземної освіти реалізується за допомогою сучасної методології та концепції розвитку мовної особистості, збагаченої культурними та гуманістичними цінностями. Лінгвокультурологічний підхід розглядається як один із ефективних підходів у методиці викладання іноземних мов, визначаються його цілі та завдання. Розкривається поняття лінгвокультурологічної спрямованості та її практичної реалізації, феномен культурного середовища в процесі іноземного навчання. Залучення до духовних цінностей і культурних традицій сприяє розвитку духовності та моральності, формуванню інтелектуального та естетичного потенціалу особистості, активізації пізнавальної мотивації та мовної діяльності іноземних студентів.

Ключові слова: мова і культура, гуманізація, особистість, лінгвокультурологія, освіти, діалог культур, культурне середовище, лінгвокультурологічний підхід, лінгвокраїнознавство.

The concept of the relationship between language and culture is presented as a key one in the modern paradigm of foreign language education. Humanization of the education system focuses on new approaches to teaching foreign languages. The purpose of the article is to determine the role of the culturological orientation in the practice of foreign language education. The object of the study is the modern methodology and the concept of the development of the language personality enriched by cultural and humanistic values. The subject of the study is the place and role of cultural material in the language learning process. The linguistic and cultural approach reflects modern requirements for foreign language teaching and allows foreign students to master linguistic knowledge, communicative skills and skills, a complex of cultural knowledge. The tendency to attract culturological material into the language learning process is relevant and promising. Cultural orientation in the practice of foreign-language education is realized through modern methodology and the concept of development of the language personality enriched by cultural and humanistic values. Linguistic and cultural approach is considered as one of the effective approaches in the teaching of foreign languages, its goals and objectives are defined. The notion of linguoculturological orientation and its practical realization, the phenomenon of the cultural environment in the process of foreign language teaching is revealed. The acquisition of spiritual values and cultural traditions promotes the development of spirituality and morality, the formation of the intellectual and aesthetic potential of the individual, the activation of cognitive motivation and the speech activity of foreign students.

Key words: language and culture, humanization, personality, linguoculturology, education, dialogue of cultures, cultural environment, linguocultural approach.

Постановка проблеми. Для современной парадигмы образования характерны тенденции, обусловленные реализацией основополагающих принципов гуманистической и культурологической направленности.

Гуманистическая направленность современного образования ставит в центр педагогического процесса личность обучаемого. Главная задача образования, в том числе и языкового, заключается в формировании личности, развитии ее способностей и самореализации, основанных на уважении к человеку и вере в него, на характере взаимодействия с людьми и окружающей средой, т. е. в центре внимания находятся общечеловеческие ценности [4, с. 91]. Культурологическая направленность в практике иноязычного образования реализуется посредством современной методологии и концепции развития языковой личности, обогащенной культурными и гуманистическими ценностями.

Для современного этапа образования определяющим является положение о формировании всесторонне развитой личности, развитии ее духовного и нравственного потенциала, культурного уровня и воспитании эстетического вкуса, что оказывается возможным в процессе познания духовных ценностей и приобщения к достижениям мировой и национальной культуры. Обучение в высших учебных заведениях Украины по образовательно-квалификационным программам подготовки иностранных учащихся предполагает освоение программного цикла учебных дисциплин и гуманитарных наук. Объективными показателями успешной речевой деятельности иностранных учащихся в сфере научной и учебной коммуникации является овладение целым рядом компетенций, важнейшими из которых признаются лингвистическая, лингвострановедческая и социокультурная.

Цель статьи состоит в определении роли культурологической направленности в практике иноязычного образования.

Объектом исследования является современная методология и концепция развития языковой личности,

обогащенной культурными и гуманистическими ценностями.

Предмет исследования является место и роль культурологического материала в языковом учебном процессе.

Изложение основного материала. Язык и культура находятся в тесном взаимодействии друг с другом, язык является зеркалом культуры и не существует вне культуры. Подчеркивая исключительную важность соизучения языка и культуры, известный ученый, лингвист, культуролог Г. С. Тер-Минасова определяет язык как сокровищницу, кладовую, копилку культуры, инструмент и зеркало культуры, в котором отражается «общественное самосознание народа, его менталитет, национальный характер, образ жизни, традиции, обычаи, мораль, система ценностей, мироощущение, видение мира» [7, с. 80].

О языке как главном проявлении культуры говорит Д. С. Лихачев и подчеркивает огромное значение русского языка и его роль в «культурном осознании» мира, большой творческий потенциал и созидательное начало, возможность открытий и «культурного осознания» посредством языка: *«Язык не просто средство коммуникации, но прежде всего творец, созидатель... Слово, язык помогают нам видеть, замечать и понимать то, чего мы без него не увидели бы и не поняли, открывают человеку окружающий мир... Отсюда ясно, какое огромное значение имеет для народа богатство языка, определяющее богатство «культурного осознания» мира»* [6, с. 14]. В языке, как в зеркале, отражается культура и традиции народа, его мир. Изучая другой язык, человек узнает новый мир, познает душу народа. Русский поэт XIX века Петр Вяземский удивительно точно и образно сказал о языке как *«исповеди народа»*: *«Язык есть исповедь народа: // В нём слышится его природа, // Его душа и быт родной»*.

Тенденция привлечения культурологического материала в языковой учебный процесс является актуальной и реализуется как «совокупность приемов и способов презентации, закрепления и активации сведений из национальной культуры в языковом учебном процессе» [2, с. 17]. Проблема соотношения языка и культуры в лингводидактическом аспекте реализуется посредством таких культуроориентированных подходов к обучению иностранным языкам, как лингвокультурологический, лингвострановедческий, социокультурный, этнографический и межкультурный.

В практике обучения иностранным языкам общепринятым является путь, в процессе которого изучение языка происходит одновременно с приобщением к культуре, т. е. осуществляется соизучение языка и культуры.

В современной иноязычной образовательной парадигме лингвокультурология занимает ведущее место.

Лингвокультурология как комплексная научная дисциплина определяет ключевую концепцию методики обучения иностранным языкам: язык и культура едины. Она исследует взаимосвязь и взаимовлияние культуры и языка в его функционировании, отражает этот процесс как целостную структуру в единстве их языкового и культурного содержания [1, с. 127] и реализует новую исследовательскую парадигму движения научно-культурной мысли о языке и культуре [3, с. 80]. В науке представлены новая система культурных ценностей, современная жизнь общества, полная информация о культурной жизни страны. Предметом исследования является материальная и духовная культура, созданная человечеством, артефакты, выраженные в языке, языковая картина мира [Там же, с. 32].

Лингвокультурологический подход обусловлен становлением и развитием лингвокультурологии и направлен на соизучение языка и культуры. Основной целью данного подхода является формирование и

развитие навыков и умений реализации межкультурного общения в процессе иноязычного образования, овладение иностранным языком как феноменом культуры.

Лингвокультурологический подход в методике преподавания иностранных языков признается одним из наиболее эффективных подходов обучения (В. Н. Телия, В. В. Воробьев, В. П. Фурманова, В. А. Маслова, Ю. С. Степанов, Н. Д. Арутюнова, В. В. Красных). В научно-методических исследованиях, посвященных проблемам культурологической направленности в процессе иноязычного обучения, раскрываются перспективы и значительный потенциал данного направления, доказывається его ефективність. В частности, исследования лингвокультурных концептов, стереотипов языкового сознания, взаимодействия мировоззрений разных народов, архетипов национального сознания и особенностей национальных картин мира, а также лексическое и фразеологическое многообразие русского языка и формирование вторичной языковой личности.

В контексте реализации системы ведущих принципов решения общеобразовательных и гуманистических задач лингвокультурология тесно взаимодействует с таким ведущим направлением в обучении РКИ, как лингвострановедение. Лингвострановедение традиционно включается в курс русского языка как иностранного (РКИ) и рассматривается как обязательная составляющая образовательной языковой программы для иностранцев. Авторами оригинальной семантической концепции Е. М. Верещагиным и В. Г. Костомаровым разработаны теоретические основы лингвострановедческого направления и доказана роль языка как одного из хранителей духовных ценностей национальной культуры.

Лингвокультурологический подход в практике преподавания русского языка как иностранного (РКИ) направлен на усиление культурологической составляющей

в содержании обучения, организацию обучения на основе межкультурной коммуникации и диалога культур.

Процесс обучения иноязычному общению осуществляется в контексте осмысления языковой картины мира, диалога культур с учетом различий в социокультурном восприятии [1, с. 208].

Лингвокультурологический подход в процессе иноязычного обучения реализуется в плане систематического и последовательного ознакомления и приобщения иностранных учащихся к мировой и национальной культуре, традициям и обычаям, что формирует умение ориентироваться и адаптироваться в условиях иной языковой и культурной среды, сопоставлять и сравнивать явления и факты разных культур. В рамках данного подхода также обеспечивается усвоение норм поведенческого характера и речевой коммуникации, формируется толерантное отношение к фактам и событиям истории и современности.

В курс РКИ традиционно включаются учебно-методические материалы, содержащие информацию о стране (городе) и культуре, важнейших достижениях в области искусства (живописи, скульптуры, музыки, балета), литературы, науки, архитектуры, духовных ценностях и культурных традициях. Материалы периодических изданий и интернет-изданий, официальных городских сайтов, специально подобранный текстовый материал об истории, живописи, архитектуре, литературе Одессы, экскурсии и посещение музеев, театров, выставочных залов, музыкальных вечеров и литературных гостиных дают иностранным учащимся представление о насыщенной культурной жизни города и позволяют сформировать позитивное отношение. Говоря об Одессе как городе открытом и доброжелательном, можно утверждать, что это не только уникальная языковая среда, но и культурный феномен, оказывающий позитивное влияние. Феномен города, по мнению профессора В. А. Дергачева, объясняется

социокультурными, коммуникационными факторами и особой свободой: «Город солнца, вольного ветра моря и степи буквально пронизан духом свободы» [4, с. 3].

Выводы и перспективы дальнейшего исследования. Лингвокультурологический подход в практике обучения РКИ представляет собой перспективное направление, требует своего дальнейшего теоретического осмысления и практической реализации. Данный подход к обучению обеспечивает устойчивый интерес к изучению языка, стремление к совершенствованию речевой деятельности.

Приобщение к духовным ценностям и культурным традициям будет способствовать развитию духовности и нравственности, формированию интеллектуального и эстетического потенциала личности, активизации познавательной мотивации и речевой деятельности иностранных учащихся.

Литература

1. Азимов Э. Г., Щукин А. Н. Новый словарь методических терминов и понятий (теория и практика обучения языкам). М.: ИКАР, 2009. 448с.
2. Верещагин Е. М., Язык и культура: Лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного / Е. М. Верещагин В. Г. Костомаров. М. : Русский язык. 1983. 269 с.
3. Воробьев В. В. Лингвокультурология: теория и методы. М.: РУДН. 1997. 336 с.
4. Дергачев В. А. Феномен Одессы // День. 2001. № 155. — Режим доступа : http://www.day.kiev.ua/ru/article/obshchestvo/fenomeno_dessy
5. Иванова С. В. Гуманизация образования: цели, задачи, условия // Ценности и смыслы. 2010. № 2. С.91-117.
6. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность. М. : ЛКИ. 2010. 264 с.
7. Лихачев Д. С. Русская культура. М. : Искусство, 2000. 440 с.
8. Тер-Минасова Г. С. Язык и межкультурная коммуникация. М. : Слово, 2000. 624 с.

СОЦІАЛЬНА ЛІНГВІСТИКА

=====

УДК 316.77

к. н. по социальным коммуникациям Перехейда В. В.
Институт филологии, Киевский национальный университет
имени Т. Г. Шевченка, Украина

МОТИВАЦИОННЫЕ АСПЕКТЫ КОММУНИКАЦИЙ ВО ВНУТРЕННЕМ ТУРИЗМЕ В УКРАИНЕ

к. н. із соціальних комунікацій Перехейда В. В.
Інститут філології, Київський національний університет
імені Т. Г. Шевченка, Україна

МОТИВАЦІЙНІ АСПЕКТИ КОМУНІКАЦІЙ У ВНУТРІШНЬОМУ ТУРИЗМИ В УКРАЇНІ

Candidate of Science (social communications) Perekhaida V. V.
Institute of Philology, Taras Shevchenko Kyiv National University, Ukraine
**MOTIVATIONAL ASPECTS OF COMMUNICATIONS
IN INTERNAL TOURISM IN UKRAINE**

В статье осмысливается значение моделей потребительского поведения и практик досуга в мотивационных структурах внутреннего туризма в Украине.

В теории социальных коммуникаций научной лакуной есть недостаток внимания к досугу, мобильности и туризму как неотъемлемым составляющим современных потребительских моделей. Исследование мотивационных аспектов туристических коммуникаций в контекстах теорий потребления и досуга актуально в силу значимости этого современного тренда.

Установлено, что в мотивационной структуре туристических коммуникаций важное место занимают модели потребления и распространенные практики досуга.

Ключевые слова: *мотивация, внутренний туризм в Украине, коммуникационное поведение, модели потребительского поведения, практики досуга.*

У статті осмислюється значення моделей споживчої поведінки і практик дозвілля в мотиваційних структурах внутрішнього туризму в Україні.

У теорії соціальних комунікацій науковою лакуною є нестача уваги до дозвілля, мобільності та туризму як невід'ємних складових сучасних споживчих моделей. Дослідження мотиваційних аспектів туристичних комунікацій у контекстах теорій споживання та дозвілля є актуальним із огляду на вагомість цього сучасного тренду.

Встановлено, що в мотиваційній структурі туристичних комунікацій важливе місце займають моделі споживання та поширені практики дозвілля.

Ключові слова: мотивація, внутрішній туризм в Україні, комунікаційне поведінку, моделі споживчої поведінки, практики дозвілля.

The article explores the importance of models of consumer behavior and leisure practices in the motivational structures of domestic tourism in Ukraine.

In the theory of social communications, the scientific lacuna has a lack of attention to leisure, mobility and tourism as an integral component of modern consumer models. Investigation of the motivational aspects of tourist communications in the contexts of the theories of consumption and leisure is actual due to the significance of this modern trend.

It is established that in the motivational structure of tourist communications an important place is occupied by consumption patterns and popular leisure practices.

Keywords: motivation, domestic tourism in Ukraine, communication behavior, models of consumer behavior, leisure practices.

Актуальность исследования. В XX в. человечество начало развиваться как общество потребления, что нашло осмысление в многочисленных теориях «престижного потребления» Т. Веблена, «цивилизации досуга» Ж. Р. Дюмазедье, «культурной индустрии» Т. Адорно, «макдональдизации» Дж. Ритцер, «постматериальных ценностей» Р. Инглехарта и др. З. Бауман вообще интерпретировал потребление как новую форму интеллектуально-творческой деятельности [11].

В контекст этих теорий вполне попадает и внутренний туризм, который сейчас стал ничем иным, как потреблением досуга. Ведь, согласно Д. Белл, качество жизни как определяющий фактор в постиндустриальном обществе измеряется именно потреблением услуг — в сфере образования, здравоохранения, культуры, отдыха и т. п.) [1, с. 171].

Однако в теории социальных коммуникаций научной лакуной остается недостаток внимания к досугу, мобильности и туризму как неотъемлемым составляющим современных потребительских моделей. Таким образом, исследование мотивационных аспектов туристических коммуникаций в контекстах теорий потребления и досуга актуально в силу значимости этого современного тренда.

Цель статьи — осмыслить значение моделей потребительского поведения и практик досуга в

мотивационных структурах внутреннего туризма в Украине.

Методы исследования. В ходе исследования интеракций во внутреннем туризме в Украине изучены литературные источники по тематике теории потребления, моделей поведения и, в частности, поведения субъектов туристических коммуникаций.

Использованы общенаучные методы анализа и синтеза, а также сравнительный метод, путем которых обобщены результаты интервью с украинскими внутренними туристами; в период 2012–2016 гг. проведено 410 интервью.

Анализ предыдущих исследований и изложение основного материала. Термин мотивация происходит от лат. *movere* — двигаться. Если индивид мотивирован, то он испытывает радость, образно говоря, «движения». Ведь в любой деятельности тело и дух находятся в движении. Побудительная сила, которая принуждает тело и ум к движению, называется мотиватором [14].

В справочной литературе мотиватор определен как фактор, способный принести человеку удовольствие от выполняемой деятельности путем реализации его врожденной потребности в психологическом росте и повышении собственной компетентности [10]. Согласно другим источникам, мотиватор «включает» и направляет поведение, заставляет индивида вести себя определенным образом [14].

К мотиваторам относятся факторы достижения, признание, личной ответственности, рост, продвижение, материальное вознаграждение и т. д. [10].

Исследователи считают, что мотивация укоренена в основных потребностях человека, к которым относятся минимизация физической боли, питание, отдых, получение удовольствий и т. п. В психологической и социологической науках активно используются в исследованиях многочисленные теории мотивации: иерархия (т. н. пирамида) потребностей А. Маслоу;

двухфакторная теория Ф. Герцберга, процессуальная теория ожидания В. Врума и др.

В научных источниках различают внутреннюю и внешнюю мотивацию. Внутренняя мотивация связана с самооценкой, чувством компетентности, личностным развитием. Внешняя мотивация связана с оценками и воздействиями других людей, например, руководителей, которые могут инициировать денежное поощрение, подарки, прибегнуть к вербальной похвале и т. п.

Осмысление мотивационных аспектов туризма в Украине, конечно, попадает в контексты упомянутых теорий мотивации, опирается на их тезисы.

Модели потребительского поведения

Потребление сегодня – это конгломерат витальных практик. В работе «Freizeitökonomie: Marketing von Erlebniswelten» (1993) («Экономика досуга: маркетинг приключений») Х. Опашовски (Horst Opaschowski) предположил, что основные направления досуга современного человека – туризм, СМИ, культура, спорт / игры, потребление / развлечения. И это новый «спектр науки», причем эти сегменты во многом перекрываются и сливаются. По его мнению, необходимо открыть общие структурные свойства, которые обеспечивают релаксацию и контроль над эмоциями, найти социальную и индивидуальную свободу действий с гораздо большими степенями свободы, чем в других сферах жизни. Для всех зон отдыха характерно то, что они находятся в «неоплачиваемом» для потребителя времени [18, с. 81].

С. Криппендорф-Деммель (Sabine Krippendorf-Demmel) предлагает «интегральное исследования досуга»: соотносить его со всеми практиками респондентов, привлекать такие смежные категории, как образ жизни, повседневное поведение, бюджеты времени и культуры – и на основании этого проанализировать процессы и определить временные степени самоопределения.

Исследовательница считает, что, в отличие от монокаузальных объяснений туризма, такой подход сможет объяснить причины растущих потребностей мобильности [16].

По нашему мнению, «общие структурные свойства, которые обеспечивают релаксацию и контроль над эмоциями» следует искать в плоскости коммуникационных потребностей и интересов индивида-потребителя. Каких контактов он хочет? Объекты материального или духовного мира его интересуют? Доступны ли ему эти контакты и возникают ли барьеры? Ответы на эти и подобные вопросы, безусловно, принесут материал, который можно будет обобщить в определенные модели коммуникационного поведения, коррелирующие с моделями потребления.

Поэтому парадигма общества потребления продиктовала проблему моделирования коммуникационного поведения в связи с моделями потребления. Однако последние исследования (И. Алешина, Р. Блэкуэлл, П. Миниард и Дж. Энджел, Дж. Эванс, В. Ильин, Ф. Котлер, А. Прокопенко и др.) показывают, что в условиях глобализации обобщать и сводить к нескольким моделям потребительское поведение становится все сложнее, а выведенные модели демонстрируют на практике многочисленные варианты и комбинации. Поэтому на рынке лидирует тот, кто знает потребителя всесторонне, умеет его сегментировать, выделить нужную целевую аудиторию, применять индивидуальный подход.

Потребление и финансовые возможности украинских туристов

Многие ученые, которые изучают туризм, делают акцент на таких экономических факторах, как уровень доходов и стоимость проезда, которые, по их мнению, являются ведущими для осуществления человеком

путешествия. Об этом говорится в книге «Recreational Tourism: Demand and Impacts» (2003) («Рекреационный туризм: спрос и последствия») К. Райана (Chris Ryan). Влияние наличия и достаточности средств на формирование спроса в туризме подтвержден в работах К. Лим (C. Lim), К. Морли (C. Morley), Г. Кроуч (G. Crouch), Н. Лейпер (N. Leiper).

Зависимость внутреннего туризма от финансовых возможностей потребителей подтверждает и украинская практика. С глобальным экономическим спадом люди пытаются сэкономить деньги, но они не отказались от путешествий – поездки по своей стране стали для них вполне привлекательным вариантом. Председатель Всеукраинской ассоциации туроператоров, президент туристической компании «Гамалия» Игорь Голубаха говорит: «Кризисные явления не позволяют нашим туристам и гражданам ехать за границу и, что главное, очень приятно, поток туристов в Украину (туры выходного дня), посещаемость музеев и загруженность гостиниц в городах Каменец-Подольский, Львов, Хотин, Черновцы, Одесса — действительно увеличились» [5].

При этом, по данным исследования «Идеальный отпуск-2013», «68 % туристов тратит на отдых 5 тыс. гривен, еще 32 % — до 3 тыс. грн.» [цит. по: 13]. Стоит акцентировать внимание: такой довольно скромный бюджет выделяют на отдых молодые и работоспособные, ведь об украинских пенсионерах говорить как о массовых туристах, в принципе, не приходится. Для сравнения — немецкий опыт, описанный в статье «Reisen im Alter» («Поездки в старости») И. Йонас (Ines Jonas): «Индустрия туризма является одним из перспективных секторов экономики Германии. Значительную часть туристов составляют пожилые люди, потому что они могут выполнить в полном объеме два важных для путешествия условия: время и деньги. Тогда как средняя частота поездок по Германии в настоящее время составляет 1,3 поездки на человека в год, у тех,

кому за 60 лет, — 2-3 раза в год; они берут чемодан и отправляются в поездку — часто с хорошо заполненным кошельком. Потому что старшее поколение, по сравнению с другими возрастными группами, в настоящее время имеет более высокую среднюю покупательную способность. И поэтому нет ничего удивительного, что они чаще, чем младшие туристы, выбирают средний и верхний ценовой сегмент при бронировании номера. И пожилые, просчитывая бюджет поездки, обращаются к туроператорам по специальным тарифам» [15, с. 10]. В Украине все иначе: минимальная пенсия с 01.01.2015 составляет 949 грн.¹, средняя – в 1670 грн.² (при курсе в районе 21-23 грн. за 1 долл. США); такие доходы вряд ли могут способствовать туристической мобильности лиц позднего возраста.

И молодые пристально считают деньги, оценивая свои возможности. Директор туристической компании «Динай Тур» Андрей Найдек рассказывает об этом: «Главная цель, которую сейчас ставят перед собой туристы, – увидеть как можно больше всего за несколько дней, не заплатив при этом больших денег (впрочем, зарубежные туристы такие же). И путешествия по Украине как нельзя лучше соответствуют этим требованиям, начиная с цены, которая не сравнится со стоимостью путешествия по Европе, и заканчивая “контентом увиденного, не хуже, да еще и ближе и понятнее нашим соотечественникам» [4].

Таким образом, в Украине камнем преткновения в проблематике потребления является низкий уровень доходов населения и низкая покупательная способность. Заведующий отделом исследования уровня жизни населения Института демографии и социальных исследований НАН Украины Л. Черенько объясняет: «За

¹ Минимальная пенсия в Украине будет на 300 грн ниже, чем в Молдове [Электронный ресурс] (26.02.15) // Режим доступа: <http://telegraf.com.ua/biznes/ekonomika/1755610-minimalnaya-pensiya-v-ukraine-budet-na-300-grn-nizhe-chem-v-moldove.html>

² Пенсионный фонд: В Украине средняя пенсия выросла на 200 грн [Электронный ресурс] (10.10.14) // <http://gordonua.com/news/money/Pensionnyy-fond-V-Ukraine-srednyaya-pensiya-vyroslo-na-200-grn-45635.html>

годы независимости изменилась модель потребления. Ранее была попытка сделать какие-то сбережения, а сейчас преобладает такая модель, как жизнь в кредит... Украинцы большую часть своего бюджета начали тратить на питание. ... Значительные слои населения вынуждены тратить часть средств для оплаты жилья. В результате остается очень мало на культурные мероприятия и досуг.

Появилось такое явление, как бедность работающих. Последнее явление убедительно объясняется данным Государственной службы статистики Украины относительно среднемесячной заработной платы (в расчете на одного штатного работника): на момент мая 2015 г. она составила 4042 грн. [8]. За эти средства, которые примерно эквивалентны 175 долл. США, среднестатистическому штатному работнику следует питаться, одеваться, лечиться, оплачивать коммунальные услуги, содержать детей, решать бытовые вопросы, помогать родителям-пенсионерам и т. п. Сколько останется на содержательный досуг? Вопрос риторический...

Практики досуга украинского населения

Научная рефлексия досуга крайне неоднозначна: существуют как положительные, так и отрицательные толкования этого феномена. В любом случае его важность не вызывает сомнений: возникло даже отдельное направление познания («досуговедение»), функционируют научные институты, его предметно изучают (Forschungsinstitut für Freizeit und Tourismus, FIF, Bern — Научно-исследовательский институт досуга и туризма, Берн).

В негативном плане термин «досуг» семантически основан на отнимании: из общего ресурса времени, которым обладает человек, вычитается время на «профессиональную или подобную деятельность (домашняя работа, образование)», а также время на

«физиологические потребности (сон, питание, гигиена)». То время, что остается, приобретает открытое содержание, – оно и есть время «досуга», «свободное время» [17]. Итак, досуг становится остаточной категорией, априори менее важной, чем перечисленные практики. Такой подход применяется как зарубежными, так и отечественными учеными, к примеру, см. процитированный труд директора упомянутого выше Научно-исследовательского института досуга и туризма Г. Мюллера (Hansruedi Müller).

В позитивном плане досуг не отождествляется со свободным временем — временем, «что не поглощается непосредственно производительным трудом, а остается свободным для удовольствий, для досуга, для свободной деятельности и развития» [3]. Досуг при этом понимается как ведущая сфера «социально-культурной интеграции и личностной самореализации», «совокупность занятий в свободное время, с помощью которых удовлетворяются непосредственные физические, психические и духовные потребности, в основном, восстановительного характера» [3].

На практике отношение к досугу и определение способов его проведения украинским населением тоже неоднозначно: от игнорирования досуга по разным причинам к проведению его как необходимой части жизни, причем эта часть приобретает самых смыслов.

Туристический досуг как обязанность и конкуренция

Туризм стал неотъемлемой потребительской практикой современного общества, ведь любая туристическая поездка по своей сути всегда является приобретением – услуг, сопутствующих товаров, впечатлений, наконец, опыта. По утверждению Ж. Бодрийяра, это своеобразный долг человека «общества потребления», в котором досуг перестал быть «праксисом удовольствия». «По крайней

мере, он является таковым только внешне. Фактическая навязанность загара, который усложнил подвижность... гимнастика и обязательная нагота под неизбежным солнцем, и особенно улыбка, и неуклонная радость жизни, – все свидетельствует о полной подчиненности принципам долга, жертвы и аскезы. Здесь есть "fun-morality", о которой говорит Рисмен, — это собственно этика спасения через досуг и удовольствие, от которого теперь никто не может уклониться, разве что найдет свое спасение в других формах ее проявления.

Тот же принцип принуждения, тождественный принуждению в труде, оказывается все более ощутимой тенденцией, находится в формальной противоречии с мотивацией свободы и автономии — от туристического и курортного скопления. Одиночество — это ценность высказываемая, но не практикуемая. Бегут от труда, а не от скопления. Здесь, конечно, играют роль социальные различия... Море, песок, солнце и присутствие толпы гораздо более необходимы для отдыхающих, которые находятся внизу социальной лестницы, чем для обеспеченных классов» [2, с. 199-200].

При этом, по нашему мнению, детерминирующими для туристических коммуникаций оказываются обстоятельства современного т. н. конкурентного общества — основанного на конкуренции и лидерстве. Соревнуются между собой государства, политики, бизнесмены, корпорации, звезды шоу-бизнеса, спортсмены... Информационный поток постоянно представляет потребителю образы достигнутого кем-то успеха и признания: кто стал богатым, кто-то красивым, а кто-то быстрым. Эта стрессогенная среда детерминирует модели потребления: во что следует одеваться, чем нужно питаться, на кого следует «ходить», где стоит отдыхать. Человека подталкивают к конкуренции — если не с теми, кто уже находится на социальном олимпе, то хотя бы с ближайшим окружением, в конце концов, с самой собой.

Поэтому он стремится (скорее вынужден стремиться) не отставать, «состояться».

Последнее понятие («состояться», «реализоваться») представляет из себя чрезвычайно интересный коммуникационный феномен, оно стоит отдельного изучения, – это своеобразный неписанный стандарт успеха, который имеет многочисленные оттенки значений, начиная от создания семьи и заканчивая карьерой. Среди них и связанные с нашей темой: человек, «состоявшийся», может себе позволить путешествовать, посещать, сфотографироваться «на фоне» и т. п. — это типичный инстинкт потребителя. Впрочем, это удастся далеко не каждому...

Досуг и образ жизни

По результатам проведенных нами качественных исследований, определенная часть украинцев проявляет интерес к тем досуговым практикам, которые связаны с расширением кругозора, саморазвитием, познанием своей страны.

Однако результаты количественных социологических исследований, проведенных социологическими институтами, свидетельствуют об обратном. В аналитическом докладе «Культурные практики и культурная политика» Центра социологических исследований «София» утверждается, что «...досуговые практики большинства населения Украины не отличаются разнообразием, являются бедными содержательно» [6]; «...В сфере досуга украинских граждан доминируют именно частные досуговые практики, прежде всего пассивные домашние развлечения» [6]; «...Украинцы чаще всего практикуют те формы проведения досуга, которые не связаны ни с внутренним развитием (совершенствованием), ни с затратами финансовых средств. То есть в организации досуга они идут по пути "наименьшего сопротивления". Кроме того, подавляющее

большинство видов досуговой активности, которые практикуются более 20 % украинцев, как правило, осуществляются у них дома (за исключением посещения гостей, церковных служб и непродуктовых магазинов)» [6].

Социологи отмечают, что характер досуга служит ярким индикатором способа и качества жизни украинского населения, большая часть которого поставлена на грань выживания.

Украинцы ищут спасение в ведении хозяйства на приусадебных участках, чему и посвящают определенную часть свободного времени. Социологическая служба Центра Разумкова совместно с Фондом «Демократические инициативы» имени Илька Кучерива в мае 2013 г. провели опрос «Работали ли Вы этой весной на огороде или в саду?». Опрошено 2010 респондентов в возрасте от 18 лет во всех регионах Украины (79 городских и 53 сельских поселений). Получены следующие результаты [12]:

Работал на своем огороде или в саду	Работал на огороде или в саду родственников или знакомых	Работал, выполняя оплачиваемую работу	Не работал
66,2 %	9,0 %	1,7 %	27,7 %

Таким образом, более 72 % взрослого населения в свободное время работает на земле и среди них есть и городские жители (ведь в опросе на квотной основе участвовали респонденты и из городов, и из сел). Чтобы убедиться в этом обратимся к официальной статистике 2013 г.: количество имеющегося городского населения в Украине — 31378,6 тыс. человек, а сельского — 14174,4 тыс. человек [7], т. е. городские жители в общей структуре населения составляют 69 %.

При этом, по данным мониторинга Института социологии НАН Украины, по сравнению с началом 1990-х годов вдвое сократилась практика экскурсионных путешествий — с 2,9 % (1994) до 1,4 % (2011) [9; 97]. Так, актуальные практики досуга, определенные сложным материальным положением, социальной нестабильностью, существенно детерминируют отношение украинцев к внутреннему туризму и участие в нем.

Выводы. Туриста как коммуникатора мотивируют многочисленные внутренние и внешние факторы, связанные как с материальными, так и нематериальными явлениями. Они определяют логику его мобильности, активность, контактность и другие особенности коммуникационного поведения.

В мотивационной структуре туристических коммуникаций важное место занимают модели потребления и распространенные практики досуга. То есть, коммуникационное поведение туриста зависит от уровня его благосостояния, доходов, привычек, убеждений, традиций окружения, интересов в медиасфере и т. п.

Литература

1. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования / Пер. с англ. под ред. В. Л. Иноземцева. М. : Academia, 1999. 956 с.
2. Бодрийяр Ж. Общество потребления. Его мифы и структуры / Пер. с фр., послесл. и примеч. Е. А. Самарской. М. : Республика; Культурная революция, 2006. 269 с.
3. Бочелюк В. Й. Дозвілєзнавство : навч. посібн. / В. Й. Бочелюк, В. В. Бочелюк. К. : Центр навчальної літератури, 2006. 208 с. — Режим доступа: http://tourlib.net/books_ukr/bocheluk11.htm
4. Директор туристической компании «Динай Тур» Андрей Найдек: «Будущее украинского внутреннего туризма наступит тогда, когда государство отдаст объекты в частные руки» [Электронный ресурс] (27.09.13) / Беседу вел Алексей Павлюк — Режим доступа: <http://www.dinaitour.com/content/travelnote/?p=interv>
5. Ігор Голубаха, голова Всеукраїнської асоціації туроператорів, президент туристичної компанії «Гамалія»: «Країна, яка не розуміє важливості розвитку туристичної індустрії в себе – приречена на

- великі втрати» [Електронний ресурс] (14.02.2011) — Режим доступу: <http://www.radioera.com.ua/eranews/?idArticle=28911>
6. Культурні практики і культурна політика (Актуальні питання соціокультурної модернізації в Україні) : аналітична доповідь [Електронний ресурс] / А. Єрмолаєв, О. Левіцун, О. Мельничук, В. Щербина — Режим доступу: <http://www.sofia.com.ua/page161.html>
7. Населення: дані Дежавної служби статистики України (30.08.2013) [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
8. Средняя зарплата в Украине: финансовый портал Минфин [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://index.minfin.com.ua/index/average/detail.php?2015-05/>
9. Українське суспільство. 20 років незалежності. Соціологічний моніторинг : у 2 томах. Том 2. Таблиці і графіки / За ред. Є. Головахи, М. Шульги. Київ : Інститут соціології НАН України, 2011. 480 с.
10. Управление персоналом : словарь-справочник [Электронный ресурс] (10.07.14) — Режим доступа: <http://psyfactor.org/personal0.htm>
11. Філософія туризму: навч. посіб. / В. Пазенок, В. Федорченко та ін. — К. : Кондор, 2004. — 265 с. — Режим доступу: http://tourlib.net/books_ukr/filotur.htm
12. Чи працювали Ви цієї весни на городі чи в саду? : соціологічне опитування Центру Разумкова [Електронний ресурс] — Режим доступу: http://www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=890
13. Юзич М. Як відпочивають українці, або Чотири Особливості нинішнього сезону. Асоціація лідерів турбізнесу: до кінця року ПРИРІСТ прайси становітиме почти 10 % [Електронний ресурс] (01.08.2013) — Режим доступу: <http://www.day.kiev.ua/uk/article/ekonomika-litnya-shkola-zhurnalistiki/yak-vidpochivayut-ukrayinci-abo-chotiri-osoblivosti>
14. Cupas C. Motivation and communication [Electronic resource] (03.09.14) / Catherine Cupas Michelle Siarez // Access modus: <http://www.slideshare.net/katwinah/motivation-communication>
15. Jonas I. Reisen im Alter/ BAGSO-Nachrichten. 2013. № 2. P. 10-11.
16. Krippendorf-Demmel S. Forschungslücken in den Bereichen Freizeit-Mobilität-Tourismus. Forschungspolitische Früherkennung / Forschungspolitische Früherkennung, № 138, 1993. 121 p.
17. Müller H. Freizeit und Tourismus: Eine Einführung in Theorie und Politik. — 11 Auflage / Berner Studien zu Freizeit und Tourismus. Heft 41. 2008. 302 p.
18. Opaschowski H. Freizeitökonomie: Marketing von Erlebniswelten // Horst W. Opaschowski. Opladen : Leske und Budrich, 1993. 306 p.

ЛІНГВОДИДАКТИКА

=====

УДК: 811.161.2:81'276.6

к. філол. н., доцент Катиш Т. В.

Запорізький національний технічний університет, Україна

ТИПИ ДЕФІНІЦІЙ ТЕРМІНІВ У НАУКОВО-НАВЧАЛЬНИХ ТЕКСТАХ З РАДІОЕЛЕКТРОНІКИ ТА ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЙ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ)

к. филол. н., доцент Катыш Т. В.

Запорожский национальный технический университет, Украина

ТИПЫ ДЕФИНИЦИЙ ТЕРМИНОВ В НАУЧНО-УЧЕБНЫХ ТЕКСТАХ ПО РАДИОЭЛЕКТРОНИКЕ И ТЕЛЕКОММУНИКАЦИЯМ (НА МАТЕРИАЛЕ УКРАИНСКОГО ЯЗЫКА)

Candidate of Science (Philology), Associate Professor Katysh T. V.

Zaporizhzhya National Technical University, Ukraine

THE TYPES OF TERM DEFINITIONS IN SCIENTIFIC EDUCATIONAL TEXTS OF RADIO ELECTRONICS AND TELECOMMUNICATIONS (IN BASIS OF UKRAINIAN)

Мета дослідження – проаналізувати типи дефініцій термінів у науково-навчальних текстах з радіоелектроніки та телекомунікацій. У статті розглядаються різні визначення дефініцій термінів, різні види дефініцій і варіанти введення в текст термінів у науково-навчальних текстах з радіоелектроніки та телекомунікацій. Виявлено три самостійні підходи до вивчення теорії і практики визначення. Досліджено, що в наукових текстах з радіоелектроніки та телекомунікацій дефініція дає точне найменування відповідному спеціальному поняттю. Доведено, що в науково-навчальних текстах дефініції більш конкретні, повні, інформативні, можуть містити складні слова та абревіатури. У науково-навчальній літературі терміни несуть основне семантичне навантаження, посідаючи головне місце серед інших слів. Показано, що розкриття змісту поняття, позначеного терміном, може здійснюватися по-різному з точки зору того, як представлена структура знання про це поняття. Саме науково-навчальна література ставить за мету об'єктивувати значення слова й зафіксувати його у вигляді дефініції. Сутність цієї операції

полягає в тому, що значення слів чи словосполучень, що визначаються, характеризуються за допомогою слів, значення яких вважається відомим. Для того, щоб дефініція була зрозумілою й чіткою, у ній рекомендується використовувати тільки добре відомі та однозначні терміни. Термінологічна лексика дає можливість точно, чітко й економно викладати зміст предмета й забезпечує правильне розуміння сутності питання. У науково-навчальній літературі терміни несуть основне семантичне навантаження, посідаючи головне місце серед інших слів. Розкриття змісту поняття, позначеного терміном, може здійснюватись по-різному з точки зору того, як представлена структура знання про те чи те поняття. Розглянуто синонімічні та антонімічні визначення термінів у науково-навчальних текстах з радіоелектроніки та телекомунікацій.

Ключові слова: типи дефініцій, науково-навчальний текст, лексичні одиниці, значення термінів, спеціальне поняття, синонімічні та антонімічні визначення, описові та комбіновані визначення.

Цель исследования — проанализировать типы дефиниций терминов в научно-учебных текстах по радиоэлектронике и телекоммуникаций. В статье рассматриваются различные определения дефиниций терминов, различные виды дефиниций и варианты введения в текст терминов в научно-учебных текстах по радиоэлектронике и телекоммуникации. Выявлено три самостоятельные подхода к изучению теории и практики определения дефиниции термина. Доказано, что в научных текстах по радиоэлектронике и телекоммуникации дефиниция дает точное наименование соответствующему специальному понятию, что в научно-учебных текстах дефиниции более конкретные, полные, информативные, могут содержать сложные слова и аббревиатуры. В научно-учебной литературе термины несут основную семантическую нагрузку, занимая главное место среди других слов. Показано, что раскрытие содержания понятия, обозначенного термином, может осуществляться по-разному с точки зрения того, как представлена структура знания об этом понятии. Именно научно-учебная литература ставит целью объективировать значение слова и зафиксировать его в виде дефиниции. Сущность этой операции заключается в том, что значение слов или словосочетаний определяются, характеризуются с помощью слов, значение которых считается известным. Для того чтобы дефиниция была понятной и четкой, в ней рекомендуется использовать только хорошо известные и однозначные термины. Терминологическая лексика дает возможность точно, четко и экономно излагать содержание предмета и обеспечивает правильное понимание сути вопроса. В научно-учебной литературе термины несут основную семантическую нагрузку, занимая главное место среди других слов. Раскрытие содержания понятия, обозначенного термином, может осуществляться по-разному с точки зрения того, как представлена структура знания о том или ином понятии. Рассмотрены синонимичные и антонимичные определения терминов в научно-учебных текстах по радиоэлектронике и телекоммуникации.

Ключевые слова: типы дефиниций, научно-учебный текст, лексические единицы, значение терминов, специальное понятие, синонимичные и антонимичные определения, описательные и комбинированные определения.

The purpose of the study is to analyze the types of definitions of terms in scientific and educational texts on radio electronics and telecommunications. In the article various definitions of definitions of terms, different kinds of definitions and variants of introduction in the text of terms in scientific and educational texts on radio electronics and telecommunications are considered. Three independent approaches to the study of the theory and practice of determining the definition of the term have been identified. It is proved that in scientific texts on radio electronics and telecommunications the definition gives the exact name to the corresponding special concept that in scientific and educational texts the definitions more specific, complete, informative, can contain

complex words and abbreviations. In scientific and educational literature, terms bear the main semantic load, occupying the main place among other words. It is shown that the disclosure of the content of a concept designated by a term can be carried out in different ways from the point of view of how the structure of knowledge about this concept is presented. It is scientific and educational literature that aims to objectify the meaning of the word and fix it in the form of a definition. The essence of this operation is that the meaning of words or word combinations is determined, characterized by words whose meaning is known. In order to make the definition clear and clear, it is recommended to use only well-known and unambiguous terms. Terminological vocabulary provides an opportunity to accurately, clearly and economically set out the content of the subject and provides a correct understanding of the subject matter. In scientific and educational literature, terms bear the main semantic load, occupying the main place among other words. Disclosure of the content of the concept designated by the term can be implemented in different ways in terms of how the structure of knowledge is presented about a particular concept. Synonymous and antonymous definitions of terms in scientific and educational texts on radio electronics and telecommunications are considered.

Key words: types of definitions, scientific text, lexical units, meaning of terms, special concept, synonymous and antonymous definitions, descriptive and combined definitions.

Огляд і постановка проблеми. Дефінітивність лексичних одиниць (тобто наявність у них певних дефініцій) має безпосереднє відношення як до теоретичних, так і до практичних проблем термінології, зокрема до проблеми визначення терміна як мовної одиниці, а також до перекладу новостворюваних термінів (практично неможливого без їх дефініцій або описів) [8, с. 19]. Як слушно зазначає В. П. Даниленко, «...онтологічною основою терміна, тобто основною формою його існування, є дефініція або визначення» [4, с. 11]. Проте питання про види дефініцій науково-технічних термінів, про їх вплив на термінологічність слів і про способи введення термінів у різні види текстів у лінгвістичній літературі ще далеко не розв'язані.

Актуальність теми дослідження. З огляду на те, що визначення може бути предметом як логічного, так і лінгвістичного аналізу, у науковій літературі не існує одностайного трактування терміна *дефініція*. У мовознавстві сформувались три самостійні підходи до вивчення теорії і практики визначення. Так, Ю. Апресян, Ю. Караулов. Е. Скороходько та ін. переймаються проблемами дослідження семантики загальнонавчальної лексики за допомогою побудови системи дефініцій. Мовознавці відштовхуються від значення терміна

дефініція: це «словесне вираження тих специфічних особливостей (істотних ознак), що відрізняють певне поняття від суміжних із ним і репрезентують його» [11, с. 162]; це «тлумачення, яке спирається на ключовий гіперонім й видову специфіку» [9, с. 736]. Вважаючи дефініцію одним із можливих засобів опису значень, Т. Кияк стверджує, що в «тлумачному чи термінологічному словниках фіксується сукупність ознак предмета, необхідна і достатня для його виокремлення серед інших предметів, інші ж ознаки належать до галузі енциклопедичних даних про предмет і не повинні наводитися у таких словниках» [5, с. 34]. Дефініція фіксує найважливіші риси, що відображаються в семантиці терміна. Обов'язкова наявність наукової дефініції терміна дає право вченим вважати її абсолютним семантичним показником терміна та мовним виразником його специфіки [12, с. 56].

Мета дослідження — проаналізувати типи дефініцій термінів у науково-навчальних текстах із радіоелектроніки та телекомунікацій.

Об'єктом аналізу є науково-технічна термінологія, **предметом** — типи дефініцій науково-технічних текстів з радіоелектроніки та телекомунікацій.

Виклад основного матеріалу. Дефініції (визначення) відрізняються за змістом, використовують різні способи інтерпретації значень термінів, різні методи формулювання, тому наявні різні типи дефініцій. У логіці існує відмінність між номінальними та реальними дефініціями. Зокрема, Д. П. Горський пише, що розподілення визначень на номінальні та реальні пов'язано насамперед з відповіддю на запитання про те, що визначається: значення, зміст терміна чи сам предмет [2, с. 134]. Отак, номінальні визначення розуміються як віднесення назв до речей, як формулювання значення терміна; реальні формулювання розглядаються як дефініції, за допомогою яких вирішується питання про специфікацію, про однозначну відмінність об'єкта, який

нас цікавить, від об'єктів відповідної предметної галузі. Якщо ми звернемося до англomовної літератури, то віднайдемо там схоже розмежування номінальних та реальних визначень [13, с. 16].

Зазначене протиставлення можна спостерігати також у лінгвістиці, яка репрезентує антитезу «енциклопедичне — лінгвістичне». В основу цієї антитези покладено відмінність об'єктів опису: енциклопедичне формулювання описує наукове поняття, філологічне — мовне значення. Перше з названих визначень надає ґрунтовну характеристику самого явища дійсності, відображаючи його визначальні ознаки. Друге, тобто філологічне тлумачення, пояснює значення слова, назви чи терміна.

У наукових текстах дефініція, як правило, не пояснює, а дає точного найменування відповідному спеціальному поняттю. Тому вона містить співвіднесення вираженого терміном поняття з найближчим родом чи видом і вказівку на основну функцію позначуваного терміном об'єкта. Так, термін *транзистор* має таку дефініцію: «*Транзистором* називають напівпровідниковий прилад, що має три виводи (електроди) і здатний підсилювати потужність сигналу. Назва приладу походить як словосполучення від двох англійських слів *transfer* та *resistor*. У першому наближенні транзистор можна розглядати як напівпровідниковий прилад з одним або двома *p* – *p*-переходами, опір яких змінюють за допомогою керувальної напруги, що подається на третій електрод» [10, с. 67]. У цій дефініції розкривається така ознака предмета: наявність у нього трьох виводів (електродів). Ця дефініція вводить термін *транзистор* у систему напівпровідникової техніки; він співвідноситься з родовим поняттям і описується за допомогою своєї основної ознаки (транзистор служить для підсилення потужності сигналу), тобто шляхом вказівки на найважливішу функцію позначеного словом об'єкта.

Завдяки цьому високий рівень термінологічності лексичної одиниці *транзистор* не викликає сумніву.

У науково-навчальних текстах з радіоелектроніки та телекомунікацій дефініції більш конкретні, повні, інформативні, можуть містити складні слова та аббревіатури. Наприклад: «Процес перетворення первинного аналогового сигналу у цифровий (*аналогово-цифрове перетворення* — **АЦП**) включає три складові: дискретизацію в часі, квантування на множині значень та кодування (перетворення квантованих миттєвих значень сигналу на відповідні слова у вигляді електричних сигналів)» [7, с. 137].

Номінальні дефініції можна розглядати у зв'язку зі словами як елементами мови, тоді як реальні дефініції пов'язані з властивостями предметів дійсності – однотипним поняттям необхідно давати однотипні дефініції, щоб не викликати уявлення про неоднорідність цих понять.

Необхідно враховувати, що один об'єкт дійсності може належати до різних систем понять, що спричиняє необхідність різних дефініцій у різноманітних джерелах, зокрема й з радіоелектроніки та телекомунікацій.

Наприклад:

Сигнал — це будь-який фізичний носій інформації, кількісні характеристики якого змінюються з часом. Це фізичний процес, здатний діяти на органи відчуття людини або технічні пристрої (наприклад, давачі), що застосовується для відтворення, передавання, приймання, перетворення та зберігання інформації [10, с. 12].

Для того, щоб повідомлення передати до адресата, треба використати певний матеріальний носій, здатний поширюватися в навколишньому середовищі й одночасно певним чином відтворювати повідомлення. Такий матеріальний носій повідомлення прийнято називати *сигналом* [7, с. 9].

Саме науково-навчальна література ставить за мету об'єктивувати значення слова й зафіксувати його у

вигляді дефініції. Сутність цієї операції полягає в тому, що значення слів чи словосполучень, що визначаються, характеризуються за допомогою слів, значення яких вважається відомим. Для того, щоб дефініція була зрозумілою й чіткою, у ній рекомендується використовувати тільки добре відомі та однозначні терміни. Наприклад:

Плотери — це спеціальні малювальні пристрої, які дають можливість відтворювати будь-які малюнки в кольорі з використанням різноманітних ліній [10, с. 348].

Резистори — це деталі радіоелектронних пристроїв, в яких відбувається необоротне перетворення енергії електричного струму на теплоту [10, с. 52].

Дефініція повинна бути стислою, складатися з одного логічно завершеного речення й не включати надлишкової інформації. Наприклад: *предметом вивчення криптографії є шифрування документів* [6, с. 7].

Зміст дефініції не можна назвати однотипним, оскільки інтерпретація значень термінів варіюється від дефініції до дефініції. Цей факт пояснює існування різних типів дефініцій, багатство інструментарію яких заслуговує на окремий розгляд.

Термінологічна лексика дає можливість точно, чітко й економно викладати зміст предмета й забезпечує правильне розуміння сутності питання. У науково-навчальній літературі терміни несуть основне семантичне навантаження, посідаючи головне місце серед інших слів. Розкриття змісту поняття, позначеного терміном, може здійснюватись по-різному з точки зору того, як представлена структура знання про те чи те поняття. Тому слід сказати декілька слів про різні структурні типи дефініцій у науково-навчальних текстах із радіоелектроніки та телекомунікацій.

Синонімічні визначення полягають у наведенні синонімів до визначуваного терміна. Наприклад: «З оригінального документа, який називають *явним*, або

відкритим, текстом, можна утворити зашифровану версію, яку називають криптограмою (криптотекстом), або шифрограмою (шифротекстом)» [6, с. 7].

«Криптографія вивчає також методи розкриття шифрів, або методи крипто аналізу» [6, с. 9].

«Каскади називають підсилювачами напруги або підсилювачами струму» [10, с. 117].

За визначенням, «демодуляція (детектування) сигналу – це процес, зворотний його модуляції» [10, с. 146].

Антонімічні формулювання подібні до синонімічних, оскільки подають значення слова через розкриття обсягу антоніма. Наприклад: «Один з ключів публікують і називають *відкритим*, а інший, що зберігається в таємниці, називають *таємним* ключем» [6, с. 57]; «Так зване потокове шифрування, за якого шифрують *не блоки, а окремі біти*, й кожен біт безпосередньо після шифрування готовий до пересилання» [6, с. 85].

Відсильно-логічні визначення показують логічні відношення між визначуваним словом і поняттям, позначуваним твірним словом [3, с. 96]. Вони повинні бути простими і стислими. Наприклад: «За фізичною природою носія інформації сигнали можуть бути *механічні* (звук, морський прапорцевий семафор), *електричні* (зміна струму або напруги), *магнітні* (ферромагнітна плівка, магнітна стрілка), *оптичні* (світлофор, сигнальна ракета)» [10, с.12].

Комбіновані визначення можуть включати два-три різних типи визначень, наприклад, описове й синонімічне, синонімічне й антонімічне тощо. Наприклад: «*Симетричні алгоритми* — це алгоритми, де ключ для шифрування та ключ для дешифрування є одним і тим самим. *Асиметричні алгоритми*, або алгоритми з явним, чи *публічним, ключем* — це алгоритми, де ключі для шифрування й дешифрування різні» [6, с. 9].

Операцію декодування сигналу, отриманого з виходу детектора здійснюють у такий спосіб, щоб надати йому вигляду, зручного для користувача. Цю операцію здійснює

перетворювач — декодувальний пристрій (*гучномовець* — при пересиланні звукових повідомлень; *кінескоп* — при пересиланні телевізійних зображень рухомих об'єктів; *принтер* — при пересиланні рисунків, креслень, текстів) [7, с. 15].

Вибір того чи того типу дефініції залежить як від визначуваного поняття або знань про нього, так і від мети вжитку конкретної дефініції. Дефініція має у своєму розпорядженні багатий інструментарій, яким вона оперує у словниках і текстах різних галузей знання. Критерії вибору конкретної дефініції у будь-якій ситуації залежать від мети використання цієї дефініції [3, с. 96]. У науково-навчальних текстах із радіоелектроніки та телекомунікацій автори часто повідомляють історичні довідки або історичні передумови виникнення того чи іншого терміна. Наприклад:

- «*Шифр Цезаря* (100 – 44 р.р. до н. е.) — його названо за іменем римського імператора Гая Юлія Цезаря, який доручив Цицерону складати шифровані повідомлення для керування військами. Літери абетки тут ототожнені з цифрами. У системі Цезаря використано 26 символів (26 літер латинської абетки), які перенумеровані числами від 0 до 25» [6, с. 7].
- «*Шифр скитала* використовували спартанці для військових повідомлень під час війни Спарти проти Афін у V ст. до н.е. Скиталою називали дерев'яний валик, на який щільно намотували стрічку пергаменту або шкіри. Повідомлення писали рядками вздовж поверхні валика так, щоб у рядку на один виток стрічки припадала тільки одна буква. Стрічка, знята з валика, містила незрозумілу послідовність літер. Її можна було прочитати, лише намотавши стрічку на валик такого самого діаметра. Тобто в цьому випадку ключем для прочитання повідомлення був діаметр валика» [6, с. 14].

Висновки. Отож, автори науково-навчальних текстів із радіоелектроніки та телекомунікацій, уводячи терміни,

завжди супроводжують їх не тільки визначеннями, але й додатковими описами, прикладами, історичними довідками. Найчастіше в науково-навчальних текстах використовуються описові, синонімічні, антонімічні та комбіновані визначення (дефініції) термінів. Незважаючи на різні способи введення терміна в науково-навчальний текст, їх специфічними рисами залишаються точність розкриття наукових понять, конкретність тлумачень і пояснень термінів. У науково-навчальних текстах, адресованих студентам молодших курсів, зміст термінів найчастіше подається описово. Більш підготовлені читачі (студенти старших курсів) здатні значно адекватніше сприймати тексти з більшою кількістю спеціальних слів, де загальнонаукові терміни вже не пояснюються, але вузькоспеціальні терміни, що позначають основні поняття, коментуються з урахуванням контексту, який безпосередньо готує адресата до сприйняття й розуміння спеціального слова.

Перспектива подальшого дослідження бачиться в створенні спеціальних методичних посібників і спеціальних технічних словників термінології в області радіоелектроніки та телекомунікації для впровадження в навчальний процес.

Література

1. Апресян Ю. Д. Лексическая семантика (синонимические средства языка) // Избранные труды: в 2-х т. Т. I. М.: Школа «Языки русской культуры». 1995. 472 с.
2. Горский Д. П. Определение: Логико-методологические проблемы. М.: Мысль, 1974. 312 с.
3. Гришечкина Г. Ю. Способы раскрытия термина в научно-популярном тексте // Вопросы когнитивной лингвистики. 2011. № 2 (027). С. 92 – 100.
4. Даниленко В. П. Русская терминология: Опыт лингвистического описания. М.: Наука, 1977. 246 с.
5. Д'яков А. С., Кияк Т. Р., Куделько З. Б. Основы терминотворения: семантические та соціолінгвістичні аспекти. К.: Видавничий дім «KM Academia», 2000. 218 с.
6. Ємець В., Мельник А., Попович Р. Сучасна криптографія. Основні поняття. Львів: БаК, 2003. 144 с.
7. Мандзій Б. А., Желяк Р. І. Основы теории сигналов: Підручник / За ред. Б.А.Мандзія. Львів: Видавничий дім «Ініціатива». 2008. 240 с.

8. Медведев А. Р. Про деякі види дефініцій науково-технічних термінів / Мовознавство. 1984. № 4. С. 19 – 23.
9. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава: Довкілля, 2010. 844 с.
10. Сисоев В. М. Основы радиоэлектроники: Підручник / В. М. Сисоев. – К.: Вища школа, 2004. – 279 с.
11. Суперанская А. В. Подольская Н. В., Васильева Н. В. Общая терминология. Вопросы теории. М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ». 2012. 248 с.
12. Халіновська Л. Основні вимоги до терміна: прагнення до ідеалу чи реальне функціонування? / Л. Халіновська. – [Електронний ресурс]. Режим доступу <http://termin.org/goods/15-1-1-1/category/id93/>
13. Fetzer J. H. Aspects of the theory of definition // Definitions and definability: Philosophical perspectives. Dordrecht -Boston -London: Kluwer Academic Publishers. 1991. P. 3 – 17.

УДК 81'373:8

д. филол. н., профессор Панченко Е. И.

**Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара,
Украина**

АЛФАВИТ И ЕГО ТВОРЧЕСКИЕ ВОЗМОЖНОСТИ

д. філол. н., професор Панченко О. І.

**Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара,
Україна**

АБЕТКА ТА ЇЇ ТВОРЧІ МОЖЛИВОСТІ

Doctor of Sciences (Philology), Full Professor Panchenko O. I.

Oles Honchar Dniprovsk National University, Ukraine

ALPHABET AND ITS CREATIVE ABILITIES

В статье в общем виде ставится проблема изучения алфавита и его творческих возможностей. Эта проблема находится в русле актуальных исследований, поскольку изучение любого языка обязательно связано с изучением алфавита, а его творческое переосмысление успешно выполняет как когнитивную, так и развлекательную функцию. Целью нашей статьи является анализ творческих трансформаций алфавита в современной филологии и искусстве. Для достижения данной цели необходимо решить такие задачи, как определение понятий алфавита и азбуки и создание классификации творческого использования разнообразных алфавитов. Обобщая лексикографические сведения, следует понимать алфавит как совокупность графических знаков (букв), расположенных в традиционно установленном порядке; понятие азбука (абетка) как книжка для изучения алфавита и начального изучения грамоты с расположенными за алфавитом буквами и иллюстрациями и другими наглядными материалами, которые способствуют быстрому запоминанию букв, а также приобретению стойких навыков чтения и письма. Буквы сопровождаются иллюстрациями и другими наглядными материалами, что создает

возможность для яркого проявления творческих способностей авторов. По нашим наблюдениям, иллюстративное сопровождение алфавита можно классифицировать следующим образом: тексты, способствующие пониманию и запоминанию алфавита; дидактические тексты с воспитательной функцией; тексты, представляющие собой лингвистическую игру; юмористические, сатирические тексты. Все эти тексты могут быть креолизрованными, то есть включать в свой состав невербальные элементы – картинки, фотографии, звуковое сопровождение. Алфавит, который является лингвистической универсалией, так как в том или ином виде лежит в основе любого языка, предоставляет разнообразные возможности для творческой деятельности человека как к лингвистической сфере, так и в других видах деятельности. Перспективы дальнейшего исследования мы видим в изучении проблем перевода «алфавитных текстов».

Ключевые слова: алфавит, азбука, чтение, лингвистическая игра, креолизованный текст.

У статті в загальному вигляді ставиться проблема вивчення алфавіту та його творчих можливостей. Ця проблема знаходиться в руслі актуальних досліджень, оскільки вивчення будь-якої мови обов'язково пов'язане з вивченням алфавіту, а його творче переосмислення успішно виконує як когнітивну, так і розважальну функцію. Метою нашої статті є аналіз творчих трансформацій алфавіту в сучасній філології і мистецтві. Для досягнення цієї мети необхідно вирішити такі завдання, як визначення понять алфавіту і азбуки і створення класифікації творчого використання різноманітних алфавітів. Узагальнюючи лексикографічні відомості, слід розуміти алфавіт як сукупність графічних знаків (букв), розташованих у традиційно встановленому порядку; поняття азбука (абетка) як книжка для вивчення алфавіту і початкового вивчення грамоти з розташованими за алфавітом буквами і ілюстраціями і іншими наочними матеріалами, які сприяють швидкому запам'ятовуванню букв, а також придбанню стійких навичок читання і письма. Букви супроводжуються ілюстраціями і іншими наочними матеріалами, що створює можливість для яскравого прояву творчих здібностей авторів. За нашими спостереженнями, ілюстративний супровід алфавіту можна класифікувати таким чином: тексти, сприяючі розумінню і запам'ятовуванню алфавіту; дидактичні тексти з виховною функцією; тексти, що є лінгвістичною грою; гумористичні, сатиричні тексти. Усі ці тексти можуть бути креолізованими, тобто включати до свого складу невербальні елементи - картинки, фотографії, звуковий супровід. Алфавіт, який є лінгвістичною универсалиєю оскільки в тому чи тому вигляді лежить в основі будь-якої мови, надає різноманітні можливості для творчої діяльності людини як у лінгвістичній сфері, так і в інших видах діяльності. Перспективи подальшого дослідження ми бачимо у вивченні проблем перекладу «алфавітних текстів».

Ключові слова: алфавіт, азбука, читання, лінгвістична гра, креолізований текст.

In the article the problem of alphabet study and its creative possibilities is put in a general view. This problem is a relevant one, as a study of any language is necessarily related to the study of alphabet, and its creative speculation performs both cognitive and entertaining duty successfully. The purpose of our article is the analysis of creative transformations of alphabet in modern philology and art. For achievement of this purpose it is necessary to solve such tasks, as determination of concepts of alphabet and alphabet and creation of classification creative the use of various alphabets. Summarizing lexicographic information, it is necessary to understand alphabet as aggregate of graphic signs (letters), located in the traditionally set order; concept alphabet (ABC) as a book for the study of alphabet and initial study of dealing with the letters and illustrations and other evident materials, which assist the rapid memorizing of letters, and also acquisition of proof read and letter skills. Located in special order. letters are accompanied by illustrations and other evident materials, that creates possibility for the bright display of creative

capabilities of authors. On our supervisions, illustrative accompaniment of alphabet can be classified as follows: texts, assisting understanding and memorizing of alphabet; didactic texts with an educator function; texts, being a linguistic game; humorous, satiric texts. All these texts can be creolized, id est including the un verbal elements - pictures, photos, voice accompaniment. Alphabet which is linguistic universal, because in one or another kind is the basis of any language, gives various possibilities for creative activity of man both in the linguistic sphere and in other types of activity. The prospects of further research we see in the study of problems of translating of "alphabetical texts".

Keywords: *alphabet, ABC, reading, linguistic game, creolized text.*

Постановка, актуальность и обзор проблемы. В статье в общем виде ставится проблема изучения алфавита и его творческих возможностей. Эта проблема находится в русле актуальных исследований, поскольку изучение любого языка обязательно связано с изучением алфавита, а его творческое переосмысление успешно выполняет как когнитивную, так и развлекательную функцию.

Проблемы изучения алфавита изучает ряд лингвистов. Среди них, в частности, можно назвать работу И. О. Думанской о лексическом и стилистическом аспекте языка современных азбук [5]. Существует также исследование Ивана Огиенко о возникновении азбуки и литературного языка у славян [9]. Азбуки и буквари проанализированы в трудах украинских языковедов в контексте изучения языка текстов литературы для детей (М. В. Белоусова [1], Н. Я. Дзюбишина-Мельник [4], Е. И. Огар [8]). А. К. Коваленко справедливо рассматривает украинскую азбуку как разновидность художественного творчества и утверждает, что последняя «может претендовать на роль нового вида и жанра в украинском изобразительном искусстве, поскольку для нее характерные свои методологические и стилеобразующие способы выполнения» [7]. Эта мысль заслуживает дальнейшего развития, так как алфавиты любого языка предоставляют широкие возможности для творчества.

Целью нашей статьи является анализ творческих трансформаций алфавита в современной филологии и искусстве. Для достижения данной цели необходимо

решить такие задачи, как определение понятий алфавита и азбуки и создание классификации творческого использования разнообразных алфавитов.

Изложение основного материала. В Словаре русского языка С. И. Ожегова [10] алфавит определяется таким образом: 1. Совокупность букв или других знаков данной системы письма. Русский а. 2. Порядок букв, принятый в азбуке. Написать фамилии по алфавиту. 3. чего. Указатель, перечень чего-н. по порядку букв, принятому в азбуке. А. собственных имён в приложении к книге. II прил. алфавитный, -ая, -ое. А. указатель.

-и, ж. 1. Совокупность букв, принятых в данной письменности, располагаемых в установленном порядке, буквенный алфавит. Русская а. 2. То же, что букварь (устар.). 3. перен. Основные, простейшие начала какой-н. науки, дела. А. науки. * Азбука Морзе - телеграфный код, в к-ром каждый знак представлен комбинацией точек и тире. Нотная азбука - система нотных знаков. II прил. азбучный, -ая, -ое (к 1 и 3 знач.). В азбучном порядке. Азбучная истина (о том, что просто и известно всем).

«Словник української мови» предлагает такое толкование лексемы алфавіт: «Сукупність літер, прийнятих у писемності якої-небудь мови і розміщених у певному усталеному порядку; азбука, абетка. Найдавніша, що дійшла до нас, слов'янська писемність знає два алфавіти – кирилицю і глаголицю» [12]. Что касается лексем азбука и абетка, то в словаре их представляют как синонимы: «1. Сукупність літер якогонебудь письма, розміщених у встановленому порядку; алфавіт, абетка. 2. Книжка для початкового навчання. 3. перен. Основні, найпростіші положення, основи чогонебудь» [12]. Словарная статья лексемы азбука уточнена примерами ее использования в значении 'система умовних знаків': «Азбука Морзе – система умовних знаків для передачі літер на телеграфному апараті. Нотна азбука – сукупність нотних знаків, які служать для зображення музичних звуків» [12].

Словарь английского языка Мерриам-Вебстер предлагает такое толкование интересующих нас лексем: *«a set of letters or symbols in a fixed order used to represent the basic set of speech sounds of a language, especially the set of letters from A to Z. "the first letter of the alphabet" the basic elements in a system which combine to form complex entities. "DNA's 4-letter alphabet»* [15].

Таким образом, обобщая лексикографические сведения, следует понимать алфавит как совокупность графических знаков (букв), расположенных в традиционно установленном порядке; понятие азбука (абетка) как книжка для изучения алфавита и начального изучения грамоты с расположенными за алфавитом буквами и иллюстрациями и другими наглядными материалами, которые способствуют быстрому запоминанию букв, а также приобретению стойких навыков чтения и письма.

Наибольший интерес с точки зрения проблематики данной статьи представляет мысль о том, что буквы сопровождаются иллюстрациями и другими наглядными материалами, что создает возможность для яркого проявления творческих способностей авторов. По нашим наблюдениям, иллюстративное сопровождение алфавита можно классифицировать следующим образом:

- 1) тексты, способствующие пониманию и запоминанию алфавита;
- 2) дидактические тексты с воспитательной функцией;
- 3) тексты, представляющие собой лингвистическую игру;
- 4) юмористические, сатирические тексты.

Все эти тексты могут быть креолизованными, то есть включать в свой состав невербальные элементы – картинки, фотографии, звуковое сопровождение.

Первая группа текстов, как правило, адресована детям и ориентирована на описание денотата. Приведем несколько примеров.

Гедзь, гедзиня й гедзеня

Розмірковують щодня:
— Як навчитися літати,
Щоб нікого не кусати?
Б — м'який знак мовить так:
— Я на вигадки мастак!
А у слові «олівець»
Забігаю аж в кінець [14].

В англійському мові значительную популярність мав текст “Tom Thumb’s Alphabet”, котрий починався так:

*A was an archer, who shot at a frog.
B was a butcher, and had a great dog.*

Дидактические тексти, складені з виховальною метою, найбільш помітно використовуються в церковних букварях, наприклад:

– **Б**авить Богородиця / **Б**оже немовля. / Їх обох, як водиться, / **Б**ог благословля [11]; **К** – **К**оляда прийшла з небес, / **К**ошик принесла чудес: / **З**ірку в небі запалила, / **П**роРіздво нам сповістила [3].

Один из новітніх варіантів подібних текстів представив Михайл Карасев в виданні «Казки та абетка натураліста» [6], наприклад:

*Вова песика убив. Хто осудить Вову? Песик вчити не хотів Українську мову. *** Антарктиду знають всі, Там живуть пінгвіни. Аня шкірками із них Прикрашає стіни.*

Неисчерпаемые можливості надає алфавит як основа мовної гри. По мненню лінгвістів, використання гри слів базується на:

1) на схожості звучання голосних або їх ідентичності (пароніми або омоніми);

2) на факті, що слову властиво мати різні значення (полісемія – наявність у слові кількох пов’язаних між собою значень, які розвинулися з первісного значення);

3) на можливості розуміння ідіоматичних виразів буквально або в переносному значенні;

4) на формах граматичної багатозначності [2].

Додавимо к цьому переліку й визначений порядок букв, то єсть алфавит. Приведемо декілька прикладів.

Обыгрывание с помощью алфавита сленговой и заимствованной лексики:

Использование аллюзий и прототипов. Художница Анастасия Жданова создала авторский шрифт, в котором тридцать букв русского алфавита (кроме «ё», «й» и «ъ») и цифры от 0 до 9 она превратила в эпизоды из книги Михаила Булгакова «Мастер и Маргарита». Издалека это буквы, а ближе – это герои бессмертного романа.

Составление предложений и рассказов на все буквы алфавита (монофоны), например:

Пётр Петрович Петухов, поручик пятьдесят пятого Подольского пехотного полка, получил по почте письмо, полное приятных пожеланий. «Приезжайте, — писала прелестная Полина Павловна Перепёлкина, — поговорим, помечтаем, потанцуем, погуляем, посетим полузабытый, полужаросший пруд, порыбачим. Приезжайте, Пётр Петрович, поскорее погостить»...

Весна, воеет ветер, вокруг влажно. В восемь восемнадцать восьмидесятилетний волшебник, Вилтон Витке, вернувшийся в Великобританию вчера, вошел в вестибюль высоты. «Винтениум!» - выговорил волшебник. Вмиг в вестибюле возникли высокие ворота. Волшебник вошел внутрь. Все восьмеро выглядели взволнованно.

Высокая ведьма в вишневой вуали вежливо выговорила: - Вилтон, вы вовремя.

Разнообразные явления окружающей действительности вызывают критическое отношение к себе, которое также может быть передано с помощью алфавита. Известный архитектор и дизайнер, увидев то, что делают люди в своих домах и квартирах, составил алфавит горе-дизайнера. Алфавит показывает неудачные идеи ремонта и интерьера. В его алфавите есть все буквы, кроме «ц», «щ», «ё» и «ъ».

Приведем еще один интересный факт об алфавите, выходящий за рамки лингвистических возможностей. Обозреватель NASA Earth Observatory астроном Адам Войланд (Adam Voiland) заметил V-образное облако дыма в спутниковом снимке и задумался о том, можно ли найти все 26 букв алфавита на фотографиях из космоса; в итоге

он нашёл все буквы алфавита в снимках, сделанных со спутников Земли.

Таким образом, алфавит, который является лингвистической универсалией, так как в том или ином виде лежит в основе любого языка, предоставляет разнообразные возможности для творческой деятельности человека как к лингвистической сфере, так и в других видах деятельности. Перспективы дальнейшего исследования мы видим в изучении проблем перевода «алфавитных текстов».

Литература

1. Білоусова М. В. Специфіка мови творів для дітей [Електронний ресурс] : Режим доступу: file: ///C:/ Users/ Admin/ Downloads/ling_2012_2_22.pdf (14.01.2016).
2. Білоус О. Гра слів як перекладацька проблема. [Електронний ресурс] : режим доступу www.essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/.../18.d...
3. Гридковець Л. Абетка від ангеліка – Львів : Вид-во «Скриня», 2013. 36 с.
4. Дзюбишина-Мельник Н. Я. Художній стиль і мова творів для дітей [Електронний ресурс] / Н. Я. Дзюбишина-Мельник. – Режим доступу: <http://kultura.movy.univ.kiev.ua/KM/pdfs/Magazine42-21.pdf> (11.01.2016).
5. Думанська О. І. Мова сучасних абеток: лексичний та стилістичний аспект [Електронний ресурс] // Актуальні проблеми слов'янської філології. Серія: Лінгвістика і літературознавство: Міжвуз. зб. наук. ст. 2009. Вип. XX. С. 481-486. [Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/16599/56Dumanska.pdf?sequence=1> (10.01.2016)].
6. Карасьов М. *Казки. Абетка натураліста*. Михайло Карасьов. — Обухів : Задруга, 2014. 115 с.
7. Коваленко А. К проблеме понимания украинской абетки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/76090/30-Kovalenko.pdf?sequence=1> (09.01.2016).
8. Огар Е. І. Мова дитячого літературного дискурсу: функціонально-комунікативні аспекти дослідження [Електронний ресурс] / Е. І. Огар. – Режим доступу: [http://visnyk.sumdu.edu.ua/arhiv/2006/3\(87\)/Ogar.pdf](http://visnyk.sumdu.edu.ua/arhiv/2006/3(87)/Ogar.pdf) (10.01.2016).
9. Огієнко І. Повстання азбуки й літературної мови в слов'ян [Електронний ресурс] / Іван Огієнко (митр. Іларіон). – Вінніпег, 1976. – 300 с. – Режим доступу: <http://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/9610/file.pdf> (10.01.2016).
10. Ожегов С. И., Шведова Н. Ю. Толковый словарь русского языка : М.: Азъ Ltd, 1992. – 955 с.
11. Стельмах Богдан. Християнська абетка / Б. Стельмах. – Львів : Свічадо, 2011. – 68 с.

12. Словник української мови : в 11 т. / ред. кол. : І. К. Білодід (голова) та ін. – К. : Наук. думка, 1970–1980.
13. Тарасюк Т. Структурно-стилістическіе и графіческіе особеенности релігіозных азбук и букварей // Лінгвостилістичні студії. 2016. Вип. 4. С. 221-233
14. Чубач Г. Абетка. Для дітей дошкільного віку. Художник Л. А. Даніловська. Видавничий дім «Книжкова хата», 2006. 34 с.
15. *Merriam-Webster Dictionary*. <https://www.merriam-webster.com/dictionary/alphabet>

ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЯ ТА КОГНІТИВНА ЛІНГВІСТИКА

УДК.372.881'373.614

к. филол. н., доцент Амичба Д. П.

Днепропетровский национальный университет имени О. Гончара,
Украина

ЗНАК, СЛОВО, СМЫСЛ: К ПРОБЛЕМЕ ВНУТРЕННЕЙ ФОРМЫ СЛОВА

к. філол. н., доцент Амичба Д. П.

Дніпровський національний університет імені О. Гончара, Україна
**ЗНАК, СЛОВО, СМИСЛ: ДО ПРОБЛЕМИ ВНУТРІШНЬОЇ
ФОРМИ СЛОВА**

Candidate of Science (philology), Associate Professor Amichba D. P.,
Oles Honchar Dnipro National University, Ukraine

SIGN, WORD, SENSE: TO THE PROBLEM OF THE INTERNAL FORM OF THE WORD

В статье рассматривается и описывается универсальный древний архетип, знак-тамга, структурированный глубинной семантикой. Сравнивая и сопоставляя графические формы тамги абхазского фамильного имени Амчаа с иероглифами, знаками тех или иных древних родов, проживавших и не только на Кавказе, но и в Азии, с идеографическими знаками разных культур, приходим к выводу, что и знаки-тамги, и иероглифы являются не только одним из видов древнего письма, но и носителями глубинной информации. Сравнение и сопоставление внутренней формы идеографических знаков (иероглифов, тамгообразных элементов), предлогов, послелогов, глагольных показателей классов живой / неживой природы пространственной, локальной семантики в языках различных систем позволяют прийти к выводу, согласно которому все эти элементы вобрали в себя глубинную семантику архетипа, сосредоточившего как внешнее сходство, так и семантическую близость компонентов. Сравнительный анализ тамги и иероглифов показал, что их объединяет общий графический компонент, который объективируется в языках лексико-семантическим значением «гора». Вывод, к которому приводит данное исследование сводится к тому, что и тамга, и иероглиф сложноструктурированные формы, элементы которых состоят из множества отдельных компонентов, коррелирующих с предложными, послеложными, и превербными формантами. Универсальным смысловым компонентом иероглифов, тамгообразных форм, тамги фамильного имени Амчаа, послелогов, предлогов, превербов выступает пространственная и локальная семантика, которая вербализуется

значеннями «в, внутрі» \neq «из, изнутри» и об'єктивірується смыслом «гора, горная местность, в горах, выходец из гор».

Ключевые слова: тамга, ієрогліф, глибинна структурація, фамільне ім'я, значення, смисл.

У статті розглядається і описується універсальний древній архетип, знак-тамга, структурований глибинною семантикою. Порівнюючи і зіставляючи графічні форми тамги абхазького фамільного імені Амчаа з ієрогліфами, знаками тих чи інших стародавніх родів, які проживали і не тільки на Кавказі, але і в Азії, з ідеографічними знаками різних культур, приходимо до висновку, що і знаки-тамги, і ієрогліфи є не тільки одним з видів стародавнього письма, а й носіями глибинної інформації. Порівняння і зіставлення внутрішньої форми ідеографічних знаків (ієрогліфів, тамгоподібних елементів), прийменників, постфіксів, дієслівних показників класів живої / неживої природи просторової, локальної семантики в мовах різних систем дозволяють прийти до висновку, згідно з яким всі ці елементи увібрали в себе глибинну семантику архетипу, зосередили в собі як зовнішню схожість, так і семантичну близькість компонентів. Порівняльний аналіз тамги і ієрогліфів показав, що їх об'єднує загальний графічний компонент, який об'єктивується в мовах лексико-семантичним значенням «гора».

Висновок, до якого приводить дане дослідження зводиться до того, що і тамга, і ієрогліф складноструктуровані форми, елементи яких складаються з безлічі окремих компонентів, корелюють з прийменниковими, післяйменниковими, і превербними формантами. Універсальним смисловим компонентом ієрогліфів, тамгоподібних форм, тамги фамільного імені Амчаа, постфіксів, прийменників, превербів виступає просторова і локальна семантика, яка вербалізується значеннями «в, всередині» \neq «з, зсередини» і об'єктивується змістом «гора, гірська місцевість, в горах, выходец з гір».

Ключові слова: тамга, ієрогліф, глибинна структурація, фамільне ім'я, значення, зміст.

The article deals with the description of the universal ancient archetype, the tamga sign structured by deep semantics. While comparing and contrasting the graphic forms of the Tamga of the Abkhaz family name Amchae with hieroglyphs, the signs of some ancient families that lived not only in the Caucasus, but also in Asia, with ideographic signs of different cultures, we come to the conclusion that both tamgas and hieroglyphs are not only one of the types of ancient writing, but also carriers of in-depth information. Comparison of the internal form of ideographic signs (hieroglyphs, tamgas), prepositions, postpositions, verbal indices of the classes of animate / inanimate nature of spatial, local semantics in the languages of various systems allow us to conclude that all these elements have absorbed the deep semantics of the archetype, concentrating both the external similarity and the semantic closeness of the components. Comparative analysis of tamgas and hieroglyphs showed that they are united by a common graphic component, which is objectified in languages by the lexical-semantic value of "mountain". The conclusion to which this research leads is that both tamgas and hieroglyphs are complex structured forms, the elements of which consist of many separate components that correlate with prepositional, post-positional, and preverbal formants. The universal semantic component of hieroglyphs, tamga-like forms, tamgas of the family name Amchaea, postpositions, prepositions, preverbs are represented by spatial and local semantics, which is verbalized by the values "in, inside", "out of, from within" and objectified by the meaning "mountain, mountainous terrain, an inhabitant of the mountains. "

Key words: tamga, hieroglyph, deep structure, family name, meaning, sense.

Постановка проблеми и актуальность исследования. Природа предлогов, послелогов, превербов

и других реляционных и деривационных формантов в слове, а также идеографических знаков, анализ их компонентов в культуре разных народов остаётся дискуссионной. Проблема изучения предлогов и соответствующих им послелогов, превербов, показателей классов в глагольных словоформах, структурированных глубинной пространственной семантикой, вызывает интерес в силу мало изученности указанного феномена в языках и культуре. Отметим, что, действительно, «внутренние закономерности развития языка, определяющие пути и способы образования новых слов, ещё недостаточно изучены» [19, с. 9; 21].

Представляет научный интерес сравнительно-сопоставительный анализ внутренней формы идеографических знаков (иероглифов, тамгообразных элементов), предлогов, послелогов, глагольных показателей классов живой / неживой природы пространственной, локальной семантики в языках различных систем.

Объектом изучения и анализа настоящей статьи является фамильная тамга Амчаа.

Привлекают для сравнительного анализа в первую очередь послелогии, превербы, которые так же, как и предлоги квалифицируются в научной литературе как «первообразные», или «прямые» (по терминологии М. В. Ломоносова), все они могут выражать предложно-падежные функции [1, с. 133-144]. Отметим, что в свое время Франц Миклошич их назвал как «настоящие», а Александр Христофорович Востоков и Александр Александрович Шахматов определили их как «собственные» [11, с. 389; 19, с. 6; 20]. Послелогии и превербы так же, как и предлоги, по всей видимости, восходят к древнейшему архетипу, они так же, как знаки-тамги, могут быть носителями глубинной информации. Отметим, что предлоги, послелогии и превербы пространственной и локальной семантики вобрали в себя значения, которые структурируются глубинным смыслом, коррелирующим со значением и смыслом китайского

иероглифа 出 «выход, выходить». С таким же смыслом может употребляться тамга фамильного имени Амчаа (Амичба), если иметь в виду формальные признаки, точнее графические элементы. Рассматриваемая тамга и данный китайский иероглиф схожи по очертаниям и структурным элементам. Верхние и нижние элементы повторяются, отметим лишь то, что иероглиф с одним верхним или нижним элементом объективируется смыслом «гора». Тот же иероглиф в японском языке употребляется с тем же значением. Представляет интерес ещё и тот факт, что указанный иероглиф структурирован лексико-семантическим значением «место, пространство». В связи с изложенным выше вполне логичным видится вопрос: какова связь между данным иероглифом, тамговыми знаками и локативными превербами и послелогоми. Ответ, думается, может быть один: указанные формы несут в себе не только знаково-символическую этно-специфическую природу, но и универсальные глубинные смыслы.

Цель настоящей статьи — проанализировать и описать значения и смыслы древних архетипов, вобравших глубинную семантику. **Задача** данной научной статьи: сравнить и сопоставить абхазскую тамгу фамильного имени Амчаа (Амичба) с китайскими и японскими иероглифами, а так же проанализировать роль предлогов и соответствующие им послеложные и превербные формы локативной и пространственной семантики, структурированные глубинной метафорой «пространства» и «места» в языках и культуре.

Изложение основного материала. Известно, что объективированное слово как знак является носителем глубинных метафорически структурированных образов [2]. Древние знаки-символы, к которым причислены и иероглифы и тамги, являются носителями смыслов. Очевидно, что изображения в иероглифах и тамгах передают глубинную природу древнего идеографического письма, в которой зашифрован смысл. Смысл

идеографического письма и знака-тамги может быть объективирован пространственным и локальным значением.

Сравнивая и сопоставляя иероглифические системы китайской и японской письменности с некоторыми уже известными тамгами Средней Азии, Кавказа, крымско-татарскими, а также восточными символами, структурированными значением и смыслом концепта «Счастье», неизбежно приходим к выводу, что некоторые графемы и тамги имеют схожие начертания. Подчеркнем, что древний архетип **«Счастье»** у туарегов объективируется символами, которые также повторяют графические формы указанных выше тамги и иероглифа. Данный символ туарегов изображен в виде «креста», который известен в культуре как «Крест туарегов». С этим же значением и смыслом известен арабский символ **«Хамса»**, который определяется ещё и как **ключ счастья**. Привлекает внимание китайский символ **двойного счастья «Хси-Хси»**. Представляет интерес вопрос: имеют ли эти графические фигуры одинаковое лексико-семантическое и смысловое наполнение, и, если да то, как выражена природа общего глубинного смысла указанных знаков-символов. Необходимо уяснить, что тамга не только является родовым знаком, но и представляет собой систему древнего письма, и, возможно, предположить, что это письмо содержит универсальные элементы, вобравшие в себя один и тот же смысл.

Предметом анализа, сравнения и сопоставления настоящей статьи является абхазская тамга рода Амчаа (Амичба), которая напоминает по своим очертаниям китайский и японский иероглифы 劣, 艸, 出. Указанные иероглифы структурируются смыслами: первый как «обрывистый крутой, если речь о горе или гористой местности», второй — «трава, растительность, старая трава, росток, побег», третий — «гора, горная местность» [8]. Незначительные отличия обнаруживают себя в деталях, например, перегороженная средняя часть

иероглифа, средняя часть по горизонтали, объединяющая две горизонтальные верхние части в тамге. Указанные иероглифы можно сравнить и с графемами **屯**, **山**, в которых выделяется общий элемент, напоминающий литеру «**ш**».

Необходимо отметить, что рассматриваемая тамга содержит одинаковые графические фигуры; верхняя и нижняя части которой состоят из элементов, напоминающих китайскую графему **山** в перевёрнутом виде. Данная графема в китайском и японском языках, как мы отметили, объективируется смыслом «гора» [9]. Подчеркнём, что этот же элемент в том же перевёрнутом виде наличествует и в крымскотатарской тамге, которая, как считают исследователи, является фамильным знаком хана Гирея, или Герая. Известно также, что иероглиф **山** и в китайском, и японском языках вербализуются значением «гора, могила» [8; 9].

Описывая абхазские тамги и опираясь на точку зрения Леонида Ивановича Лаврова, этнограф Шалва Денисович Инал-ипа пишет, что древнейшей тамгой является фигура простого круга, которая напоминает литеру «п», сверху на неё изображена фигура, схожая на литеру «т». Указанная тамга, по мнению данного автора, структурируется смыслом «животное». Считается, что эта тамга объективируется значениями «баран» или «бык». Отмечается также, что элементы, напоминающие лиру, дугу и указанную выше фигуру, свойственны для знаков, изображенных на памятниках культуры Кавказа, которые были обнаружены не только на территории Абхазии, но и Чечни [7, с. 347]. Анализируемые символы-знаки были найдены во время археологических раскопок и на предметах материальной культуры, что дало основание учёному Георгию Фёдоровичу Турчанинову отнести их к древнейшему письму, которым пользовались жители региона [17, с. 169, 187-192, 196-201, 209-213]. Леонид Иванович Лавров, опираясь на полученные данные Владислава

Норбертовича Юргевича, который в свое время исследовал и описал памятники культуры, обнаруженные в районе Кривого Рога, а также знаки, начертанные на фигурах животных, в частности, львах в г. Ольвия, приходит к мысли об их схожести с кавказскими тамгами [22, с. 504-505; 10, с. 91-163].

Нет сомнения в том, что элемент, повторяющий литеру «Ш», носит универсальный характер. Древние тюркские народы, по данным казахских учёных, представленные племенами сиргели, аргын, или аргун, байулы, жетеру и др., являются носителями описанной выше тамги. Так, например, тамга племени сиргели напоминает вилы с небольшой ручкой и Ш имеет те же очертания, что и рассмотренные выше. Эти же самые элементы в перевёрнутом виде и у тамги народа аргын Ш, с незначительными дополнениями у племён тарак Ш и алып Ш. Рассмотренные примеры необходимы для того, чтобы понять: данный универсальный знак, или символ, структурируется смыслом «гора», и это положение является существенным для настоящей работы. Сравнивая иероглифы и указанные тамги, мы пришли к выводу: китайский и японский иероглифы 出 «росток, побег», 出 «выходить, выход, вне, выдавать, снаружи, выход» и тамга, содержащая эти элементы, выражают смысл «выходец, вышедший из гор», другими словами, «горец». Можем предположить, что данный иероглиф объективируется смыслом «человек, живущий в горах, в горной местности, у гор, в горах, на склонах гор».

Отметим также, что китайские иероглифы культуры Яншао 卂卂, обнаруженные на глиняных кувшинах, датируются последней эпохой каменного века 3500-1700 г. до н. э. Принято считать, что китайское письмо восходит к «гадательным надписям» цзягувень. По мнению ученых, эти надписи появились к 1722-1122 г. до н. э. [4]. Трудно ответить на вопрос имеют ли китайские иероглифы и тамги общее происхождение, но очевиден

факт: смыслы и в иероглифах, и в анализируемой тамге носят универсальный характер.

Не меньший интерес представляют и абхазские тамги. Ссылаясь на Л. Н. Соловьёва, Ш. Д. Инал-ипа, писал о том, что абхазские тамги по своим очертаниям схожи на знаки-символы, нанесенные на древних и средневековых сосудах. Исследователями изучены и описаны знаки-символы, найденные в Абхазии, в месте Гуарап и Аагцы. Эти артефакты были обнаружены в верховьях бассейнов рек: Кудры, Джампал. Описывая и анализируя символы (надписи на скалах, камнях, в священных гротах) исследователь Ш. Д. Инал-ипа, придерживаясь научных выводов предшественника Л. Н. Соловьёва, пришел к суждению, согласно которому указанные памятники культуры принадлежат эпохе раннего средневековья [6; 7]. Привлекает точка зрения Ш. Д. Инал-ипа, подтверждающая знаково-смысловую универсальность тамги, согласно данным этого ученого, абхазо-абазинские и сарматские знаки-символы, обнаруженные в Северном Причерноморье, не только обладают одинаковыми формами, но и имеют общее происхождение.

Необходимо подчеркнуть, что еще раньше Л. И. Лавров сравнивал и сопоставлял многие кавказские тамги не только с различными древними знаками, но и с древними письменами народов мира. Вывод, к которому пришел исследователь, сводится к тому, что кавказские знаки-символы имеют непосредственную связь с сарматскими, боспорскими, ногайско-татарскими, среднеазиатскими тамгами и рунической письменностью [10]. Ученый высказал мысль, согласно которой кавказские тамги, возможно, являются древними письменами, поскольку они схожи с буквами, иероглифами и знаками-символами, обнаруженными учеными в Средиземноморье [10]. Привлекает, в связи с изложенным, и точка зрения Г. Ф. Турчанинова, который надписи на археологических памятниках Абхазии считал знаками древнейшего письма [17].

Как видим из изложенного, историческая, палеографическая, археологическая и языковедческая мысли сходятся во мнении, что древние архетипичные знаки-символы являются памятниками культуры и языка и имеют универсальную природу, но в указанных работах нет анализа значений и возможных смыслов идеографических памятников письма.

Интерпретация рун и смыслов, заключенных в них, может также пролить свет на описанную выше проблему. В книге «Веды русов и Алатырь-руны» Руслана Никитина привлекает мысль, согласно которой рунические знаки-символы, соответствующие как по форме, так и семантическому наполнению, могут коррелировать с указанными выше иероглифами и тамгами. Так, например, представленные и описанные в книге руны «Очищение ≠ Разрушение», «Помощь», «Достаток», «Радость», повторяют формы тамги фамильного имени Амчаа (Амичба). У данного автора читаем следующее: «В основе построения Алатырь-рун лежит принцип соединения Верхнего (Божественного) мира (элемент над центральным ромбом) и нижнего, т.е. Земного плана (элемент под ромбом)». Сам ромб, следует отметить, символизирует солярный знак Алатырь. Алатырь символизирует начало и Центр Мира, Око Рода, из которого рождается Свет Рода Всевышнего и Божья благодать, даруемая всему живому и неживому» [14].

Алатырь, следует понимать, как символ чего-то вечного, устоявшегося. Как пишет сам автор: «Камень Алатырь материализует небесный замысел. В определенном смысле это и есть «из, оттуда» [14]. Необходимо сказать о том, что цитируемый автор считает древние символы, руны, не только схематически отображают то или иное явление, но и значение каждого элемента структурируется глубинным сакральным смыслом, связанным с представлением человека о мироустройстве Вселенной. Руны и древние знаки содержат в себе глубинные смыслы, это бесспорный факт,

проблема в другом, являються ли они памятниками древнейшего письма, и если да, то какие смыслы вобрали в себя.

Если такие знаки-символы, как тамга фамильного имени Амчаа — элемент древнего письма, то возникает вопрос, какой смысл и какое значение заложено в ней. Тамга, как представляется, в сжатой форме передаёт інформацію, другими словами, тамга – это сжатое слово, смысл которого необходимо расшифровать. Тамга рода Амчаа, по своему очертанию и элементам, напоминает указанный выше второй в ряду китайский иероглиф, объективированный значением «дерево, лес». Таким образом, можно заключить, что фигура, сочетающая в себе элементы «гора» и «дерево» могут передавать значение «человек из горной равнины». Заметим, что иероглиф 出 «выходить, из» и второй знак в ряду употребляются с тем же значением.

Анализируемый знак, или тамга рода Амчаа, заключает в себе глубинный смысл, который может структурироваться послелогом **НТЭЫ** в значении «оттуда, из», который коррелирует с русскими предлогами пространственной и локальной семантики «в ≠ из, с / со ≠ на». Сравним: абх. Апснынтэи, Адэнынтэи, Апсынтэыла «Из Апсны, со двора».

Категориальное значение указанных предлогов в русском языке соотносится с формой родительного падежа, лексико-семантическое – с пространственным отношением внутри коррелирующих групп: откуда, куда, где (из школы ≠ идти в школу / в школе = с работы ≠ на работу / на работе). Коррелятом предлога **из** является **с**, например, (откуда?) выходить из дома = возвращаться с работы. Обращает внимание внешняя форма иероглифов и тамги: визуально не завершённое, не закруглённое, открытое пространство, свойственное неживым объектам. Два пространства как верхнее, так и нижнее соединены единым стержнем, который как дополнительный элемент не только является частью пространства, но и объединяет

эти открытые части и в иероглифе, и в тамге. Все элементы тамги содержат некий текст, ключ к которому можно найти, если сравнить с известными элементами на материальных культурах. Как мы понимаем, главным элементом тамги фамильного имени Амчаа являются соединенные верхние и нижние фигуры, которые возможно структурируют значение «В, из», коррелирующие с предложными формами.

Представляется привлекательной, в этой связи, следующее утверждение, принадлежащее датскому исследователю Вигго Брёндалю, который считал, что предлоги, создавая универсальную систему отношений «симметрии — ассиметрии, транзитивности — интранзитивности» выражают «многообразие значений предлогов» [23].

Состав в одних языках предлогов, в других – послелогов, формантов класса живой / неживой природы, действительно, сложен. По морфологической структуре, например, русские и украинские предлоги могут быть отнесены к непроизводным, или первообразным и производным. Предлоги первой группы, как принято считать, восходят к общеславянскому фонду, производные же возникли на русской почве» [19, с. 6].

Если по отношению к первообразным предлогам употребляются такие термины, как указанные выше «прямые», «настоящие», «собственные», то как можно определить послелог, локативные превербы, выполняющие функцию отношений между компонентами слов, словосочетаний в различных синтаксических структурах. Логичнее было бы квалифицировать их как застывшие первообразные формы, реализующие лексико-семантический сочетаемостный потенциал в послеложно-падежных синтаксических структурах [1, с. 144-146].

Представляется дискуссионной мнение, согласно которому предлогам не свойственны «предметная

отнесённость»; к миру действительности они относятся только через посредство слов-названий [5, с. 677].

Проблема формальных «пустых» слов впервые была поднята в работах, которых условно можно отнести к школе М. В. Ломоносова [12]. Согласно взглядам последователей школы М. В. Ломоносова (Федора Ивановича Буслаева, Александра Афанасьевича Потебни, Филиппа Федоровича Фортунатова, Александра Александровича Шахматова, Александра Антоновича Пешковского, Льва Владимировича Щербы, Ивана Ивановича Мещанинова, Михаила Ивановича Стеблин-Каменского, Дмитрия Николаевича Шмелёва, венгерского ученого Т. Слама-Казаку) предлоги репрезентируют только грамматическое значение [11; 13; 15; 16; 20].

А. И. Шишков [21] и его последователи (Александр Христофорович Востоков, Константин Сергеевич Аксаков, Николай Петрович Некрасов, Дмитрий Николаевич Овсяннико-Куликовский, Василий Федорович Андреев, Виктор Владимирович Виноградов, Александр Иванович Смирницкий, Ольга Сергеевна Ахманова, Виктор Максимович Жирмунский, Валентина Николаевна Ярцева) считали, что предлог, будучи словом, вбирает в себя как грамматическое, так и лексическое значение [11].

Исследователи Б. Н. Аксёненко, В. Василиу придерживаясь мнения представителей школы А. И. Шишкова, отмечали, что у предлогов наравне с грамматическим значением наличествует и лексическое [11; 19].

Владимир Викторович Виноградов писал о том, что предлоги не вполне «утратили свою лексическую отдельность» [5, с. 677].

Слово, по справедливому замечанию Евдокии Трофимовны Черкасовой, «представляет собой внутреннее конструктивное единство лексических и грамматических значений» [19, с. 6].

Ценным является и следующее мнение, согласно которому «формальное», или грамматическое значение предлогов, выражено не словом, как считал А. А. Шахматов, а дополнительными к нему средствами — изменением слов, сочетанием слов [20, с. 434].

Наиболее обобщенные лексические значения — пространственность, время, цель — категориальные значения предлогов и т. д. объективируются различными формальными показателями. Слову присуще лексическое значение, которое по терминологии А. С. Шишкова, А. Х. Востокова определяется как «собственное», а по терминологии А. А. Шахматова, А. М. Смирницкого — как «реальное» [11; 19, с. 9-10].

Лексическое значение слова, согласно характеристике Анны Анфилофьевны Уфимцевой, «представляет собой отражение предметов и явлений или целого «куска» материальной действительности, выраженного в строго определённых словоформах и сочетаниях слов, допускаемых закономерностями лексико-семантических связей». [18, с. 87-88].

Изложенное выше позволяет сделать вывод о том, что предлоги — слова, выражающие сочетаемостные отношения к компонентам синтаксической структуры. Основным смыслоразличительным признаком как предлогов, так и послелогов, является их сочетаемостные возможности. Предлоги так же, как и послелог, функционируют в условиях синтаксической связи, которая осуществляется между главным компонентом и зависимым, например, письмо из дома = письмо в школу, находиться в саду (в поле), идти на улицу, уйти с площади. Сравним: абх. Ашэку асэнынтэ «Письмо из дома» = ашэку ацарауртахь «письмо в школу»; дыкоуп абахча**чы** = **кны** «находиться в саду, адэны**ка** адэылцра» выйти на улицу» = адэны**нтэи** аара «прийти с улицы». Как видим, предлоги **в, на** коррелируют с **ка, ахь; из с – нтэ**. Предлоги **из, с**, так же, как и послелог **нтэ**, выражают

пространственные отношения и носят универсальный характер.

Проблема локативных превербов так же, как превербов пространственной семантики, лежит в плоскости глубинных семантических связей словоформы и ее сочетаемостных компонентов. Данная проблема — это и проблема структуризации глагольных форм пространственной и локальной глубинной семантики. Известно, что глагольная форма абхазского языка образуется с помощью глагольных префиксов пространственной и локальной семантики, которые коррелируют с предлогами в русском, украинском языках. Необходимо выделить, что эти форманты восходят к самостоятельным словам-именам. Так, например, коррелятом русских первообразных предлогов **с**, **на** выступает абхазский преверб **к**; предлог **в** сочетается с превербом **та = ты**; предлог **над** соответствует превербу **ха =хы**; предлог **под** в русском языке является коррелирующей формой преверба **ц** в абхазском языке и т. д. [1, с. 144-147].

Первообразные предлоги так же, как и послелоги, и превербы, вобрали в себя метафорически структурированное слово, которое квалифицируется как глубинный семиотический универсальный знак. Природа предлогов, послелогов, превербов как архетипических знаков очевидна. Глубинный скрытый смысл этих знаков, как представляется, сохранился в графическом изображении, который дошёл в форме иероглифов и тамг.

Можем предположить, что элементы иероглифические и знаки-тамги структурированы семантикой внутренней формы, которая объективирует смысловой центр лексического значения этих элементов. Смысловое ядро иероглифов и тамги могут быть переданы посредством предлогов, послелогов, превербов локальной и пространственной семантики. Для предлогов, послелогов, превербов общим смысловым ядром выступают пространственность и локальность. Сравнив графические

элементы китайского иероглифа с лексико-семантическим значением «из» и анализируемой тамги, которая тоже вобрала в себя значение «пространство», приходим к выводу, что они являются коррелирующими. Анализируемые элементы иероглифические и тамги, которые, по всей видимости, представляют собой идеографическое письмо, имеют сходство, как было отмечено выше, с известными восточными символами — ключ счастья в арабских странах, которое называют «Хамсой», «Крест туарегов», китайский символ двойного счастья «Хси-Хси». Идеографическое изображение этих символов объективируется указанными смыслами.

Выводы. Подводя итог изложенному выше, можем прийти к следующим выводам, согласно которым проанализированные символы можно считать зашифрованным древним письмом, вобравшим универсальные значения и смыслы. Относительно тамги фамильного имени Амчаа можно сказать, что данная тамга так же, как и указанные тамги народов, проживавших и продолжающих жить в горной местности, представляет собой такой же древний символ. Нет сомнения в том, что тамга фамильного имени Амчаа представляет собой в сжатой форме элемент древнего письма, который может структурироваться глубинным смыслом *«вышедший из, оттуда + гора»* или *«гора, горная местность»*.

Перспективы дальнейшего исследования. Сравнительно-сопоставительный анализ позволяет не только описать тамгу фамильного имени, но понять скрытый смысл, объективированный в языке и культуре, который вербализуется в современном языке, ср., например, фамилию Амчаа как «человек горы, выходец из горной местности или живущий в горах». Можем предположить, что проанализированный древний архетип в языке и культуре, схожий по своим внешним формам на графемы **ш, т** (как в перевёрнутом, так и неперевернутом виде), вобрал в себя глубинные метафорически

структурированные смыслы и значения положительной коннотации. Как известно, гора ассоциируется с «высотой», «вершиной». Эти слова находятся на одном ментальном уровне и структурируются такими понятиями как «вершина счастья», «высота духа», «чистота помыслов», «духовная чистота», «счастье», «радость» — всё то, что помогает человеку жить в гармонии с собой и окружающим миром. Если для человека горы — это среда его обитания, то в них он находит покой и счастье; так как это дом, жизнь, место, которое наполнено любовью, радостью.

Литература

1. Абхазские тамги [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://apsny.ru/religion/tamgas/list.php>
2. Амичба Д. П. Имя существительное в русском и абхазском языках: словоизменение и словообразование : [монография]. Днепропетровск : Навчальна книга, 2003. 172 с.
3. Амичба Д. П. Лингвокультурологическое выражение смысла и значения «общечеловеческого» в ментальных образах абхазов, русских, украинцев (на материале фразеологии): [монография]. Д. : Изд-во ДНУ, 2012. 228 с.
4. Бунаков Ю., Китайская письменность / Китай. М.-Л., 1940
5. Виноградов, В. В. *Русский язык: (Грамматическое учение о слове):* [Учебное пособие для высших учебных заведений]. М. : Л. : Учпедгиз, 1947. 784 с.
6. Инал-ипа Ш. Д. Антропонимия абхазов. ГУРИПП: Адыгея. Майкоп, 2002. 384 с.
7. Инал-ипа Ш. Д. Вопросы этно-культурной истории абхазов. Сухум : Алашара, 1976. 463 с.
8. Китайские иероглифы [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.rbardalzo.narod.ru/4/ki/kit.html>
9. Краткий справочник по японскому языку by max 'xin' memtade (2005) на основе пособия по изучению разговорного японского языка «Японский для всех» [Электронный ресурс] / А. Н. Колесников; [рецензия В. И. Ожогина; 2-е издание]. 2005. – Режим доступа: <http://sugofu-san.narod.ru/olderfiles/1/japan.pdf>.
10. Лавров Л. И. Кавказские тамги. / Ис-торико-этнографические очерки Кавказа. Ленинград. 1978. С. 91-163.
11. Лингвистический энциклопедический словарь / под ред. В. Н. Ярцевой. М. : Советская энциклопедия, 1990. 685 с.
12. Ломоносов М. В. Труды по филологии 1739-1758 // Полн. собр. соч.: В 7 т. – М.; Л. : АН СССР, 1952. – Т. 7. – 996 с.
13. Мещанинов И. И. Члены предложений и части речи.. Л. : Наука, 1978. 387 с.
14. Никитин Руслан. Ведь русов и Алатырь-руны [Электронный ресурс] – Режим доступа : <https://slav-obereg.com.ua/book/nikitin-ruslan/ruslan-nikitin-vedi-rusov1>.

15. Пешковский А. М. Русский синтаксис в научном освещении. М. : Учпедгиз, 1956. 511 с.
16. Потебня А. А. Из записок по русской грамматике : В 4-х т. Существительное. Прилагательное. Числительное. Местоимение. Член. Союз. Предлог / Общ. ред., предислов. Ф. П. Филина. М. : Просвещение, 1958. Т. 4. Вып. 1. 287 с.
17. Турчанинов Г. Ф. Открытие и дешифровка древнейшей письменности Кавказа (Середина III тыс. до н.э. - IV-V вв. н. э.). М. : Институт языкознания Российской Академии наук, 1999. 263 с.
18. Уфимцева А. А Опыт изучения лексики как системы. М. 1962, С. 87 – 88.
19. Черкасова Е. Т. Переход полнозначных слов в предлоги. М. : Наука, 1967. 280 с
20. Шахматов А. А. Синтаксис русского языка / Хрестоматия по истории русского языкознания / Под ред. Ф.П. Филина. М.: Высшая школа, 1973. С. 305–322.
21. Шишков А. С. Нечто о предлогах. Общие свойства предлогов. О силе и значении предлогов / Собрание сочинений и переводов адмирала Шишкова, Российской Императорской Академии президента и разных ученых обществ члена / Под ред. А. Н. Очкина, В. Ф. Корш и др. СПб. 1825. Ч. 5. С. 262.–272.
22. Юргевич В. Н. Камень с загадочными знаками, хранящийся в Музее Одесского общества истории и древностей / Записки Одесского общества истории и древности [ЗООИД]. Т. 15. Одесса, 1889. С. 504-505
23. Brondal V. «*Theorie des prepositions. Introduction a une semantique rationnelle*» / Trad. P. Naert. Copenhagen, 1950 // C. F. S. 1955. 13. – P. 45–50.

УДК 811.111'38

канд. філ. наук, доцент Введенська Т. Ю.

Національний технічний університет «Дніпровська політехніка»

КОНЦЕПТ «ЧАС» У КОНТЕКСТІ АНГЛІЙСЬКОЇ НАУКОВОЇ ТА ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ

канд. фил. наук, доцент Введенская Т. Ю.

Национальный технический университет «Днепропетровская политехника»

КОНЦЕПТ «ВРЕМЯ» В КОНТЕКСТЕ АНГЛИЙСКОЙ НАУЧНОЙ И ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

Cand. of Sciences (Philology), Associate Professor Vvedenska T. Yu.

National Technical University "Dnipro Polytechnic"

CONCEPT "TIME" IN THE CONTEXT OF ENGLISH SCIENTIFIC AND ARTISTIC LITERATURE

Стаття присвячена дослідженню поняттєвих, образних і асоціативно-вербальних ознак концепту TIME, що виявляються при аналізі об'єктивної лінгво-культурного концепту у науково-довідкових та художніх текстах британської літератури на початку ХХ сторіччя,

зокрема у епопеї Дж. Голсуорсі «Сага про Форсайтів» та довідника з історії *History of Britain & Ireland*. У статті репрезентовано комплексний аналіз підходів лінгвістів-концептологів до виділення компонентів змістової структури концепту, проаналізовано спільність поглядів дослідників та еволюцію методів вивчення концептів. Використовується інтегрований підхід до вивчення концепту, що ґрунтується на дефініційному, семасіологічному концептуальному та квантитативному аналізах. Визначено, що концепт Час належить до універсальних категорій культури, однак являє собою надзвичайно складну та комплексну частину концептосфери, будучи базовою категорією сприйняття світу будь-якої культури. Розглянуто три основні складові структури концепту: поняттєва, ціннісна та образна. Визначено шляхи мовної об'єктивації концепту, яка реалізується через три основні категорії: визначення, вираження та опис. У контексті філософського трактування Часу представлено три його лінгвістичних прояви: хронологічний, релятивний та егоцентричний час. Час інтерпретується як ключовий аспект композиції будь-якого художнього тексту, оскільки він є невід'ємним елементом розвитку сюжетної лінії. В результаті проведеного дослідження вдалося виявити значну схожість вербалізованих форм концепту Час в науковому та художньому текстах. Принципово важливою спільною рисою, яка характеризує особливості визначення категорії темпоральності в текстах обох стилів мовлення, є поліаспектність часових одиниць

Ключові слова: лінгвокультурний концепт, зміст концепту, структура концепту, поняттєва, образна і асоціативно-вербальна ознака концепту

Статья посвящена исследованию понятийных, образных и ассоциативно-вербальных признаков концепта *TIME*, которые проявляются при анализе объективации лингвокультурного концепта в научно-справочных и художественных текстах британской литературы начала XX века, в частности в эпопее Дж. Голсуорси «Сага о Форсайтах» и справочника по истории *History of Britain & Ireland*. В статье представлен комплексный анализ подходов лингвистов-концептологов к выделению компонентов содержательной структуры концепта, проанализирована общность взглядов исследователей и эволюция методов изучения концептов. Использован интегрированный подход к изучению концепта, который базируется на дефинитивном, семасиологическом, концептуальном и квантитативном анализе. Отмечено, что концепт *Время* принадлежит к универсальным категориям культуры, и при этом является чрезвычайно сложной и комплексной частью концептосферы, будучи базовой категорией восприятия мира в любой культуре. Рассмотрены три основных составляющих структуры концепта: понятийная, ценностная и образная. Определены пути языковой объективации концепта, которая реализуется через три основных категории: дефиниция, выражение и описание. В контексте философской трактовки времени представлены три его лингвистических проявления: хронологическое, релятивное и эгоцентрическое. *Время* интерпретируется как ключевой аспект композиции любого художественного текста, поскольку оно является неотъемлемым элементом развития сюжетной линии. В результате проведенного исследования удалось выявить значительное сходство вербализованных форм концепта *Время* в научном и художественном текстах. Принципиально важной общей чертой, которая характеризует особенности выявления категории темпоральности в текстах обоих стилей речи, является полиаспектность временных единиц.

Ключевые слова: лингвокультурный концепт, содержание концепта, структура концепта, понятийные, образные и ассоциативно-вербальные признаки концепта

*The paper is focused on the study of notional, imaginary, associative and verbal parameters of the concept "TIME", which are manifested through the analysis and objectification of the linguo-cultural concept in scientific, reference and artistic texts of British literature of the early XXth century, particularly in J. Galsworthy's "The Forsyte Saga" and the history reference book *History of Britain & Ireland*.*

of Britain & Ireland. The article represents a comprehensive analysis of approaches of linguistic and conceptology scholars to distinguishing components of semantic structure of concept. It analyses the integrity of scholars' views and evolution of the methods to study concepts. To study the concept, an integrated approach was implemented, which is based on definitive, semasiological, conceptual and quantitative analyses. It was established that the concept "TIME" belongs to universal categories of culture, being an exceptionally sophisticated and complex part of the sphere of concepts, as well as the fundamental category of the world perception in any culture. Three principal constituents of the concept structure – notional, value-forming and imaginary – have been treated. The ways of realizing linguistic objectification of the concept have been determined, particularly: definition, expression and description. Three major linguistic manifestations of Time (chronological, relative and egocentric) have been tackled in the context of philosophical treatment of this category. Time is interpreted as a key aspect of composition of any artistic text, because it is an unalienable element of the plot line development. As a result of the research, we managed to establish a significant similarity between the forms of the Time concept verbalization in scientific and fiction texts. Multi-aspect character of time units seems to be the most important common feature distinguishing the ways how temporal categories are represented in the texts of both styles.

Key words: *linguo-cultural concept, content of the concept, concept structure, notional, imaginary, associative and verbal parameters of the concept*

Постановка питання. Когнітивна лінгвістика — напрямок у мовознавстві, який досліджує проблеми співвідношення мови та свідомості, роль мови у концептуалізації та категоризації світу, у пізнавальних процесах та узагальненні людського досвіду, зв'язок окремих когнітивних здатностей людини з мовою та форми їх взаємодії.

Ключовими термінами когнітивної лінгвістики є «концептуалізація», «концептуальна система», «когніція», «мовне бачення світу», «когнітивна база», «ментальні репрезентації», «когнітивна модель», «категоризація», «вербалізація», «ментальність», «константи культури», «концепт», «картина світу», «концептосфера», «національний культурний простір». Оскільки саме пізнання є процесом утворення та трансформації концептів, найважливішим об'єктом досліджень у когнітивній лінгвістиці є концепт.

Огляд наукової літератури. Концепт став об'єктом значної кількості наукових праць таких вчених, як Д. Лихачов, А. Залевська, В. Красних, В. Дем'янков, М. Нагорна, З. Попова, І. Стернін та ін. Уперше у вітчизняному науковому просторі термін «**концепт**» був використаний С. А. Аскольдовим-Алексєєвим ще 1928

року [1, с. 30]. В. І. Карасик, моделюючи структуру концептів, виділяє в ній образно-перцептивний компонент, поняттєвий (інформаційно-фактуальний) і ціннісний складник (оцінку та поведінкові норми) [2, с. 39]. Теоретик російської концептології С. Г. Воркачев виокремлює в концепті поняттєвий компонент (ознакова і дефініційна структура), образний (когнітивні метафори, що підтримують концепт у свідомості) і значеннєву складову — етимологічні, асоціативні характеристики концепту, що визначають його місце у лексико-граматичній системі мови [3].

З. Д. Попова й І. А. Стернін, говорячі про польову структуру концепту, стверджують, що структура концепту представлена ядром (базовий шар) і периферією (інтерпретаційний шар). Сукупність базового шару, додаткових когнітивних ознак і шарів становлять обсяг концепту і визначають його структуру[4].

Мета дослідження — з'ясувати особливості визначення вербалізованих одиниць вираження концепту *Час* у текстах наукового та художнього стилів мовлення.

Об'єкт дослідження — концепт *Час* у науковій та художній літературі.

Предмет дослідження — засоби визначення концепту *Час* у науковій та художній літературі на прикладі довідкової літератури (History of Britain & Ireland) та роману Дж. Голсуорсі «Сага про Форсайтів».

Виклад основного матеріалу. Будь-який існуючий концепт містить три основні складові: поняттєву, ціннісну та образну. *Поняттєвий* елемент виражає мовну фіксацію концепту, його визначення, опис та інші характеристики, які ніколи не існують ізольовано. *Ціннісний* елемент відображає важливість концепту як для окремої людини, так і для цілого суспільства. На думку більшості вчених, саме цей компонент є визначальним у семантиці концепту, оскільки він відображає ознакову та дефініційну структури. *Образний* компонент — це зорові,

слухові, тактильні, смакові характеристики об'єктів, що відображаються у людській пам'яті.

Суттєвим моментом у вивченні концепту є також розуміння його мовної об'єктивації, яка реалізується через три основні категорії: визначення, вираження та опис. Під *визначенням концепту* розуміють присвоєння тому чи іншому фрагменту осмисленої дійсності відповідної номінації, спеціального знаку. *Концепт виражається* через сукупність мовних засобів, які ілюструють та розвивають його зміст. *Опис концепту* — це спеціальні дослідницькі процедури тлумачення значення його імені та найближчого визначення.

Концепт *Час* належить до універсальної категорії культури, однак являє собою надзвичайно складну та комплексну частину концептосфери, будучи базовою категорією сприйняття світу будь-якої культури.

Філософи зробили надзвичайно важливий крок у розумінні внутрішньої сутності концепту *Час*, визначивши його найголовніші прикмети:

- рівномірність (час плине у реальності без прискорення та уповільнення);
- односпрямованість (вектор напрямку: минуле —> майбутнє);
- лінійність (хід часу не перетинається сам із собою)
- незворотність (час незворотній);
- зв'язок із причинністю (процесу розвитку притаманний темпоральний зв'язок);
- незмінність минулого та можливість корегування майбутнього;
- локальність (час завжди співвідноситься з певним моментом);
- зв'язок із рухом (час не статичний, рух є формою існування матерії).

Визначають також і суто лінгвістичні часові категорії. Так, для лінгвістичних досліджень характерним є розмежування трьох основних інтерпретацій Часу: хронологічний, релятивний та егоцентричний час. Перше

розуміння Часу відображається у датах та чіткій хронологічній фіксації часових проміжків за певною прийнятою суспільством шкалою. Друге розуміння Часу знаходить своє відображення у поняттях «раніше — одночасно — тепер», при чому відправною точкою слугує будь-який доволно обраний момент. Як правило, такий час відображається через прийменники та прислівники. Третє розуміння Часу пов'язане із моментом його усвідомлення як минулого, теперішнього або майбутнього. Ця категорія є найбільш суб'єктивною, оскільки складається одразу з трьох індивідуальних вражень щодо певних проміжків Часу. Такий час може виражатися спеціальними прислівниками та категорією дієслівного Часу. Взагалі ж, найбільш поширеною групою темпоральної концептосфери, яка має лінгвістичну значущість, є саме дієслівні вираження Часу.

Компаративний аналіз текстів, що належать до різних функціональних стилів мовлення, з точки зору вербалізації в них категорії темпоральності потрібно починати з визначення внутрішніх підстильових особливостей. В свою чергу, це дає змогу визначити об'єктивні спільні та відмінні риси становлення та реалізації категорії темпоральності у досліджуваних текстах та виявити дійсні причини викритих під час аналізу явищ.

Час є одним з ключових аспектів композиції будь-якого художнього тексту, оскільки є невід'ємним елементом розвитку сюжетної лінії, еволюції зовнішнього та внутрішнього світів зображуваних персонажів. Саме детермінована автором художнього твору модель часового потоку формує темпоральні відносини у тексті. На думку Д. С. Лихачова, «художній час — це явище самої художньої тканини літературного твору, яке підпорядковує своїй меті як граматичний час, так і його філософське трактування письменником» [5, с. 234]. Художній час стає своєрідним засобом формування

дійсності, встановлюючи зв'язок між реальним фактичним часом та образом Часу, втіленим у тексті.

Аналіз відібраного матеріалу в першу чергу дав змогу виявити специфічні кількісні характеристики використання вербалізованих одиниць концепту Час в рамках літературного жанру саги. Трилогія «Саги» охоплює період з 1886 по 1920 роки, коли лейтмотивом сімейної оповіді життя великої родини стає занепад колись міцної та величної англійської буржуазії. Таким чином сюжетний час роману постійно переплітається із історичним часом, формуючи спільну темпоральну сферу твору. Сім'я стає відображенням життя суспільства у мініатюрі, що пояснює надзвичайну насиченість тексту не тільки описовими темпоральними одиницями, притаманними для персоналізованого сприйняття Часу (*all day long, on the earliest days, for innumerable years etc.*), але й більш формалізованими елементами (*in 1918, last year, some years before etc.*).

Аналіз тексту роману також дозволив виявити взаємозв'язок між частотою використання темпоральних одиниць та сюжетною лінією трилогії. Так, кількість вербалізованих елементів концепту Час збільшується зі зростанням емоційної напруги кожного окремого персонажа твору, який виходить на перший план в той чи інший момент фабульного Часу, а також зі змінами сюжетного Часу, який відображає реальні історичні події. Перша частина трилогії «Саги» знайомить нас із родиною Форсайтів та описує лише початок попередніх колізій та кардинальних змін у житті сім'ї та країни, що характеризується великою кількістю вербалізованих одиниць вираження концепту Час, таких, як іменників та прислівників *never, now* та *ever*. Друга книга «Саги» вирізняється великою емоційною напругою, адже стає своєрідним апогеєм. Кількість найбільш уживаних прислівників *never, now* та *long* суттєво зростає. Це пояснюється тим, що на перший план виходять не тільки відокремлені часові одиниці, але й сама тривалість тих чи

інших подій, їх протяжність у часі, що, власне, і формує їх логічний розвиток на тлі сімейного та загальносуспільного життя. Третя частина трилогії демонструє зменшення використання прислівників *never*, *now* та *long*. Таке зниження кількості часових показників свідчить про згасання енергії як сім'ї, так і суспільства (очікування смерті Тімоті та тяжке положення післявоєнної Англії).

Цікаво, як одиниці виміру календарного Часу (*year* та *day*) створюють міцний зв'язок між сюжетним та історичним часом всього твору «Сага о Форсайтах». Англо-бурська війна та участь у ній трьох представників родини Форсайтів, криза у стосунках Сомса та Ірен, смерть королеви та багато інших критичних ситуацій, в яких опиняються персонажі книги, знаходять своє безпосереднє відображення у виборі автором характерних темпоральних одиниць, які свідчать про загостреність подій та їх надзвичайну актуальність для героїв (*this day, on such a day, nearly every day, all day long, his day* etc). Однак, принципово важливим стає той факт, що окрім найбільш уживаних іменників *day* та *year*, майже однаковим за кількістю використання стає іменник *hour*. Отак, можна відзначити чітку тенденцію не тільки до кількісної, але й якісної зміни у використанні вербалізованих одиниць календарного Часу. Це пояснюється тим, що розмірене та спокійне життя, яке супроводжувалося частим вживанням довших одиниць виміру Часу (*year*) трансформувалося у зростання критичності та конфліктності, коли більшого значення стали набувати дрібніші проміжки Часу (*day* та *hour*).

Довідник з історії (History of Britain & Ireland) є прикладом саме науково-популярного підстилю наукового стилю мовлення, оскільки текст призначений для широкого кола читачів та вирізняється доступним стилем викладення інформації. Тому він дає змогу визначити ключові особливості вербалізованих темпоральних одиниць саме в рамках стилю, протилежного до стилю художньої літератури. Характерні риси наукового стилю,

притаманні тексту довідника з історії, а саме ясність та предметність тлумачення, логічна послідовність викладення, об'єктивність інформації та однозначне пояснення причинно-наслідкових відношень, беззаперечно вплинули на якісно-кількісні показники часових одиниць, використаних авторами довідника.

Перш за все, стилю довідника властива велика кількість лексичних одиниць вираження категорії часу, що зумовлюється безпосередньою причетністю тексту до історичної тематики. Переважну більшість становили чисельники, але ж істотну частку вербалізованих темпоральних одиниць склали такі частини мови, як іменник, прикметник та прислівник. Найбільш уживаним стало слово *first*, найпоширенішими прикметниками та іменниками стали відповідно *new* та *time*. Ця тенденція пояснюється тяжінням текстів історичної тематики саме до лінійного розвитку часу, що проявляється у частому вживанні темпоральних одиниць, які свідчать про первинність подій та явищ. Важливим елементом семантичного навантаження історичного тексту є саме фіксація моменту події та вираження її тривалості у часі. Саме тому наступними за частотою вживання у тексті стали прислівники *now* та *still*.

Не менш важливим матеріалом для аналізу стали показники календарного часу, які є неодмінною складовою тексту історичної тематики, адже будь-який текст, присвячений питанням історії, потребує чіткої фіксації подій у часі та просторі. Так, максимального вжитку набули іменники *century*, *day* та *year*. Окрім вищезазначених темпоральних елементів слід виділити також часте використання підрядного сполучника *when* та прислівника *long*, які слугують для відображення об'єктивного середовища, у яких відбувалися певні події, та тривалості цих подій. Необхідно відзначити лаконічність та стриманість внутрішньої та зовнішньої форм реалізації часових елементів (переважно короткі слова та низька комбінаторика їх використання), яка

відповідає стильовим вимогам довідника з історії. Проте існують певні синтактико-граматичні особливості науково-популярного підстилю мовлення, а саме часта інверсія часових одиниць, яка забезпечила змістові акценти на часових характеристиках описуваних подій.

Часовий ряд, виражений у різних аспектах його втілення, функціонування та сприйняття, отримав розгалужену реалізацію в текстах обох стилів мовлення, що пояснюється, перш за все, підстильовими характеристиками проаналізованих зразків. Тож, вдалося виявити значну схожість вербалізованих форм концепту Час у текстах, які зазвичай представляються як діаметрально протилежні за стилем. Принципово важливою спільною рисою, яка характеризує особливості визначення категорії темпоральності в науковому та художньому текстах, є поліаспектність часових одиниць, тобто здатність синтезувати онтологічний та лінгвістичний час таким чином, аби створити максимально об'єктивну картину відображення подій у просторі. На відміну від традиційного уявлення про суб'єктивність часових параметрів у художньому тексті, Голсуорсі в «Сагі про Форсайтів» намагається досягти якнайбільшої реалістичності та неупередженості у відображенні часової складової хронотопу твору, що цілком відповідає стильовим вимогам літературного жанру саги.

Іншим важливим аспектом, який реалізувався в обох текстах завдяки комплексному функціонуванню лексичних та граматичних параметрів визначення категорії темпоральності, стала хронологічність та каузальність відображення подій у часі, що свідчить про історичність описуваної інформації та наявність типового для жанру саги та історичного довідника причинно-наслідкового зв'язку між подіями.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Отже, проведений комплексний аналіз вербалізованих одиниць концепту Час у текстах наукового

та художнього стилізованого спрямування дозволив зробити висновок, що зазначені тексти характеризуються комплексністю засобів визначення часової категорії, тобто одночасно містять у собі морфологічні, лексичні та граматико-синтаксичні показники темпоральності. Концепт часу становить базову концептуальну категорію загальнонаціонального світосприйняття, входить до складу ментального лексикону всіх націй та народів. Тому результати дослідження містять цікавий матеріал для подальшого вивчення англомовної картини світу.

Література

1. Аскольдов-Алексеев С. А. Концепт и слово / Русская речь. Новая серия. Л., 1928. С. 28-44.
2. Карасик В. И. Иная ментальность / В. И. Карасик, О. Г. Прохвачева, Я. В. Зубкова и др. М. : Гнозис, 2005. 352 с.
3. Воркачёв С. Г. Счастье как лингвокультурный концепт. М. : Гнозис, 2004. 236 с.
4. Попова З. Когнитивная лингвистика / З. Попова, И Стернин. М. : АСТ : Восток-Запад, 2007. 314 с.
5. Лихачев Д. С. Поэтика древнерусской литературы. Л. : Худож. лит-ра. 1971. 303 с.
6. Голсуорси Дж. Сага о Форсайтах. Современная комедия [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.litmir.me/bd/?b=76078>
7. History of Britain & Ireland : the definitive visual guide. London ; New York : DK. 2011. 400 p.

УДК 81 ' 27 : 008

к. филол. н., доцент Джинджолия Г.
Западнечешский университет (г. Пльзень, Чехия)
**ЯЗЫК И ДУХОВНАЯ КУЛЬТУРА:
ПРОБЛЕМНЫЕ ВОПРОСЫ И РЕШЕНИЯ**

к. філол. н., доцент Джинджолія Г.
Західночеський університет (м. Пльзень, Чехія)
**МОВА ТА ДУХОВНА КУЛЬТУРА:
ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ТА РІШЕННЯ**

Candidate of Science (Philology), Associate Professor Dzhindzholia G.

University of West Bohemia, Pilsen, Czech Republic

**LANGUAGE AND SPIRITUAL CULTURE:
PROBLEMATIC AND SOLUTIONS**

Диалог языка и культуры, их взаимозависимость и соотношение — активно развивающаяся область исследований. Разные подходы и «призмы» исследования к этой проблеме сменяют друг друга. В статье рассматриваются существующие подходы: язык как условие культуры, язык как часть культуры, язык как продукт культуры, язык и культура как элементы семиосферы, язык как «заместитель» национальной культуры и др.

Цель статьи – рассмотреть существующие подходы к проблеме соотношения языка и культуры. В статье рассматриваются существующие подходы к проблеме взаимосвязи языка и культуры: язык как условие культуры (В. Гумбольдт, А. А. Потебня, Л. Вайсбергер, Б. Уорф, Э. Сепир, А. Вежбицкая), язык как часть культуры (Н. И. Толстой, Н. С. Трубецкой), язык как продукт культуры (Д. Х. Хаймс), язык и культура как элементы семиотического пространства (Ю. М. Лотман), язык как «заместитель» национальной культуры (Д. С. Лихачев) и др. Смена научных парадигм означает вместе с тем и изменение «призм» исследования диалога языка и культуры, их взаимообусловленности и корреспондирования, участия языка в создании духовной культуры и участия духовной культуры в формировании языка. Вопрос о соотношении языка и культуры решается неоднозначно. В статье рассмотрены следующие подходы: язык как условие культуры, язык как часть культуры, язык как продукт культуры, язык и культура как элементы семиосферы, язык как «заместитель» национальной культуры, язык (вербально-семантическая составляющая) и культурный фонд как уровни языковой личности и др. Перспективу дальнейшего исследования мы видим в возможности приложения теоретических положений нашей работы к изучению роли языка в создании духовной культуры и роли культуры в формировании языка.

Ключевые слова: язык, духовная культура, текст, концепт, языковая личность, языковая картина мира.

Диалог мови і культури, їх взаємозалежність і співвідношення - активно розвивається область досліджень. Різні підходи і «призми» дослідження до цієї проблеми змінюють один одного. У статті розглядаються існуючі підходи: мова як умова культури, мову як частину культури, мову як продукт культури, мову і культура як елементи семіосфери, мова як «заступник» національної культури та ін.

Мета статті - розглянути існуючі підходи до проблеми співвідношення мови і культури. У статті розглядаються існуючі підходи до проблеми взаємозв'язку мови та культури: мова як умова культури (В. Гумбольдт, А. А. Потебня, Л. Вайсбергер, Б. Уорф, Е. Сепір, А. Вежбицка), мова як частина культури (Н. І. Толстой, Н. С. Трубецької), мова як продукт культури (Д. Х. Хаймс), мова і культура як елементи елементи семіосфери (Ю. М. Лотман), мова як «заступник» національної культури (Д. С. Лихачов) та ін. Зміна наукової парадигми означає зміну "призми" в дослідженні діалогу між мовою та культурою, їх взаємної обумовленості та відповідності, участі мови у створенні духовної культури та участі духовної культури у формуванні мови. Питання про співвідношення мови і культури вирішується неоднозначно. У статті розглядаються такі підходи: мова як умова культури, мову як частину культури, мову як продукт культури, мову і культура як елементи семіосфери, мова як «заступник» національної культури, мову (вербально-семантична складова) і культурний фонд як рівні мовної особистості та ін. Перспективу подальшого

дослідження ми бачимо в можливості застосування теоретичних положень нашої роботи до вивчення ролі мови у створенні духовної культури і ролі культури у формуванні мови.

Ключові слова: мова, духовна культура, текст, концепт, мовна особистість, мовна картина світу.

Dialogue of language and culture, their interdependence and correlation is an actively developing field of research. Different approaches and "prisms" of research to this problem succeed each other. The article considers existing approaches: language as a condition of culture, language as part of culture, language as a product of culture, language and culture as elements of the semiosphere, language as a "substitute" for national culture,

The purpose of the article is to consider the existing approaches to the problem of the relationship between language and culture.. The article reviews the current approaches to the problems of the interconnection between language and culture: language as a condition of culture (W. Humboldt, A. A. Potebnya, L. Weisberger, B. Whorf, E. Sapir, A. Vezhbitskaya), language as a part of culture (N. I. Tolstoy, N. S. Trubetskoy), language as a product of culture (D. H. Hymes), language and culture as elements of semiotic space (Yu. M. Lotman), language as a 'replacement' of national culture (D. S. Likhachev) and others. A change of scientific paradigms means a change of the 'prism' in the research of the dialogue between language and culture, their mutual conditionality and correspondence, the participation of language in the creation of spiritual culture and the participation of spiritual culture in language formation. The question of the relationship between language and culture is decided ambiguously. The following approaches are considered in the article: language as a condition of culture, language as a part of culture, language as a product of culture, language and culture as elements of the semiosphere, language as a "deputy" of national culture, language (verbal and semantic component) and cultural fund as levels of language personality and etc. We see the prospect of further research in the possibility of applying the theoretical provisions of our work to the study of the role of language in the creation of a spiritual culture and the role of culture in the formation of language.

Key words: language, spiritual culture, text, concept, language personality, linguistic picture of the world.

Постановка проблеми и актуальность. Диалог языка и культуры, их взаимозависимость и соотношение — активно развивающаяся область исследований. Разные подходы и «призмы» исследования к этой проблеме сменяют друг друга. В статье рассматриваются существующие подходы: язык как условие культуры, язык как часть культуры, язык как продукт культуры, язык и культура как элементы семиосферы, язык как «заместитель» национальной культуры и др.

Цель статьи – рассмотреть существующие подходы к проблеме соотношения языка и культуры.

Изложение основного материала.

В. фон Гумбольдт ввел в лингвистику идею об определяющем влиянии языка на духовное развитие

народа. По мнению В. фон Гумбольдта, язык фиксирует особенности национального миропонимания: «В каждом языке оказывается заложенным свое мировоззрение. Если звук стоит между предметом и человеком, то весь язык в целом находится между человеком и воздействующей на него внутренним и внешним образом природой. Каждый язык описывает вокруг народа, которому он принадлежит, круг, из пределов которого можно выйти только в том случае, если вступаешь в другой круг» [4, с. 86]. Язык, порождаемый энергией человеческого духа, создает особую — целостную и индивидуальную — модель действительности [4].

Эти идеи В. Гумбольдта были развиты и уточнены. Особенности концептуализации мира были продемонстрированы на большом фактическом материале (А. А. Потебня, Ф. Боас, Э. Сепир, Б. Уорф и др.).

А. А. Потебня изучает обряды, мифы, песни славян и приходит к выводу, что язык есть «не отражение сложившегося мирозерцания, а слагающая его деятельность» [11, с. 122].

Ф. Боас рассматривает язык как условие глубокого изучения психологии народов мира [2, с. 114-125].

По Э. Сепиру и Б. Уорфу, различия между западной и иными культурными мирами (в частности, культурой североамериканских индейцев) обусловлены различиями в языках; наши представления времени, пространства и материи обусловлены структурой данного языка; существуют связи между языковыми категориями и нормами поведения и мышления [12; 17]. «Люди живут не только в объективном мире и не только в мире общественной деятельности, — пишет Э. Сепир, — они в значительной мере находятся под влиянием того конкретного языка, который стал средством выражения для данного общества. Было бы ошибочным, что мы можем полностью осознать реальность, не прибегая к помощи языка, или что язык является побочным средством разрешения некоторых специальных проблем

общения и мышления. "Реальный мир" в значительной степени строится на основании языковых норм данной группы... Мы видим, слышим и воспринимаем так или иначе те или иные явления главным образом благодаря тому, что языковые нормы нашего общества предполагают данную форму выражения» [12, с. 198].

А. Вежбицкая вносит коррективы в гипотезу Сепира-Уорфа: системы видения мира, предлагаемые разными языками, сопоставимы; национально специфические концепты сопоставимы постольку, поскольку они переводимы на язык семантических примитивов [3, с. 21].

В паре язык-культура определяющим в концепции Д. Х. Хаймса является последнее. По Д. Х. Хаймсу, при характеристике тех или иных форм речи, нельзя ограничиваться описанием естественных коммуникативных возможностей и формальных языковых признаков. Необходимо учитывать также социокультурное измерение, которое определяет типы и модели употребления языка. Поэтому наряду с грамматикой, описывающей структуру языка, должна быть создана этнография речи [18].

Н. И. Толстой рассматривает язык как самый устойчивый признак нации и значимый компонент национальной культуры. В функциональном и системно-стратификационном плане структуры языка изоморфны структурам национальной культуры. «Подобно тому, как мы различаем литературный язык и диалекты и выделяем при этом еще просторечие, а в некоторых случаях и арго как неполную, сильно редуцированную языковую подсистему, в каждой славянской национальной культуре можно выявить подобных четыре вида: культуру образованного слоя, "книжную" или элитарную, культуру народную, крестьянскую, культуру промежуточную, соответствующую просторечию, которую обычно называют "культурой для народа" или "третьей культурой", и традиционно-профессиональную субкультуру,

фрагментарную и несамостоятельную, как и аргю» [14].
Получается два параллельных ряда:

литературный язык — элитарная культура,
просторечие — "третья культура",
наречие, говоры — народная культура,
аргю — традиционно-профессиональная культура.

Каждый языковой или культурный страт характеризуется определенным набором различительных признаков: нормированность/ненормированность, наддиалектность/диалектность, открытость/закрытость, стабильность/нестабильность [14].

Проблемы взаимозависимости языка и культуры рассматриваются в широком контексте фольклора, мифологии (работы Н. И. Толстого и С. М. Толстой [14]).

Под языком в семиотике понимается «всякая коммуникационная система, пользующаяся знаками, упорядоченными особым образом» [8, с. 14]. При таком рассмотрении это понятие объединяет: естественные языки, искусственные языки и вторичные языки (вторичные моделирующие системы). Мы воспринимаем мир, пользуясь моделью, предложенной самим языком. Миф, культурные нормы, религия, язык искусства и язык науки — это вторичные моделирующие системы. Вторичной моделирующей системой является совокупность текстов, составляющих культуру. Тексты представляют собой модели, объясняющие мир, в котором мы живем. Естественный язык и вторичные моделирующие системы погружены в некоторое семиотическое пространство (семиосферу). Это условие их функционирования [8; 9, с. 163-206].

По мнению Д. С. Лихачева, национальный язык — «это не только средство общения, знаковая система для передачи сообщений, национальный язык в потенции — как бы "заместитель" национальной культуры» [6, с. 284]. Заместительную функцию выполняет концепт. "Какое из словарных значений слова замещает собой концепт, выясняется обычно из контекста, а иногда даже из общей

ситуации. Концепт не непосредственно возникает из значения слова, а является результатом столкновения словарного значения слова с личным и народным опытом человека». И далее: «Рассматривая, как воспринимается слово, значение и концепт, мы не должны исключать человека. Потенции концепта тем шире и богаче, чем шире и богаче культурный опыт человека. И слово, и его значения, и концепты этих значений существуют не сами по себе в некоей независимой невесомости, а в определенной человеческой "идиосфере"» [6, с. 281].

Под руководством Ю. Д. Апресяна созданы новые типы словарей («Новый объяснительный словарь синонимов русского языка» [10], «Активный словарь русского языка» [1]). Каждая словарная статья в них представляет собой фрагмент языковой картины мира. Развивается концептуальный анализ (Ю. С. Степанов [13], Н. Д. Арутюнова [7]).

Особое направление изучения языковой картины мира — реконструкция архаичной модели мира, тех или иных ее фрагментов (В. Н. Топоров и Вяч. Вс. Иванов [15]).

Единство языка и культуры, динамический характер связи между ними показаны в работе Ю. Н. Караулова «Русский язык и языковая личность». Языковую личность Ю. Н. Караулов рассматривает как структуру, состоящую из следующих взаимосвязанных уровней: вербально-семантического, лингво-когнитивного и мотивационно-прагматического. Вербально-семантический уровень относится к языковой компетенции и включает языковые тезаурусы – лексический и грамматический, а также способность продуцировать тексты и извлекать смысл из сказанного. Лингво-когнитивный уровень образует культурный фонд личности и включает знания о мире, присвоенные ценности, регулятивы и т.д. [5].

Выводы и перспективы дальнейшего исследования. Вопрос о соотношении языка и культуры решается неоднозначно. Мы рассмотрели следующие

подходы: язык как условие культуры (В. фон Гумбольдт, А. А. Потебня, Л. Вайсбергер, Б. Уорф, Э. Сепир, А. Вежбицкая), язык как часть культуры (Н. И. Толстой, Н. С. Трубецкой), язык как продукт культуры (Д. Х. Хаймс), язык и культура как элементы семиосферы (Ю. М. Лотман), язык как «заместитель» национальной культуры (Д. С. Лихачев), язык (вербально-семантическая составляющая) и культурный фонд как уровни языковой личности (Ю. Н. Караулов) и др.

Перспективу дальнейшего исследования мы видим в возможности приложения теоретических положений нашей работы к изучению роли языка в создании духовной культуры и роли культуры в формировании языка.

Литература

1. Активный словарь русского языка / [отв. ред. акад. Ю. Д. Апресян]. М. : Языки славянской культуры, 2014. 408 с.
2. Боас Ф. Введение к «Руководству по языкам американских индейцев / Ф. Боас // Звегинцев В.А. История языкознания XIX-XX веков в очерках и извлечениях. В 2 ч. М. : Просвещение, 1964. Ч. 2. С. 114-125.
3. Вежбицкая А. Язык, культура, познание. М. : Русские словари, 1997. 416 с.
4. Гумбольдт В. О различии строения человеческих языков и его влиянии на духовное развитие человеческого рода / В. Гумбольдт // Звегинцев В. А. История языкознания XIX-XX веков в очерках и извлечениях. В 2 ч. М. : Просвещение, 1960. Ч.1. С. 85-105.
5. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность . М. : Наука, 1987. 264 с.
6. Лихачев Д. С. Концептосфера русского языка / Русская словесность. Антология. М. : Academia, 1997. С. 28-37.
7. Логический анализ языка. Культурные концепты / [отв. ред. Н. Д. Арутюнова Н. Д.]. М. : Наука, 1991. 204 с.
8. Лотман Ю. М. Внутри мыслящих миров / Лотман Ю. М. – М. : Языки русской культуры, 1996. – 464 с.
9. Лотман Ю. М. Структура художественного текста. . СПб. : Искусство, 1970. 286 с.
10. Новый объяснительный словарь синонимов русского языка / [под общ. рук. Ю. Д. Апресяна]. М. : Языки славянской культуры, 2003. 1488 с.
11. Потебня А. А. Мысль и язык // Звегинцев В. А / История языкознания XIX-XX веков в очерках и извлечениях. В 2 ч. М. : Просвещение, 1964. Ч. 2. С. 136-142.
12. Сепир Э. Избранные труды по языкознанию и культурологии. М. : Прогресс, 1993. 656 с.

13. Степанов Ю. С. Константы. Словарь русской культуры / Степанов Ю. С. – М. : Академ. Проект, 2004. – 982 с.
14. Толстой Н. И. Язык и культура (некоторые проблемы славянской этнолингвистики) / Русский язык и современность. Проблемы и перспективы развития русистики. В 2 ч. М. : Наука, 1991. Ч. 1. С. 5-22.
15. Топоров В. Н., Иванов Вяч. Вс. Славянские моделирующие семиотические системы.. М. : Наука, 1965. 280 с.
16. Трубецкой Н. С. История. Культура. Язык . М. : Прогресс, 1995. 798 с.
17. Уорф Б. Отношение норм поведения и мышления к языку / Новое в лингвистике. В 25 вып. М. : Изд-во иностр. лит., 1960. Вып. 1. С. 169-183
18. Хаймс Х. Два типа лингвистической относительности / Х. Хаймс // Новое в лингвистике. В 25 вып. М. : Изд-во иностр. лит., 1976. Вып. 7. С. 114-134.

УДК 811. 111'37

викладач Капітонова О. В.

Дніпровський національний університет імені О. Гончара, Україна

**КУЛЬТУРНОДЕТЕРМІНОВАНІ КОНОТАЦІЇ АНГЛІЙСЬКОГО
КОНЦЕПТУ-ЗООНІМУ КІШКА**

преподаватель Капитонова О. В.

Днепропетровский национальный университет имени О. Гончара, Украина

**КУЛЬТУРНО ДЕТЕРМИНИРОВАННЫЕ КОННОТАЦИИ
АНГЛИЙСКОГО КОНЦЕПТА-ЗООНИМА КОШКА**

lecturer Kapitonova O. V.

Oles Honchar Dnipro National University, Ukraine

**CULTURALLY DETERMINED CONNOTATIONS
OF THE ENGLISH CONCEPT-ZOONYM CAT**

У статті розглядається проблема вивчення фразеологічних одиниць з концептом-зоонімом КІШКА на основі аналізу конотативних значень концепту. Розгляд лексики, а саме, фразеологічних одиниць в лінгвокультурологічному аспекті відкрив нові перспективи для її вивчення, і, в першу чергу, це привело до розуміння «культурного» функціонування слова, серед компонентів значення якого важливе місце займає культурно детермінована конотація. Мета роботи полягає у лінгвокультурологічному дослідженні культурно детермінованих конотацій англійського концепту-зооніму КІШКА. Об'єктом дослідження є англійський концепт-зоонім КІШКА, наділений конотативними значеннями, на фоні відповідних українських аналогів в рамках мовної картини світу. Предметом дослідження служать культурно детерміновані конотації англійського концепту-зооніму КІШКА, який метафорично характеризує людину, її зовнішній вигляд, поведінку та риси характеру. У своєму дослідженні ми розглядаємо культурну конотацію як компонент, який доповнює лексичне значення слова і надає йому

експресивну функцію на основі відомостей, що відносяться до емпіричних, культурно-історичних, світоглядних знань. Таке розуміння дозволяє розглядати культурну конотацію як важливу складову мовної картини світу. Що ж до найменування тварини, то це надає багатий матеріал для дослідження конотативних значень. Спостереження людини за навколишнім світом живої природи обумовлюють той факт, що майже кожне найменування тварини несе емоційний відбиток, що є основою формування метафоричної номінації та визначає фразоутворюючий потенціал зоонімічної лексики, дослідженню якої присвячена наша робота. Перспектива нашого дослідження полягає у подальшому аналізі фразеологічного фонду мови з елементом-зоонімом КІШКА з позиції категорії конотації, адже фразеологічні одиниці, що вербалізують представлений у роботі концепт, дають змогу показати специфічне бачення фрагмента світу зоонімів представниками англійської мовної спільноти.

Ключові слова: концепт, зоонім, фразеологічна одиниця, конотація, мовна картина світу.

В статье рассматривается проблема изучения фразеологических единиц с концептом-зоонимом КОШКА на основе анализа коннотативных значений концепта. Рассмотрение лексики, а именно, фразеологических единиц в лингвокультурологическом аспекте открыло новые перспективы для ее изучения, и, в первую очередь, это привело к пониманию «культурного» функционирования слова, среди компонентов значения которого важное место занимает культурно детерминированная коннотация. Цель работы заключается в лингвокультурологическом исследовании культурно детерминированных коннотаций английского концепта-зоонима КОШКА. Объектом исследования является концепт-зооним КОШКА, наделенный коннотативными значениями, на фоне соответствующих украинских аналогов в рамках языковой картины мира. Предметом исследования служат культурно детерминированные коннотации английского концепта-зоонима КОШКА, который метафорически характеризует человека, его внешний вид, поведение и черты характера. В нашем исследовании мы рассматриваем культурную коннотацию как компонент, который дополняет лексическое значение слова и придает ему экспрессивную функцию на основе сведений, относящихся к эмпирическим, культурно-историческим, мировоззренческим знаниям. Такое понимание позволяет рассматривать культурную коннотацию как важную составляющую языковой картины мира. Что касается наименования животного, то это предоставляет богатый материал для исследования коннотативных значений. Наблюдение человека за окружающим миром живой природы обуславливают тот факт, что почти каждое наименование животного несет эмоциональный отпечаток, который является основой формирования метафорической номинации и определяет фразообразующий потенциал зоонимической лексики, исследованию которой посвящена наша работа. Перспектива нашего исследования заключается в дальнейшем анализе фразеологического фонда языка с элементом-зоонимом КОШКА с позиции категории коннотации, ведь фразеологические единицы, которые вербализуют представленный в работе концепт, позволяют показать специфическое видение фрагмента мира зоонимов представителями англоязычного общества.

Ключевые слова: концепт, зооним, фразеологическая единица, коннотация, языковая картина мира.

The article deals with the problem of studying phraseological units with the concept-zoonym CAT on the basis of the concept analysis of connotative meanings. The study of vocabulary, especially, phraseological units in the linguoculturological aspect, opened new prospects for its study, and, first of all, it led to an understanding of the "cultural" functioning of the word, among the components of which the culturally determined connotation takes an important place. The aim of the work is to study the culturally determined connotations of the English concept-zoonym CAT.

The object of the research is the concept-zoonym CAT, endowed with connotative meanings, against the background of the corresponding Ukrainian analogues within the framework of the linguistic view of the world. The subject of the study is the culturally determined connotations of the English concept-zoonym CAT, which metaphorically characterizes a person, his appearance, behavior and character traits. In our study, we consider cultural connotation as a component that completes the lexical meaning of the word and gives it an expressive function based on information related to empirical, cultural-historical, worldview knowledge. This understanding allows us to consider cultural connotation as an important component of the linguistic view of the world. As for the naming of the animal, it provides rich material for the study of connotative meanings. The person's observation over the surrounding world of wildlife stipulates the fact that almost every animal name carries an emotional mark, which is the basis for the formation of the metaphorical nomination and determines the phrase-forming potential of zoonym vocabulary, to the study of which our work is devoted. The prospect of our study is to analyze the phraseological fund of the language with the zoonym element from the position of connotation category, because the phraseological units that verbalize the concept presented in the work, allow us to show the specific vision of the fragments of the world of zoonyms by representatives of the English-speaking society.

Key words: concept, zoonym, phraseological unit, connotation, linguistic view of the world.

Постановка та огляд проблеми. Сучасний соціолінгвістичний напрямок у вивченні фразеологічних одиниць висунув на передній план необхідність комплексного аналізу їх етнокультурної специфіки та універсальних, міжмовних відносин на підставі культурологічно релевантних ознак. Не випадково більшість вітчизняних і зарубіжних кросскультурних досліджень в області фразеології орієнтовані не на механічне виявлення паралельних конструкцій фразеологічних одиниць в різних мовах, а на розкриття внутрішніх зв'язків і взаємозумовленості досліджуваних мовних явищ.

Метафоричність зооморфних фразеологізмів, притаманна їм суб'єктивно-оцінна конотація, специфіка їх семантичних параметрів і синтаксичної структури багато в чому обумовлена їх референційною сферою, основу якої становить імпліцитно виражений в них антропоцентризм як прояв давньої фольклорної традиції приписування тваринам певних рис людського характеру. В етнокультурі різних народів фразеологізми, що включають назви тварин, — це в першу чергу висловлювання про людину, її духовні та соціальні риси.

Для фразеологічних одиниць, семантично орієнтованих на тварин, але метафорично асоційованих

злюдиною, особливого значення набуває конотативне значення, причому конотацію можна розглядати як «додаткову інформацію стосовно сигніфікативно-денотативного значення, як сукупність семантичних нашарувань, що включають в себе оцінний, експресивний, емоційний і функціонально-стилістичний компонент» [2, с. 17]. Усі чотири компоненти конотації у фразеологічному значенні виступають, як правило, разом, але іноді можуть перебувати в різних комбінаціях один з одним.

Оцінний компонент, тобто схвальна або несхвально оцінка, укладена в значенні фразеологізму, є основним в конотативному статусі фразеологічної одиниці в силу його соціолінгвістичної природи. «У різних цивілізаціях і в різні епохи поняття добра і зла, негативного і позитивного мисляться неоднаково. Члени одного суспільства розцінюють одне й те саме явище індивідуально, хоча існує загальноприйнята точка зору, у зв'язку з якою позитивна чи негативна оцінка входить в структуру значення фразеологічної одиниці» [2, с. 23].

Конотація визначається як додаткові семантичні або стилістичні відтінки, які накладаються на основне значення слова і служать для вираження емоційно-експресивного забарвлення, надаючи виразам тон урочистості, невимушеності, фамільярності [7]. Проблема конотації належить до базових проблем лінгвістики, які не зникають з поля зору дослідників, але в різні часи вирішуються по-різному. Питання вивчення значень лексичних одиниць у мовознавстві піднімали ще автори граматики А. Арно та К. Лансло [1]. Термін «конотація» вперше отримав лінгвістичний статус у працях Л. Блумфілда. На його думку, кожна мовна форма має своє емоційне забарвлення, характерне для певного мовного колективу [3]. Питанню емоційності, оцінки, посиленню відведене значне місце в працях О. М. Вольф, Є. М. Галкіної-Федорук, Т. Г. Винокур, Є. Ф. Петрищевої та деяких інших.

Стосовно найменування тварин та дослідження конотативних значень цих найменувань, то це надає багатий матеріал для вивчення значень лексичних слів саме з позиції конотації. Спостереження людини за навколишнім світом живої природи обумовлюють той факт, що майже кожне найменування тварини несе певний емоційний відбиток, що є основою формування метафоричної номінації та визначає фразоутворюючий потенціал зоонімічної лексики, дослідженню якої присвячена наша робота.

Будучи універсальним засобом метафоризації, зооніми характеризуються яскравою національною специфікою, тому ряд тварин, зафіксованих у фразеологічних одиницях, і властиві їм ознаки в різних культурах істотно розрізняються. Ці відмінності криються в культурних конотаціях, які виступають як сполучна ланка між значенням одиниць природної мови і простором культури — сформованими в ній стереотипними уявленнями, символами, міфологемами, еталонами.

У нашій роботі ми розглядаємо культурну конотацію концепта-зооніма КІШКА як компонента, який доповнює лексичне значення слова й надає йому експресивної функції. Слід зазначити, що дослідження представленого концепту КІШКА проводилося на матеріалі англійської мови у роботі Г. К. Кеосіді «Концепт «Cat» у фразеологічних одиницях англійської мови», у дисертаційному дослідженні О. А. Бутіної «Концепт Cat і Dog в англійській мовній картині світу». Концепт КІШКА також представлений у деяких роботах на матеріалі французької та німецької мови, а також у дослідженнях на матеріалі літературних творів. Незважаючи на наявність декількох робіт та публікацій на тему мовного дослідження концепту КІШКА, представлений концепт досі не був вивчений з позиції категорії конотації.

Актуальність роботи визначається необхідністю подальшого вивчення конотації як категорії мови, а також частотністю функціонування концепту-зооніму

КІШКА, що володіє конотативним компонентом значення в розмовній мові представників англомовного суспільства.

Мета роботи — лінгвокультурологічне дослідження культурно детермінованих конотацій англійського концепту-зооніму КІШКА.

Об'єктом дослідження є англійський концепт-зоонім КІШКА, наділений конотативними значеннями, на фоні відповідних українських аналогів в рамках мовної картини світу.

Предметом дослідження обрані культурно детерміновані конотації англійського концепту-зооніму КІШКА, який метафорично характеризує людину, її зовнішній вигляд, поведінку та риси характеру.

Виклад основного матеріалу. Для будь-якої людини кішка — одна з найближчих тварин, і, оскільки завжди була можливість спостерігати за кішкою в природних умовах, людина помітила у неї безліч різних рис та особливостей (як позитивних, так і негативних), які знайшли відображення у фразеології. Двоїсте ставлення до котів і кішок пов'язане з тим, що, з одного боку, це милі домашні тварини, вони створюють затишок, стають членами сім'ї. З іншого боку, це хижі, небезпечні та непередбачувані тварини. Зооніми *kit* / *кішка* як компоненти фразеологічних одиниць зустрічаються досить часто, проте пов'язані з цими лексемами конотації зовсім різні.

Існує багато фразеологічних одиниць з концептом КІШКА, за допомогою яких можна упевнитись у тому, що англійці сприймають цей образ все ж таки більше з негативною конотацією, ніж з позитивною. Можемо навести приклади таких негативних рис:

1. Лінь:

- *The cat would eat fish and would not wet her feet* — Хотілося б кішці поїсти риби, але боїться замочити лапки; і хочеться і колеться. Ми можемо легко здогадатися про значення цього фразеологізму: він описує людину, яка дуже хоче добитися чогось цінного, але при

цьому не хоче мати труднощів, ризикувати або прикладати будь-які зусилля.

- *A cat in gloves catches no mice — Кіт в рукавичках не зловить мишки; без праці не виїмеш рибку зі ставка.* В українській мові існує декілька еквівалентів до цього фразеологізму: *Без труда нема плода; печені голуби не летять до губи; не терши, не м'явши, не їсти калача; щоб рибу їсти, треба в воду лізти; треба нахилитися, щоб з криниці води напиться; не розбивши крашанки, не спечеш яєчні.* Ми використовуємо цей вираз, коли для отримання будь-якого результату, необхідно прикласти зусиль, необхідно попрацювати як слід.

2. Ворожість:

- *To live cat –and –dog — Жити як кішка з собакою.*

- *Cat-and-dog life — (Жити) як кішка з собакою; вічні сварки; постійні чвари; сімейні чвари.* Цей вислів застосовується щодо будь-яких людей, які живуть не в мирі та злагоді, а в постійних чварах, скандалах, сварках. Досить згадати кішку, загнану на дерево собакою, яка шипить на дереві, в той час, як собака голосно гавкає внизу, намагаючись зігнати кішку з дерева.

- *Lead a cat and dog life – жити як кішка з собакою.* Є багато варіантів цього сленгового виразу. Наприклад, можна почути і *«fight like cat and dog»*.

3. Безпечність:

- *To let the cat out of the bag — Проговоритися, ненавмисно виказати секрет, видати себе, розкрити секрет, не бажаючи того.* Цей вислів ми використовуємо по відношенню до людей, які розкривають чужі секрети. Це англійський вираз вже прижився в українській та російській мові, але все одно іноді викликає питання. Ми звикли, що kota в мішку якраз купують, а тут навпаки – випускають. Вважається, що цей вислів спочатку з'явився в німецькій мові.

- *put/set cat amongst the pigeons — викликати переполох; «Кіт на голубника», джерело переполоху; ~ вовк*

в кошарі, лисиця в курнику; наробити шуму; створити сенсацію. Англійське вираз *«put the cat among the pigeons (або canaries)»*, дослівно, «помістити кішку серед голубів» означає викликати переполох, сильні емоції, наробити шуму, сказавши або зробивши щось суперечливе.

4. Гордість:

- *a fat cat* — капіталіст, який фінансує політичну виборчу кампанію; грошовий мішок; людина, яка отримує особливі привілеї завдяки займаному положенню або посаді; багач; ледар; тюхтій; товстосум. Як бачимо, цей вислів носить досить негативну конотацію та вживається при описі багатих і впливових людей, які використовують своє становище і багатство на шкоду людським інтересам.

5. Цікавість:

- *Curiosity killed the cat* — Цікавість вбила кішку; цікавій Варварі на базарі ніс відірвали; все знатимеш, скоро постарієш; від цікавості кішка здохла. Цей вислів означає, що не варто проявляти надмірну цікавість до чужих справ, проявляти підвищену настирливість в спробах дізнатися чужі секрети, задавати нав'язливі запитання.

Такі негативні конотації, як підступність та лицемірство відображені у таких фразеологічних одиницях з концептом-зоонімом КІШКА: *Cats hide their claws* — Кішки ховають нігтики; *гладка шерсть, так кіготь гострий; гладко стелиш, так жорстко спати*. Коли людина дає об'єктивну оцінку чогось, то можна використати фразеологізм з таким значенням: *The cat shuts its eyes when stealing cream* – Кішка закриває очі, коли краде сметану; в чужому оці сучок бачить, а в своєму колоди не помічає. Це дуже давнє прислів'я, яке згадане ще в Новому завіті та його сенс є очевидним — чужі недоліки нам завжди набагато більше кидаються в очі, ніж наші власні недоліки. Тобто дрібна провина, дрібний недолік іншої людини зазнає іноді жорстокого осміювання та осуду від людей, які самі

помічені в більш серйозних проступках. Таке зверхнє ставлення в собі часто відбувається від бажання приховати добре нам відомі свої недоліки перевівши увагу оточуючих на недоліки іншої людини.

Занепокоєння та метушливість теж відображені у фразеологічних одиницях з зоонімом КІШКА: *Like a cat on hot bricks* — Немов кішка на гарячих цеглинах; не в своїй тарілці; як на голках. Цей вираз вживається у значенні – нервувати в очікуванні чогось неприємного, не вміти спокійно перечікувати щось, вести себе нетерпляче. Фразеологізм має народне походження. Нервуючи або переживаючи багато людей починають ходити туди-сюди, бути дуже запальними та знервованими. Саме така манера поведінки і породила даний фразеологізм. Синонімом до цього виразу буде також ідіома «*cat on a hot tin roof*». Цей вислів бере свій початок від п'єси Теннессі Вільямса «Кішка на розпеченому даху», яка розповідає про метушню навколо чималої спадщини одного заможного родича.

Є ще кілька фразеологічних висловів зі значенням нервозності та хвилювання: *as nervous as a cat; have kittens* — не знаходити собі місця, хвилюватися. Цей самий вираз має ще трошки інакший відтінок значення: бурхливо, шалено, дико висловлювати свої емоції; абсолютно явно, ніяк не стримуючись, спонтанно проявити почуття гніву; страшно розлютитися; «лізти на стінку»; кататися зі сміху; сказитися.

Незручність положення проявляється у фразеологізмі: *There is no room to swing a cat* — немає місця, щоб кішку покрутити; яблуку ніде впасти; дуже тісно, повернутися ніяк. Сталий вираз «яблуку ніде впасти» використовується для того, щоб підкреслити, що в одному місці зібралося дуже багато людей. Дуже часто його застосовують в реченнях з позитивним емоційним забарвленням, наприклад, про народні гуляння, свята. Фразеологізм додає оповіданню образності, яскравості, досить часто він зустрічається в творах деяких класиків. Втім, як і у

багатьох інших народних висловах, у цього виразу є і негативний зміст — він говорить про тісноту, велику скупченість. У багатьох мовах є фразеологізми і стійкі мовні звороти на цю тему. Є ще один вислів про незручність положення, про боязку та сором'язливу людину, яка опинилася у досить незручному для себе становищі: *like a cat in a strange garret* — *не в своїй стихії; не в своїй тарілці*. Ми використовуємо цей вислів, коли відчуваємо дискомфорт, якусь незручність від ситуації, що виникла, у нас поганий настрій, ми відчуваємо ніяковість і якийсь сором, і через це ми і говоримо: «Відчуваю себе не в своїй тарілці».

Фразеологізм *«don't make your self a mouse, or the cat will eat you»* означає *не будь мишкою, щоб кішка тебе з'їла; не будь віцею, так і вовк не з'їсть*. Це висловлювання відображає агресивну природу людини. На жаль, невпевнені й боязкі люди завжди потерпають від більш жорстких людей. Люди відчувають внутрішню впевненість або невпевненість і підсвідомо намагаються піднятися або використовувати слабких. Можна також згадати, ще декілька фразеологічних одиниць з негативною конотацією. Наприклад, ***as conceited as a barber'scat*** – *марнослашний, зарозумілий*; ***as weak as a kitten*** — *дуже слабкий*; ***cat burglar*** — *зłodій, який влазить через квартиру, адже потрібно володіти неабиякою грацією та гнучкістю, щоб влазити у відкриті квартири й залазити в квартири по стінах*. Тож не дивно, що таких зłodіїв асоціюють з кішками, які, як відомо, можуть пролізти майже в будь-яку діру.

Є ще декілька популярних сленгових виразів з концептом КІШКА, які мають негативну конотацію: *cat house* — *публічний будинок*; *feel as if a cat has kittened in (one's) mouth* — *той, що страждає з похмілля або з перепною*; *cat in hell's chance* — *повна відсутність шансів*; *not stand a cat-in-hell's chance* — *не мати жодних шансів*; *guy cat* — *злочинець*; *dam'skyi ugodnyk*; *активна людина*; *життєрадісна людина*; *ніжон*; *tame cat* —

людина, яка легко піддається чужому впливу; «ганчірка»; *wildcat* — «тигриця» (тип жінок); *scaredy cat* – боягуз; *holycats* — нічого собі!; дива та й годі!.

Позитивна конотація зустрічається лише в деяких англійських фразеологізмах. Наприклад, фразеологізм з анімалізмом КІШКА використовується при описі фізичного стану, здоров'я людини: *A cat has nine lives* — У кішки дев'ять життів; живучий як кішка. Ця фраза, звичайно, міфічного походження і пов'язана з природним сильним інстинктом кішки – виживати в складних умовах. «Живучий, як кішка» – так кажуть про людину, коли мають на увазі те, що вона є витривалою, сильною, загартованою, невтомною, здатною витримати будь-які труднощі. Наступний фразеологізм *purr like a cat* — працювати добре та гладко; бути дуже задоволеним, і, можливо, муркотіти із задоволенням; **a cat nap** — короткий сон; короткий спокійний відпочинок; *cat's paw/whiskers/pajamas* — те, що треба, перший сорт.

У свідомості носіїв мови образність фразеологічних одиниць викликає певні «картинки», що впливають на емоційну сферу. Тому стають фразеологізмами та закріплюються в мові ті аспекти навколишньої дійсності, які найбільш чітко й повно виражають національно-культурні особливості того чи іншого народу. Утворенню фразеологічних одиниць сприяють, головним чином, закладені в базових лексемах потенції, що формують специфічні ситуації, які відображають ті чи інші ознаки. Ці ознаки спрямовані на розкриття змісту концепту, в нашому випадку — концепта, представленого в англійській мові лексемою *cat*.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. В англійській мові, як ми вже встигли помітити, на рівні фразеології КІШКА асоціюється з негативною оцінкою. Традиційно відзначається, що негативні емоції знаходять більш детальне відображення в мові, що є однією з причин переважання пейоративних фразеологічних одиниць з зоонімом КІШКА, тобто тих

одиниць, що містять негативну оцінку чого-небудь або кого-небудь, несхвалення, осуд, іронію чи презирство. Етнокультурний концепт КІШКА є, мабуть, найбільш суперечливим з точки зору оціночної конотації, як видно із наведеного вище аналізу. Незважаючи на традиційну любов англійців до цієї тварини, більшість випадків контекстної реалізації фразеологізмів, що включають цей зоонім, мають негативну суб'єктивно-оціночну конотацію в сприйнятті носіїв англійської мови. Хоча й існує невелика кількість робіт, присвячених дослідженню концепту КІШКА на матеріалі фразеологічних одиниць, все ж ми можемо стверджувати, що широка представленість концепта-зооніма «КІШКА» в пареміях та фразеологізмах англійської мови свідчить про тривалість існування цього концепту, його розвиток, лінгвістичні можливості як елементу англословної культурної картини світу. Саме тому, проблема вивчення фразеологізмів, які містять у собі елементи конотативного значення та використовуються для опису людини та її рис є особливо актуальною і потребує в подальшому вивчення та систематизації.

Література:

1. Арно А., Лансло Кл. Грамматика общая и рациональная Пор-Рояля. М. : Прогресс, 1998. 272 с.
2. Арсеньева Е. Ф. Сопоставительный анализ фразеологических единиц: на материале фразеологических единиц, семантически ориентированных на человека в английском и русском языках. Казань : Изд-во Казан. ун-та, 1989. 126 с.
3. Блумфилд Л. Язык. М. : Едиториал УРСС, 2002. 608 с.
4. Карасик В. И. Культурные доминанты в языке / Языковая личность: культурные концепты / ред. В. И. Карасик. Волгоград; Архангельск : Перемена, 1996.
5. Кунин А.В. Большой англо-русский фразеологический словарь. 4-е изд., перераб. и доп. М. : «Русский язык», 1984. 944с.
6. Сакаева Л. Р. Фразеологизмы с компонентами зоонимами, описывающие человека как объект сопоставительного анализа русского и английского языков / Изв. РГПУ им. А. И. Герцена. 2008. № 62. С 43–47.
7. Словарь-справочник лингвистических терминов / Д. Э. Розенталь, М. А. Теленкова. 3-е изд., испр. и доп. М. : Просвещение, 1985. 399 с

8. Телия В. Н. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц. М.: Наука, 1986. 143 с.
9. Телия, В. Н. Русская фразеология: Семантический, прагматический и лингвокультурный аспекты [Текст]. М.: Школа «Языки русской культуры», 1996. 288 с.

УДК 801.311

к. филол. н., доцент Ляпичева Е. Л., викладач Задунай В. В.
Приднєпровська державна академія будівництва та архітектури,
Україна

О ЛЕКСИЧЕСКИХ ОТНОШЕНИЯХ ВНУТРИ СЕМАНТИЧЕСКОГО ПОЛЯ «ФАУНА»

к. філол. н., доцент Ляпичева О. Л., викладач Задунай В. В.
Придніпровська державна академія будівництва та архітектури, Україна
**ПРО ЛЕКСИЧНІ ВІДНОШЕННЯ ВСЕРЕДИНІ ЛЕКСИЧНОГО
ПОЛЯ «ФАУНА»**

candidate of Science (Philology), associate professor Lyapicheva Y. L.,
lecturer Zadunay V. V.
Prydniprovsk state academy of civil engineering and architecture, Ukraine
**ABOUT LEXICAL RELATIONS INSIDE THE SEMANTIC FIELD
OF FAUNA**

Цель данной статьи – описание зоосемизмов и их концептов, имеющих отношение к действиям животных, и действиям, осуществляемым над животными, с помощью фреймового анализа (в виде иерархии доменов, поддоменов, концептуальных метафор и концептов). Объектом исследования в статье является внутренняя организация семантического поля «фауна». Предметом анализа стали зоосемизмы русского языка. Актуальность исследования определяется тем, что описание семантических полей, которые долго были объектом пристального внимания учёных, проводилось в рамках системно-структурной парадигмы, когда в основе семантических отношений слов учёные видели отношения иерархии сем. Однако новые подходы, в частности когнитивный, требуют пересмотра прежних взглядов. В основу отношений слов семантического поля «Фауна» мы кладем универсальные отношения человеческого сознания: предметные, акциональные, посессивные, идентификационные, компаративные, предложенные в работах С. А. Жаботинской.

В статье рассматривается внутреннее устройство той части семантического поля (СП) «Фауна», которая состоит из зоосемизмов включающих в свое лексическое значение сему «действие». Данный сегмент СП «Фауна» покрывает сегмент соответствующей концептосферы (АКЦИОНАЛЬНЫЙ фрейм) с её доменами и поддоменами, концептуальными метафорами и концептами. Перспективу дальнейшего исследования мы

видим в совершенствовании методики фреймового анализа, а также в применении её к описанию новых семантических полей.

Ключевые слова: зоосемизм, семантическое поле, концептосфера, иерархические отношения слов, домен, поддомен, концептуальная метафора, концепт.

Мета даної статті - опис зоосемізмів і їх концептів, що мають відношення до дій тварин, і до дій, які здійснюються над тваринами, за допомогою фреймової аналізу (у вигляді ієрархії доменів, піддоменів, концептуальних метафор і концептів). Об'єктом дослідження в статті є внутрішня організація семантичного поля «фауна». Предметом аналізу стали зоосемізми російської мови. Актуальність дослідження визначається тим, що опис семантичних полів, які тривалий час були об'єктом пильної уваги вчених, проводився в рамках системно-структурної парадигми, коли в основі семантичних відношень слів вчені вбачали відношення ієрархії сем. Однак нові підходи, зокрема когнітивний, вимагають перегляду старих поглядів. В основу відношень слів семантичного поля «Фауна» ми кладемо універсальні відношення людської свідомості: предметні, акціональні, посесивні, ідентифікаційні, компаративні, запропоновані в роботах С. А. Жаботинської.

У статті розглядається внутрішній устрій тієї частини семантичного поля (СП) «Фауна», яка складається з зоосемізмів, що включають у своє лексичне значення сему «дія». Даний сегмент СП «Фауна» покриває сегмент відповідної концептосфери (АКЦІОНАЛЬНИЙ фрейм) з її доменами і піддоменами, концептуальними метафорами і концептами. Перспективу подальшого дослідження ми вбачаємо в удосконаленні методики фреймового аналізу, а також у застосуванні її до опису нових семантичних полів.

Ключові слова: зоосемізм, семантичне поле, концептосфера, ієрархічні відношення слів, домен, піддомен, концептуальна метафора, концепт.

The purpose of this article is to describe zoosemisms and their concepts related to animal actions and actions performed on animals using frame analysis (in the form of a hierarchy of domains, subdomains, conceptual metaphors and concepts). The object of research in the article is the internal organization of the semantic field "fauna". The subject of analysis was the zoosemism of the Russian language. The relevance of the research is determined by the fact that the description of the semantic fields, which for a long time was the object of close attention of scientists, was conducted within the framework of the system-structural paradigm, when in the basis of the semantic relations of words scientists saw the relations of the hierarchy of the family. However, new approaches, in particular cognitive ones, require revision of previous views. In the basis of the relations of the words of the semantic field "Fauna" we lay the universal relations of human consciousness: subject, actional, possessive, identification, comparative, proposed in the works of S. A. Zhabotinskaya.

The article deals with the internal structure of that part of the semantic field (SF) "Fauna", which consists of zoosemisms, including the semantic element "action" in its lexical meaning. This segment of the SF "Fauna" covers the segment of the corresponding conceptosphere (ACTIONAL frame) with its domains and subdomains, conceptual metaphors and concepts. We see the prospect of further research in improving the technique of frame analysis, as well as in applying it to the description of new semantic fields.

Key words: zoosemism, semantic field, conceptosphere, hierarchical relations of words, domain, subdomain, conceptual metaphor, concept.

Постановка проблемы и актуальность. В данной статье в общем виде ставится проблема внутренней организации семантического поля. В семантическое поле

(СП) животных кроме анимализмов, называющих животных, входит большой пласт лексики, связанной с животными – зоосемизмов. Анализ зоосемизмов позволяет исследовать внутренние связи слов внутри СП животных и понятий внутри соответствующей концептосферы. Изучение семантических полей долго было объектом пристального внимания учёных, но оно проводилось в рамках прежней системно-структурной парадигмы, когда в основе семантических отношений слов учёные видели отношения иерархии сем [1, 2, 3]. Однако новые подходы, в частности когнитивный, требуют пересмотра прежних взглядов. В основу отношений слов семантического поля «Фауна» мы кладем универсальные отношения человеческого сознания: предметные, акциональные, посессивные, идентификационные, компаративные, предложенные в работах С. А. Жаботинской [4, 5].

Сторонники когнитивного подхода к изучению явлений языка исходят из наличия в сознании человека определённых моделей мыслеречевой деятельности как инструмента категоризации. Одной из таких моделей является фреймовая сеть, состоящая из пяти базисных фреймов (ПРЕДМЕТНОГО, АКЦИОНАЛЬНОГО, ПОСЕССИВНОГО, ИДЕНТИФИКАЦИОННОГО и КОМПАРАТИВНОГО), сопровождающих любую речемыслительную деятельность человека. Фрейм определяется С. А. Жаботинской как базисное отношение человеческого сознания, представляющее собой сеть базисных концептов (слотов) [4, 5]. Слотами акционального фрейма являются ДЕЙСТВИЕ, СУБЪЕКТ, ОБЪЕКТ, АДРЕСАТ, ИНСТРУМЕНТ, МЕСТО, ВРЕМЯ и др. Некоторые слоты могут включаться в другие фреймы: например, СУБЪЕКТ, ОБЪЕКТ, АДРЕСАТ, ИНСТРУМЕНТ, МЕСТО, ВРЕМЯ могут формировать и предметный фрейм. Лексические значения слов *нерестилище*, *токовище*, *пастбище*, *ятовье*: «место нереста», «место, где токут птицы», «место, где пасётся скот», «место, яма в реке, где водится красная рыба», — мы относим к

АКЦИОНАЛЬНОМУ фрейму, к слоту ТАМ по наличию семы «место действия животного».

Чтобы представить внутреннее устройство концептосферы «Фауна», вспомним, что лексемы с их значениями отражают феномены внутреннего ментального пространства человека различной иерархической глубины, такие, как: 1) **концепт**, имеющий конкретную природу, далее не делимый (слот); 2) **обобщающий концепт** (концептуальная метафора), соотносимый с несколькими значениями слов и несколькими способами лексического и синтаксического выражения; 3) **домен** различной степени обобщённости (базисное понятие концептосферы «Фауна», соотносимое с большим числом значений и 4) **фрейм** (одно из базисных отношений человеческого мышления). Фрейм включает домены различного уровня обобщения (от базовых, до более конкретных), конкретный домен включает обобщающие концепты (концептуальные метафоры, опирающихся на одну и ту же мыслительную схему) и слоты.

Объектом исследования в статье является внутренняя организация семантического поля «фауна». **Предметом** анализа стали зоосемизмы русского языка.

Цель данной статьи — описание зоосемизмов и их концептов, имеющих отношение к действиям животных, и действиям, осуществляемым над животными, с помощью фреймового анализа (в виде иерархии доменов, поддоменов, концептуальных метафор и концептов). Данную часть семантического поля «Фауна», пользуясь терминами С. А. Жаботинской, мы называем АКЦИОНАЛЬНЫМ фреймом. Для такого исследования используется фреймовый анализ, отдельные элементы которого первоначально были представлены в работах американских лингвистов и позднее активно разрабатывались российскими (Кубрякова Е. С. [6, 7, 8, 9]) и украинскими учёными (Жаботинская С. А.). Мы попробовали объединить идеи данных исследователей,

разработать методику такого анализа и применить к описанию СП.

Для анализа АКЦИОНАЛЬНОГО фрейма мы исследовали неядерную лексику СП «Фауна», зафиксированную в Большом толковом словаре русского языка (БТС). По количеству лексических единиц (350) он занимает второе место в исследуемом СП и формируется именами существительными (165 примеров), глаголами (148 примеров) и именами прилагательными (20 слов). Представим описание данного участка поля в виде иерархии доменов. Самыми крупными доменами АКЦИОНАЛЬНОГО фрейма являются группы понятий, покрываемые словами различной частеречной принадлежности: именами существительными, глаголами и именами прилагательными. Далее идут менее крупные домены, или поддомены. В рамках статьи мы представим по три самых распространённых поддомена разной таксономической глубины.

1. Имена существительные (165)

1.1. ОРУДИЕ ДЕЙСТВИЯ человека НАД ОБЪЕКТОМ – ЖИВОТНЫМ (43)

1.1.1. Орудие управления, одеваемое на лошадь, или часть такого орудия (16): *ярмо, подпруга, седёлка, чересседельник, хомут, чембур, хомутина, удила, уздцы, сунь, пристяжка-3, шоры-1,2, упряжь, узда (узdechка)-1*

1.1.2. Орудие ловли животного – вместилище (9): *часть, наёт-3,4, невод, садок-4, сачок, тенёта-1, силос-1, садок-2*

1.1.3. Орудие ловли животного – механизм или части такого орудия (7): *черкан, учуг, удочка, острога, поплавок; удилище, хребтина-3*

1.2. ОБЪЕКТ СОЗДАНИЯ ЧЕЛОВЕКА, связанный с ЖИВОТНЫМ (37)

1.2.1. Прямой (32):

а) кушанье (19): *уха, юшка, холодец-1, сало-2, шпик, сычуг, паюсная икра, строганина, юкола; ростбиф,*

форшмак-1,2, паштет, шницель, чахохбили, чебурек, чанахи, шурпа, шашлык;

б) кожа, ткань, мех (10): шеврет, шевро, юфть, шагрень, ровдуга, сафьян; шёлк-3, шерсть-2,4; цигейка;

в) готовые изделия (3): торбаса, рог-2, нэцкэ (нэцке);

1.2.2. Непрямой объект создания (материал изготовления) (5): ракушечник-1, рог-5, шерсть-3, щетина-2, шёлк-2.

1.3. МЕСТО ДЕЙСТВИЯ, относящееся к ЖИВОТНОМУ (27)

1.3.1. Место содержания или жилище животных (11): хлев-1, стайка, 1-садок -1,3, ягнятник, цыплятник, террарий, серпентарий, улей-1, омшаник, псарня, червоводня

1.3.2. Место естественного обитания (6): токовище, 2-ток-2, пастбище, ятовь(е), нерестилище, нора

1.3.3. Другие места (4): яйцо, чабарня, насест, укус

Наиболее важными доменами акционального фрейма концептосферы «Фауна», выраженными именами существительными, являются ОРУДИЕ ДЕЙСТВИЯ НАД ЖИВОТНЫМ (43); ОБЪЕКТ СОЗДАНИЯ ЧЕЛОВЕКА, связанный с животным (37); МЕСТО ДЕЙСТВИЯ (27); СУБЪЕКТ ДЕЙСТВИЯ (человек) по отношению к ОБЪЕКТУ, связанному с животным (21).

2. Глаголы (148)

2 1. Названия ДЕЙСТВИЙ ЖИВОТНЫХ (102)

2.1.1. Безобъектных (58)

2.1.1.1. Природных, не связанных с голосом и движением (26):

а) связанные с производением потомства (17): пороситься, ягниться, оягниться, обьягниться, щениться, ощениться, ощенить, ожеребиться, телиться-1, отелиться-1, отелиться-2, нереститься, нерестовать, токовать-1, 2-снести, спариться-2, ояловеть

б) другие (5): щериться-1, шелудиветь, скрестись, прядать-1, табуниться-1

в) с ростом животного (2): *опсоветь, окуклиться*

2.1.1.2. Голосовых (24):

а) птиц (9): *чиликать, хорькать, турлыкать, чирикать-1, чивикать, чивиркать, щёлкать-2, щебетать-1, чуфыкать*

б) разных животных (9): *цвиркать, урчать-1, цокать-2, стрекотать-1, трещать-4, чокать-1, рыкать-1, прорычать-1, рывкать-1*

в) собак (3): *тявкать-1, потявкать, скулить-1*

2.1.1.3. Двигательных (9): *ходить-1,2,10, рысать-1, прорысать, рысать-1, трюхать-1,2, 2-трусить-1*

2.1.2. Объектных (49)

2.1.2.1. С помощью какого-либо орудия действия (21):

а) природные (16): *царапать-1,2, царапаться-1,2,3, цапать(ся), сцапать-1, щипать-5//, щипаться-1, укусить-1,1//,2, ужалить-1,1//, отбрыкиваться*

б) связанные с деятельностью человека (5): *ходить-4, развьючиться, развьючиться//, удиться, расседлаться*

2.1.2.2. С частями тела или покрова животного (17):

а) не связанные с их добавлением или убавлением (11):

а¹) с зубами (3): *оскалить, оскалиться-1, щерить;*

а²) с перьями (3): *хохлить, хохлиться-1, нахохлиться-1*

а³) с ушами (2): *прядать-2, 2//*

б) связанные с их добавлением (4): *окрылиться-1, оперить(ся)-1, опушить(ся)-1*

в) связанные с их убавлением (2): *облинять-2, оскопиться*

2.1.2.3. Имеющих сему «столько» (связанных с большим количеством животных или времени) (11):

а) связанные с производением потомства (7): *плодиться, наплодиться, расплодить-1//, расплодиться-1, народить(ся), насидеть-1*

б) не связанные с производением потомства (4): *роиться-1, раздоиться, прорычать-4, наскакать-2*

2.2. Названия ДЕЙСТВИЙ ЧЕЛОВЕКА ИЛИ ПРИРОДЫ НАД ЖИВОТНЫМИ (42)

2.2.1. Над целым животным (16):

2.2.1.1. Действия человека (15):

а) переходные, с прямым объектом-животным (8): *пасти, пасти//, укротить-1, укротить1//, наморить-2, холить, расседлать, развьючить*

б) с прямым и косвенным объектом (3): *оборотить-3, обратить- 4//, направить-1*

в) с косвенным объектом (2): *ходить-4//, обратиться-5, обратиться-2*

2.2.1.2. Действия природы над животным (1): *оперить-2*

2.2.2. Над частями тела животного (10)

2.2.2.1. Живого животного (5):

а) связанные с добавлением чего-либо (3): *кольцевать-1, седлать, осеменить*

б) связанные с убавлением чего-либо (2): *холостить, оскопить-1*

2.2.2.2. Убитого животного с целью приготовления пищи (5): *щипать-6, освежевать, фаршировать, потрошить-1, нашинговать-1*

2.2.3. С помощью орудия (8)

2.2.3.1. Снаряжения (6): *сачковать, удить-1, супонить, шпорить-1, хлестать-1, стреножить-1*

2.2.3.2. Другого животного (1): *наскákatь*

2.2.3.3. Слова (1): *тпрукать*

2.3. ЗВУКОВЫЕ ДЕЙСТВИЯ ЖИВОТНОГО И ЧЕЛОВЕКА (4): *шипеть-1, цокать-3, цокотать-1, цыркать*

Среди глагольных лексем, выражающих АКЦИОНАЛЬНЫЙ ФРЕЙМ, преобладает домен ДЕЙСТВИЯ ЖИВОТНЫХ (102 по сравнению с 42 словами, представляющими домен ДЕЙСТВИЯ ЧЕЛОВЕКА ИЛИ ПРИРОДЫ НАД ЖИВОТНЫМИ). Домен ДЕЙСТВИЯ ЖИВОТНЫХ представлен примерно одинаковыми по количеству членов группами наименований безъобъектных

(58 примеров) и объектных (49) действий. В первой доминируют названия природных, не связанных с голосом и движением (26) и голосовых (24) действий. Во второй группе преобладают номены объектных действий, осуществляемых с помощью какого-либо орудия действия (21) и с частями тела или покрова животного (17).

3. Имена прилагательные (20)

3.1. ОТНОСЯЩИЙСЯ К ДЕЙСТВИЯМ ЧЕЛОВЕКА И РОЛЯМ В СВЯЗИ С НИМ (14)

3.1.1. К объекту действия (промысла, торговли, разведения, отпугивания и т.д.) (5): *пантовое оленеводство*, *пушной (промысел)-2*, *шкурная (торговля)-1*, *табунное (коневодство)*, *седельная (мастерская)*

3.1.2. К действиям над объектом-материалом (4): *сафьянные (сафьяновые) (туфли)*, *хребтовый (шпик)*, *цыплячья (котлета)*, *черепаший (суп)*

3.1.3. К действиям человека над объектом-животным (3): *фаршированная (утка)*, *уловная (рыба)-1*, *приманная (утка)*

3.2. ОТНОСЯЩИЙСЯ К ДЕЙСТВИЯМ ЖИВОТНЫХ (6)

3.2.1. С семой «действие» (2): *ходовой (олень)-4*, *ходовая (рыба)-4//*

3.2.2. С семой «субъект действия» (2): *ястребиная (охота)-2*, *рысистые (бега)-2*

3.2.3. С семой «место действия» (1): *норное (животное)*

Среди имён прилагательных, относящихся к АКЦИОНАЛЬНОМУ ФРЕЙМУ (20), наиболее распространен домен ОТНОСЯЩИЙСЯ К ДЕЙСТВИЯМ ЧЕЛОВЕКА И РОЛЯМ В СВЯЗИ С НИМ (14). Внутри последнего доминируют прилагательные с семой «относящийся к объекту действия (промысла, торговли, разведения, отпугивания и т.д.)» и с семой «относящийся к действиям над объектом-материалом» (4).

Подведём итоги исследования лексических единиц, выражающих АКЦИОНАЛЬНЫЙ ФРЕЙМ. В

АКЦИОНАЛЬНОМ ФРЕЙМЕ выделено 13 доменов. Самыми крупными из них являются:

1. ДЕЙСТВИЯ ЖИВОТНЫХ (102)
2. ОРУДИЯ ДЕЙСТВИЯ ЧЕЛОВЕКА НАД ЖИВОТНЫМ (43)
3. ДЕЙСТВИЯ ЧЕЛОВЕКА ИЛИ ПРИРОДЫ НАД ЖИВОТНЫМ (42).

О номинативной плотности домена ОРУДИЯ ДЕЙСТВИЯ ЧЕЛОВЕКА НАД ЖИВОТНЫМ свидетельствует и тот факт, что наименования орудий действия человека над животными чаще всего выступают в качестве мотиваторов фразеологизмов. Например:

удочка (4):

а) орудие достижения цели (3): *закинуть удочку, попасться на удочку, поймать на удочку*

б) символ дела (1): *сматывать удочки*

седло (3) – а) орудие управления (1): *ходить под седлом* – «служить для верховой езды»

б) символ жизненного равновесия, уверенности (1): *выбить из седла* – разг. «вывести из равновесия»

в) символ меры подходящего – неподходящего (1): *идёт, как корове седло* – разг.-сниж. «о том, что не идёт кому-либо»

Повторяемость обобщающих концептов в концептосфере животных свидетельствует о существовании в ней концептуальных метафор (частотных обобщающих концептов, встречающихся не менее 2 раз). К таким примерам можно отнести следующие: ОРУДИЕ ДЕЙСТВИЯ ЧЕЛОВЕКА НАД ЖИВОТНЫМ → ОРУДИЕ УПРАВЛЕНИЯ ЧЕЛОВЕКОМ (3).

Выводы. Базовые домены АКЦИОНАЛЬНОГО ФРЕЙМА соединены между собой следующим образом: 1) ДЕЙСТВИЯ ЖИВОТНЫХ осуществляются СУБЪЕКТОМ (животными); 2) СУБЪЕКТЫ (человек, природа) осуществляют ДЕЙСТВИЯ над ОБЪЕКТОМ (животными) с помощью ОРУДИЙ; 3) СУБЪЕКТ (человек) осуществляет ДЕЙСТВИЯ (производит что-либо) над ОБЪЕКТОМ,

связанным с животным (прямым: кушанье, кожа, ткань, мех, готовые изделия; непрямым: материал); 4) СУБЪЕКТЫ (животное, человек) осуществляют ДЕЙСТВИЯ (живёт, обитает, содержится, сидит, кусает; охотится) в определённом МЕСТЕ.

Перспективу дальнейшего исследования мы видим в совершенствовании методики фреймового анализа, а также в применении её к описанию новых семантических полей.

Литература

1. Адаменко П. А. Лексико-семантическая группа слов, обозначающих сельскохозяйственных животных (на материале английского языка): дис. ...канд. филол. наук; 10.02.04 – германские языки. Л., 1971. 26 с.
2. Герд А. С. Проблемы формирования научной терминологии (на материале русских научных названий рыб): автореф. дис. на соискание уч. степени докт. филол. наук: 10.02.01 «Русский язык» / А. С. Герд. – Л. 1967. 27 с.
3. Козлова Т. В. Идеографический словарь русских фразеологизмов с названиями животных. М. : Изд-во «Дело и Сервис». 2001. 208 с.
4. Жаботинская С. А. Концептуальный анализ: Типы фреймов / Вісник Черкаського університету. 1999. Вип. 11. С. 3–20.
5. Жаботинская С. А. Концептуальный анализ языка: фреймовые сети / Мова. Науково-теоретичний часопис з мовознавства. Проблеми прикладної лінгвістики. Одеса: Астропринт, 2004. № 9. С. 81–92.
6. Кубрякова Е. С., Демьянков В. З., Панкрац Ю. Г., Лузгина Л. Г. Краткий словарь когнитивных терминов [под общ. ред. Е. С. Кубряковой]. М. : МГУ. 1996. 245 с.
7. Кубрякова Е. С. Когнитивная лингвистика и проблемы композиционной семантики / Известия АН. 2002. № 1. С. 13–24. (Серия литературы и языка, т. 61).
8. Кубрякова Е. С. Семантика в когнитивной лингвистике (О концепте контейнера и формах его объективации в языке) / Известия РАН. 1999. № 5–6. С. 3–6. (Серия литературы и языка).
9. Кубрякова Е. С. Типы языковых значений: Семантика производного слова. М. : Наука. 1981. 200 с.

УДК 811.161.1'373.45

к. филол. н., доцент Невоит В. И.

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Украина

**СЛОВА ТУЧА И ОБЛАКО
КАК ЭЛЕМЕНТЫ РУССКОЙ ЯЗЫКОВОЙ КАРТИНЫ МИРА**

к. філол. н., доцент Невоит В. І.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна

**СЛОВА ТУЧА Й ОБЛАКО
ЯК ЕЛЕМЕНТИ РОСІЙСЬКОЇ МОВНОЇ КАРТИНИ СВІТУ**

Candidate of Science (Philology), Associate Professor Nenoit V. I.

Taras Shevchenko Kyiv National university, Ukraine

**WORD ТУЧА AND ОБЛАКО
AS THE ELEMENTS OF THE RUSSIAN LANGUAGE PICTURE
OF THE WORLD**

В данной статье представлен анализ семантики русских наименований облако и туча с точки зрения когнитивной лингвистики, согласно которой все составные лексической семантики, то есть референтная отнесённость, прагматический смысл, исходный признак в виде внутренней формы являются результатом процесса кодирования и трансформирования информации об окружающей действительности народом-носителем языка. Целью статьи является установление специфики фрагмента русской языковой картины мира, мотивированного словами облако и туча. Объектом исследования в настоящей статье является русская языковая картина мира. Предметом анализа стали языковые номинации туча и облако в русской языковой картине мира. Посредством такого анализа устанавливается специфика отражения информации о таком природном явлении, как «скопление в атмосфере водяных паров», свойственная именно русской языковой ментальности. Анализ семантики и внутренней формы русских слов облако и туча ещё раз подтвердил тезис о том, что лексические единицы языка являются важнейшими знаками, кодирующими и трансформирующими информацию об объективном мире. При этом такая кодировка имеет национальную специфику. Существенное отличие обозначения атмосферного явления «скопление водяных паров в атмосфере» в русском языке от его эквивалентов в других языках состоит в том, что данное понятие семантически дифференцировано, что находит своё выражение в существовании двух наименований – облако и туча. Такое понятийное расщепление, возникшее на ранних этапах развития русского языка, в последующие периоды не только не утратило свою актуальность, но ещё более усилилось метафорическими переносами.

Перспективу дальнейшего исследования мы видим в привлечении к анализу других наименований данной тематической группы. Такой анализ позволит более полно описать специфику русской языковой картины мира, закодированной в наименованиях атмосферных явлений.

Ключевые слова: лексическая семантика, внутренняя форма слова, национальная языковая картина мира, лингвокультурология, когнитивная лингвистика

У наведеній статті поданий аналіз семантики російських найменувань облако й туча з точки зору когнітивної лінгвістики, згідно якої усі складові лексичної семантики, тобто референтна віднесеність, прагматичний смисл, первинна ознака у вигляді внутрішньої форми є результатом процесу кодування та трансформування інформації про навколишню дійсність народом-носієм мови. Метою даної статті є встановлення специфіки фрагмента російської мовної картини світу, мотивованого словами облако і туча. Об'єктом дослідження в цій статті є російська мовна картина світу. Предметом аналізу стали мовні номінації хмара і туча в російській мовній картині світу. Через такий аналіз встановлюється специфіка відображення у російській мові. Через такий аналіз встановлюється специфіка відображення інформації про таке природне явище, як «накопичення в атмосфері водяних парів», властива саме російській мовній ментальності. Аналіз семантики і внутрішньої форми російських слів облако і туча ще раз підтвердив тезу про те, що лексичні одиниці мови є найважливішими знаками, що кодують і трансформують інформацію про об'єктивний світ. При цьому така кодування має національну специфіку. Істотна відмінність позначення атмосферного явища «скупчення водяної пари в атмосфері» в російській мові від його еквівалентів в інших мовах полягає в тому, що дане поняття семантично диференційовано, що знаходить своє вираження в існуванні двох найменувань - облако і туча. Таке понятійне розщеплення, що виникло на ранніх етапах розвитку російської мови, в наступні періоди не тільки не втратило свою актуальність, але ще більше посилюється метафоричними переносами.

Перспективу подальшого дослідження ми вбачаємо в залученні до аналізу інших найменувань даної тематичної групи. Такий аналіз дозволить більш повно описати специфіку російської мовної картини світу, закованої в найменуваннях атмосферних явищ.

Ключові слова: лексична семантика, внутрішня форма слова, національна мовна картина світу, лінгвокультурологія, когнітивна лінгвістика

This article represents the analysis of Russian words 'туча' and 'облако' from the Cognitive Linguistics' point of view. According to it all parts of Lexical Semantics (i.e. referent attribution, pragmatic meaning, original feature in the form of inner structure) are results of the process of coding and transforming of information about surrounding reality by native speakers. The purpose of this article is to establish the specifics of the fragment of the Russian language picture of the world, motivated by the words облако and туча. The object of research in this article is the Russian language picture of the world. The subject of the analysis became linguistic nomination cloud and cloud in the Russian language picture of the world. Due to this analysis we can determine the peculiarity of describing such nature phenomenon as 'accumulation of water vapor in the atmosphere' that is typical for Russian linguistic mentality. Analysis of semantics and internal form of Russian words облако and туча once again confirmed the thesis that lexical units of language are the most important signs that encode and transform information about the objective world. At the same time, this encoding has a national specificity. The essential difference between the designation of the atmospheric phenomenon "accumulation of water vapor in the atmosphere" in the Russian language from its equivalents in other languages is that the concept is semantically differentiated, which is expressed in the existence of two names - облако and туча. This conceptual splitting, which arose at the early stages of the development of the Russian language, not only not only lost its relevance in subsequent periods, but even more intensified by metaphorical transfers.

We see the prospect of further research in drawing on the analysis of other names of this thematic group. Such an analysis will make it possible to more fully describe the specific features of the Russian language picture of the world encoded in the names of atmospheric phenomena.

Key words: lexical semantics, word inner structure, national linguistic worldview, linguistic culturology, cognitive linguistics.

Постановка проблемы и актуальность. Отражение объективно существующего мира в языке остаётся в поле интересов не только лингвистов, но и историков, культурологов, философов. Лексические единицы языка, являются незаменимым, а зачастую и единственным источником информации о том, как люди воспринимают окружающий мир, как оценивают его и т.д. Изучение семантики целых групп слов отдельных лексем с позиций когнитивной лингвистики, то есть изучение особенностей восприятия, представления и продуцирования информации в слове остаётся актуальной задачей языкознания.

Целью данной статьи является установление специфики фрагмента русской языковой картины мира, мотивированного словами **облако** и **туча**.

Объектом исследования в настоящей статье является русская языковая картина мира. **Предметом** анализа стали языковые номинации туча и облако в русской языковой картине мира.

Изложение основного материала. Сам факт наличия или отсутствия названия в лексической системе языка свидетельствует о том, выделяют ли носители языка какой-либо предмет или явление как отдельную, самостоятельную сущность.

По понятным причинам наименования объектов и явлений природы являются древнейшими словами в любом языке. К тому же лексические единицы данной тематической группы, продолжают существовать в современных языках, поскольку соответствующие предметы и явления также характерны и для современного состояния природы. Таким образом, подобные наименования, пережив длительную историю своего функционирования, представляют собой ценнейший материал не только для собственно

лингвистических, но и для культурологических исследований.

Одним из таких природных феноменов, влияющих на условия жизни древних людей, является «скопление в атмосфере сгустившихся водяных паров». В русском языке оно представлено двумя словами: **облако** — «скопление в атмосфере сгустившихся водяных паров, не грозящее дождём» [5 (2, с. 537)] и **туча** — «большое, обычно тёмное облако, несущее дождь, град, снег» [5 (4, с. 430)]. И в этом проявляется специфика восприятия данного явления носителями русского языка, специфика русской национальной картины мира в этом её фрагменте.

Дело в том, что в большинстве европейских языков для наименования указанного явления (обоих его состояний) используется одно слово: англ. **cloud**, нем. **Wolke**, фр. **nuage**, исп. **nube**, швед. **moln**. Та же ситуация наблюдается и в славянских языках, у том числе и близкородственных: укр. **хмара**, польск. **chmura**, чеш. **oblacnost**, словац. **mrac**, словен. **oblak**, болг. **облак** и др. Из всех славянских языков только в белорусском существует два названия – **воблака** и **хмара**.

Таким образом, можно говорить о том, что в русском языке, по терминологии Бархударова С. Л., имеет место семантическая дифференцированность понятия [2, с. 78], которое в языковых картинах других народов выступает как цельное, недифференцированное. Подобное семантическое расщепление свидетельствует о том, что различие между просто скоплением паров и скоплением паров, которое проливается дождём, для части восточных славян оказалось достаточно важным и актуальным.

С одной стороны, указанное номинативное раздвоение понятия произошло в достаточно давние времена, поскольку зафиксировано уже в памятниках древнерусского периода: «Чръныи **тучи** с моря идуть» («Слово о полку Игоревом») [4 (3, с. 1041)]; «... и гласъ бысть из **облака**» («Остромирово евангелие») [4 (2, с. 516)].

С другой стороны, если принять во внимание, что слово **облако** в разных фонетических вариантах функционирует во многих современных славянских языках, а также то обстоятельство, что значение слова **туча** объясняется как «вид облака», то есть является семантически вторичным по отношению к наименованию **облако**, то можно достаточно уверенно говорить о более позднем времени появления в языке слова **туча**. Иными словами, семантическая дифференцированность изначально одного понятия явилась результатом эволюции в восприятии и оценке данного явления, а слово **туча** как название разновидности облака можно считать одной из национально маркированных единиц русского языка, презентующих национально – культурное своеобразие русской языковой картины мира.

То, что указанные феномены являются, хотя и близкими, но всё же существенно отличающимися с точки зрения носителей русского языка, подтверждается несовпадением валентных характеристик их названий и контекстов их употребления. Слово **облако** обычно используется в сочетании с определениями «лёгкие», «белые» облака, «перистые» (от слова «перо») облака. Облака обычно «плывут» по небу. А о **туче** говорят «тяжёлая», «свинцовая», «грозовая», туча «надвигается».

Национальная специфика видения мира проявляется также в различной оценке тех признаков, которые становятся мотивирующими при наименовании явлений, то есть в различии их внутренней формы.

Внутренняя форма слов **облако** и **туча** в современном языке стёрлась, перестала быть актуальной. Она не осознаётся носителями языка. Однако их мотивировка не утратилась полностью и при необходимости легко устанавливается.

Русское слово **облако** этимологически связано с глаголом **обволакивать**, то есть «укутывать», «закрывать». Очевидно, что в «скоплении водяных паров», которое не

проливается дождём, древние люди видели некую завесу, которая закрывает небо лёгким покровом.

Этнолог и историк Афанасьев А. Н. писал: «Темные тучи, облака и туманы казались наблюдающему уму древнего человека покрывами или одеждою, в которые рядится небо». «Облака, надвигаясь на небо, затемняют светила, ... как бы прячут их за своими покрывами и делают незримыми» [1, с.39].

Другое русское название — **туча** — имеет тот же корень, что и слова **тучный** «полный, налитой, тяжеловесный», **тучнеть** «полнеть, наливаться, тяжелеть». [5 (4, с. 430)]. Такое родство логически оправдано. Оно ясно указывает на то, что **туча** представлялась носителям языка как отяжелевшее, наполнившееся влагой облако. К тому же слово **тучный** применительно к земле обозначало «плодородный», а дождь, который проливался из тучи, как раз и способствовал повышению плодородности. Таким образом, не только формальная, но и логическая связь названия **туча** с лексемами **тучный**, **тучнеть** очевидна.

Таким образом, абсолютно разная этимология слов **облако** и **туча** также свидетельствует о том, что изначально в русской языковой картине мира отразилось представление о двух существенно различных формах «скопления в атмосфере водяных паров». Более того, обособление, выделение в отдельный референт такого вида облака, которое проливается дождём, а также название для него с достаточно прозрачной внутренней формой, которая содержит объяснение причины (дождь идёт, потому что облако наполнилось влагой до предела, стало тяжёлым, тучным) является оригинальной чертой только русской языковой картины мира.

Не менее значимой с точки зрения лингвокультурологии является семантическая история слов. Для последующего функционирования слов **облако** и **туча** в русском языке, как и для большинства древнейших наименований, характерно появление новых значений, приращение смыслов, обрастание фоновыми

знаниями, ассоциациями и новыми ситуациями употребления.

Современная семантика рассматриваемых лексем свидетельствует, во-первых, о том, что основное номинативное значение остаётся стабильным; а, во-вторых, что наименования соответствующего явления на протяжении своей истории существования в языке подвергались метафорическим переносам, становились основой образных высказываний. Иными словами, служили материалом для новых номинативных процессов.

В первую очередь, в современной семантической структуре рассматриваемых слов присутствует метафорическое значение «скопление чего-либо, обычно висящее в воздухе». Например: **туча пыли, туча дыма** [5 (4, с. 430)]; **облако сизого дыма, облако песчаной бури** [5 (2, с. 537)].

Тесно связано с выше указанным и значение «большое количество чего-либо вообще». Оно реализуется в таких словосочетаниях, как: **туча стрел, тучи всадников**, а также **туча суждений, туча предложений** [5 (4, с. 430)]. Переносное количественное значение отмечается у русского слова уже в памятниках древнерусского периода. Ср.: «Того же лета пала снегу **туча** велика» (Псковская 1-ая летопись) [3 (2, с.516)].

Безусловно, одна из самых заметных объективных характеристик облаков, интерпретированных языковым сознанием, связана с их местом нахождения, то есть с высотой. Сравните русские перифрастические словосочетания **под / над облаками; под облака; до облаков**, которые обозначают «высоко», а также выражение **заоблачные высоты**. [5 (2, с. 537)].

К тому же высота расположения облаков связывается в сознании людей с чем-то недостижимым, нереальным, с мечтами, с какой-то другой неземной жизнью. Отсюда фразеологизм **витать в облаках**, то есть «пребывать в мечтательном состоянии, не замечая окружающего» [5 (2, с. 537)].

Значительный сегмент переносной семантики рассматриваемых наименований связан с эмоциональным миром человека. Явление, обозначаемое словами **облако / туча**, не может не вызывать в человеке определённую эмоциональную реакцию.

При этом в зависимости от того, какой конкретно вид имеет это атмосферное явление: лёгкий, не грозящий дождём, или тяжёлый тёмный - оно вызывает кардинально различные, противоположные эмоции и чувства. С одной стороны, это романтичность, мечтательность; если и грусть, то светлая, а с другой — тревога, вызванная угрозой. Это обстоятельство может служить косвенным подтверждением обоснованности восприятия тучи и облака как разных явлений.

Очевидно, что то, что называется в русском языке **тучей**, имеет неприветливый, мрачный вид. Тучи закрывают солнце. Общая ситуация становится безрадостной, не предвещающей ничего хорошего. Отсюда русское метафорическое выражение **туча тучей** «о ком-либо очень мрачном, угрюмом, хмуром или негодующем».

Напомним, что типичными определениями к слову **туча** выступают такие прилагательные, как **тяжёлый, свинцовый**, то есть характеристики, которые вызывают у людей не только уныние и тоску, но и чувство тревоги. Поэтому туча – это не только символ неприветливости, но и «опасность, угроза»: рус. **сгустились (собрались) тучи над кем-, чем-либо** — «надвинулась опасность, беда, угрожает что-то» [5 (4, с. 430)].

Такое восприятие человеком явления, называемого в русском языке «тучей», отражено и в других языках. Так, в украинском и белорусском языках оно обозначено словом **хмара**. Деривационная связь этой лексемы с прилагательным **хмурый** не вызывает сомнений. Не менее выразительным в этом плане является и слово **пасмурный**.

Анализ метафорического сегмента семантики слов **туча** и **облако** позволяет лингвистам и культурологам ещё более уверенно говорить о том, что в русской ментальности, в представлении русскоговорящего человека эти лексемы, действительно называют, хотя и подобные, но существенно различающиеся явления. При этом наблюдается следующая закономерность. Метафорическое значение, основанное на внешнем сходстве, может в равной степени обозначаться как словом **облако**, так и словом **туча** (примеры приведены выше). С метафорическим значением «большое количество» преимущественно употребляется слово **туча**, что является вполне логичным, так как в семантике слова **туча** имплицитно присутствует сема «большое количество». В то же время высота обоснованно ассоциируется с облаками, а не низко плывущими тучами. И, наконец, в сфере метафорического обозначения чувств и эмоций семантическая дифференцированность слов **облако** и **туча** проявляется наиболее чётко: обозначения таких состояний, как мечтательность, романтичность, светлая грусть закреплены за словом **облако**, а со словом **туча** связаны такие состояния, как угрюмость, хмурость, негодование. Как видим, семантическая эволюция наименований **облако** и **туча** усилила различия между ними.

Эта дифференциация **облака** и **тучи** в сознании носителей русского языка настолько актуальна, что при переводе с других языков, где существует только одно название для указанного явления, в русском языке используется то название, которое соответствует определённым фоновым характеристикам. Например: англ. **cloud of grief** переводится именно как **облако грусти**, а фраза **to have a cloud on one's brow** по-русски звучит как **смотреть тучей**. [3, (1, с.270)].

Любопытно, что изначальный признак, положенный в основу русского (шире – славянского) наименования ОБЛАКО, «покров, завеса» в последующей семантической

истории данного слова в русском языке не получил развития.

В то же время в других языках у соответствующих названий, имеющих иную этимологию, отмечается большое разнообразие семантических трансформаций, мотивированных именно способностью туч / облаков закрывать, скрывать что-либо, делать невидимым или плохо различимым, неясным. Так, одно из значений английской лексемы **cloud** – «покров, завеса». Например: *under cloud of night* — «под покровом ночи» [3, (1, с.270)]. Ср. также **becloud** «затушёвывать, прятать»; *to becloud unpleasant facts* - «скрывать неприятные факты» [3 (1, с. 146)]; *under cloud of night* «под покровом ночи», *cloud of suspicion* «тень подозрения» [3, (1, с.270)].

Выводы и перспективы дальнейшего исследования. Таким образом, анализ семантики и внутренней формы русских слов **облако** и **туча** ещё раз подтвердил тезис о том, что лексические единицы языка являются важнейшими знаками, кодирующими и трансформирующими информацию об объективном мире. При этом такая кодировка имеет национальную специфику. Существенное отличие обозначения атмосферного явления «скопление водяных паров в атмосфере» в русском языке от его эквивалентов в других языках состоит в том, что данное понятие семантически дифференцировано, что находит своё выражение в существовании двух наименований — **облако** и **туча**. Такое понятийное расщепление, возникшее на ранних этапах развития русского языка, в последующие периоды не только не только не утратило свою актуальность, но ещё более усилилось метафорическими переносами.

Перспективу дальнейшего исследования мы видим в привлечении к анализу других наименований данной тематической группы. Такой анализ позволит более полно описать специфику русской языковой картины мира, закодированной в наименованиях атмосферных явлений.

Литература

1. Афанасьев А. Мифы древних славян. М. : РИПОЛ Классик, 2014. 290 с.
2. Бархударов Л. С. Язык и перевод (Вопросы общей и частной теории перевода). М. : Издательство «Международные отношения». 1975. 240 с.
3. Большой англо-русский словарь: В 2-х т. Ок. 150 000 слов [Текст] / Сост. Н.Н. Амосова, Ю.Д.Апресян, И.Р. Гальперин и др.; Под общ. рук. И.Р. Гальперина. – 3-е изд. стереотип. М. : Рус.яз. 1979. Т. 1: А-Л. 824 с. Т.2 : М – Z. 864 с.
4. Срезневский И. И. Материалы для словаря древнерусского языка по письменным памятникам. Труд И. И. Срезневского, Т. 1—3. Спб., отд-ние рус. яз. и словесности имп. Акад. наук, 1893—1912. Т. 1. А—К. 1893. IX, 49 стр. 1420 стлб. Т. 2. (Вып. 1—4) Л—П. 1902. 15 стр., 1802 стлб. Т. 3. Р-Я. 997 с.
5. Словарь русского языка. В 4-х тт. / под ред. А. П. Евгеньевой. – 3-е изд., стереотип. – М. : Русский язык, 1985-1988. – (АН СССР. Ин-т рус. яз.).
6. Цыганенко Г. П. Этимологический словарь русского языка. К. : Рад. шк., 1989. 511 с.

УДК 811.111'42

д. філол. н., проф. Приходько А. М.

Запорізький національний технічний університет, Україна

ДИСКУРСИВНИЙ ПРОСТІР КОНЦЕПТУ, АБО КОНЦЕПТОЛОГІЯ ДИСКУРСУ

д. филол. н., проф. Приходько А. Н.

Запорожский национальный технический университет, Украина

ДИСКУРСИВНОЕ ПРОСТРАНСТВО КОНЦЕПТА, ИЛИ КОНЦЕПТОЛОГИЯ ДИСКУРСА

Doctor of Sciences (Philology), Full professor Prikhodko A. N.

Zaporozhye National Technical University, Ukraine

THE DISCOURSE SPACE OF THE CONCEPT: CONCEPTOLOGY OF DISCOURSE

У статті висувається і розглядається актуальна для лінгвоконцептології проблема – співвідношення концепту і дискурсу з наступним обґрунтуванням двох дослідницьких напрямів – дискурсо- і концептоцентричного. При цьому основна увага приділяється найменш вивченим другому з них. Пов'язуючи цей напрям з моделлю "від концепту до дискурсу", автор на прикладі ЧАСу і КРАСи доводить, що дискурсивна профілізація

концепту засвідчує багатогранність і невичерпність його образних і ціннісних параметрів. Це зумовлюється двома синергетичними факторами: з одного боку, концепт завжди багатіше тих ознак і властивостей, які виявляє в ньому суб'єкт, що апелює до нього, а з іншого, - концепт є об'єктом постійної рефлексії агентів дискурсу, що піддає його регулярному осмисленню і переосмисленню в різних комунікативних практиках.

Ключові слова: концепт, дискурс, дискурсивна концептологія, концептологія дискурсу, дискурсивна конфігурація концептів, стиль спілкування, середовище спілкування

В статье выдвигается и рассматривается актуальная лингвоконцептологическая проблема – соотношение концепта и дискурса с последующим обоснованием двух исследовательских направлений – дискурсо- и концептоцентрического. При этом основное внимание уделяется наименее изученному второму из них. Соотнося это направление с моделью "от концепта к дискурсу", автор на примере концептов ВРЕМЯ и КРАСОТА доказывает, что дискурсивная профилизация концепта свидетельствует о многогранности и неисчерпаемости его образных и ценностных параметров. Это обусловлено двумя синергетическими факторами: с одной стороны, концепт всегда богаче тех признаков и свойств, которые выявляет в нем апеллирующий к нему субъект, а с другой, - концепт является объектом постоянной рефлексии агентов дискурса, что способствует его регулярному осмыслению и переосмыслению в различных коммуникативных практиках.

Ключевые слова: концепт, дискурс, дискурсивная концептология, концептология дискурса, дискурсивные конфигурации концептов, стиль общения, среда общения

The article presents the urgent problem of linguo-conceptology. The terms "concept" and "discourse" are correlated. Further, it grounds discourse-centric and concept-centric research directions and focuses on the latter. The author correlates this direction with the model "from the concept to discourse". On the example of such concepts as ЧАС and КРАСА the author proves that discourse profiling of the concept demonstrates versatile and sustainable potential of its figurative and value parameters. Two synergetic factors constitute the ground for the research. On the one hand, the concept is always richer than those features and properties, revealed by the concept-appealing subject. On the other hand, the concept is the object of constant reflection of discourse agents thus contributing to its regular comprehension and rethinking in various communicative practices.

Key words: concept, discourse, discourse conceptology, concept of discourse, discursive configuration of concepts, communication style, communication environment.

Постановка проблеми та актуальність. Пропонована праця присвячена вивченню одного із актуальних питань лінгвокогнітології — онтологічній сутності (лінгво)концептів та їх системній організації в ракурсі когнітивно-дискурсивної парадигми знання.

Об'єктом пропонованої розвідки є два когнітивно-комунікативні феномени — дискурс і концепт. У своїх попередніх працях [6; 7] ми звертали увагу на те, що відштовхуючись від постулату про відсутність одно-однозначних відповідностей між дискурсом і концептом, можна констатувати наявність певного роду конфігуративного дуалізму в концептуальній організації

дискурсу, який уможлиблює два шляхи руху наукової думки: дискурсоцентричний (від дискурсу до концепту — дискурсивна концептологія) та концептоцентричний (від концепту до дискурсу — концептологія дискурсу) /див. рис. 1 і 2/.

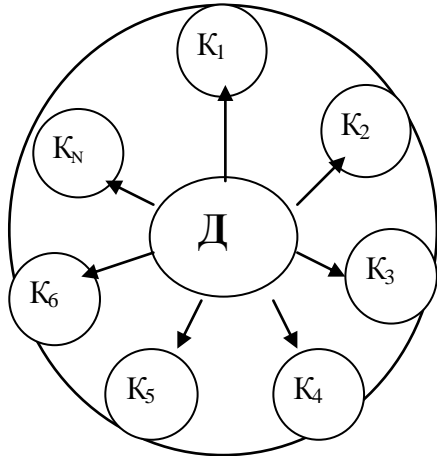

Рис. 1.

Дискурсивна концептологія:
модель "від дискурсу до концепту"
(дискурсоцентрія)

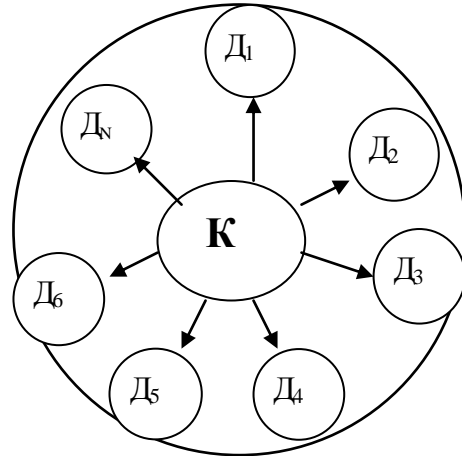

Рис. 2.

Концептологія дискурсу:
модель "від концепту до дискурсу"
(концептоцентрія)

Перший передбачає вивчення концептів у межах епістемічної перспективи «від комунікації до когнітивної семантики», а другий — «від когнітивної семантики до комунікації».

Тож **предметом** аналізу цієї праці є організація соціодискурсивних просторів під кутом зору концептології дискурсу. Попри те, що спеціальна література вже володіє певним досвідом такого вивчення [2; 3; 5; 9], визнати проблему вичерпаною було б зарано.

Метою цієї статті є з'ясування шляхів і способів концептивного аранжування дискурсу (рис. 2), а точніше — з'ясування того, як поводить себе концепт у різних дискурсивних формаціях і які дискурсивні конфігурації він утворює.

Викладення основного матеріалу. Концептологія дискурсу спирається на екстенсивний підхід до аналізу матеріалу, оскільки передбачає вивчення концепту в

декількох дискурсивних формаціях. Такий аналіз засвідчує, що концепт виявляється а priori наділеним певним когнітивно-комунікативним потенціалом, який забезпечує його апелювання до різних дискурсів, при цьому демонструються процес і результат реінтеграції людських знань, розосереджених у різних соціодискурсивних просторах.

Дискурсологічне вивчення концептів спирається на ідею того, що концепт чи поле, до якого він входить, володіє певного роду когнітивно-семантичною вибірковістю щодо можливостей своєї актуалізації в тій чи іншій дискурсивній формації. Ця вибірковість нагадує синтаксичну валентність слова — його інгерентну здатність сполучуватися або не сполучуватися з іншими одиницями у процесі своєї комунікативної реалізації. Остання може бути обов'язковою та необов'язковою. Тож і концепт володіє такою властивістю з тією різницею, що ця сполучуваність не має жорстких приписів, а нагадує лише тенденцію. Наприклад, автохтони БОГ, ВІРА, ІКОНА як облігаторні одиниці релігійного дискурсу можуть вибірково актуалізуватися як аллохтони політичного, медичного, спортивного та інших дискурсів, тоді як для карнавального вони будуть маловірогідними.

З іншого боку, концепт може преферентно актуалізуватися в одному дискурсі та індіферентно поводити себе по відношенню до іншого. Проте переважна їх більшість не має прив'язки до якогось одного типу дискурсу, а може широко використовуватися у двох, трьох і більше його типах. Очевидно, таке використання залежить ще й від категоріального статусу дискурсу — його зумовленістю модусом, середовищем чи стилем спілкування. Концепт має в собі певного роду потенціал, що уможливляє його апелювання до різних дискурсів — соціокультурно маркованих продуктів комунікації.

Вивчення дискурсивних реалізацій концепту є надзвичайно важливим насамперед для моделювання

структури концептів. Оскільки дискурс є одночасно і середовищем побутування, і інструментом об'єктивації останніх, у ньому відбувається розширення й поглиблення структури концептів, актуалізація їх прихованих властивостей, становлення їх стильового і/або метафоричного профілю. Дискурс уможливає включення до сфери дослідження варіативної компоненти концепту, що створюється його функціонуванням у різних типах вербальної комунікації, у різних мовленнєвих жанрах, різних ідіостилях, різних соціокультурних стратах.

Для наочності звернемося до **мегаконцепту ЧАС** з метою відслідкувати шляхи і способи його актуалізації в різних дискурсивних формаціях.

Система членування топохронного континууму в цілому та часового зокрема є однією із основних характеристик дискурсу. Вивчення концепт-ідеї ЧАС у межах дискурсивної категорії «**стиль спілкування**» уможливає аналіз шляхів і способів його когнітивно-семантичної профілізації, а також з'ясування ергономічних і синергетичних засад взаємодії різнорівневих засобів темпорального аранжування дискурсу та впливу функціонально-комунікативних факторів на вибір часових маркерів. Добротний зразок такого аналізу в різних типах дискурсу сучасної англійської мови пропонує Є. В. Бондаренко [1]. Вона, зокрема, доводить, що у всіх цих дискурсах спостерігається прагнення до когнітивно спрощеного і перлокутивно дієвого оформлення часової перспективи повідомлюваного.

У цілому використання часу в різних типах дискурсу скеровується загальною тенденцією до заощадження мовних ресурсів і мовленнєвих зусиль, що сприяє аранжуванню часової інформації в матеріально спрощеній, а тому і в оптимально сприятливій для декодування формі, що значною мірою зумовлюється тактиками і стратегіями мовленнєвого спілкування.

Узгоджуючи використання різнорівневих засобів, тактико-стратегічні принципи спілкування приводять до рівноваги й гармонізації темпоральної карти дискурсу. Особливо помітним це стає у плані реалізації екзистенційного та метричного часу, а також механізмів їх когнітивної метафоризації. Так, розмовний дискурс з перевагою хронолексем екзистенційності тяжіє до асоціативно-образного, а офіційно-діловий з домінуванням показників метричного часу — до раціонально-логічного представлення часової інформації, тоді як у мас-медіальному дискурсі використання індексів екзистенційного і метричного часу виявляється пропорційно збалансованим.

Дискурсивна профілізація часу в межах категорії **«середовище спілкування»** відрізняється ще більшою своєрідністю: подібно до «дволикого Януса» феномен ЧАС постає тут у вигляді власне-концептивного і дискурсивного феноменів. Дискурсивний час – один з інструментів виконання більш-менш віддалених комунікативних завдань, регулятор інтенсивності текстопородження і якості породжуваних текстів, концептивний же ЧАС пов'язаний радше із суспільним ідеалом, проголошуваним у рамках певної соціокультури [8, с. 107-109].

У політичному дискурсі концептивний ЧАС є лінійним і дискретним. Основною міткою на шкалі часу цього дискурсу є така подія, як вибори. Вибори представлені тут як поворотна подія, від результату якої залежить майбутнє адресатів політичних текстів. Лінійність часу в цьому випадку супроводжує потенційна можливість як прогресивного його руху (перемога своєї партії), так і регресивного (перемога суперників). «Політичний час» — циклічний: після виборів інтенсивність комунікативних подій різко падає, щоб знову вирости при наближенні нових виборів.

У рамках рекламного дискурсу концептивний ЧАС також членується на два основні періоди: до купівлі

рекламованого товару (час вагань), після купівлі (час задоволення). Однак, на відміну від політичного, цей дискурс орієнтований не на здійснення його колективним клієнтом глобального одномоментного вчинку (голосування), а на нескінченну низку ідентичних дій окремих індивідів (покупки), тому дискурсивний час тут недискретний, а інтенсивність його впливу постійна. Єдиний фактор членування «рекламного часу» пов'язаний з паразитарною природою рекламного дискурсу: реклама прагне захопити саме ті точки часо-простору, в яких кількість потенційних реципієнтів максимальна («прайм-тайм»).

Концепт ЧАС у релігійному дискурсі залежить від цінностей конкретної релігії (напр., для християнства – це лінійний час із початковою й кінцевою точками). Перевага ритуальності зумовлює регулярність повтору всіх комунікативних (по)дій через фіксовані відрізки часу (недільна МЕСА в католицизмі, інтервалізація буття від САББАТУ до саббату в іудаїзмі, НАМАЗ у мусульманстві). Регулярна інтенсифікація спілкування відбувається також під час релігійних свят. «Релігійний час» також циклічний, але, на відміну від політичного, початок і кінець циклу орієнтовані не на майбутню подію (вибори), а на події, що вже відбулися в минулому (РІЗДВО, САББАТ, РАМАДАН).

Для педагогічного дискурсу характерно двояке ціннісне ставлення до часу. З одного боку, будучи спрямованим на соціалізацію індивіда, цей дискурс дотримується прийнятих у суспільстві ідеологічних настанов, що не може не відбитися на формуванні концепту ЧАС. З другого, тут імпліцитно присутнє уявлення про час як про лінійний рух у напрямку прогресу, оскільки сама ідея освіти ґрунтується на можливості позитивного розвитку індивіда в часі. Ця поступальна лінійність відбивається й у «педагогічному часі»: поступово ускладнюється зміст спілкування, вводяться нові жанри спілкування, що вимагають більш високої комунікативної компетенції.

Тож концепт ЧАС у комунікативному середовищі розпадається в точці біфуркації на дві іпостасі — власне-концептивний час і дискурсивний час. У кожній із них він стає об'єктом специфічної рефлексії з боку агентів і клієнтів дискурсу та піддається регулярному дискурсивному осмисленню, у результаті чого набуває подальшої спеціалізації («політичний час», «діловий час», «рекламний час», «побутовий час», «релігійний час», «юридичний час», «педагогічний час»), модифікується і навіть термінологізується («художній час»). У різних дискурсах концепт ЧАС профілюється по-різному за рахунок широких аранжувальних можливостей мови, у т. ч. й метафоризації. Актуалізуючи в дискурсі приховані від безпосереднього спостереження властивості, концепт-ідея ЧАС поповнюється додатковими понятійними ознаками, збагачується яскравими образами, розширює свій ціннісний субстрат. У такий спосіб концепт ЧАС обертається новими гранями, конотаціями і асоціаціями.

За аналогією до запропонованого можуть бути піддані аналізу й інші концепти — категоріальні (напр., ПРОСТІР, БУТТЯ, ЖИТТЯ), теософські (КРАСА, ГАРМОНІЯ, ДОБРО, ГРІХ), телеономні (ЩАСТЯ, ЛЮБОВ), емотивні (РАДІСТЬ, ПОДИВ) тощо, де предметом наукової рефлексії може стати дискурсивно зумовлена варіативність концепту, втілена різними мовними засобами.

Вивченню специфіки дискурсивної реалізації теософського концепту рос. КРАСОТА і англ. BEAUTY присвятила своє дослідження Ю. В. Мещерякова, де основним предметом аналізу стала їх естетична оцінка в чотирьох типах комунікації — художній, мас-медіальній, розмовній і карнавальній [4].

Мовна репрезентація естетичної оцінки в концепті КРАСА розпадається на спеціалізоване його втілення у двох іпостасях: контрастній (ПРЕКРАСНЕ vs. ПОТВОРНЕ) і комбінованій (у частоті зустрітваності з концептами ДОБРО, ЗЛО, ЗОВНІШНІСТЬ, ПРИРОДА, МИСТЕЦТВО, ЗДОРОВ'Я, ДУША). Загальнокультурні ознаки концепту КРАСА в межах

позитивної естетичної оцінки зводяться до відповідності з ідеалом, наявності інтенсивних уточнень, амбівалентної характеристики гарної зовнішності, а в межах негативної — до страху перед негарною та у зневазі пересічної зовнішності.

Концепт КРАСА є яскравим проявом того, що ми називаємо концепт-ідеєю: він уникає прямих іменникових номінацій, онтологізується опосередковано через об'єкт, якому приписуються ті чи інші атрибути краси шляхом використання ад'єктивних, фразеологічних, метафоричних та інших її субститутів, які зі своїм безмежним інтерпретативним потенціалом здатні розлого маркувати ознаковий простір концепту КРАСА. Пор. англ.: *perfect, fine, nice, charming, attractive, lovely, splendid, brilliant, exquisite, delightful, handsome, good-looking, magnificent, stately, princely, excellent, slender, terrific, terrifically, grand, grandly, improve, picturesque, decorate, adorn, ornate, immaculate, dainty, comely, stunning, ripping, shapely, superb, gorgeous, embroider, shining, glossy, sleek, dazzling, knockout, flawless, enchanting, captivating, fascinating, delicious, grace, graceful, gracious, glory / glorious, elegant, golden, style* та багато інших. Подібні синонімічно-інтерпретативні ряди існують у логосфері культури й для його негативного кореляту (ПОТВОРА) у будь-якій природній мові.

Перелічені інваріантні риси концепту КРАСА інтерпретуються в різних типах дискурсу варіативно в якісному відношенні, але майже однаково в кількісному: висловлення з позитивною оцінкою завжди значно перевершують висловлення з негативною оцінкою. При цьому порівняно з художнім і публіцистичним найвищою їх кількістю вирізняється розмовний дискурс.

У розмовному дискурсі концепт КРАСА об'єктивується обмеженою кількістю стереотипних вербальних реакцій замилювання й відрази стосовно предмета естетичної оцінки. КРАСА тут має тенденцію до порівняння із творами мистецтва, божеством, квітами й

зірками, гарними птахами і тваринами. Некрасива зовнішність людини уподібнюється брудній, відразливій тварині. Для російської мовної свідомості більшу значимість має ЗДОРОВ'Я як підстава краси, для англійської — визнання її ефемерності, що корелює з усталеними уявленнями англійців про МОЛОДІСТЬ як фактор краси. В обох мовах послідовно культивується ідея оманливості краси, що аргументується у зв'язку з КОРИСТЮ і МОРАЛЮ як негативними протичленами зіставлення: *fair without, false within; fair face may hide a foul heart*; *снаружи красота, внутри пустота; не та мила, что хороша, а та мила, что по сердцу пришла; родилась пригожа, да по нраву не гожа; в уборе и пень хорош*.

В англійському художньому дискурсі акцентується суб'єктивно-емоційна відносність у позитивній кваліфікації краси (*Beauty dies and fades away, but ugly holds its own; Beauty is a living thing; Good fame is better than a good face; Handsome is as handsome does*). Для негативної оцінки таке протиставлення не актуальне, оскільки будь-яка оцінка є емоційно маркованою. У російському художньому тексті доволі значущим є протиставлення зовнішньої та внутрішньої краси, зовнішнього і внутрішнього неподобства. Досить часто тут проводиться ідея про наявність ДОБРОЇ ДУШІ в негарній зовнішності. Це відповідає російській етнокультурній традиції протиставляти красу зовнішню і красу внутрішню.

Естетичний профіль концепту КРАСА в карнавальному дискурсі зводиться лише до зовнішності людини. Висміюються дурні красуні й люди, що марно намагаються виглядати краще, ніж вони є насправді. В англійських анекдотах різко негативно, іноді цинічно характеризуються люди з дефектами зовнішності та люди похилого віку, у російських предметом жартів зазвичай стає невідповідність між потугами пересічних чоловіків домогтися уваги гарних жінок і даремність спроб поліпшити свою зовнішність.

У такому крос-дискурсивному феномені, як афоризм, концепт КРАСА моделюється у фокусі його виняткової цінності у зв'язку з іншими цінностями (*Beautiful people are forgiven more often than the rest; Красота — это форма, ставшая прозрачной и раскрывшая дух. Это дорога от формы к духу*). Разом із тим, афоризми постійно педалюють ідею оманливості жіночої краси (*Женская красота увековечена бюстом; Не так страшна женщина, как она себя малюет*). В англійських афоризмах проголошується єдність КРАСИ, ВОЛІ й РАДОСТІ, з одного боку, та акцентується її ефемерність і беззахисність, невміння і/або небажання людей бачити й цінувати красу, з іншого (*Beauty is only a skin deep; All that's beautiful drifts away like the waters*). Російські мислителі підкреслюють в афоризмах ідею єдності КРАСИ і ДОБРА, КРАСИ як ГАРМОНІЇ і ПРАВДИ, КРАСИ як принципу світобудови: *Красота спасет мир* (Ф. М. Достоевський); *Не всякая правда — красота, но всякая красота — правда* (К. С. Станіславський); *То, что радует, называется красотой, любовь как предмет созерцания есть красота* (П. А. Флоренський).

У дискурсивній профілізації концепту КРАСА чітко відбивається й ідіоетнічна компонента в її позитивній і негативній кваліфікації. В англomовному дискурсивному просторі позитивна естетична оцінка в більшості номінацій характеризує об'єкт комплексно, виділяючи в ньому ознаки віку, здоров'я, якості виготовлення, дорожнечі, відповідності моральним нормам. Важливою відмінністю слов'янської лінгвокультури є підкреслення зачарування, чудесної сутності краси. Прекрасне не вибирається, а дано людині як дарунок. При негативній оцінці краси англійською лінгвокультурою найбільш актуальними є ознаки заподіяння збитку зовнішності, необробленості, відсутності прикрас. Важливою характеристикою англomовного уявлення про ПОТВОРНЕ є підключення ознак відрази, злиденності, бруду. Воно

постає в менталітеті англійців як результат неправильної поведінки людини.

Отже, дискурсивна профілізація окремо взятого концепту свідчить про багатогранність і потенційну невичерпність його образних і ціннісних властивостей. Це зумовлюється двома синергетичними факторами: з одного боку, концепт завжди багатше тих ознак і властивостей, які виявляє в ньому суб'єкт, що апелює до нього, а з іншого, — концепт є об'єктом постійної рефлексії агентів дискурсу, що піддає його регулярному осмисленню і переосмисленню. У результаті постійних «інтелектуальних атак» у комунікативній практиці концепт збагачується новими властивостями, ознаками і рисами.

Оскільки концепти можуть бути соціальними, особистісними, національно специфічними і загальнолюдськими, вони «живуть» у різних типах свідомості — побутовій, науковій, офіційно-діловій, художній тощо. Звідси випливає, що аналіз контекстів / дискурсів, у яких функціонує слово, є необхідною умовою для виявлення його концептуальної специфіки. Попри те, що охопити останню у всіх видах дискурсів, жанрів, текстів і контекстів практично неможливо, вона може бути змодельованою на певних дослідницьких підставах.

Дискурсивна реалізація концепту спирається щонайменше на дві його інгерентні властивості: парадигматичну (сукупність ознак, формування яких протікає природно, без цілеспрямованого впливу якого-небудь соціального інституту) і синтагматичну (складається в результаті інтенціональних дій, спрямованих на формування нового профілю). Основними способами синтагматичної «перепрофілізації» концепту є стереотипізація шляхом постійних повторів, маніпуляція словниковим значенням і регламентація мовного узусу.

Висновки й перспективи. Відштовхуючись від постулату про відсутність однозначних кореляцій між концептом і дискурсом, у когнітивно-комунікативній

організації останнього можна відзначити наявність певного роду конфігуративного дуалізму, що допускає два шляхи його вивчення – дискурсо- і концептоцентричний. Перший уможливає рух наукової думки від дискурсу до концепту (дискурсивна концептологія), другий — від концепту до дискурсу (концептологія дискурсу).

Окреслена специфіка ситуативно стійких дискурсивних конфігурацій концептів у рамках режиму, середовища і стилю спілкування виглядає цілком дієздатною в синхронному зрізі. Але сам по собі дискурс не є захолим комунікативним феноменом. У своїй поступальній динаміці він живе й розвивається за об'єктивними законами природи, суспільства і мислення, разом із якими безупинно уточнюються, модифікуються й видозмінюються і самі концепти, і їх конфігурації в дискурсі.

У цьому відношенні кореляція "дискурс – концепт" становить собою неабияку **перспективу свого подальшого вивчення** у розрізі лінгвокультурології, лінгвопоетики, лінгвосинергетики тощо.

Література

1. Бондаренко Е. В. Время как лингвокогнитивный феномен в англоязычной картине мира: монографія. Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2009. 377 с.
2. Довганюк Е. В. Еволюція концепту КРАСА в англomовному дискурсі XIV – XXI століть : Дис. канд. філол. н.: 10.02.04 – германські мови. Харків: ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2017. 259 с.
3. Єсипенко Н. Г. Базові англосаксонські лінгвокультурні концепти: когнітивний і квантитативний підходи (на матеріалі англomовної прози XVIII – XX століть) : Дис. докт. філол. н.: 10.02.04 – германські мови. Чернівці: ЧерНУ ім. Ю. Федьковича, 2012. Т. 1 457 с.; Т. 2. 317 с.
4. Мещерякова Ю. В. Концепт "красота" в английской и русской лингвокультурах : Дис. ...канд. филол. наук: 10.02.20. Волгоград, 2004. 235 с.
5. Мунтян Л. В. Актуалізація концепту GLOBALISATION в сучасному науковому та мас-медійному дискурсах : Дис. канд. філол. н.: 10.02.04 – германські мови. Чернівці: ЧерНУ ім. Ю. Федьковича, 2014. 276 с.

6. Приходько А. Н. Дискурсообразующий потенциал концептов (на материале викторианского дискурса) / Язык. Текст. Дискурс. Научн. альманах Ставроп. отд. РАЛК / Под. ред. проф. Г. Н. Манаенко. Ставрополь : СГПИ, 2011. Вып. 9. С. 105-114.
7. Приходько А. М. Концепт у зіставних і типологічних дескрипціях) / АНаукові записки. Серія : Філологічні науки. Мовознавство. Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2013. Вип. 116. С. 404-409.
8. Слышкин Г. Г. Лингвокультурные концепты и метаконцепты. Волгоград : Перемена, 2004. 290 с.
9. Турченко В. О. Когнітивно-комунікативні характеристики концепту СКРОМНІСТЬ в англомовному дискурсі XIV-XXI століть : Дис. канд. філол. н.: 10.02.04 – германські мови. Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2014. 241 с.

УДК 811.161.2:7.046:821.161.2.ОЛЕСЬ

к. філол. н., доцент Чистяк Д. О.

Київський національний університету імені Тараса Шевченка, Україна

**ВЕРБАЛІЗАЦІЯ МІФОПОЕТИЧНОЇ КОСМОГОНІЇ В ПОЕЗІЇ
ОЛЕКСАНДРА ОЛЕСЯ**

к. филол .н., доцент Чистяк Д. А.

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Украина

**ВЕРБАЛИЗАЦИЯ ПОЭТИЧЕСКОЙ КОСМОГОНИИ В ПОЭЗИИ
АЛЕКСАНДРА ОЛЕСЯ**

Candidate of Science (Philology), Associate Professor Chystiak D. O.

Kyiv national Taras Shevchenko University, Ukraine

**VERBALIZATION OF THE MYTHOPOEIC COSMOLOGY IN THE
OLEKSANDR OLES' POETRY**

Метою даної статті є моделювання вербалізації космогонічної картини світу в поетичних текстах видатного українського письменника Олександра Олеся. Об'єктом дослідження слугує поезія Олександра Олеся. Предмет дослідження визначено принципи вербалізації космогонічної картини світу в його поезіях. У статті здійснене моделювання вербалізації космогонічної картини світу в поетичних текстах видатного українського письменника Олександра Олеся у контексті концептуальної картини світу в мові українських поетів-символістів. Визначено, що у ключовими для концептосистеми поетичних текстів О. Олеся є опозиції ЗЕМЛІ і НЕБА, ХОЛОДУ і ВОГНЮ, СПОКОЮ і БОРОТЬБИ, КАМЕНЮ і МОРЯ, СОНЦЯ і МЛІ. ДУША-ПТАХ над ВОДОЮ можуть імпліцитно відсилати до біблійної космогонії (Дух Святий над первісними водами) як джерела прецедентних концептів, однак не виключена й міфологічна універсалія (образ птаха, що дістає землю з води, – універсальний міф за М. Еліаде). КОХАННЯ в УНІВЕРСУМІ близьке до космогонічної ролі КОХАННЯ в давньогрецькій (Ерос) та давньоіндійській (Кама) міфології. Космологічна ПІСНЯ (функціонально ізоморфна космологічній МУЗИЦІ орфіко-піфагореїзму і П. Тичини) уподібнює міфосвіти О. Олеся і М. Вороного. Перспективним постає компаративне дослідження міфопоетичних картин

світу українських письменників-символістів із подальшим зіставленням одержаних результатів із національними традиціями інших народів цього ж мистецького напрямку, зокрема концептосистеми бельгійського символізму.

Ключові слова: символ, символізм, космогонія, концептосистема, міф, міфологічна універсалія, архетип, міфосвіт, текст.

Целью данной статьи является моделирование вербализации космогонической картины мира в поэтических текстах выдающегося украинского писателя Александра Олеся. Объектом исследования служит поэзия Александра Олеся. Предмет исследования определены принципы вербализации космогонической картины мира в его поэзии. В статье проведено моделирование вербализации космогонической картины мира в поэтических текстах выдающегося украинского писателя Олександра Олеся в контексте концептуальной картины мира в языке украинских поэтов-символистов. Выделено, что ключевыми для концептосистемы поэтических текстов О. Олеся стали оппозиции ЗЕМЛИ и НЕБА, ХОЛОДА и ОГНЯ, СПОКОЙСТВИЯ и БОРЬБЫ, КАМНЯ и МОРЯ, СОЛНЦА и МГЛЫ. ДУША-ПТИЦА над ВОДОЙ может имплицитно отсылать к библейской космогонии (Дух Святой над первыми водами) как источника прецедентных концептов, однако не исключена и мифологическая универсалія (образ птицы, который вынес землю из воды, – универсальный миф, по мнению М. Элиаде). ЛЮБОВЬ в УНИВЕРСУМЕ ближе к космогонической роли ЛЮБВИ в древнегреческой (Эрос) и древнеиндийской (Кама) мифологии. Космогоническая ПЕСНЯ (функционально изоморфна космологической МУЗЫКЕ орфико-пифагореизма и П. Тычины) сближает мифоміры О. Олеся и М. Вороного. Перспективными представляются компаративные исследования мифопоэтических картин мира украинских писателей-символистов с последующим сопоставлением полученных результатов с национальными традициями других народов этого же художественного направления, в частности концептосистемы бельгийского символизма.

Ключевые слова: символ, символизм, космогония, концептосистема, миф, мифологическая универсалія, архетип, мифомір, текст.

The purpose of this article is to model the verbalization of the cosmogonic picture of the world in the poetic texts of the prominent Ukrainian writer Alexander Oles. The object of the research is the Alexander Oles' poetry. The subject of the study is the principles of verbalization of the cosmogonic picture of the world in its poetry.

The article deals with the modeling of the verbalization of cosmological worldview in the poetic texts of the prominent Ukrainian poet Oleksandr Oles in the context of the conceptual worldview in the language of the other Ukrainian symbolist poets. It is shown that the most important conceptual oppositions in the poetic texts of Oleksandr Oles are EARTH and SKY, COLD and FIRE, PEACE and FIGHT, STONE and SEA, SUN and CLOUD. The concept of SOUL-BIRD above the WATER could make implicit allusion to the cosmology in the Bible (Holy Spirit on the primal water) as a source of precedent concepts as well as a mythological universal (according to M. Eliade, the image of the bird that takes the earth from the water is a universal myth). The concept of LOVE in the UNIVERSE is rather related to the cosmological role of LOVE in the mythologies of Ancient Greece (Eros) or of Ancient India (Kama). The cosmological SONG is isomorphic in its function to the cosmological MUSIC in the Orphic and Pythagorean tradition and in the poetry of P. Tychna and is relevant to the mythological worldviews of O. Oles and M. Voronyi. The comparative study of the mythopoetic paintings of the world of Ukrainian writers-symbolists arises in perspective, comparing the results obtained with the national traditions of other peoples of the same artistic direction, in particular the conceptual systems of Belgian symbolism.

Key words: symbol, symbolism, cosmology, conceptual system, myth, mythological universal, archetype, mythological worldview, text.

Постановка проблеми та актуальність теми дослідження. У філологічній науці та суміжних наукових дисциплінах зростає інтерес до проблеми виявлення структурних і семантичних зв'язків, генерованих у мовній системі особливостями міфологічного світовідчуття. Можна зауважити, що ці явища вписуються у ширший контекст міждисциплінарних студій, які мають на меті розкрити закономірності функціонування структур, що генерують процес знакоутворення на ментальному рівні: активізуються *актуальні* дослідження мовних картин світу, етнічних концептосфер і «міфів етносу», які розкривають специфіку взаємодії мовних явищ через аналіз різних рівнів семіосфери культури, розглянуті в міфопоетичному аспекті у працях П. Брюнеля, О. Веселовського, М.-К. Гюе-Брішар, Ж. Дюрана, М. Еліаде, Р. Жірара, І. Зварича, О. Колесника, О. Косарева, Н. Лисюк, Є. Мелетинського, А. Слухай, Н. Слухай, В. Топорова, І. Франк-Каменецького, Н. Фрая, О. Фрейденберг. У цьому контексті **перспективним** видається поширення запропонованої нами методики лінгвопоетичного аналізу [6; 7] давньогрецького міфологічного інтертексту у франкомовному художньому тексті (на матеріалі драматургії М. Метерлінка) на ширші текстові масиви, передусім на дослідження художньої мови представників українського символізму.

Метою даної статті є моделювання вербалізації космогонічної картини світу в поетичних текстах видатного українського письменника Олександра Олеся.

Об'єктом дослідження слугує поезія Олександра Олеся.

Предмет дослідження визначено принципи вербалізації космогонічної картини світу в його поезіях.

Виклад основного матеріалу. Як підкреслює автор дисертації «Міфопоетика творчості Олександра Олеся» І. В. Чернова [4], на рубежі XIX—XX ст. загострюється відчуття хаосу, катастрофічності світу, зруйнованого

побуту і свідомості, посилюється конфлікт між побутом і буттям, що зумовило нове осмислення минулого, пронизане ідеєю космізації свідомості. Поряд із тим І. В. Чернова виділяє співвідношення концептів ВОДА і ВОГОНЬ, ЗЕМЛЯ і ПОВІТРЯ, СВІТОВА ВІСЬ і ДЕРЕВО, ВЕРХ і НИЗ, ЗЕМЛЯ і НЕБО, СОНЦЕ і МІСЯЦЬ, ВСЕСВІТ і ЛЮДИНА, РАЙ і ПЕКЛО у символічній мові О. Олеся [3; 4; 5; 6]. Натомість системного аналізу космогонічної системи концептів у текстах Олександра Олеся досі не проведено, що обґрунтувало мету цієї розвідки.

Розглянемо спеціально концептуалізацію О. Олесем та вербалізацію в його поезії архаїчної космології. У збірці [1] досліджено 422 поетичні тексти (загальний обсяг понад 111 500 слововживань, середня довжина тексту 261 слововживання). Нижче інтерпретовано найбільш репрезентативні приклади вербалізації космологічних концептів.

Поезія «В дитинстві ще... давно, давно колись» [1, с. 21] містить вербалізацію концептуальної формули СВІТ–СОНЦЕ–ЗЕМЛЯ–СЕРЦЕ–СПІВ: *Весь божий світ сміявся, радів... // Раділо сонце, ниви, луки... // І я не виніс щастя-муки, // І задзвеніли в серці звуки, // І розітнувся мій перший спів...* Розглянемо основні космологічні ідеї тексту. По-перше, в описі СВІТУ вербалізовано два рівні – ВЕРХНІЙ (*сонце*) і СЕРЕДНІЙ (*ниви, луки*). По-друге, СЕРЦЕ в космологічному контексті вказує на органічну єдність ЛЮДИНИ і КОСМОСУ. По-третє, СПІВ поєднує людину зі ВСЕСВІТОМ. Акцентовано, що спів ліричного героя — ПЕРШИЙ, що може вказувати на паралель із ініціацією шамана-співця (в давньогрецькій традиції — у Гесіода, теоретичне осмислення — у А. Б. Лорда, М. Еліаде).

У тексті «Ти знов прийшла, щоб всі чуття холодні...» [1, с. 22] вербалізовано опозицію ХОЛОДНИЙ – ВОГОНЬ у проекції на людські почуття, а також сполучено концепти ХАОС (*страшні безодні*) і ДУША. Обидва розглянуті приклади вказують на ізоморфність МАКРОКОСМУ і

МІКРОКОСМУ: *Ти знов прийшла, щоб всі чуття холодні // Вогнем страждання запалить, // Ти знов прийшла, щоб всі страшні безодні // Душі моєї розбудить...*

У тексті «Пекло, здавалось, було в ту годину...» [1, с. 26] вербалізовано ТИМЧАСОВЕ ПОВЕРНЕННЯ ДО ХАОСУ через опис грози: *Пекло, здавалось, було в ту годину... // Грім, як шалений, стогнав і ревів, // Блискавок стріли літали без впину, // Ввесь небозвід то палав, то чорнів. // Буря пройшла, і я з жахом питаю: // Що ж то зробилось з коханого краю? // Певно, руйну та буря зробила? // Кажуть: «Вербу десь розбиту добила».* Серед джерел прецедентних концептів слід відзначити ранню поезію Тараса Шевченка: *Рече та стогне Дніпр широкий, // Сердитий вітер завива, долоду верби гне високі, // Горами хвилі підійма.*

Текст «Сніг в гаю ...але весною...» [1, с. 27] метафоризує долю УКРАЇНИ через вербалізацію космологічних концептів зі сфери природи – земна географія включена до структури УНІВЕРСУМУ. Текст побудований на низці вербалізованих опозицій, а саме СНІГ–ВЕСНА, МЛА–СОНЦЕ, ЗГАСЛИЙ–ВОГОНЬ: *Сніг в гаю ... але весною // Розів'ється гай... // ... Може долею ясною // Зацвіте й мій край. // В небі мла, а сонце гляне, // Мла розтане вмить... // ...Може й мій народ повстане, // Морем зашумить! //... // Як вулкан, стоїш ти, згаслий, // Але чую я, // Що в душі твоїй прекрасній // Море ще огня.*

У поезії «Її душа — як чайка над водою...» [1, с.30] концепт ДУШІ-ПТАХА над ВОДОЮ (*Її душа – як чайка над водою... // Пісні, і сміх, і радість скрізь, // Вона ж літа, не зна спокою, // І скигле з тугою палкою, // І розсипає перли сліз*) ізоморфний концептові СВЯТОГО ДУХА, що, уподібнений до птаха, ширяє над ПЕРВІСНИМИ ВОДАМИ, згідно з першими рядками біблійної Книги Буття.

Поетичний текст «В болотах жаби рай знайшли...» [1, с. 31] вербалізує опозиції ЖАБИ — ОРАИ, БОЛОТО — ПОВІТРЯ, що можуть бути узагальнені до однієї: НИЖНІЙ

СВІТ (підземно-водний) — ВЕРХНІЙ СВІТ. Метафоризація членів опозиції очевидна: ідеться про людей високого лету думки і чуття і нищих інтелектуально і морально: В болотах жаби рай знайшли // І там плодились і згнивали, // А десь над ними клетотали // В повітрі чистому орли. // І туркіт жаб, і дух гнилий // До їх туманами знімались, // І до болот орли спускались // І виливали гнів палкий. // Та жаби, всі в сітках турбот, // На клетк орлячий не зважали, // Жили, плодились і згнивали // В багні смердючому болот. // І повні скорбного чуття, // Орли за хмарами літали // І ситих жаб уже не звали // З болот до вищого життя.

Концептуальна формула поезії «Підбиті голуби знімались...» [1, с. 40] ГОЛУБИ — ЗЕМЛЯ — НЕБО — ЗВУКИ — СЕРЦЕ — БЕЗОДНЯ — КРОВ. Тут вербалізовано тришарову модель світу (НЕБО — ЗЕМЛЯ — БЕЗОДНЯ), поетове СЕРЦЕ, невіддільне від УСЕСВІТУ, КРОВ, що єднає поетичне єство з жертовними птахами вищого світу і, нарешті, ЗВУКИ — космічна ПІСНЯ й водночас прикінцева мета творчості натхненного СПІВЦЯ. ГОЛУБ також — символ ЧИСТОТИ, птах богинь, що може вказувати й на відповідний концепт ЧИСТОГО СВЯЩЕННОГО СЛОВА. Серед джерел прецедентних концептів, можливо, імпліцитно використана міфологема вигодування деякими птахами своїх дитинчат кров'ю: *Підбиті голуби знімались // З землі до променів ясних // І знов на землю обривались, // І червоніли груди їх... // Знялися звуки і упали // На бідне серце моє знов... // Вони ж в безоднях десь пропали, // А з серця виступила кров.*

Поезія «Чари ночі» [1, с. 44], як відомо, присвячена станові людської психіки, й серед вербалізованих у її тексті концептів центральний — КОХАННЯ. Однак, у відповідності до давньогрецьких і давньоіндійських космогоній, де КОХАННЯ посідає місце одного з ПЕРШОБОЖЕСТВ при творенні ВСЕСВІТУ, почуття органічно вмонтоване в УНІВЕРСУМ, де вербалізована

просторова опозиція ВЕРХ–НИЗ (зорі — вода, хмари — тумани): *Відбилися зорі у воді. // Летять до хмар тумани... // Тут ллються пахоці густі, // Там гнуться верби п'яні.*

Поетичний текст «На гори високі, на срібло снігів...» [1, с. 47] примітний тим, що в ньому вербалізований тільки один рівень космологічного простору – ВЕРХ, що має чітко виражену позитивну конотацію й асоційований із МЕТОЮ та СВІТЛОМ: *На гори високі, на срібло снігів! // На саму далеку вершину! // З якої, раніше крилатих орлів, // Вітаючи, ранок я стріну... // За хмари! де сонце блискуче живе, // Не томлячись сяєво лити... // Де світу набрав би я в серце своє // І сам уже зміг би світити.* Так само тільки ВЕРХНІЙ СВІТ вербалізований у поезії «На зелених горах» [1, с. 298]: *...А вгорі, на сизих горах, // Ледве морок ночі зник, // Рано-рано встав на зорях // Ватаг — дивний чарівник.*

ГОРА, ПТАХ, ПОВІТРЯ асоційовані з ВОЛЕЮ, БОРОТЬБОЮ, МЕТОЮ в поезії «На високій скелі ранньою добою...» [1, с. 60], де ВЕРХ також набуває виразної позитивної естимації, підтверджуючи ідею неоднорідності архаїчного міфологічного простору з погляду оцінки окремих його частин: *На високій скелі ранньою добою // Кулею підбитий сокіл клетав, // І могутній клетіт розлітався луною // І орлів на волю попід хмари звав. // І орли бурхливо з криками і шалом // Кидалися в повітря, прагли боротьби, // А самотній сокіл з тугою і жалем // Умирав в знесиллі ранньої доби. // І тебе під хмари кличу я з кімнати // Битись і боротись за красу мети, // І на льот орлячий руку подала ти... // Годі! Я не можу й хати перейти.*

У поезії «Вона ішла... але здавалося мені...» [1, с. 70] КОХАНА вербалізована як ПРОЛІСОК, що протиставлений ЗИМІ, СНІГОВІ й провіщає СОНЦЕ, ВЕСНУ: *Вона ішла... але здавалося мені, // Що ніжний пролісок в снігу зоріє, // Встає з-під нього і радіє // Промінню, сонцю і весні.* Поетичний текст «Місяць, закоханий в ніч чарівну...» [1,

с. 72] містить вербалізацію низки концептуальних опозицій: МІСЯЦЬ, НІЧ, ПІТЬМА, ОСІНЬ — СОНЦЕ, РАНОК, ВЕСНА, КВІТИ: Місяць, закоханий в ніч чарівну, // Сяє, щасливий, і світе: // Сонце цілує рожеву весну, // В травах кохаються квіти. // Місяць не дума про ранок страшний, // Сонця пільма не лякає, // Квіти не стогнуть у день весняний: // «Осінь нас, бідних, чекає...» // Чом же, скажи мені, нас по весні, // В ранок розкішного квітня, // Мучать-лякають примари страшні, // Осінь і ніч безпросвітня?.

Текст «В обіймах хмар мовчали скелі...» [1, с. 78] вербалізує концептуальні опозиції ХМАРИ — СКЕЛІ, ЛЕТИТИ – МОВЧАТИ: В обіймах хмар мовчали скелі... // І хмари так казали їм: // «О любі сестри, полетім // В краї щасливі і веселі...» // В обіймах хмар мовчали скелі... // І хмари тихо полетіли... // І сльози сріблились на них... // І ніби сльози, з скель німих // Каміння, котячись, сірили... // І хмари тихо полетіли... Поезія «Я на камені над морем...» (Олесь 1964, с. 80-81) вербалізує структуру трирівневого космосу (ГОРИ — ЗЕМЛЯ, КАМІНЬ — МОРЕ), в якому космологічної ролі набуває ПІСНЯ, уподібнена до морської стихії: Я на камені над морем, // Легко, весело мені... // Я співаю пісню морю, // І воно мені співа... // Вечоріє... В хмарах гори, // Обнімає землю сон, // А мій дужий спів лунає // І гуде над шумом хвиль. // Проспівав я пісню морю, // Ліг на камінь і лежу... // Ніби пісня, ллється море, // Ніби рими, хвилі б'ють.

Дуже подібною до попередньої є концептуальна структура поезії «Осріблені місяцем гори блищать...» [1, с. 82], де вербалізовано ВЕРХНІЙ СВІТ (місяць, гори), СЕРЕДНІЙ СВІТ (вітри) і СВІТОВЕ ДЕРЕВО (кедри, сосни), НИЖНІЙ СВІТ (море) та космологічну ПІСНЮ: Осріблені місяцем гори блищать, // Їм кедри і сосни казки шелестять, // І дивні пісні їм співають вітри, // Що нишком під слухали в моря з гори. // Осяяні місяцем, гори блищать, // Осріблені місяцем, сосни шумлять, //

А море і сердиться й лає вітри, // Що нишком його підслухають з гори.

Концептуалізація місця КОХАННЯ в УНІВЕРСУМІ здійснена в поетичному тексті «Глянь, мій милий, скільки вроди...» [1, с. 90], де вербалізовано ВЕРХНІЙ (сонце), СЕРЕДНІЙ (луги) та НИЖНІЙ (води) СВІТИ, а також ПІСНЮ. Можливо, серед джерел прецедентних концептів – «Лісова пісня» Лесі Українки: *Глянь, мій милий, скільки вроди, // Скільки сонця навкруги! // Глянь, як сяють срібні води, // Як хвилюються луги!.. // «Я сліпий ... тебе ось... бачу...» // Ось послухай: десть за гаєм // Соловей заплакав враз... // Побіжім, його спитаєм, // Чи любив він більше нас?! // «Я глухий... тебе ось... чую...»*

Поезія «Троянди» [1, с. 186] випадок негативної естимації СОНЦЯ, протиставленої позитивній естимації життєдайного ДОЩУ (ширше — ВОДИ). У структурі КОСМОСУ також репрезентований ДУБ (провісник, як у давньогрецькій картині світу Додонський дуб) як найтиповіший варіант СВІТОВОГО ДЕРЕВА: *Довго їх сонце без жалю пекло, // Довго! і нагло за хмари зайшло... // Вихор схопився, і грім загримів, // Дуб передчуттям грози зашумів, // Вдарила блискавка в груди кудись... // Свіжі дощі полились, полились... // Шепчуть троянди: «О, лийтесь рясніш, // Дайте нам дихати грудьми вільніш... // Наші гарячі уста остудіть, // Нас напоїть, напоїть, напоїть...»*

У тексті «Душа моя не зна вже більше гріз...» [1, с. 192] центральний концепт — ДУШІ, що прагне від СПОКОЮ до БОРОТЬБИ як активного начала, рушія ВСЕСВІТУ: *Душа моя не зна вже більше гріз... // І грім замовк, і хмара розплилася, // І там, де кров колись лилася, // Тепер джурчить струмок із сліз. // Мовчать руїни, сонце сяє, // І білий стяг примир'я має. // О, ні! о, ні! Розбитий храм // Встає живий в моїй уяві // І кличе знов в бої криваві // Помсти ти лютим ворогам, // Зове мене з труни гнилої // Блиснуть мечем і впасти в бої. // І я з землі підводжусь знов, // І знов в мені вогонь палає, // Одна*

рука меча тримає, // Друга спина червону кров; // Як сокіл, б'ється серце хворе, // І сил в мені бує море. Це гімн боротьбі, ізоморфний дуалістичним зороастрійським та Гераклітовим текстам, де також акцентовано роль ВОГНЮ.

Ключовий концепт поезії «Зелений ліс, і май, і сонце...» [1, с. 385] — СОНЦЕ, інтерпретоване спершу як природний об'єкт, а потім – як ДОЛЯ, ЩАСТЯ БАТЬКІВЩИНИ: Зелений ліс, і май, і сонце, // І солов'ї в кущах, // А в нас, в нас сльози на очах... // О сонце!.. // Чи висушиш ти сльози наші, сонце, // На сліпнучих очах? // Як сушиш роси на квітках, // О сонце!? // Чи вгледім ми і ліс, май, сонце // В коханому краю, // Де душу кинули свою... // О сонце! Текст ізоморфний язичницькій молитві до сонця (пор. «Плач Ярославни» зі «Слова про Ігорів похід»), заклинанням природи.

Поезія «Як жити хочеться! Несказанно, безмірно...» [1, с. 387] моделює шаманську мандрівку космосом: Як жити хочеться! Несказанно, безмірно... // Не надивився я ні на зелену землю, // Ні на далекі сині небеса. // Я не наслухався ні шуму рік широких, // Ні шелесту лісів дрімучих, темних, // Ні голосу пташок, що вихваляють світ. // Я все життя горів на огнищі людському, // Я все життя неначе був розп'ятий // За злочин чийсь на вічному хресті. // Я все життя збирався тільки жити, // Дивитись, слухати і пити // Нектар із келиха краси... Ключовий концепт репрезентації ВСЕСВІТУ — КРАСА.

У поезії «Море, о море, приснисть хоч мені...» [1, с. 482] МОРЕ ізоморфне цілому УНІВЕРСУМУ (доц ВЕРХНЬОГО СВІТУ, степ, сади, луги СЕРЕДНЬОГО СВІТУ) й суголосну ЛЮДСЬКІЙ ДУШІ – асоційоване з ПІСНЕЮ, ДУМКОЮ, НАДІЄЮ, КОБЗОЮ, ДОЛЕЮ та КРИЛАМИ ПОЕТА-МАГА: Море, о море, приснисть хоч мені, — // Сповнене серце отрути... // О, коли б я, хоч в короткому сні, // Зміг твоєю пісню почути. // Як я люблю твої співи, твій шум! // Як я тебе розумію! // Скільки мені ти приносило дум, // Як окриляло надію! // Перли мені ти на берег несло, //

*Срібним дощем обсипало, // Степом, садами, лугами
цвіло, // В кобзу себе обертало. // Море, о море! Ти
вернеш мені // Те, що недоля розбила. // З перлами
разом у тебе на дні, // Знаю, лежать мої крила. Автор
художньо моделює язичницьку молитву до моря,
підкреслює гармонійність із ним своєї психіки: Як я тебе
розумію (пор. звернення Ярославни до Дніпра-Славутича
у «Слові про Ігорів похід»).*

У поезії «Сходило сонце, як серце, криваве...» [1, с. 495]
КРИВАВЕ СОНЦЕ, асоційоване з СЕРЦЕМ (МАКРОКОСМ
— МІКРОКОСМ) у картині природи, близькій до
апокаліптичної, набуває негативної естимації й
протиставлене РІЧЦІ, що репрезентує СЕРЕДНІЙ
(ЗЕМНИЙ) або й НИЖНІЙ (ПІДЗЕМНО-ВОДНИЙ) СВІТ:
*Сходило сонце, як серце, криваве, // Бризкало кров'ю і
світ заливало, // Небо, неначе в трояндах, цвіло, //
Хмари від жару займались // І починали горіти. // Річка
свічадо своє розгорнула // І красувалась, цвіла,
усміхалась, // Дівчина наче, цвіла, червоніла // І не могла
одірватись од сонця!.. // Сходило сонце, як серце, криваве.*

Висновки. Отже, у космосі О. Олеся ключовими є
опозиції ЗЕМЛІ і НЕБА, ХОЛОДУ і ВОГНЮ, СПОКОЮ і
БОРОТЬБИ, КАМЕНЮ і МОРЯ, СОНЦЯ і МЛІ тощо.
ДУША-ПТАХ над ВОДОЮ можуть імпліцитно відсилати до
біблійної космогонії (Дух Святий над первісними водами)
як джерела прецедентних концептів, однак не виключена
й міфологічна універсалія (образ птаха, що дістає землю з
води, — універсальний міф за М. Еліаде). КОХАННЯ в
УНІВЕРСУМІ близьке до космогонічної ролі КОХАННЯ в
давньогрецькій (Ерос) та давньоіндійській (Кама)
міфології. Космологічна ПІСНЯ (функціонально ізоморфна
космологічній МУЗИЦІ орфіко-піфагореїзму і П. Тичини)
уподібнює міфосвіти О. Олеся і М. Вороного.

Перспективним постає компаративне дослідження
міфопоетичних картин світу українських письменників-
символістів із подальшим зіставленням одержаних
результатів із національними традиціями інших народів

цього ж мистецького напрямку, зокрема концептосистеми бельгійського символізму, адже основи для такого дослідження закладені нами в попередніх наукових розвідках [6; 7].

Література

1. Олесь О. Поезії. К. : Радянський письменник, 1964. 615 с.
2. Слухай Н. В. Художній образ у дзеркалі міфу етносу : М. Лермонтов, Т. Шевченко (лінгвосеміотичний аспект): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філол. наук: спец. 10.02.01 – українська мова, 10.02.02 – російська мова / Н. В. Слухай. К., 1996. 48 с.
3. Чернова І. В. Культура стихій у поетичній моделі світу О. Олеся/ Придніпровський науковий вісник: Філологія. 1998. № 61. С. 39–43.
4. Чернова І. В. Міфопоетика творчості Олександра Олеся : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.01.01 - українська мова. Запоріжжя, 1999. с.
5. Чернова І. В. Синтез історичного і міфологічного в поезії О. Олеся (на матеріалі збірки “Княжа Україна”) / Література й історія: Матеріали міжнародної наукової конференції 12-14 грудня 1996 року. Запоріжжя : Запорізький держуніверситет, 1996. С. 162–166.
6. Чистяк Д. О. Лінгвоміфопоетичний аналіз художнього тексту: навчальний посібник. К. : Журнал «Радуга», 2015. 138 с.
7. Чистяк Д. Міфопоетична картина світу в бельгійському символізмі: монографія. К. : Журнал «Радуга», 2016. 272 с.

ГРАМАТИКА. СТИЛІСТИКА. ТЕКСТ

=====

УДК 81'42

к. філол. н., доцент Андрущенко В. О.

Горлівський інститут іноземних мов ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет», Україна

ЛІНГВІСТИЧНІ ЗРАЗКИ ПАРАЛЕЛЬНОГО СТРУКТУРУВАННЯ ЗВ'ЯЗНОГО ХУДОЖНЬОТЕКСТОВОГО ЦІЛОГО НІМЕЦЬКОЇ МОВИ

к. филол. н., доцент Андрущенко В. О.

Горловский институт иностранных языков ГВУЗ «Донбасский государственный педагогический университет», Украина

ЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ ОБРАЗЦЫ ПАРАЛЛЕЛЬНОГО СТРУКТУРИРОВАНИЯ СВЯЗНОГО ХУДОЖЕСТВЕННОТЕКСТОВОГО ЦЕЛОГО НЕМЕЦКОГО ЯЗЫКА

Candidate of Science (Philology), Associate Professor Andrushchenko V. O.

Horlivka Institute of Foreign Languages of the State Higher Educational Establishment "Donbas State Pedagogical University", Ukraine

GERMAN BELLES-LETTRES STYLE TEXT COHERENT UNITY PARALLEL STRUCTURING LINGUISTIC PATTERNS

Стаття присвячена актуальній проблемі лінгвістики тексту – аналізу структурно-семантичних та смислово-інформативних текстових відношень з огляду на категорію зв'язності (когезія / когерентність) як провідну текстову ознаку, що забезпечує формальну, змістову, комунікативну й парадигматичну організацію художньотекстової єдності реалізацією внутрішньотекстових міжреченневих синтаксичних зв'язків.

У статті розглянуті особливості формального та семантичного компонування зв'язного художньотекстового утворення німецької мови, що представлені мовним виявом паралельних форм у рамках надфразних єдностей (НФЄ), забезпечуваних реалізацією паралельного внутрішньотекстового міжреченнєвого синтаксичного зв'язку (ПВТМСЗ).

У дослідженні кваліфіковано мовний реєстр засобів репрезентації ПВТМСЗ у межах аналізованих художньотекстових цілих німецької мови: синтаксичний паралелізм, ланцюгова однорідність часових форм дієслів-присудків, анафорично-інверсоване розташування присудків щодо підметів, лексичний паралелізм, анафоричні та паралельні риторичні питання, вживання дієприслівникових / дієприкметникових зворотів, неповнота синтаксичних конструкцій (еліпс, парцеляція, усичення, сегментація, контекстуальна неповнота і под.), формальні компоненти переліку. У статті простежено інтенсивність

вияву когезійних засобів (КЗ) ПВТМСЗ зі встановленням диференційовано-граматичної специфіки маркованості останніх у німецькій мові, а саме: усталено-прямий порядок слідування компонентів речення, розгалужена система граматичних часів, монозаперечна структура речення, наявність безособових конструкцій тощо.

КЗ ПВТМСЗ визначено як типово-універсальні маркери паралельних форм структурування художньо-текстових утворень німецької мови.

Ключові слова: зв'язність, художньо-текстове ціле, надфразна єдність, ПВТМСЗ, КЗ, паралельні форми, диференційні ознаки.

Статья посвящена актуальной проблеме лингвистики текста – анализу структурно-семантических и смыслово-информативных текстовых отношений с опорой на категорию связности (когезия / когерентность) как ведущий текстовый признак, который обеспечивает формальную, содержательную, коммуникативную и парадигматическую организацию художественно-текстового единства реализацией внутритекстовых межпредложенческих синтаксических связей.

В статье рассмотрены особенности формального и семантического формирования связного художественно-текстового образования немецкого языка, которые представлены языковым выражением параллельных форм в пределах сверхфразовых единств (СФЕ), что обеспечивает реализация параллельной внутритекстовой межпредложенческой синтаксической связи (ПВТМСС).

В исследовании квалифицирован языковой реестр способов репрезентации ПВТМСС в рамках анализированных художественно-текстовых целых немецкого языка: синтаксический параллелизм, линейная однородность временных форм глаголов-сказуемых, анафорическо-инверсированное расположение сказуемых по отношению к подлежащим, лексический параллелизм, анафорические и параллельные риторические вопросы, употребление причастных и деепричастных оборотов, неполнота синтаксических конструкций (эллипс, парцелляция, усечение, сегментация, контекстуальная неполнота и т. д.), формальные компоненты перечисления. В статье прослежена интенсивность проявления когезийных средств (КС) ПВТМСС с установлением дифференцированно-грамматической специфики маркированности последних в немецком языке, а именно: устоявшийся прямой порядок следования компонентов предложения, разветвленная система грамматических времен, моноотрицательная структура предложения, наличие безличных конструкций и т. д.

КС ПВТМСС определены как типично-универсальные маркеры параллельных форм структурирования художественно-текстовых образований немецкого языка.

Ключевые слова: связность, художественно-текстовое целое, сверхфразовое единство, ПВТМСС, КС, параллельные формы, дифференцированные признаки.

The study focuses on text linguistics actual problem – structural-semantic and sense-informative text relations with a view at coherence category (cohesion / coherence) as a prominent text feature that provides belles-lettres style text unity formal, contentive, communicative and paradigmatic organization by means of intratextual interlinear syntactic ties realization.

Formal and semantic peculiarities of the German language coherent belles-lettres style text whole formation are traced in the research being represented by parallel forms linguistic manifestation within SPUs boundaries that is determined by parallel intratextual interlinear syntactic link (PITISL) realization.

A number of PITISL linguistic means representation are qualified within the German language analyzed belles-lettres style text unities: syntactic parallelism, linear homogeneity of verbs-predicates tense forms, anaphoric-inverse position of predicates in relation to subjects, lexical parallelism (anaphora), anaphoric and parallel rhetoric questions, gerundial / participial constructions, incomplete syntactic constructions (ellipsis, parceling, segmentation, contextual

incompleteness etc.), formal components of enumeration. In the research CDs of PITISL manifestation intensity as well as their distinct grammatical marking specificity in the German language is traced, that is: strict word-order of all sentence members, a branched and varied system of grammatical tenses, one negation sentence structure, impersonal constructions etc.

PITISL CDs are distinguished as typical-universal parallel forms markers within the German language belles-lettres style text structures.

Key words: *coherence, belles-lettres style text unity, SPU, PITISL, CD, parallel forms, distinctive peculiarities.*

Постановка проблеми. Специфіка дослідження й аналізу формального структурування й змістового наповнення внутрішньої категорійно-рівневої художньотекстової системи (І. Р. Гальперін, Р. Гасан, М. Гелідей, В. Дресслер, А. П. Загнітко, О. І. Москальська, О. О. Селіванова та інші), забезпеченої реєстром мовних засобів реалізації категорії зв'язності виявом внутрішньотекстових міжреченневих синтаксичних зв'язків, дає змогу дослідити особливості укладання зв'язного художньотекстового цілого в закономірних рамах надфразної єдності (НФЄ).

Актуальність. Здійснені спроби нашарування типово-диференційних форм вияву паралельної зв'язності реалізацією паралельного синтаксичного зв'язку як визначальних чинників граматико-семантичної організації художньотекстової структури в повній мірі не висвітлюють специфічно-відмінних особливостей їхнього функціонування в германських мовах, німецькій зокрема.

Метою дослідження постає аналіз типологічно-специфічних ознак формалізації граматичних конститuentів структурно-горизонтальної побудови художньої надфразно-текстової моделі німецької мови.

Предметом аналізу є сукупність НФЄ аналізованих художньотекстових цілих німецької мови, **об'єктом дослідження** — типово-мовні когезійні засоби реалізації ПВТМСЗ у рамках НФЄ художньотекстових утворень зі специфікою їхнього вираження в німецькій мові. **Завданням** є простеження типових паралельно-структурних форм вияву граматичної зв'язності в германському художньому надфразному цілому зі

встановленням маркованих сигналізаторів мовно-формалізованої специфіки реалізації останньої в німецькій мові. **Новизна** аналізу полягає в тому, що вперше представлено типологічно-закономірний спектр інтенсивності вияву паралельних форм категорійної зв'язності германської мови з певними відмінностями їхньої формально-граматичної реалізації в межах надфразно-художньої єдності німецької мови на матеріалі романів Г. Манна „Маленьке місто” та Г. Гессе „Степовий вовк”.

Матеріали і методи. Засобом структурно-функційного та кількісно-типологічного аналізу поряд із описовим методом та методом суцільної вибірки відповідні КЗ ПВТМСЗ було досліджено в межах художньотекстових цілих (у кількості 660 НФЄ) — романах Г. Манна „Маленьке місто” та Г. Гессе „Степовий вовк” — зі встановленням специфіки їхньої формалізації в німецькій мові.

Аналіз останніх досліджень. Відтак, дослідники Р. Гасан і М. Гелідей наголошують на тому, що когезія виражена частково граматичними засобами (еліпс, сполучник), частково лексичними засобами (референція, субституція, лексична когезія) [11, с. 14], сукупність яких і становить певне смислове текстове тло.

Виходячи з формулювання поняття когезії І. Р. Гальперінім як особливих видів зв'язку [1, с. 74–79], засіб текстотворення забезпечує сукупність внутрішньотекстових міжфразових синтаксичних зв'язків, вияв яких простежується на всіх рівневих ярусах тексту лінгвістично-семантичною маніфестацією категорії зв'язності.

Так, Г. Я. Солганик з-поміж текстів за особливостями синтаксичних міжреченнєвих зв'язків розрізняє три різновиди: 1) тексти з ланцюговим зв'язком; 2) тексти з паралельним зв'язком; 3) тексти з приєднувальним зв'язком [6, с. 85]. У свою чергу, А. П. Загнітко виділяє лівобічний (ланцюговий зв'язок — анафора), правобічний

зв'язок (паралельний зв'язок — катафора), інтегративно-кумулятивний та коаліційно-імпліцитний внутрішньотекстові міжреченнєві зв'язки [2, с. 133].

Беручи до уваги вище сформульовані погляди науковців (А. П. Загнітка, Г. Я. Солганика) у класифікації внутрішньотекстових міжреченнєвих синтаксичних зв'язків на **ланцюговий**, **паралельний** та **інтегративний**, у наявному дослідженні спробуємо обґрунтувати відповідну номенклатуру засобів вияву паралельного зв'язку як провідного чинника формування типово-когезійної моделі побудови художніх надфразно-текстових фрагментів германських мов з певною специфікою їхньої граматико-синтаксичної формалізації в німецькій мові, що забезпечує категорія зв'язності мовними засобами свого вираження.

Виклад основного матеріалу дослідження. Суть **паралельного** внутрішньотекстового міжреченнєвого синтаксичного зв'язку полягає в співвіднесеності однакових форм всіх членів речення або тільки окремих у контактено поєднуваних реченнях художнього надфразно-текстового цілого [2, с. 134]. Саме паралельні конструкції забезпечують цілісність та симетрію тексту, посилюючи текстову когезію і надаючи тексту більшої прозорості. Засобами вияву ПВТМСЗ є:

1. Синтаксичний паралелізм структури:

нім. *Ach ja, ich kannte diese Erlebnisse, diese Wandlungen, die das Schicksal seinen Sorgenkindern, seinen heikelsten Kindern bestimmt hat, allzu gut kannte ich sie. Ich kannte sie, wie ein ehrgeiziger, aber erfolgloser Jäger die Etappen einer Jagdunternehmung, wie ein alter Börsenspieler die Etappen der Spekulation, des Gewinns, des Unsicherwerdens, des Wankens, des Bankerotts kennen mag* (9, с. 90) (синтаксичний паралелізм забезпечено граматико-тотожним повтором конструкції нім. *ich kannte* 'я знав').

Специфіку граматичної репрезентації наявного КЗ у межах НФС німецької мови засвідчують:

1) особливість розташування форм минулого часу (*Imperfekt*, *Perfekt*, *Plusquamperfekt*), забезпечуваних другою основною формою дієслова (*сильне* — утворення форми зі зміною кореневого голосного / *слабке* — утворення форми додаванням суфікса *-te*);

2) особові закінчення дієслівних форм, що узгоджуються з підметом не тільки в *Präsents*, а й в інших часових формах, однак у 1 та 3 особах однини *Imperfekt* є відсутніми:

нім. *Er blieb stehen, er erhob langsam die gefalteten Hände. Seine Augen, die sich entschleierten, trafen den Schatten unter ihren Brauen. Einander gegenüber, schwiegen sie und blieben reglos* (10, с. 242) (*er blieb stehen* ‘він зупинився’ — *schwiegen sie und blieben reglos* ‘мовчали вони і залишались нерухомими’);

3) монозаперечна структура речення із запереченням дії за допомогою негативної частки *nicht* ‘не (ні)’ або запереченням наявності предмета, особи чи явища за допомогою заперечувального неозначеного артикля (неозначеного заперечувального займенника) *kein* у відповідній родовій та відмінковій формах:

нім. *Renzo, der Gehilfe des Barbiers Bonometti, ließ seine kleine Bunte nicht aus den Armen, er wollte bei ihr bleiben und Sänger werden; er versuchte seinen Tenor zu zeigen und brachte vor Aufregung keinen Ton fertig. Die Freunde trösteten ihn; er solle ein Stück mitfahren; auch sie kämen; und sie holten ihre Räder* (10, с. 422) (*ließ nicht aus den Armen* ‘не випускав з рук’ — *brachte vor Aufregung keinen Ton fertig* ‘від хвилювання не взяв жодної ноти’);

4) граматичні повтори часових форм дієслів з відокремленими / невідокремленими префіксами:

нім. *Durch die himmelhohen Fenster eines Saales warf sich, zwischen zwei Wolken, die es überjagten, ein kleines angstvolles Sternenlicht auf einen eingesunkenen Thron, zersprungene Bilder und ein weißes Profil, das dahingleitend, in einem Schreien ohne Laut, den Mund aufriß. Den Augen des Verfolgers entstürzten Tränen; vor Tränen sah er die nicht, die*

dicht vor ihm laut atmete, strauchelte, ein Fenster aufriß (10, с. 242) (den Mund aufriß ‘відкрила рота’ — ein Fenster aufriß ‘відчинила вікно’);

5) конструкції з нереальними порівняннями, що репрезентовано сполучником *als* ‘як’ + дієслово в одній з форм *Konjunktiv*:

нім. *Don Taddeo war bleich, als sei er tot; seine scharfroten Augen wichen nie von dem Advokaten. Wenn eine Frau sich nach seiner Soutane bückte, um sie zu küssen, tat er eine rasche Wendung, sonst aber hielt er obwohl alle von ihm die Hände ließen, seine Schritte lange zurück, als wollte er diesen Gang verlängern, immer noch verlängern... (10, с. 400) (*als sei er tot* ‘наче був мертвий’ — *als wollte er diesen Gang verlängern, immer noch verlängern* ‘наче хотів цю ходу уповільнити’).*

2. Ланцюжкова однорідність часових форм дієслів-присудків:

нім. *Die Primadonna Flora Garlinda reichte noch einmal die Hand aus dem Fenster, nach dem Schneider Chiaralunzi, der reglos dastand und sie ansah. Er stürzte vor, mit plötzlich verstörtem Gesicht; aber der Wagen rollte schon wieder, der Schneider verfehlte die Hand, er stolperte (10, с. 423) (*reichte die Hand* ‘простягла руку’, *dastand* ‘стояв там’, *sie ansah* ‘дивився на неї’, *stürzte vor* ‘кинувся вперед’, *der Wagen rollte* ‘каре́та рушила з місця’, *verfehlte die Hand* ‘не втримав руку’, *stolperte* ‘спіткнувся’).*

Диференційований спектр граматичної формалізації аналізованого КЗ у межах НФЄ німецької мови представлено: 1) формами минулого часу (*Imperfekt*, *Perfekt*, *Plusquamperfekt*), забезпечуваних другою основною формою дієслова (*сильне* – утворення форми зі зміною кореневого голосного / *слабке* – утворення форми додаванням суфікса *-te*); 2) розташуванням особової форми дієслова в підрядних частинах на останньому місці, а безособової – на передостанньому:

нім. *Der Advokat, der ihr am nächsten stand, fuhr ein wenig zurück; und dann huldigte er der Primadonna um so*

ehrfurchtsvoller, je weniger er sie vorher beachtet hatte. Er fragte sie, ob sie schon in der Scala gesunken habe (10, с. 23) (je weniger er sie vorher beachtet hatte ‘на яку спочатку він не звернув уваги’ – ob sie schon in der Scala gesunken habe ‘чи співала вона вже в Ла Скала’), проте, якщо в підрядній частині наявні дві інфінітивні форми, то дієвідмінюване дієслово стоїть перед останніми:

нім. Wie der Cavaliere sie einander nannte, sahen sie sich an. Der Musiker war auf einmal verstummt, die junge Sängerin sah aus, als gälte es; und die Hände, die sie sich hätten reichen sollen, noch in der Schwebe, traten beide ein wenig zurück (10, с. 24) (die Hände, die sie sich hätten reichen sollen ‘руки, які вони мали б простягнути для привітання’).

3. Анафорично-інверсоване розташування присудків щодо підметів:

нім. So ging sie, die erweiterten Augen geradeaus, vorüber. Auf der Schwelle zögerte sie, wandte sich um nach ihm: ihre Blicke fielen ineinander, unmerklich nickten ihre Lider sich zu (10, с. 258) (ging sie ‘йшла вона’, zögerte sie ‘уповільнила вона ходу’, nickten ihre Lider sich ‘здригнулися її повіки’).

4. Лексичний паралелізм (анафора):

нім. Und dieses wunderbare Mädchen – wenn ich doch ihren Namen gewußt hätte! Plötzlich ein Mensch, ein lebendiger Mensch, der die trübe Glasglocke meiner Abgestorbenheit zerschlug und mir die Hand hereinstreckte, eine gute, schöne, warme Hand! Plötzlich wieder Dinge, die mich etwas angingen, an die ich mit Freude, mit Sorge, mit Spannung denken konnte! Plötzlich eine Türe offen, durch die das Leben zu mir hereinkam! (9, с. 132) (анафоричний повтор лексеми нім. plötzlich ‘раптово’).

Граматичною ознакою вияву цього КЗ у межах НФС німецької мови постає властива останньому мовна маніфестація анафоричного паралелізму не тільки лексемами, а й вказівно-замінювальними словами в абсолютному початку речень.

5. Анафоричні та паралельні риторичні питання:

нім. *Wer gedachte noch jener kleinen, zähen Zypresse hoch am Berge über Gubbio, die von einem Steinwurf geknickt und gespalten war und doch das Leben festgehalten und einen neuen, spärlichen Notwipfel getrieben hatte? Wer ward der fleißigen Hausmutter im ersten Stock und ihrer blanken Araukarie gerecht? Wer las nachts überm Rhein die Wolkenchriften der ziehenden Nebel? Es war der Steppenwolf* (9, с. 47) (анафорично-риторичні конструкції уведено питальним займенниковим словом нім. *wer* 'хто').

Специфіко-диференційована площина реалізації окресленого КЗ у НФЄ німецької мови забезпечувана відмінною формалізацією останньої. Так, граматичне структурування проаналізованих фрагментів німецької мови цим КЗ тяжіє до аналогічності: *питальне слово + дієслово у відповідній часовій формі* (за яким у німецькій мові фіксоване друге місце в реченні) + *підмет + другорядні члени речення*.

Аналогічна ж організація питальних речень теперішнього часу германських мов простежується за наявності в їхній структурі складеного іменного присудка, обов'язковий складник якого експлікується на письмі дієсловом-зв'язкою (нім. *sein* 'бути') у відповідній граматичній формі, що й вирізняє формалізацію германських мов.

6. Вживання

дієприслівникових / дієприкметникових зворотів:

нім. *Um eine Ecke flatterte eine Rockfalte. Unter der Tür eines Zimmers erkannte er die dunkel fliehende Gestalt. Dort hinten, wo eine lange Galerie in Schatten zusammenfiel, spreizte eine unsicher schimmernde Hand sich beschwörend rückwärts* (10, с. 242) (*fliehende Gestalt* 'фігуру, що втікала' – *schimmernde Hand* 'рука, що мерехтіла').

Відмінність граматичної формалізації цього КЗ у НФЄ німецької мови становить наявність форм *Partizip I* (інфінітив дієслова + *d* + закінчення прикметника відповідно до артикля позначуваної ним відмінкової

форми іменника); *Partizip II* (додавання закінчення прикметника відповідно до артикля позначуваної ним відмінкової форми іменника до дієприкметника (власне-*Partizip II*).

7. Неповнота синтаксичних конструкцій (еліпс, парцеляція, усічення, сегментація, контекстуальна неповнота і под.):

нім. *Auf der Schwelle zögerte sie, wandte sich um nach ihm: ihre Blicke fielen ineinander, unmerklich nickten ihre Lider sich zu. Der Priester schloß seine* (10, с. 258) (*nickten ihre Lider sich* ‘її повіки здригнулись’ – *schloß seine* ‘закрив свої’).

Особливістю диференційованого вияву окресленого КЗ у рамках НФС аналізованої мови є: 1) усталено-прямий порядок слідування компонентів речення германських мов, якому невластивий еліпс підмета, тобто відокремлення підмета від присудка різними реченнєвими структурами НФС; 2) структурування німецької мови передбачає наявність безособових конструкцій нім. *es war* ‘було’ у формі минулого часу, де елементи нім. *es* ‘це’ позначено інтродуктивною функцією.

8. Формальні компоненти переліку:

нім. *Ich stand einen Augenblick schnuppernd, roch an der blutigen grellen Musik, witterte böse und lüstern die Atmosphäre dieser Säle. Die eine Hälfte dieser Musik, die lyrische, war schmalzig, überzuckert und troff von Sentimentalität, die andre Hälfte war wild, launisch und kraftvoll. Und doch gingen beide Hälften naiv und friedlich zusammen und gaben ein Ganzes* (9, с. 49) (*die eine Hälfte dieser Musik* ‘одна половина цієї музики’ – *die andre Hälfte* ‘інша половина’ – *beide Hälften* ‘обидві половини’).

Специфіку вживання формальних компонентів переліку в німецькій мові зумовлює незмінне функціонування останніх у поєднанні з означеними артиклями нім. *der (die, das)*: *die eine* ‘одна’, *die andre* ‘інша’ тощо).

Висновки. Аналіз інтенсивності вияву ПВТМСЗ у межах НФЄ (у кількості 660 одиниць) художньо-текстових утворень німецької мови засвідчує, що найпоширенішими засобами мовної маніфестації когезії реалізацією ПВТМСЗ виступають *неповнота синтаксичних конструкцій — 31%, ланцюгова однорідність часових форм дієслів-присудків — 25%, синтаксичний паралелізм — 19,5%.*

Відтак, простеживши реалізацію когезійних засобів вияву окресленого синтаксичного зв'язку в НФЄ як структурно-семантичних одиницях komponування досліджуваних художньо-текстових цілих німецької мови, встановлено, що добір цих засобів є типовим для обох художньо-текстових структур, тобто є властивим аналізованій мові, проте постає специфічно формалізованим у граматичній репрезентації останніх.

Перспектива подальших розвідок. Дослідження реалізації категорії зв'язності засобами вияву внутрішньо-текстових міжреченневих синтаксичних зв'язків у межах слов'янських та германських художніх надфразно-текстових фрагментів дозволяє не лише відтворити універсально-еталонну модель мовного вираження категорії когезії в межах останніх, співвіднести когезійну граматико-формалізовану інтенсивність komponування слов'янських та германських художньо-текстових цілих, а й простежити диференційовано-специфічний спектр формалізації когезійних маркерів властивий тій чи іншій мові паралельно із нашаруванням інформативно й функційно маркованих ключових мовних одиниць, вертикально співвіднесених між собою й спрямованих на експлікацію тематико-парадигматичних та глибинно-підтекстових смислів, закодovаних у художньо-текстових утвореннях мовним вираженням категорії зв'язності, що постає однією з актуальних проблем лінгвістики тексту та вимагає подальшого ґрунтовного аналізу заявленої проблеми й раціональних підходів до її наукового обґрунтування.

Література

1. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования / И. Р. Гальперин. М. : Эдиториал УРСС, 2004. 144 с.
2. Загнітко А. П. Лінгвістика тексту : Теорія і практикум. Донецьк : ООО „Юго-Восток” Лтд, 2006. 289 с.
3. Левицкий А. Э. Сравнительная типология английского, немецкого, русского и украинского языков : учебн. пособ. / А. Э. Левицкий, Н. Д. Борисенко, А. А. Борисов та ін. К. : Освіта України, 2009. 360 с.
4. Москальская О. И. Грамматика текста : учеб. пособие. М. : Высшая школа, 1981. 183 с.
5. Попова Т. Г. Textoобразующая роль артикля в современном немецком языке / Реализация грамматических категорий в тексте : сборн. науч. труд. М. : МГПИИЯ им. М. Тореца, 1984. Вып. 231. С. 3–12.
6. Солганик Г. Я. Стилистика текста. М. : Флинта : Наука, 1997. 256 с.
7. Языковые универсалии и лингвистическая типология / [отв. ред. И. Ф. Вардуль]. Москва : Наука, 1969. 344 с.
8. Buitkiene J. Variability of Cohesive Devices Across Registers / Studies about Languages. 2005. № 7. P. 17–20.
9. Hesse H. Der Steppenwolf : [Roman]. Germany : Suhrkamp Taschenbuch Verlag, 2000. 430 p.
10. Mann H. Die kleine Stadt : [Roman]. Frankfurt : Fisher Taschenbuch Verlag, 2006. 430 p.
11. Halliday M. Cohesion in English / M. Halliday, R. Hasan. New York : Longman, 1976. – P. 14–17.

УДК 802.0-57 (074.8)

Post-graduate student Vashchenko V. S.

Oles Honchar Dnipro National University, Ukraine

SEMANTIC ASPECT OF NAMES OF GROUP OF PEOPLE

аспірант Ващенко В. С.

Дніпровський національний університет імені О. Гончара, Україна

**СЕМАНТИЧНИЙ АСПЕКТ ВИВЧЕННЯ НАЙМЕНУВАНЬ
ГРУП ОСІБ**

аспирант Ващенко В. С.

Днепроvский национальный университет имени О. Гончара

**СЕМАНТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ ИЗУЧЕНИЯ НАИМЕНОВАНИЙ
ГРУПП ЛИЦ**

Стаття присвячена розгляду семантичних особливостей найменувань груп осіб, що неможливо без аналізу системи мовних форм, якими передається значення НГО, а також специфіки створюваних значень в НГО (відповідно до їх функціональних особливостей). Особливості мовних форм визначаються формальними мовними структурами. Специфіка семантики значень розглядається в різних семантичних теоріях – від теорії семантики лексичного значення, лінгвістичної семантики, і до когнітивної семантики. У статті вказані деякі аспекти розвитку семантичних теорій, щоб визначити їх відмінності з сучасною когнітивною семантикою, але в той же час представляти схожість завдань і методів лінгвістичної і когнітивної семантик. У питанні назв творчих колективів КВК-слів важливо визначати головне значення слова - те, яке в найменшій мірі залежить від контексту, тобто знаходиться в позиції мінімальної обумовленості від оточення. Контекст нами розуміється як відрізок тексту, необхідний і достатній для певного значення того чи іншого слова або поєднання слів. Головне значення слова є реалізацією первинної семантичної функції слова. У цьому сенсі воно може бути названо первинним. Вторинні (або часткові) значення слова більшою мірою обумовлені своїм оточенням: в них семантичному змісту головного значення як би приєднуються ще елементи контексту. Семантика номінацій груп осіб - система відносин між планом позамовних змісту (концептом) і планом формального мовного вираження позамовних змісту. В аспекті семантичного розгляду номінацій мова йде про сприйманих образах дійсності – в термінах когнітивної семантики говорять про семантику фреймів, про сценарії (предметів і ситуацій) дійсності і про семантичні прототипи – категорії базового рівня. Семантика номінацій груп осіб – система відносин між планом позамовних змісту (концептом) і планом формального мовного вираження позамовних змісту. План змісту – семантика концепту являє собою систему концептосфер простору фактичного матеріалу НГО. План формального виразу – семантика фреймів номінацій.

Ключові слова: найменування груп осіб, когнітивна семантика, концептосфера, фрейм, семантика, контекст, система, номінація.

Статья посвящена рассмотрению семантических особенностей наименований групп лиц, что невозможно без анализа системы языковых форм, которыми передается значение НГЛ, а также специфики создаваемых значений в НГЛ (в соответствии с их функциональными особенностями). Особенности языковых форм определяются формальными языковыми структурами. Специфика семантики значений рассматривается в различных семантических теориях – от теории семантики лексического значения, лингвистической семантики, и до когнитивной семантики. В статье указаны некоторые аспекты развития семантических теорий, чтобы определить различия с современной когнитивной семантикой, но в то же время представлять сходство задач и методов лингвистической и когнитивной семантик. В вопросе названий творческих коллективов КВН-слов важно определять главное значение слова – то, которое в наименьшей степени зависит от контекста, т.е. находится в позиции минимальной обусловленности от окружения. Контекст нами понимается как отрезок текста, необходимый и достаточный для определенного значения того или иного слова или сочетания слов. Главное значение слова является реализацией первичной семантической функции слова. В этом смысле оно может быть названо первичным. Вторичные (или частичные) значения слова в большей степени обусловлены своим окружением: в них семантическому содержанию главного значения как бы присоединяются еще элементы контекста. Семантика номинаций групп лиц – система отношений между планом внеязыкового содержания (концептом) и планом формального языкового выражения внеязыкового содержания. В аспекте семантического рассмотрения номинаций речь идет о воспринимаемых образах действительности – в терминах когнитивной семантики говорят о семантике фреймов, о сценариях (предметов и ситуаций)

действительности и о семантических прототипах – категориях базового уровня. Семантика номинаций групп лиц – система отношений между планом внеязыкового содержания (концептом) и планом формального языкового выражения внеязыкового содержания. План содержания – семантика концепта представляет собой систему концептосфер пространства фактического материала НГЛ. План формального выражения – семантика фреймов номинаций.

Ключевые слова: наименование групп лиц, когнитивная семантика, концептосфера, фрейм, семантика, контекст, система, номинация.

The article deals with the consideration of the semantic features of the naming of groups of persons, which is impossible without an analysis of the system of linguistic forms by which the value of NGP is transferred, as well as the specifics of the values created in NGP (in accordance with their functional characteristics). The features of linguistic forms are determined by formal linguistic structures. The specificity of value semantics is considered in various semantic theories – from the theory of semantics of lexical meaning, linguistic semantics, and to cognitive semantics. The article describes some aspects of the development of semantic theories in order to determine differences with modern cognitive semantics, but at the same time represent similarities between the tasks and methods of linguistic and cognitive semantics. In the question of the names of creative groups of KVN-words, it is important to determine the main meaning of the word - the one that is least dependent on the context, i.e. is in the position of minimum conditionality from the environment. Context we understand as a piece of text, that is necessary and sufficient for a certain meaning of a word or a combination of words. The main meaning of the word is the realization of the primary semantic function of the word. In this sense, it can be called primary. Secondary (or partial) meanings of a word are more conditioned by their surroundings: in them the semantic content of the main meaning is, as it were, supplemented by elements of the context. The semantics of nominations of groups of persons is the system of relations between the out-of-language content plan (concept) and the plan for formal linguistic expression of extralinguistic content. In the aspect of semantic consideration of nominations, we are talking about perceived images of reality – in terms of cognitive semantics they speak about the semantics of frames, about scenarios (subjects and situations) of reality and about semantic prototypes – the categories of the base level. The semantics of nominations of groups of persons is the system of relations between the out-of-language content plan (concept) and the plan for formal linguistic expression of extralinguistic content. The content plan – the semantics of the concept is a conceptual space system of the actual NGP material space. The formal expression plan is the semantics of the frames of nominations.

Key words: name of groups of persons, cognitive semantics, conceptosphere, frame, semantics, context, system, nomination.

Problem statement. Consideration of the semantics of NGP is impossible without an analysis of the system of linguistic forms by which the value of NGP is transferred, as well as the specifics of the values created in NGP (in accordance with their functional characteristics). The features of forms are determined by formal linguistic structures. The specificity of value semantics is refracted in the light of different semantic theories — from the theory of semantics of lexical meaning, linguistic semantics, semantics of frames, and to cognitive semantics.

The analysis of recent publications. Semantics as a theoretical doctrine of the created values was introduced and widely developed by French scientist J. Lyons [4]. Later N. N. Boldyrev [2] and M. A. Krongauz [3] reduce semantics to cognitive semantics, J. Lyons writes about "linguistic semantics", emphasizing the forms of expression of meaning in the language. I. A. Melchuk developed the theory of "Meaning – Text" [5]. This model lies at the root of the Russian semantics. We rely on the linguistic semantics of J. Lyons, accept the provisions of the theory of Yu. D. Apresyan, namely, "meaning determines the text" and we go into the cognitive semantics using examples of actual NGP material [1]. Yu. D. Apresyan investigated the compatibility of lexemes, creating a combinatorial dictionary. The semantics of words in this dictionary is described in the form of detailed formalized interpretations using a limited set of units; semantically more complex elements are interpreted through simpler ones, until it reaches the use of indissoluble elements – the so-called "semantic primitives". Both schools agreed that the meaning of linguistic units does not correlate directly with the surrounding reality, but with the representations of the native speaker of this reality (sometimes called concepts) [1, p. 549]. The task of semantic analysis of vocabulary was seen in discovering a "naive picture" of the world, describing its main categories. Scientists turned to concepts, the theory of conceptual analysis for understanding the problems of lexical semantics (ways of representing lexical meaning, reflecting the structure of the meanings of a multi-valued word in interpretation, etc.). The result of studies of this range of issues was Yu. D. Apresyan's monograph "Lexical semantics", "Meaning - text" with an overview of the world's semantic research of several previous decades.

The purpose of the article is to analyze the semantic peculiarities of names of groups of people.

The object of the article is the names of group of people.

The subject of the article is functional, structural and lexical peculiarities of names of groups of people.

The urgency of the research. It is necessary to dwell on some aspects of the development of semantic theories in order to understand the differences with modern cognitive semantics, but at the same time to represent a commonality of tasks and methods of linguistic and cognitive semantics. The meaning of "linguistic" is a variety of linguistic means: transfer of meanings, synonymy, stylistic means. The choice of means depends on the pragmatic settings of the nominator and the pragmatic features of the functioning of nominations.

The presentation of the main material. The semantics of the language unit includes the semantics of lexical meaning, but, it is not limited to this lexical meaning alone. J. Lyons speaks of the isomorphism of linguistic units and their invariant lexical meanings, and also emphasizes that linguistic semantics have a philosophical foundation", that is, a conceptual side in the broad sense of the word, and hence in the future we will invariably talk about the concept. Thus, when we talk about the philosophical foundation of a sign, we come to the "concept as a form of thinking and a category of logic — this is the result of cognition, a result in which the experience of human knowledge about the world is generalized. in the system of language, reflects its national specifics and characterizes the word from the point of view of its emotionally expressive coloration.

There are two views on what is lexical meaning (LM).
1. Denotative concept (LM "goes" from word to subject). The lexical meaning (further LM) of a word represents the linguistic reflection of an object: this is a brief description of the object being indicated. The main function of the semantics of linguistic meaning is an indication of a certain extra-linguistic content, of some special knowledge that is available in human experience. Essential and important here is the delimitation of a given linguistic unit from others, especially those close in meaning and function in speech. As

the content side of the linguistic unit, the lexical meaning is included the lexical meaning of the word correlates with the indicated object or concept. 2. Significant concept (LM is a concept). There is a connection between the word and the concept of the object. Communication is not immediate, but mediated. A lexical meaning is the realization of a concept by means of a certain linguistic system. LM of NGP is – the implementation of the concept means of the language system, which is used by the nominator. NGPs are used with a portable value. The semantics of such NGPs is dictated by the pragmatic function of NGP. An example (in our view of an unsuccessful NGP), which includes the term — Children's Dance Ensemble "Arrhythmia". The failure in the creation of NGP is dictated by the incompatibility of the meaning of the term "arrhythmia" (heart disease) and the activities of the children's dance ensemble.

For the lexical meaning, the following are important.

1. A lexeme is a word in the totality of meanings and forms. 2. Word-usage is the use of one of the meanings of a word in speech. 3. Values — an expression of additional properties, additional meaning.

4. Definition, which reveals the lexical meaning of the word. 5. The internal form of the word is the primary meaning, which reflects the attribute by which the object is named.

6. Motivation (or pragmatic correlation, as we understand it). Its types include 1) phonetic motivation. For example, in NGP Veterinary Clinic "Gav-Gav", a network of fast food cafe in Moscow – NGP "Mu". That is, NGP Gav-Gav is motivated by the phonetic similarity of the sounds of canine barking, realizing as the name of society, namely the veterinary clinic. The second kind of motivation (pragmatic correlation) is 2) the etymological motivation, which is realized in the examples of NGP Zernoprodukt (the company deals with grain trade — hence the name Zernoprodukt), Lokomotiv (locomotive assembly company), Hunting dog breeding club. The above examples demonstrate the kind of etymological

motivation insofar as the denotata (group of persons), their type of activity and the name of the NGP are directly correlated with each other and with the denotatum of the verbal sign of NGP in the "derived series" of this type: "Grain" — "Zernoprodukt" — "selling grain"; 3) lexico-semantic motivation, expressed in the VIA Kalina. Let us explain that communication (in our case, the activity of VIA Kalina, who represents Ukraine abroad) determines the semantic meaning of the word and carries the lexical meaning of "viburnum" (including: "viburnum is a symbol of Ukraine"), conveying its lexical and semantic potential denotata — a group of persons.

An important role in understanding the semantics of this or that unit is played by its motivation. For a long time, beginning with Plato, the motivation of language was considered only as its motivation by reality, as a "natural" or "natural", necessary link between objects of reality and signs of language that was not supported by language in general. During the dominance of the psychological direction in linguistics, which revealed the dependence of language on the features and level of national thinking, A. A. Potebnya suggested, under motivation, to understand the inner form, the "nearest etymological meaning of the word," or the way to represent non-linguistic content [7, p. 124].

With the development of a functional approach to the study of language, many linguists began to talk about the textual motivation of language units as a determinism of a higher order due to its different communicative, extralinguistic factors, sometimes too sharply contrasting it with a linguistic, systemic one.

Conventionality, arbitrariness of the name does not exclude its motivation at the moment of appearance in the language. This is due to the fact that, at the nomination, the subject selects one or a number of characteristics in the object, which are used as the basis for the name. The

attribute by which the object is named is motivating, and it performs an epistemological (cognitive) function.

The semantics of the inner form of a lexical unit is a way of presenting an extralinguistic content in a language. It is an expression of the national specifics of the language, a certain vision of the world that is peculiar to one or another people. In all the meanings of a word, one can theoretically identify a common content for them. This is the common (invariant) meaning of the word. As the most abstract (and therefore the poorest with semantic features, it is semantically simple), it is present in all meanings of the word under consideration, being their common content, as in the NGP of Zhuravl, NGP. The Children's Choir Zhuravushka is invariant "Crane", according to the dictionary interpretation "A migratory bird of gray color, arriving in the middle regions in the spring period", whereas "Zhuravushka" has a greater semantic unfolding, introducing a diminutive suffix of the semantics of the relation to the named Itza. "The Crane" is affectionately referred to as birds carrying spring and joy.

It is necessary, in this connection, to speak about the development of the polysemy of the linguistic unit (the causes of polysemy) and about the basic ways of forming new meanings. Among the causes of polysemy are the following: 1) borrowing and the environment of another's language; 2) other variants of the national language; 3) the very rapidly developing system of the modern Russian language.

Conclusions and prospects. Our appeal to semantic theories, and, as a consequence, to cognitive sciences in an attempt to reveal the true nature of such a linguistic phenomenon as NGP, and the concept represented in it, is due to the fact that semantic and cognitive theories are based, apart from thinking (its conscious element), even on the sensory experience (it affects the sphere of imagination, emotions, subconscious element of thinking), as well as on the features of the relationship between extralinguistic reality and its embodiment in linguistic forms.

The features of linguistic forms are determined by formal linguistic structures. The specificity of value semantics is considered in various semantic theories — from the theory of semantics of lexical meaning, linguistic semantics, and to cognitive semantics. The article describes some aspects of the development of semantic theories in order to determine differences with modern cognitive semantics, but at the same time represent similarities between the tasks and methods of linguistic and cognitive semantics. In the aspect of semantic consideration of nominations, we are talking about perceived images of reality — in terms of cognitive semantics they speak about the semantics of frames, about scenarios (subjects and situations) of reality and about semantic prototypes — the categories of the base level. The semantics of nominations of groups of persons is the system of relations between the out-of-language content plan (concept) and the plan for formal linguistic expression of extralinguistic content. The content plan — the semantics of the concept is a conceptual space system of the actual NGP material space. The formal expression plan is the semantics of the frames of nominations.

In the aspect of semantic consideration of nominations, we are talking about perceived images / objects of reality — in terms of cognitive semantics they speak about the semantics of frames, about scenarios (objects and situations) of reality and about semantic prototypes — categories of the base level. The semantics of nominations of groups of persons is the system of relations between the out-of-language content plan (concept) and the plan for formal linguistic expression of extralinguistic content. The content plan — the semantics of the concept is a conceptual space system of the actual NGP material space. The formal expression plan is the semantics of the frames of nominations.

References

1. Апресян В. Ю. (1993). Метафора в семантическом представлении эмоций.

Вопросы языкознания. Москва. 147 с.

2. Болдырев Н. Н. (2001). Когнитивная семантика. Тамбов : ТГУ. 316 с.

3. Кронгауз М. А. (1987). «Воплощенное» и «невоплощенное» имя собственное: некоторые аспекты референции. Экспериментальные методы в психолингвистике. Москва : Наука. 235 с.

4. Лайонз Дж. (2001). Лингвистическая семантика. Введение. Язык. Значение. Контекст. Москва : Языки славянской культуры. 400 с.

5. Мельчук И. А. (1970). К принципам описания означаемых (о лингвистической семантике). Язык и человек. Москва : Изд-во МГУ им. М. В. Ломоносова. 438 с.

6. Мельчук И. А. (1984). Толково-комбинаторный словарь современного русского языка: Опыты семантико-синтаксического описания русской лексики. Wien : Wiener Slavistischer Almanach. 636 с.

7. Потебня А. А. (1958). Из записок по русской грамматике. Москва. 214 с.

УДК 811.112.2'42

к. філол. н., професор Волошук В. І.

Запорізький національний технічний університет, Україна

**ГОЛОВНІ СТИЛЬОВІ ФУНКЦІЇ РЕЧЕНЬ-ПЕРІОДІВ
У СУЧАСНОМУ СТИСЛОМУ НІМЕЦЬКОМУ ОПОВІДАННІ**

к. филол. н., профессор Волошук В.И.,

Запорожский национальный технический университет, Украина

**ГЛАВНЫЕ СТИЛЕВЫЕ ФУНКЦИИ ПРЕДЛОЖЕНИЙ-
ПЕРИОДОВ В СОВРЕМЕННОМ КОНЦЕНТРИРОВАННОМ
НЕМЕЦКОМ РАССКАЗЕ**

candidate of Science (Philology), professor Voloshuk V. I.,

Zaporizhzhya National Technical University, Ukraine

**THE MAIN STYLISTIC FUNCTION OF
SENTENCES-PERIODS IN MODERN GERMAN SHORT-
SHORT STORY**

На даному етапі в сучасній науково-лінгвістичній літературі недостатньо теоретичних відомостей про сутність періоду, його синтаксичну категорію та різновиди, експресивно-виразні можливості та критерії відмежування періоду від інших синтаксичних структур, а також про структурно-семантичні особливості періодичного мовлення. У статті розглянуті стильові функції речень періодів в сучасних німецьких стислих оповіданнях. Об'єктом аналізу є речення-періоди стислих текстів німецької мови. Предметом дослідження визначені стилістичні функції речень-періодів у стислих текстах. Досліджуючи використання речень-періодів у текстах стислих німецьких оповідань, були

виокремлені дві їхні найголовніші функції: текстоутворювальна та емоційно-експресивна. Головними структурними ознаками періодних побудов є поліпредикативність, загальний інтонаційний малюнок, паралелізм побудови предикативних частин тощо, до головних семантичних ознак належать поліпропозитивність, лексико-семантична єдність між предикативними частинами, присутність певного типу граматичних відношень між предикативними частинами. У стислих оповіданнях речення-періоди є одним із засобів ущільнення (лапідарності). Текстоутворююча функція речень-періодів проявляється у автосемантичності, тобто їх незалежності від контексту. Цим пояснюється той факт, що часто періодичні побудови графічно співпадають з абзацом або будують окремий текст, який нерідко може складатися з одного речення-періоду. Емоційно-експресивна функція періодичних побудов проявляється у здатності речень-періодів впливати на формування виразної сторони мовлення та створювати його урочистість, схвилюваність та експресивність.

Ключові слова: речення період, багаточленне речення, поліпредикативність, текстоутворююча функція, емоційно-експресивна функція, композиція, стисле оповідання.

На данном этапе в современной научно-лингвистической литературе недостаточно теоретических сведений о сущности периода, его синтаксическую категорию и разновидности, экспрессивно-выразительные возможности и критерии отграничения периода от других синтаксических структур, а также о структурно-семантические особенности периодной речи. В статье рассмотрены стилевые функции предложений-периодов в современных немецких концентрированных рассказах. Объектом анализа являются предложения-периоды сжатых текстов немецкого языка. Предметом исследования определены стилистические функции предложений-периодов в сжатых текстах. Исследуя использование предложений-периодов в текстах сжатых немецких рассказов, были выделены две их основные функции: текстообразующая и эмоционально-экспрессивная. Основными структурными признаками периодических построений являются полипредикативность, общий интонационный рисунок, параллелизм построения предикативных частей итд. К главным семантическим признакам относятся полипропозитивность, лексико-семантическое единство между предикативными частями, наявность определенного типа грамматических отношений между предикативными частями. В концентрированных рассказах предложения-периоды являются одним из способов сокращения (лапидарности). Текстообразующая функция предложений-периодов проявляется в их автосемантичности, то есть их независимости от контекста. Этим объясняется тот факт, что часто периодичные конструкции графически совпадают с абзацем или образуют отдельный текст, который нередко может состоять из одного предложения-периода. Эмоционально-экспрессивная функция периодических построений проявляется в способности предложений-периодов влиять на формирование выразительной стороны речи и создавать ее торжественность, взволнованность и экспрессивность.

Ключевые слова: предложение-период, многочленное предложение, полипредикативность, текстообразующая функция, эмоционально-экспрессивная функция, композиция, концентрированный рассказ.

At this stage, in modern scientific-linguistic literature, there is insufficient theoretical information about the essence of the period, its syntactic category and variety, expression-expressive possibilities and criteria for the delimitation of the period from other syntactic structures, as well as the structural and semantic features of the periodic speech. The article considers stylistic functions of periodic sentences in modern German short-short stories. The object of the analysis is sentence-periods of compressed German texts. The subject of the research is determined by the stylistic functions of sentence-periods in compressed texts. Exploring the use of sentence sentences in the texts of compressed German stories, two of their main functions were

highlighted: textual and emotionally expressive. The main structural characteristics of the periodic models is polypredicativity, general intonational pattern, parallelism of predicative parts building, etc. The main semantic characteristics are polypropositivity, lexical-semantic unity between predicative parts, a particular type of grammatical relations between predicative parts. In short-short stories periodic sentences are one of the ways of lapidarity. The text-forming function of periodic sentences is seen in their autosemantics, that is, their independence from the context. This explains the fact, that often periodic sentences graphically coincide with a paragraph or compose a single text, which can consist of one periodic sentence. The emotional-expressive function of periodic sentences is reflected in their ability to influence expressive aspects of speech and create its solemnity, excitement and expressiveness.

Key words: *periodic sentence, polynomial sentence, polypredicativity, text-forming function, emotional-expressive function, composition, short-short story.*

Постановка та актуальність питання. Лінгвістика тексту та синтаксична стилістика продовжують активно вивчати та додавати нових значень у вивчення синтаксичних конструкцій та їх функціонування у різних стилях. До таких конструкцій відноситься й період, що має пряме відношення до композиційної, стилістичної і художньої своєрідності творів. Як синтаксична одиниця період являє собою протяжну синтаксичну конструкцію, що утворює значеннєву єдність, яка часто трактується, наряду з абзацем, складним синтаксичним цілим і надфразовою єдністю як структурна одиниця тексту.

Недивлячись на те, що проблема багаточленних складних речень та речень-періодів в німецькій мові знайшла своє відображення у наукових працях вітчизняних та зарубіжних вчених, як-от: Сат К. А., Брандес М. П, Валгіна Н. С, W. Flämig, K. Bühler, на даному етапі в сучасній науково-лінгвістичній літературі недостатньо теоретичних відомостей про сутність періоду, його синтаксичну категорію та різновиди, експресивно-виразні можливості та критерії відмежування періоду від інших синтаксичних структур, а також про структурно-семантичні особливості періодичного мовлення.

Метою цієї статті стали стильові функції речень-періодів у стислих німецьких оповіданнях (відносно новому жанрі малої прози), оскільки це питання ще не розглядалося лінгвістами.

Об'єктом аналізу є речення-періоди стислих текстів німецької мови. **Предметом** дослідження визначені стилістичні функції речень-періодів у стислих текстах.

Виклад основного матеріалу. Різноманітність структурних варіантів періоду, його функціональна багатоплановість відкривають широкі можливості для дослідження його як специфічної структурно-семантичної й емоційно-експресивної одиниці мови, яка актуалізує модальність і прагматичні інтенції мовної особистості.

Одну з найбільш вдалих дефініцій речення-періоду дає «Словник лінгвістичних термінів» Д. Е. Розенталя: період - це «сильно поширене просте речення або багаточленне складне речення, що характеризується з боку змісту значною повнотою та закінченістю вираження думки, єдністю теми, а з боку інтонації розпаданням на дві частини: підвищення (грец. протазис) та пониження (грец. аподозис)» [4, с. 359]. Наявність у періоді яскравих стилістичних якостей дозволяє вважати його синтаксико-стилістичною фігурою.

До головних структурно-семантичних ознак періодів дослідники відносять:

- поліпредикативність – основною диференціальною ознакою багаточленного речення є наявність у його складі не менше трьох предикативних частин;

- певна специфіка сполучуваності предикативних частин. У цих реченнях відбуваються структурне перетворення предикативних частин та зміна їх функцій під впливом структури цілого;

- наявність багаточленних речень згрупованої та незгрупованої структури: у реченнях згрупованої структури предикативні частини, об'єднуючись за сенсом, утворюють структурно-семантичні блоки, які з'єднуються між собою різними видами зв'язку та утворюють рівні членування. Багаточленні речення незгрупованої структури характеризуються відсутністю компонентів (блоків) і, відповідно, рівнів членування. До них

відносяться багаточленні складносурядні та безсполучникові речення однорідного складу;

- наявність загальних другорядних членів речення (у багаточленних складносурядних реченнях), загальної головної частини (у багаточленних складнопідрядних реченнях), загальної додаткової частини (у багаточленних складних реченнях з різними видами зв'язку) тощо;

- загальний інтонаційний малюнок;

- наявність елементів залежності між предикативними частинами;

- паралелізм побудови предикативних частин, який простежується у деяких випадках;

- можлива структурна неповнота предикативних частин, незаміщеність синтаксичної позиції;

- наявність функціональних еквівалентів частіше у другій та наступних предикативних частинах [6, с. 82-89].

В. В. Бабайцева та Л. Ю. Максимов виокремлюють наступні семантичні ознаки багаточленних складних речень:

- поліпропозитивність;

- лексико-тематична єдність між предикативними частинами;

- між предикативними частинами складається певний тип граматичних відношень, тобто кожне багаточленне складне речення має певні типи граматичних значень, іноді значення носять наскрізний однотипний характер. Іноді між предикативними частинами речення-періоду складаються різнотипні граматичні відношення [1, с. 123-124].

Дослідники виділяють постійні елементи складних речень, з яких і складається період:

- синтаксичні (порядок слів підрядного та головного речень, порядок слідування речень);

- лексико-синтаксичні (сполучникові слова — сполучники, відносні займенники та прислівники, кореляти);

- лексико-морфологічні (модальні слова, дієслова мовлення, слова вказівного поля), що називаються лексико-граматичними індексами;

- морфологічні (способи, часові форми) [3, с. 71-72].

Філологи М. Я. Плющ, С. П. Бевзенко та Н. Я. Грипас розробили, класифікацію з точки зору поєднань предикативних частин складного речення.

- речення з сурядністю та підрядністю,

- речення з сурядністю та безсполучниковим зв'язком;

- речення з підрядністю та безсполучниковим зв'язком,

- речення з сурядністю, підрядністю та безсполучниковим зв'язком [7, с. 311-312].

Аналіз, проведений на основі стислих оповідань, дозволяє зробити висновок, що найрозповсюдженим типом є речення-періоди з різними видами. Речення з сурядністю, підрядністю та безсполучниковим зв'язком є найбільш різноплановими у синтаксисі конструкціями. Наприклад:

Die Füllung ist ihnen ausgegangen, denn ich stoße mich zu oft, und alle fadenziehende Flüssigkeit, allen Gallert brauche ich für den einen entscheidenden Kampf, der früh morgens, oft noch in tiefster Dunkelheit, einsetzt und dann gewöhnlich, allerdings an Intensität abnehmend, den ganzen Tag andauert [9, с. 82]. – Наповнювач у вас скінчився, з чим я часто зіштовхуюсь, та уся тягуча рідина, увесь гель мені потрібні для вирішальної битви, яка призначена на завтрашній ранок, ще у глибокій темряві, і яка, зазвичай, звісно ж, зменшуючи свою інтенсивність, буде тривати цілий день.

За типологією можемо віднести зазначене речення до речень-періодів з різними типами зв'язку, оскільки у ньому присутні сполучники сурядності (*denn, und*) та відносний займенник *der*.

Багаточленні складні речення є однією з найрозповсюдженіших ознак сучасних німецьких стислих оповідань, що зумовлено особливим способом побудови німецьких речень та їх прагненням до інформативності та

разом з цим компактності. Із зростанням кількості компонентів зростають експресивні можливості багатокомпонентних речень за рахунок збільшення сфери конструктивної напруги та співвіднесення смислових компонентів у їх синтагматичній послідовності. Адже багатокомпонентні речення дозволяють в межах однієї синтаксичної форми включити максимум інформації, здійснюючи при цьому тісне зчеплення подій в їх ієрархічній послідовності.

Проаналізувавши тексти стислих німецьких оповідань, можна дійти висновку, що існує дві найпоширеніші функції речень-періодів: текстоутворювальна та емоційно-експресивна.

Текстоутворювальна функція проявляється, як стверджує Л. І. Байкова, у автосемантії, при якій автор використовує період у різних композиційно важливих частинах тексту. Ця функція періодичних побудов проявляється, головним чином, у тому, що вони, у силу своїх формальних та, особливо, змістовних характеристик, виявляють відому самостійність та відносну незалежність від контексту [2, с. 24]. Зазначена тенденція обумовлює також те, що графічно період може співпадати з абзацом та мати особливу літературно-композиційну значущість. Для періодних конструкцій особливо акцентовані також аспекти ритміки й благозвучності.

Durch eine alte Dame mit kleinem Hund, welche infolge ihrer Umständlichkeit die Abfertigung am Postschalter verzögerte, zur äußersten Wut gebracht, schlug er — da ihm denn die Ehrfurcht vor dem Alter hier jede direkte Ausschreitung verwehren — mit einer schweren, zum Teil eisenbeschlagenen Keule, welche der Angeklagte damals für solche Zwecke stets bei sich zu führen pflegte, die Front des gegenüberliegenden Hauses ein, wodurch drei Wohnungen beschädigt und sechs Personen, wenn auch nicht erheblich, so doch derart verletzt wurden, dass sie ärztliche Hilfe in Anspruch nehmen mussten [9, с. 18]. — Через одну даму

похилого віку з маленькою собачкою, яка унаслідок своєї повільності затримувала роботу каси, і тим самим доводила до сказу, він розбив – оскільки його глибока повага до старості перешкоджала безпосередньому безчинству – важкою дубинкою, частково залізною, яку звинувачуваний у той час постійно носив для подібних цілей, фасад дому, що знаходився навпроти, унаслідок чого три квартири були пошкоджені та шість чоловік, навіть несуттєво, однак все ж таки були поранені таким чином, що повинні були звернутися за лікарською допомогою.

Запропоноване для аналізу речення виконує у тексті стислого оповідання текстоутворювальну функцію, оскільки з нього складається остання глава оповідання, тобто спостерігається абсолютна його незалежність. Крім того, речення-період має особливу літературно-композиційну значущість, що виявляється у його спроможності будувати цілий окремий текст оповідання. Також можемо визнати, що наведене речення є дуже змістовним, не дивлячись на ємність своєї структури, що забезпечує повноту вираження зв'язків між його частинами. У ньому повністю розкриваються внутрішньо пов'язані контрасти і присутній хід розвитку логічної думки. Композиція речення-періоду також є складною: прослідковується наявність вставних конструкцій, що розривають його частини, а також великої кількості компонентів, які складають подане багаточленне складне речення. Крім того, речення насичене подіями, а також виявляє високу міру комунікативної напруженості та посиленої описовості. У ньому повністю розкривається взаємообумовленість подій й обставин та явище підвищеної логізації.

Другою важливою функцією речень-періодів у текстах стислих німецьких оповідань є емоційно-експресивна функція. За W. Flämig, вона полягає у здатності виражати емоційний стан того, хто говорить, його суб'єктивне відношення до предметів, що позначаються, та явищ

дійсності [8, с. 9]. Періодичні побудови використовуються з метою створення урочистості, схвилюваності, піднесеності, ліричного пафосу, тобто вони можуть набувати патетичного звучання. Щодо емоційно-експресивної функції, вона є однією з функцій мовного знаку, що полягає в здатності виражати емоційний стан того, хто говорить, його суб'єктивне відношення до предметів, що позначаються, та явищ дійсності.

Наведемо приклад такого періоду:

Es ist ein Elend, sagte er nach drei Wochen zu seiner Frau, ich sehe immer das Gärtchen, sonst nichts, nur das Gärtchen, das ist mir zu langweilig, immer dasselbe Gärtchen, nimmt doch einmal zwei Bretter aus der verdamnten Wand, damit ich was andere sehe [9, с. 25]. – Це біда, сказав він через три тижні своїй дружині, я завжди бачу садочок, нічого більше, лише садочок, це мені набридло бачили завжди той самий садочок, заберіть дві дошки з проклятої стіни, щоб я спостерігав щось інше.

Запропоноване речення-період виконує у тексті оповідання емоційно-експресивну функцію, оскільки для нього властива висока міра комунікативної напруженості, посиленої описовості та оповідальності. Ця експресія виражається за допомогою повтору у реченні іменника *das Gärtchen*, шляхом чого автор акцентує увагу на тому, наскільки набрид героєві оповідання садочок, який він бачить крізь вікна. Повтори є одними з найважливіших засобів експресії, що допомагають авторові акцентувати увагу на тих чи інших речах або обставинах. Крім того, подане речення характеризується нагромадженням складових частин, що також свідчить про схвилюваність мовця.

Висновки. Отже, в цілому період є складним явищем, яке відрізняється від інших складних структур своїми стилістичними властивостями, емоційною насиченістю, ліричністю, експресивністю, як характерними особливостями художньої мови. Досліджуючи використання речень-періодів у текстах стислих

німецьких оповідань, були виокремлені дві їх найголовніші функції: текстоутворююча та емоційно-експресивна.

Перспективи подальшого дослідження. Матеріал статті може посприяти вирішенню низки питань, присвячених функціонуванню багаточленних складних речень німецької мови та дозволяє поглибити та розширити наукові знання в галузі синтаксичної стилістики на прикладі конкретного жанру. Адже в тому числі і завдяки періодичним побудовам стислі німецькі оповідання існують як неповторний жанр малої епіки.

Література

1. Бабайцева В. В. Современный русский язык : в 3-х ч. Ч. 3. М. : Просвещение, 1987. 256 с.
2. Байкова Л. И. Период – синтактико-стилистическое и текстообразующее явление русского языка. Краснодар : КубГУ, 2000. 340 с.
3. Гулыга Е. В. Теория сложноподчиненного предложения в современном немецком языке. М. : Высшая школа, 1971. 208 с.
4. Розенталь Д. Э. Словарь-справочник лингвистических терминов / Д. Э. Розенталь, М. А. Теленкова. 2-е изд., испр. и доп. М. : Просвещение, 1976. 543 с.
5. Сат К. А. Роль стилистики в формировании культуры речи / Аспирант и соискатель. 2005. № 3 (28). С. 85-86.
6. Современный русский язык. Теория. Анализ языковых единиц : учеб. для филол. фак. пед. ун-тов и ин-тов : в 3-х ч. / Е. И. Диброва, Л. Л. Касаткин, И. И. Щеболева; [под ред. Е. И. Дибровой]. – 2-е изд., доп. и перераб. Ч. 2. Ростов на Дону : Феникс, 1997. 413 с.
7. Сучасна українська літературна мова / М. Я. Плющ, С. П. Бевзенко, Н. Я. Грипас та ін.; [за ред. М. Я. Плющ]. 4-те вид., стер. К. : Вища школа, 2003. 414 с.
8. Flämig W. Untersuchungen zum Finalsatz im Deutschen (Synchronie und Diachronie) / Forschungen und Fortschritte. 1964. № 2. P. 1-14.
9. Texte und Materialien für den Unterricht. Kürzestgeschichten. Stuttgart : Philipp Reclam, 2010. 136 S.

УДК 81'276.3

к. філол. н., доц. Вотінцева М. Л.

Дніпровський національний університет ім. Олеса Гончара, Україна

к. філос. н., доц. Купцова Т. А.

Дніпровський національний університет залізничного транспорту

ім. акад. В. Лазаряна, Україна

СТИЛІСТИЧНІ ПРИЙОМИ ЯК ЗАСІБ ЕМОЦІЙНОГО ЗАБАРВЛЕННЯ МОВИ ОРАТОРА (ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ)

к. філол. н., доц. Вотинцева М. Л.

Днипровский национальный университет имени Олеса Гончара, Украина

к. филос. н., доц. Купцова Т. А.

Днипровский национальный университет железнодорожного транспорта

им. акад. В. Лазаряна, Украина

СТИЛИСТИЧЕСКИЕ ПРИЕМЫ КАК СПОСОБ ЭМОЦИОНАЛЬНОЙ ОКРАСКИ РЕЧИ ОРАТОРА (ГЕНДЕРНЫЙ АСПЕКТ)

Candidate of Science (Philology), Associate professor Votintseva M. L.

Oles Honchar Dnipro National University, Ukraine

Candidate of Science (Philosophy), Associate professor Kuptsova T. A.

Academician V. Lazaryan Dnipro National University of Railway Transport,
Ukraine

STYLISTIC DEVICES AS A WAY OF EMOTIONAL COLOURING OF ORATOR'S SPEECH (GENDER ASPECT)

У статті досліджено гендерні особливості використання стилістичних прийомів для емоційного забарвлення мови на прикладах політичних промов двох президентів США, представників чоловічої та жіночої статі Барака Обами та Гіллари Клінтон. Відомо, що однією з основних рис ораторського стилю є емоційність спілкування, що забезпечує виразність мовлення за рахунок доцільного використання вербальних та невербальних засобів. Для того, аби аудиторія не втрачала зацікавленості, оратори можуть використовувати такі прийоми, як жарт; зниження або підвищення голосу; звернення до аудиторії з питаннями; інтригу; прийом співчуття (коли оратор співчуває разом зі слухачами); апеляцію до подій, що відомі як оратору, так й аудиторії, до особистості оратора (приклади з власного досвіду).

Емоційність ораторської промови передається різними рівнями мови. На фонетичному рівні – це особлива інтонація, сповільнення чи прискорення темпу промови, наголос, паузи та інші просодичні елементи. На лексичному рівні емоційне навантаження несуть слова, які мають не тільки предметно-логічне значення, а й оцінювальний

компонент, а також підсилювальні частки та вигукі. На синтаксичному рівні – це антитеза, повтори, паралельні конструкції, інверсія, риторичні питання та інші стилістичні прийоми. Стилiстичні прийоми знаходяться в постійній взаємодії, доповнюють один одного, і так тісно переплітаються, що утворюють свою систему.

Жіноче висловлювання характеризується варіативністю та різноманітністю вживання епітетів з метою надання образності та яскравості своїй промові. Спільною особливістю промов обох президентів є вживання ними кліше, гіпербол, літот, фразових дієслів. Виявлені особливості передачі емоційного забарвлення ораторського стилю та відмінні риси промов представників обох статей. Доведено, що відмінною рисою мови Б.Обами є вживання ним таких синтаксичних стилістичних прийомів як : повторів, антитез, паралельних конструкцій, а Г. Клінтон – лексичних : епітетів, метафор, порівнянь.

Ключові слова : гендерні особливості, стилістичні прийоми, емоційне забарвлення, паралельні конструкції, повтор, антитеза, епітет, порівняння, кліше.

В статье исследованы гендерные особенности употребления стилистических приемов для эмоциональной окраски языка на примерах политических речей двух президентов США, представителей мужского и женского пола Барака Обамы и Хиллари Клинтон. Известно, что одной из основных черт ораторского стиля является эмоциональность общения, которая обеспечивает выразительность речи за счет целесообразного использования вербальных и невербальных средств. Для того, чтобы аудитория не теряла заинтересованности, ораторы могут использовать такие приемы, как шутку; снижение или повышение голоса; обращение к аудитории с вопросами; интригу; прием сочувствия (когда оратор сочувствует вместе со слушателями); апелляцию к событиям, которые известны как оратору, так и аудитории, к личности оратора (примеры из собственного опыта). Эмоциональность ораторской речи передается разными уровнями языка. На фонетическом уровне - это особенная интонация, замедление или ускорение темпа речи, ударение, паузы и другие просодические элементы. На лексическом уровне эмоциональную нагрузку несут слова, которые имеют не только предметно-логическое значение, но и оценочный компонент, а также усилительные частицы и междометия. На синтаксическом уровне - это антитеза, повторы, параллельные конструкции, инверсия, риторические вопросы и другие стилистические приемы. Стилистические приемы находятся в постоянном взаимодействии, дополняют друг друга, и так тесно переплетаются, что образуют свою систему.

Женское высказывание характеризуется вариативностью и разнообразием употребления эпитетов с целью обеспечения образности и яркости своей речи. Общей особенностью речей обоих президентов является употребление ими клише, гипербол, литот, фразовых глаголов. Было изучено какими способами передается эмоциональность ораторского стиля и выявлены отличительные характеристики речей представителей обоих полов. Отличительной характеристикой речи Б. Обамы является употребление разных синтаксических стилистических приемов : повторов, антитез, параллельных конструкций, а Х. Клинтон – лексических : эпитетов, метафор, сравнений.

Ключевые слова : гендерные особенности, стилистические приемы, эмоциональная окраска, параллельные конструкции, повтор, антитеза, эпитет, сравнение, клише.

Gender peculiarities of stylistic devices usage for emotional colouring of the language on the examples of political speeches of two presidents of the USA, the representatives of feminine and masculine sexes B. Obama and H. Clinton were investigated. It is known that one of basic characteristics of oratorical style is emotionality of communication that provides the expressiveness of speech due to the expedient use of verbal and un verbal means. In order an audience does not lose the interest, speakers can use such techniques, as joke; decline or elevating

voice; address to the audience with questions; intrigue; sympathy together with listeners); appeal to the events, that are known to both the speaker and audience, to personality of speaker (examples from own experience). Emotionality of oratorical speech is conveyed by the different levels of language. At phonetic level it is the special intonation, deceleration or acceleration of speech rate, accent, pauses and other prosodic features. At lexical level the emotional coloring is inherent to words that have not only a logical meaning but also estimating component, and also amplifying particles and interjections. At syntactic level - an antithesis, repetitions, parallel constructions, inversion, rhetorical questions and other stylistic devices. Stylistic devices are in permanent cooperation, they complement each other, and interlace so closely, that form the system.

Woman speech is characterized by the variety of the use of epithets with the purpose of providing speech vividness and brightness. The common features of both presidents' speeches are the use of hyperbolas, litotes, phrasal verbs. It was studied what way the emotional colouring of oratory style is conveyed and distinctive features of speeches of the representatives of two sexes were determined. The main distinctive feature of B. Obama's speech is the usage of different syntactical stylistic devices : repetitions, antithesis, parallel constructions, and H. Clinton – lexical ones : epithets, metaphors, comparisons.

Key words : gender peculiarities, stylistic devices, emotional colouring, parallel construction, repetition, antithesis, epithet, comparison, cliché.

Постановка та огляд наукової проблеми.

Дослідження гендерних особливостей мови привертає все більшу і більшу увагу науковців. Протягом останніх років гендерні та стилістичні особливості мови вивчають та аналізують сучасні вчені, а саме Є. П. Ільїн, О. В. Гурко, Д. Таннен, А. Карлі, М. Паллуді, Х. Ліпс, Н. О. Таїрова та ін.

«На вопрос, отличается ли мужская речь от женской, женщины в основном отвечают «нет», или если «да», то только скоростью и большим разнообразием бытовых тем. Что касается профессиональной речи... то она, по мнению как мужчин, так и женщин, не отличается. Чем старше мужчина, отвечающий на этот вопрос, тем чаще он говорит, что и в мужской и в женской речи нет никаких различий. То же показывают и совсем молодые информанты – мужчины (до 27 лет). В возрасте от 30 до 37 лет мужчины категорично говорят, что отличие в мужской и женской речи существует, при чем у них речь делится на «женскую» и «человеческую вообще» [6].

Актуальність теми дослідження обумовлена зростаючим інтересом лінгвістів до проблеми гендерних особливостей вжитку стилістичних прийомів для

забарвлення мови жінок та чоловіків у сфері політичного дискурсу.

Мета статті. Метою статті є дослідити, які стилістичні прийоми було використано під час промов президентів США, представників чоловічої та жіночої статі, та виявити гендерні особливості промов.

Об'єкт дослідження. Промови президентів США Гіллари Клінтон та Барака Обами.

Предмет дослідження. Стилiстичні прийоми, які використані у промовах президентів США Гіллари Клінтон та Барака Обами з метою емоційного забарвлення висловлювання.

Виклад основного матеріалу. Публічне мовлення — це складне і не позбавлене протиріч функціонально-стилістичне утворення. З одного боку, публічному монологу — лекції, доповіді, виступу — притаманні логічна і мовна організація, стилістична стрункість, які зазвичай характеризують писемне літературне мовлення. Але з іншого — сучасний публічний виступ стає більш вільним від книжних канонів, а, отже, набуває рис розмовності. Чим більше публічний виступ відхиляється від простого інформування, тим більший вплив він має на слухача, тим продуктивнішою стає сама комунікація. Отже, розмовність стає виразною стилістичною ознакою публічного мовлення, що включає і простоту фразотворення, і відхилення від граматичних норм, і використання розмовної лексики та фразеології, і використання різноманітних вербальних засобів для привертання уваги слухачів.

Відомо, що однією з основних рис ораторського стилю є емоційність спілкування, що забезпечує виразність мовлення за рахунок доцільного використання вербальних та невербальних засобів.

Для того, аби аудиторія не втрачала зацікавленості, оратори можуть використовувати такі прийоми, як жарт; зниження або підвищення голосу; звернення до аудиторії з питаннями; інтригу; прийом співчуття (коли оратор

співчуває разом зі слухачами); апеляцію до подій, що відомими як оратору, так й аудиторії, до особистості оратора (приклади з власного досвіду).

Емоційність ораторської промови передається різними рівнями мови. На фонетичному рівні – це особлива інтонація, сповільнення чи прискорення темпу промови, наголос, паузи та інші просодичні елементи. На лексичному рівні емоційне навантаження несуть слова, які мають не тільки предметно-логічне значення, а й оцінювальний компонент, а також підсилювальні частки та вигуки. На синтаксичному рівні – це антитеза, повтори, паралельні конструкції, інверсія, риторичні питання та інші стилістичні прийоми.

Стилістичні прийоми знаходяться в постійній взаємодії, доповнюють один одного, і так тісно переплітаються, що утворюють свою систему.

Під час дослідження ми звертали увагу на те, які лексичні та синтаксичні стилістичні прийоми вжиті президентами США під час промов, та які відмінні риси спостерігаються у промовах Гіларі Клінтон та Барака Обами як представників різних статей.

«Исследователи, изучающие языковые паттерны, отметили, что в целом речь женщины со стороны часто представляется невнятной и неубедительной, а слова мужчины, наоборот, кажутся понятными и убеждают» [цит. по 2, с.212].

Як наголошується дослідниками, чоловіки та жінки використовують різні лексичні одиниці для вираження однакового емоційного стану.

Уже з самого початку промови помічаються відмінні риси в мові жінки-оратора та чоловіка-оратора.

У промові Гіларі Клінтон, на відміну від Барака Обами, часто-густо вживаються епітети, лексичні одиниці, які несуть емоційний компонент у значенні. Зазвичай під час описання одного явища використовується низка епітетів в одному реченні. Можна відзначити, що на синтаксичному рівні це явище

набуває рис емоційної кульмінації, наприклад: *This **vast, diverse, creative, unruly, energized** campaign. An America that is **hopeful, inclusive, and big-hearted*** (5).

Слід відмітити, що промови Б. Обама не забарвлені різноманітними епітетами, лише один епітет дуже часто вживається у словосполученнях — це *great* : *great country, great state, great nation, great sacrifice, great supporter, great supporter, great contest* (4).

Отже, жіноче висловлювання характеризується варіативністю та різноманітністю вживання епітетів з метою надання образності та яскравості своїй промові.

Відомо, що для підсилення аргументації оратор користується образними засобами мови: метафорами і порівняннями. Зазвичай образні вислови в ораторському стилі є трафаретними, такими, що легко сприймаються, адже образи, побудовані на несподіваних порівняннях фактів і явищ вимагають часу для їх сприйняття та усвідомлення зв'язків. Такий повільний процес відволікає увагу аудиторії від сприйняття подальшої інформації : *as hard as, as small as, as deeply as*.

Промовам Гіллари Клінтон, на відміну від промов Барака Обама, притаманне використання вищого та найвищого ступенів порівняння прикметників(що взагалі більш властиве жіночій статі ніж чоловічій) : *we are stronger together; that better, stronger, fairer America we seek* (5).

Підкреслюємо, що гіперболи та літота майже однаково вживаються обома ораторами, що підсилює емоційну забарвленість промов та надає масштабності мислення політиків обох статей.

Гіллари Клінтон : *to the millions of volunteers; that has meant so much to so many Americans and people across the world* (5).

Барак Обама: *nearly half the nation; for every single American* (4).

Також виявлено вживання фразових дієслів для урізноманітнення лексичного складу промов обома

президентами : *work for, hold any American back from, look for, fight back with, sum up, go out, leave for.*

Крім того, спільною особливістю промов обох президентів є вживання ними кліше або, як їх ще називають деякі науковці, штампованих висловів характерних ораторському стилю: *we are up against, you can see, thank you, be grateful to, I want to thank, once and for all, side by side, what's wrong with, let me say, let me remind you ma in.*

Характерною особливістю публічних промов є використання синтаксичних прийомів як літературного, так і розмовного мовлення, причому наявно відчутна перевага «розмовності», що, у першу чергу, забезпечується активізацією використання більш простих і коротких фраз, які значно простіше сприймаються слухачем. Для стилістичного прийому драматизації, посилення напруги мовлення є актуальними коротка фраза, швидка зміна речень. Наприклад, у Барака Обами :

Yes, we can. Yes, we can change. Yes, we can. Yes, we can heal this nation. Yes, we can seize our future (4).

І, навпаки, чим довшими і поширенішими є речення, тим більш складнішими вони є для сприйняття. Але це твердження не стосується мови обраних нами для аналізу політиків. Хоча і Барак Обама, і Гіллари Клінтон використовують довгі речення, їх промови легко сприймаються аудиторією, тому що вони є чітко структурованими та вимовляються з коректними паузами, що є дуже важливою, навіть домінуючою, фонетичною особливістю ораторського стилю. Яскравим прикладом такого прийому може слугувати уривок із промови Б. Обами :

*Yes, **we can heal** this nation. Yes, **we can seize** our future. And as we leave this great state with a new wind at our backs, and we take this journey across this great **country, a country** we love, with the message we have apos; we have carried from **the plains** of Iowa to **the hills** of New Hampshire, from the Nevada **desert** to the South Carolina*

coast, the same message we had when we were **up** and when we were **down**, that out of many we are one, that while we breathe we will hope, and where we are met with **cynicism and doubt and fear** and those who tell us that **we can not** **apop**; we will respond with that timeless creed that sums up the spirit of the American people in three simple words: Yes, **we can**. (4)

Щодо синтаксичних конструкцій, слід відмітити, що для ораторської мови характерне використання паралельних конструкцій, повторів, інверсій, антитез. Стилїстична фігура контрасту антитеза також часто оформлена паралельними конструкціями, які в свою чергу можуть супроводжуватися повторами.

Беручи до уваги те, що аудиторія покладається тільки на свою пам'ять, оратор змушений повторювати окремі частини висловлювання. Обумовлено це і необхідністю краще донести свою думку до слухачів, переконати їх, змусити їх прийняти певну точку зору. Тому всі види повторів широко використовуються в цьому стилі [3].

Як згадувалось вище, різні види повторів можуть бути елементами посилення. Прикладом може слугувати уривок з промови Б. Обама : *This is why people don't believe what their leaders say anymore. This is why they tune out* (4).

Зміст, виражений в паралельних конструкціях, легко сприймається на слух, а однотипність форми в цілому сприяє більш швидкому охопленню змісту висловлювання. Наступні уривки з промов можуть слугувати прикладами паралельних конструкцій : **We are hungry for change, and we are ready to believe again**.

... **a politics of common sense and innovation, a politics of shared sacrifice and shared prosperity** (4; 5).

Ілюстрацією антитези можуть слугувати наступні уривки з промови Б. Обама: *There are **young and old, rich and poor**. They are **black and white, Latino and Asian and Native American**. They are **Democrats** from Des Moines and **independents** from Concord and, yes, some **Republicans** from rural Nevada* (4).

Так, беручи до уваги стилістичний аспект, слід наголосити, що промови Гіллари Клінтон не насичені розмаїттям таких конструкцій, які ми зустрічаємо у прозорих промовах Барака Обами. Але однією з особливостей, притаманних лише промовам Гіллари Клінтон, є використання однорідних членів речення (підметів, додатків, означень, присудків), з'єднаних сполучником *and* : *weary and lose, stand together and work together, for our country and for all, to pursue and achieve* (5). Цей прийом надає ритму її промові та підкреслює індивідуальний стиль мови оратора.

Відомо, що кінець промови має бути логічно пов'язаний з її початком. В авторській промові діє закон краю, тому висновок повинен узагальнювати ті думки та судження, які висловлювалися в основній частині виступу.

Особливо важливі останні слова оратора. Вони залежать від виду промови. У доповіді на політичну тему містяться пропозиції щодо покращення або зміни поточної ситуації; завершуючи політичний виступ, оратор використовує прийом повтору. Крім того, в кінці виступу оратор може використати риторичне питання, зробити аудиторії комплімент, викликати сміх, використати цитату, а також подякувати за увагу. Президенти зазвичай у кінці промов дякують свій народ, як, наприклад, Барак Обама: *Thank you, South Carolina. I love you*, або звертаються до всевишнього, як, наприклад, Гіллари Клінтон: *May God bless you and may God bless the United States of America*.

Висновки. Проаналізувавши спільне і відмінне у промовах двох президентів США Гіллари Клінтон та Барака Обами, представників різних статей, ми прийшли до висновків, що промова оратора-чоловіка відрізняється від промови жінки-оратора використанням різних синтаксичних стилістичних прийомів : повторів, антитез, паралельних конструкцій, що сприяє кращому розумінню мови і вирізняє індивідуальність чоловіка-оратора. Мова

жінки-оратора насичена вживанням епітетів, порівнянь, метафор, фразеологізмів, однорідних членів речення, що підтверджує думку про те, що жінки емоційно прикрашають мову вживанням колоративно-забарвленої лексики для підсилення мети комунікації з аудиторією. Загальною характерною рисою промов і чоловіка, і жінки є використання гіперболи, мовних кліше ораторського стилю та чітко структурованих речень.

Перспективи подальшого дослідження. Планується дослідити та проаналізувати гендерні особливості вживання стилістичних прийомів з метою емоційного забарвлення діалогічної та монологічної мов представників чоловічої та жіночої статі на прикладах сучасної художньої літератури.

Література

1. Hurko O. V. Implementation of affirmation category in a colloquial style / EUREKA: Social and Humanities : scientific journal. Tallin : Eesti Harju maakond, 2017. №2. С. 26–31.
2. Ильин Е. П. Пол и гендер. СПб. : Питер. 2010. 688с.
3. Ларин Б. А. Очерки по фразеологии / Ученые записки ЛГУ. Серия филол. наук. 1956. Вып. 22. С. 201.
4. Промови Б. Обама : режим доступу : <http://www.americanrhetoric.com/barackobamaspeeches.htm>
5. Промови Г. Клінтон : режим доступу : <https://hillaryspeeches.com>
6. Таирова Н. О. Речевое поведение и фактор возраста : семантический аспект. Ананьевские чтения – 2005. Материалы научно-практической конференции. СПб., 2005. С. 157-158.
7. Tannen D. You just don't understand : Women and men in conversation. N. Y. : Morrow. 1990.

УДК 811.161.2'367

к. філол. н., доцент Гурко О. В.

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, Україна

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ СТВЕРДЖЕННЯ В ІНТЕРНЕТ-СПІЛКУВАННІ

к. филол. н., доцент Гурко Е. В.

Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара, Украина

ВЕРБАЛИЗАЦИЯ УТВЕРЖДЕНИЯ В ИНТЕРНЕТ-ОБЩЕНИИ

Candidate of Science (Philology), Associate Professor Hurko O. V.

Oles Honchar Dnipro National University, Ukraine

VERBALIZATION OF AFFIRMATION CATEGORY IN THE INTERNET-COMMUNICATION

У статті проаналізовано значення ствердження в інтернетівському спілкуванні. Зважаючи на те, що на сьогодні немає єдиного та уніфікованого трактування інтернету, яке б вичерпно враховувало співвідношення мережі, суспільства та людини, у межах дослідження з опертям на спостереження дослідників, вважаємо, що інтернет відбиває спілкування в реальному часі за допомогою електронних листів, блогів, чатів, сайтів, форумів тощо. Основна його функція полягає у швидкому, одночасному, прилюдному обміні інформацією. Отже, у статті ставимо за мету проаналізувати основні засоби вираження стверджувального значення в інтернет-спілкуванні. Саме тому об'єктом нашого дослідження є категорія ствердження в інтернетівському спілкуванні. Матеріалом для аналізу послуговували блоги, сайти, чати, сайти, форуми. До найчастотніших лексико-граматичних засобів експлікації ствердження в інтернеті уналежнено іменники з семантикою ствердження, запозичені одиниці в значенні «так», обценну лексику, фразеологізми, що містять сему «ствердження», повторення слів, синтаксично структурні форми речення односкладної будови, слова-речення як експлікатори синтаксично нечленованої реалізації ствердження. Арсенал синтаксичних засобів вираження ствердження на матеріалі текстів інтернету формують вставні конструкції, прості розповідні речення, іронічні висловлення, риторичні питання, конструкції зі значенням згоди. Серед стилістичних засобів вербалізації ствердження в інтернетівському спілкуванні виокремлено емотикон або смайлик, графічні знаки, використання певних словесних форм, великі літери у словах, суржикові елементи, порівняльні конструкції. Перспективу подальших розвідок вбачаємо в дослідженні категорії ствердження в розмовно-побутовому стилі мовлення.

Ключові слова: значення, ствердження, засіб вираження, лексико-граматичний, стилістичний, синтаксичний, вербалізація, інтернет-спілкування.

В статье проанализировано значение утверждения в интернетовском общении. Несмотря на то, что на сегодняшний день нет единого и унифицированного определения интернета, которое бы исчерпывающе учитывало соотношение сети, общества и человека, в рамках исследования с опорой на наблюдения исследователей, считаем, что интернет отражает общения в реальном времени с помощью электронных писем, блогов, чатов,

сайтов, форумов. Основная его функция заключается в быстром, одновременном, публичном обмене информацией. Итак, цель статьи – проанализировать основные средства выражения утвердительно-го значения в интернет-общении. Именно поэтому объектом нашего исследования является категория утверждение в интернетовском общении. Материал для анализа – блоги, сайты, чаты, сайты, форумы. К наиболее частотным лексико-грамматическим средствам экспликации утверждения в интернете относим существительные с семантикой утверждения, заимствованные единицы в значении «да», obscene лексик, фразеологизмы в утвердительно-й функции, повторение слов; синтаксически структурные формы предложения односложной формы строения, слова-предложения как экспликативы синтаксически нечлененной реализации утверждения. Арсенал синтаксических средств выражения утверждения на материале текстов интернета формируют вставные конструкции, простые повествовательные предложения, иронические высказывания, риторические вопросы, конструкции со значением согласия. Среди стилистических средств вербализации утверждение в интернете выделено эмодзи или смайлики, графические знаки, использование определенных словесных форм, заглавные буквы в словах, суржиковые элементы, сравнительные конструкции. Перспективу дальнейших исследований видим в исследовании категории утверждения в разговорно-бытовом стиле речи.

Ключевые слова: значение, утверждение, средство выражения, лексико-грамматический, стилистический, синтаксический, вербализация, интернет-общение.

The article analyzes the meaning of affirmation in the Internet communication. Given the fact that today there is no unified Internet interpretation that fully takes into account the relationship of the network, society and person, within the framework of investigation on observation of researchers, we believe that the Internet reflects real-time communication with the help of emails, blogs, chats, sites, forums, etc. Its main function is to quickly, simultaneously, publicly exchange information. The aim is to analyze the main means of expression of affirmation in the Internet communication. That is why the object of our research is the category of affirmation in the Internet communication. The material for analysis are blogs, sites, chats, websites, forums. To the most frequent lexical-grammatical means of explication of affirmation on the Internet belong nouns with semantics of affirmation, borrowed units in the meaning of «yes», obscene vocabulary, phraseologisms in the confirmatory function; repetition of words; syntactically structural forms of the sentence of a monosyllabic structure; sentence words as explicators of a syntactically unassigned statement of assertion. An arsenal of syntactic means of affirmation based on the text of the Internet forms the insert constructions; simple narrative sentences, ironic statements, rhetorical questions, constructs in the meaning of affirmation. Among the stylistic markers of affirmation on the Internet we distinguish emoticons, graphic signs, use of certain verbal forms, capital letters in words, surzhyk elements; comparative constructions. The perspective of further investigation is seen in the study of the affirmation category in the colloquial style of speech.

Key words: meaning, affirmation, means of expression, lexical, grammatical, stylistic, syntactic, verbalization, Internet-communication.

Активне функціонування інтернету в усіх сферах життєдіяльності людини впливає на комунікативні особливості соціуму, зумовлює вироблення нових форм спілкування. Зміна формату і способу комунікації трансформує лінгвальні одиниці, продукуючи видозміну

значень слова, появу нових лексем, зміну граматичної структури, спричиняє появу нових особливостей у стилях і жанрах. Сучасні технології дають змогу реалізувати такі форми текстових повідомлень, які раніше ніхто не міг передбачити. Нові форми комунікації представлені в усіх стилях та жанрах по-різному. Зважаючи на те, що комунікативне середовище сучасного інтернету передбачає значно швидше, структурно простіше, почасти некодифіковане, ненормативне спілкування, як зауважує С. Г. Чемеркін, найістотніших змін зазнають саме розмовний стиль та стилі й жанри, які передусім тяжіють до розмовності, зокрема епістолярний [7, с. 13].

Отже, помітних трансформацій у «Всесвітній павутині» зазнає розмовне мовлення, оскільки видозміна традиційних форм розмовного стилю спричиняє відсутність усного варіанта мови та наявність писемного тексту з функціями усної мови, тобто реалізація комунікативного акту в інтернеті відбувається здебільшого через писаний текст. Саме тому в межах нашого дослідження зосереджуємо увагу на такому різновиді комунікативного акту, як написаний текст, який в інтернеті набуває унікальних, властивих лише йому ознак та особливостей, що стають наслідком віртуальної мовотворчості й мають вербальний і невербальний характер. Оскільки для писемного мовлення характерне передусім обмежене використання невербальних засобів, то для позначення почуттів комуніканти послуговуються особливими знаковими системами – пунктуаційними знаками, великими літерами для відбиття модуляцій голосу та спеціальними піктограмами – емотиконами тощо.

Крім того, інтернет стає тим «комфортним, безпечним, більш-менш вільним простором для апробації різноманітних стратегій міжособистісної або автокомунікативної поведінки» [8, с. 20], у якому функціонують нові форми спілкування, зокрема, блог. Ця нова система спілкування у віртуальному просторі

засвідчує швидку динаміку зростання та беззаперечну зручність використання. Одним з основних складників блогу є комунікативний акт, за допомогою якого комуніканти в інтернет-спілкуванні передають інформацію, що й відіграє важливу роль у реалізації стверджувального змісту. Отже, зважаючи на викладене, постає потреба докладного вивчення та класифікації найістотніших засобів вербалізації ствердження в інтернеті.

На сьогодні немає єдиного та уніфікованого потрактування інтернету, яке б вичерпно враховувало співвідношення мережі, суспільства та людини. Утім, у межах нашого дослідження з опертям на спостереження О. А. Дмитрієвої [12], Л. Я. Стрельбіцької [5, с. 33–38], О. І. Горошко [2, с. 11–27], Л. М. Городенко [1, с. 55–58], О. М. Тищенко [6, с. 35–39], С. Херрінг [9, с. 234–248] вважаємо, що інтернет відбиває спілкування в реальному часі за допомогою електронних листів, блогів, чатів, сайтів, форумів тощо. Основна його функція полягає у швидкому, одночасному, прилюдному обміні інформацією. Отже, у межах цієї наукової розвідки ставимо за мету проаналізувати основні засоби вираження стверджувального значення в інтернет-спілкуванні. Саме тому об'єктом нашого дослідження є категорія ствердження в інтернетівському спілкуванні. Матеріалом для аналізу послуговували блоги, сайти, чати, сайти, форуми.

До найчастотніших лексико-граматичних засобів експлікації ствердження в контексті інтернет-спілкування уналежнюємо: 1) іменники на кшталт *офтоп*, *пост*, *статус*, *твіт*, *твітдеск*, *флуд*; 2) лексеми на зразок *море*, *океан*, *купа*, *тонни*; 3) запозичені одиниці в значенні *так*; 4) обсценну лексику у функції ствердження; 5) фразеологізми у стверджувальній функції; 6) повторення слів; 7) синтаксично структурні форми речення односкладної будови; 8) слова-речення як

експлікатори синтаксично нечленованої реалізації ствердження.

В інтернеті фіксуємо іменники, які містять ствердження у своєму лексичному значенні: *офтоп* – «будь-яке повідомлення в Мережі, що виходить за межі заздалегідь встановленої теми спілкування» [14]; *твіт* – «повідомлення в мікроблозі «Твіттер» [14]; *флуд* – «повідомлення в інтернет-ресурсах, що мають великий об'єм» [14]; *твітдеск* – «додаток, призначений для роботи з іншими соціальними мережами» [14]; *пост* – «окреме повідомлення на сайті, в якому відбувається спілкування» [14]. З наведених дефініцій стає очевидним, що всі ці лексеми реалізують констативну функцію.

Широковживаними в експлікації стверджувальної семантики в комунікативному акті є лексеми на зразок *море, океан, купа, тонни, енне*, які, трансформуючись з різних частин мови в числівники, констатують наявність кількості чого-небудь у значенні «багато». Наприклад: «Єдині істоти, котрі викликають в моїй душі **океан** позитивних відчуттів, – це собаки і (чужі) діти» [17]; «**Море** проблем зникло б, **море** людей які зараз зайняті перекладацтвом» [22]; «О, обожнюю, коли починається цирк, появляється коньяк і **енне** пиво» [22].

Функцію ствердження в інтернет-спілкуванні виконують також запозичені лексеми на позначення згоди-підтвердження, які допомагають комунікантам передавати інформацію. Наприклад:

21:53:39 Ferox: Габік: *Давай завтра магазинами пройдемось, можливо щось цікаве знайдемо*

21:54:10 Габік: Ferox: **окей**, не переймайся, щось да вигадаємо [19];

(20:11:32) Ништяк: *Ти не хочеш френдувати через якусь мені не дуже зрозумілу дрібницю? Давай будемо з тобою в компі і в житті френдами!*

(20:12:15) Yzarina: Ништяк: **Єс оф корс**, грейт, це було б кульно! [13].

Отже, як засвідчують наведені приклади, спілкувальники розуміють значення запозичених слів, не сприймають їх як чужорідні елементи, і це не потребує пояснень щодо їхньої форми і значення.

Обсценні одиниці користувачі блогів почасти вживають у коментарях для підтвердження та увиразнення повідомлюваної інформації, наприклад: «поляки **kurwa** завжди такими були і будуть» [16]; «це нова, досі невідома і до певного часу надтаємна афера. – тьху, й; **твою матъ**, що такого віце-короля ростила» [21].

Нерідко в інтернетівському спілкуванні мовці для увиразнення значення ствердження послуговуються розмовними ідіомами – фразеологічними сполуками, які надають комунікативному акту яскравості, неповторної самобутності та емоційної забарвленості:

(13.09, 18:29:23) Nezabuvаетui → KRAKOV: *А ми на сватання їхали всією родиною: мама, тато, хрещені мої, куми батьків...*

(13.09, 18:30:39) KRAKOV → Nezabuvаетui: *Ого, **важка артилерія приїжджали** за нареченою* [19];

20:54:33 Ferox: Sunderland: *ти бачив цей новий проект?*

20:55:32 Sunderland: Ferox: *Іноді, взагалі складається враження, що всі ці передачі, сюжети і т.п. ні що інше, як банальний тролінг – основне завдання поставити **все з ніг на голову**.*

20:56:53 Ferox: Sunderland: *«Єдина Росія» цю **лавочку кришує** зараз* [16].

З аналізованого постає, що комунікант легко співвідносить зміст попереднього висловлення зі стверджувальною фразеологічною сполукою, навіть не докладаючи особливих ментальних зусиль.

Повторювальні елементи, які почасти трапляються в інтернеті, допомагають увиразнити бажаність повідомлюваного, його результат, наприклад: «В місці з дивною назвою «Хундертвассер» я давно збиралася

побувати, але все ноги не доходили. А тут раптом **йшли-йшли і дійшли** [11]; «Народ, **дуже-дуже-дуже** сумно. Давайте поспілкуємось»; «Ну ось, я **зновузновузнову одинодин**» [11]; «**люблюлюблюлюблю** це місто і Високий Замок вночі, і бруківку» [20].

Зважаючи на те, що учасники комунікації використовують здебільшого короткі розмовні репліки «задня економії часу», як зауважує С. Г. Чемеркін [7, с. 30], цілком закономірно, що ствердження реалізують передусім форми синтаксично-членованих односкладних речень, наприклад:

Олег Хмара: *Краще стули пельку, бо ти сам базікаєш стовідсотковим суржилом, хіба що кацапським суржилом. Треба писати «по-руськи», бо «на русском» – це кацапський суржик. Спочатку вивчи свою кацапську говірку хоча б на рівні шкільної програми, а потім будеш давати поради, кому якою мовою розмовляти*

Lilia: **Безумовно вивчу** [10];

Sasha: *Я так їх люблю! Вони безперечно найкращі!! Приклад для всіх сімейних пар – ось як потрібно кохати один одного! Сподіваюся вони переможуть, адже вони цього заслуговують!*

Kamila: **Дійсно заслуговують!** [16];

Oleg: *Ой, маленька, динозавра злякалася! Така смішна дівчинка... безпосередня абсолютно*

Ksenia: *Ще й як **злякалася*** [22].

Наведені комунікативні акти вказують на те, що відповідь-ствердження є частково розгорнутою, становить окрему думку та виступає навіть у функції ствердження-судження.

Крім того, в інтернет-комунікації в режимі реального часу спілкувальники надзвичайно активно послуговуються стверджувальними словами-реченнями, які представлені у функції «синтаксично нечленованого вираження об'єктивно-модальної категорії ствердження» [3, с. 214]. Наприклад:

(14.09, 20:48:23) СВОБОДЕН2→Олексій 28: *ну це вже хто на що навчався)))*

(14.09, 20:48:39) Олексій 28 →СВОБОДЕН2: **ага**, *згоден з тобою на 100%)))* [19];

(12.09, 23:28:10) Nat: *10 років тому я вболівала за Наталку, вона була друга. Цього разу маю надію, що все таки переможе. Вона найкраща!!!!*

(12.09, 23:29:01) Tania: **Звичайно!** *Могилевська краща!* [15] (<http://>.

Емоційна насиченість спілкування в блогах викликана компенсаторним характером в умовах практично повної відсутності невербальних засобів для передавання емоцій [4, с. 24], саме тому, на нашу думку, українська блогосфера виразно репрезентована прикладами емоційно-оцінної реалізації.

Зауважимо, що вияв емоційності в текстах представлений здебільшого емоційністю, реалізованою мовними засобами, а також емоційністю, вираженою за допомогою елементів інших семіотичних систем. Отже, серед стилістичних засобів вербалізації ствердження в інтернетівському спілкуванні виокремлюємо: 1) емотикон або смайлик; 2) графічні знаки; 3) використання певних словесних форм (здебільшого звуконаслідувальних); 4) великі літери у словах; 5) суржикові елементи на кшталт *по-любому, сильно*; 6) порівняльні конструкції.

Для вираження згоди, схвалення в контексті інтернет-спілкування послуговуються також емотиконами, які використовують для «компенсація елементів паралінгвального спілкування» [7, с. 27], уможливаючи реалізацію значно емоційнішого та впевненішого ствердження:

19:56:11 Ferox: Габік: *Наздоганяй, поки зовсім не загубив*

19:57:18 Габік: Ferox: **Да вже наздогнав. Оце вийшов з собакою прогулятися** 😊 [20];

20:54:33 Ferox: Sunderland: *Для чого тобі шлюб? Просто знайди собі дівчину, та й все.*

20:55:32 Sunderland: Ferox: **йду шукати** ☺ [22].

За допомогою графічних знаків спілкувальник може привносити додатковий емоційно-експресивний відтінок у стверджувальний зміст речення, наприклад, захоплення: «до Дніпропетровська прийшла весна у всій своїй красі. **Сонце, тепло – усю нудьгу як вітром здуло!!!!))))))**» [11], зацікавлення: «**Так поцілунки пишуться? :)* :)* :)* :)* :)***» [17], надії на позитивний результат: «У мене мій особистий Манхетен. **Долучайтесь!!!!?????**» [21], роздумування: «**приємна втома...** Осінь у Львові» [20].

Нерідко учасники комунікативного акту використовують мовні засоби, зокрема звуконаслідувальні, вигуківі, задля вираження внутрішнього стану людини, передавання різних емоцій. Наприклад:

(21:13:32) Ништяк: Yzarina: я думаю погане саме вибирає кого відпускати, а кого – ні. Наші думки, пам'ять...хто цим **УСІХ** управляє, окрім нас самих?

(21:14:15) Yzarina: Ништяк: **Ааа..ну пам'ять це даа..пам'ять** [19].

Наведені фрагменти комунікативного акту доводять, що за різних контекстуальних умов значення ствердження та його вияви можуть конкретизуватися, збагачуючись додатковими емоційно-експресивними відтінками, наприклад, задоволенням, захопленням, радістю, ненавистю, зневагою, гнівом, засторогою тощо.

Комунікант під час інтернет-спілкування, послуговуючись великими літерами, має на меті закцентувати увагу на слові, частині речення або на реченні, констатує значущість того чи того факту:

20:39:30 Sunderland: Габік: **Що тут цікавого?**

20:44:09 Габік: Sunderland: Інтриги, розгадування тайн. Дійсно **ДУЖЕ** цікаво (<http://iozhoikov.livejournal.com.362945.html>);

(21:13:32) Ништяк: Yzarina: я думаю погане саме вибирає кого відпускати, а кого – ні. Наші думки, пам'ять...хто цим **УСІХ** управляє, окрім нас самих?

(21:14:15) Yzarina: Ништяк: Ааа..ну пам'ять це да..пам'ять вона не може й більше [16];

Визначальною ознакою мови інтернет-спілкувальників є те, що в ній наявна величезна кількість суржикових елементів, які експлікують різну семантику, зокрема й стверджувальну:

(13.09, 11:22:23) МішуТка→Vinks: Я сумніваюсь стосовно вибору фену. Говорять професійний краще. Воно то може й так, але й ціна кусається.

(13.09, 11:24:39) Vinks→ МішуТка: **Да по-любому професійний фен краще.** Тут і мови бути не може [20];

(11.09, 07:59:34) Maria: Підкажіть як вам автоматична машинка для завивки волосся? Можливо краще обрати звичайну плойку?

(11.09, 08:32:21) Наталя21→ Maria: Мені автоматична більше подобається. Можна зробити будь-який тип локонів абсолютному новачкові. Вона проста у використанні. То тільки здається що в автоматичних маса наворотів і їх складно використовувати. Як на мене, то **прилад просто огонь** [20].

Ствердження в мові інтернет досить вдало звербалізовується за допомогою порівняльних конструкцій, експлікуючи аргументативну функцію: «Середньостатичний **ніщеброд** Дніпропетровська, **типу мене**, відчуває себе там сильним міра сего» [18]; «Я, як вокаліст, можу сказати, що ця дитина дуже талановита і унікальна, не завжди дорослі можуть так чисто заспівати і проникнути в душу кожному. Чарівна дівчинка, нашій Вкраїні потрібні **такі діточки як ця гарнюня**» [15]; «Привіт з Праги. Це України Got Talent Переможець. Це справжній талант. Дивовижний голос, **співає** з такою легкістю, **мов веселку малює**» [15].

Крім того, неабияких трансформацій в інтернет-спілкуванні зазнають синтаксичні конструкції. Активне наближення до розмовної мови виявляє тенденцію до текстової економії і через те постає спрощення синтаксичних конструкцій. Отже, до синтаксичних

засобів експлікації ствердження на матеріалі текстів інтернету зараховуємо: 1) вставні конструкції; 2) прості розповідні речення; 3) іронічні висловлення; 4) риторичні питання; 5) конструкції зі значенням згоди.

У мові інтернет учасники комунікативного акту нерідко послуговуються вставними конструкціями, які посилюються стверджувальними одиницями розмовного стилю. Спілкуючись, комуніканти констатують своє ставлення до висловлених тієї чи тією особою думок, фактів, подій тощо. Наприклад:

Анастасія Десятникова

*Четвертий більше всього сподобався
сьогодні в 19:54*

Кристина Медянская

Безперечно, вау, дуже класно. Треба і собі такий горщечок для квітів зробити. Я в захваті!
сьогодні в 20:32

Арина Михайлова

Ясна річ, краса неймовірна.
сьогодні в 14:03

Янина Ахматова

Дійсно, ухти, дуже гарно! Так! Художньо!
Талановито! [22];

(20:58:31) Iusia: Лена03011983: Сьогодні до парку ходили. **До речі**, краса нереальна. З нами навіть, і Гануська була.

(20:58:45) Лена03011983: Iusia: **Жесть**, вона з глузду з'їхала. Така мала дитина. **Капсу**, я в шоці. Я бачу, що їй діти потрібні для забави [22].

Наведені фрагменти комунікації доводять, що спілкувальники, залучаючи вставні елементи сучасного розмовного мовлення з відтінком позитивності чи негативності, беззаперечно повідомляють про абсолютну впевненість щодо повідомленого.

Зважаючи на те, що спілкування в інтернеті «здійснюється здебільшого за допомогою писемних текстів» [7, с. 23], комуніканти почасти вживають прості

розповідні речення для констатації того чи того факту реальної дійсності: *«Донецька ватниця і просто ТП-мородерка потрапила на обкладинку журналу»* [11]; *«Три нардепи з «Батьківщини» різко передумали тушкуватися»* [21]; *«І так буде з кожним конченим сепаратистом»* [11].

Іронічні висловлення уможливають особливо дотепне вираження ствердження. Спілкувальник чітко та яскраво характеризує кого-небудь, аргументовано відтворюючи певні обставини:

(15.09, 21:06:48) Яжебэтмэн: *Гипотеза: це знову ти?*

(15.09, 21:07:35) Гипотеза: Яжебэтмэн: **я нині «рідкісний» гість.**

(15.09, 21:07:54) Яжебэтмэн: Гипотеза: *ти завжди бажаний гість* [16];

(15.09, 21:16:09) GoodBoy1 Black__Tea: *дякую, і тобі*

(15.09, 21:16:41) Black__Tea lusia: *кому говориш?*

(15.09, 21:17:03) lusia Black__Tea: *антифлуду, він же **тайно в мене закоханий*** [16].

У мові інтернет подекуди трапляються риторичні питання, співвідносні зі стверджувальним судженням, які слугують для активізації уваги співрозмовника, увиразнення констатувального змісту повідомлюваного, підтверджуючи нереальність виконання модусного аспекта дії, наприклад: *«Ну що, блін, шановні опініон-мейкери, королі пера і фейсбука, ви писали свої пости і коментарі, що **треба підтримати єдиного кандидата від жОпозиції, що Монтян продасться і ви отримаєте від Яреми благодать?**»* [10]; *«Чи усвідомлюють іноземні дипломати, що, якщо **завдяки їх спільним з Януковичем зусиллям Майдан все ж таки розійдеться, Україна буде ввергнута в пучину кримінальної диктатури?**»* [16].

Учасники комунікативного акту, спілкуючись в інтернеті, використовують речення, у яких комуніканти підтверджують правильність та істинність думок спілкувальників:

Саня Семенчук: Ця дивовижна дитина вразила мене та мою сім'ю до глибини душі. Хлопчик, якому 12 років, бореться з онкологією, при цьому він допомагає солдатам на сході нашої країни, за що отримав орден. Він виконав пісню, яку сам написав, яка має зміст і звучить тонкою струною у душі слухача, від якої аж мурашки по тілу і сльози по щоках. Таких дітей ми маємо виховувати, для того, щоб цей світ став кращим... Він взірець незламного духу. Я пишаюсь своїм земляком. Артемчику, ми бажаємо тобі перемогти недугу, бути здоровою дитиною, відчувати себе щасливим і обов'язково перемогти, адже хто як не такі діти є надією, опорою в цій нещасній нашій Рідній стороні.. Будь ласка, підтримаємо цю талановиту дитину.

Daniella: Саня Семенчук **я дуже з тобою згодна** такого роду людей майже не можливо побачити. Його душа та любов не просто до себе а ще для когось. А про вийграш який дитина готова дати на бокси для пересадок.....

Катерина Сколоздра: Саня Семенчук **ти правий** [15];

Oksana Shutovchy: Низький уклін батькам хлопця, тільки високодуховні люди з чистим серцем здатні виховати настільки свідому і високоморальну особистість. Ваша підтримка і допомога обов'язково дасть результати і хлопець порадує нас ще не одною своєю піснею.

Mary Smith: Доброго Вам дня, oksana shutovchy! **Згодна з Вами на всі 100 %** [15].

З опертям на досліджений матеріал висновкуємо: приховування автора тексту за нікнеймом уможливорює розкутіше спілкування, що, безперечно, впливає на мовлення учасників комунікативного акту, а також на реалізацію категорії ствердження під час інтернет-спілкування.

З огляду на розподіл категорії ствердження в мові інтернет, логічним вважаємо зарахування до ядерних виразників ствердження коротких розмовних реплік,

простих синтаксичних конструкцій, що передають реакцію співрозмовника, наприклад, радість, захоплення, схвалення, задоволення, стверджувальних слів-речень у функції синтаксично нечленованих одиниць, які підтверджують істинність висловленого. Приядерна ніша представлена фразеологізмами, повторенням слів, емотиконами, суржиковими елементами, порівняльними конструкціями, запозиченими одиницями з конотацією ствердження, які є ефективними вербалізаторами ствердження. Проміжну зону реалізують іронічні висловлення, звуконаслідувальні, вигуківі висловлення, іменники, що містять ствердження у своєму значенні. Периферійну зону формують великі літери, вставні конструкції, графічні знаки, висловлення зі значенням згоди, лексеми, семантика яких пов'язана із семантикою всеосяжності. Крайню периферійну зону відбивають обценні одиниці, які слугують для обґрунтованості, переконливості повідомлюваного, але не у формі літературної мови.

Література

1. Городенко А. М. Мережеве суспільство та мережеві комунікації / Інформаційне суспільство. 2011. Вип. 11. – С. 55–58.
2. Горошко Е. И. Интернет-жанр и функционирование языка в Интернете: попытка рефлексии / Жанры речи. Саратов : Издательский центр «Наука». 2009. Вип. 6 «Жанр и язык». С. 11–27.
3. Дудик П. С. Синтаксис сучасного українського розмовного літературного мовлення. Київ : Наук. думка, 1973. 226 с.
4. Смирнов Ф. О. Национально-культурные особенности электронной коммуникации на английском и русском языках : автореф. дисс. ...канд. филол. наук : спец 10.02.19 — «Теории языка». Ярославль, 2004. 22 с.
5. Стрельбицька Л. Інтернет як полігон розвитку природної мови / Вісн. Нац. ун-ту «Львівська політехніка». 2005. № 538 : Проблеми української термінології. С. 33–38.
6. Тищенко О. Мова інтернет-спілкування: стиль, норма, освіта / Дивослово : Українська мова й література в навчальних закладах: Науково-методичний журнал. 12/2011. №12. С. 35–39.
7. Чемеркін С. Г. Українська мова в Інтернеті : позамовні та внутрішньо-структурні процеси. Київ, 2009. 240 с.

8. Шевченко И., Высеков П. «Я» в дискурсе виртуальности / Критика и семиотика. Новосибирск : НГУ, 2000. Вып.1–2. С.19– 25.
9. Herring S. Discourse in Web 2.0 : Familiar, Reconfigured, and Emerg / Georgetown University Round Table on Languages and Linguists 2011 : Discourse 2.0 : Language and new media. Washington, DC : Georgetown Univ. Press, 2012. 272 p.
10. Без табу [Електронний ресурс]. – URL: <https://beztabu.net>
11. Башта пропаганди. Saturday, January 23rd, 2010 [Електронний ресурс]. – URL: <http://friki.livejournal.com/20862/html>
12. Дмитрієва О. А., Рибалко О. О., Гладковський С. С. Особливості Інтернет-спілкування [Електронний ресурс] // Електрон. дані. – URL : <http://masters.donntu.edu.ua/2004/eltf/rybalko/library/art4.htm>. – Донецьк, 2003.
13. Журнал О. Негребецького. Ох і вміють майстри слова [Електронний ресурс]. – URL: <http://nehrebeckyj.livejournal.com>
14. Словник Інтернет-термінів [Електронний ресурс]. – URL: <http://cashgo.pp.ua>
15. Україна має талант [Електронний ресурс]. – URL: https://www.youtube.com/channel/UCGVgZAG_2xpX6f8D_GwvoQ
16. Чат і трансляція чатів в Інтернеті [Електронний ресурс]. – URL: https://disted.edu.vn.ua/media/bp/.../v_keskustelut_chat.htm
17. Шабуніна Олена. Виховання дітей як запорука економічного дива. Секрети виховання китайських мам [Електронний ресурс]. – URL: http://archives-2016.dc5m.hce-project.com/2016/12/06/00/ukraine_mix_ua.m.pdf
18. agrippppina. Коментар [Електронний ресурс]. – URL: <http://ua-slingomamy.livejournal.com>
19. atanoissapa. Івент-кафе «Хурдертвассер», Дніпропетровськ [Електронний ресурс]. – URL: <http://atanoissapa.livejournal.com>
20. ka4or. Ніч перед Різдвом виборами [Електронний ресурс]. – URL: <http://ka4or.livejournal.com>
21. vinyk. Коментар [Електронний ресурс]. – URL: <http://vinyk.livejournal.com>
22. wittycat. Коментар [Електронний ресурс]. – URL: <http://yulia-martynova.livejournal.com600.html&thread=273773>

УДК 81'27'42:316.77

преподаватель Дейнега В. В.

Запорожский государственный медицинский университет, Украина

ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫЙ ДИСКУРС: РЕЦЕПЦИЯ ПРОБЛЕМ

викладач Дейнега В. В.

Запорізький державний медичний університет, Україна

ІНСТІТУЦІОНАЛЬНИЙ ДИСКУРС: РЕЦЕПЦІЯ ПРОБЛЕМ

Lector Deynega V. V.

Zaporozhye State Medical University, Ukraine

INSTITUTIONAL DISCOURSE: RECEPTION OF PROBLEMS

Статья «Институциональный дискурс: рецепция проблем» представляет собой квинтэссенцию основных проблем институционального дискурса, среди которых наиболее актуальные следующие: проблема взаимозависимости типов дискурса (персонального и институционального); критерии институциональности и в связи с этим проблема о соответствии комбинаций пар участников дискурса; проблема смыслообразующей основы институционального дискурса и правильности вектора его развития; критерии самостоятельности отдельных дискурсов (субдискурсов) по отношению друг к другу; проблема клишированности речи в институциональном дискурсе; проблема некорректного использования терминологического инструментария. Обширность и значимость исследований дискурсивного явления не дает четкого представления о нем. Возможная причина тому – ложность подхода в изучении явления. Актуальность нашей работы состоит в необходимости определения сущности феномена «дискурс». Цель исследования – смена вектора изучения дискурса как единого самодостаточного феномена, противоположные компоненты которого находятся в постоянной взаимозависимости. В качестве объекта исследования выступает глобальное явление «дискурс», отраженный в штурдях лингвистов. Институциональный дискурс – одно из направлений дискурсивного явления – предмет нашего исследования, рассматриваемый учёными в качестве средства существования социальных иерархических институтов, число которых, вызванное необходимостью, постоянно увеличивается. В результате исследования мы пришли к выводу, что изучение рецепций дискурсивного явления учёных-лингвистов обнаружило неоднозначность и противоречивость трактовки дискурса, породившее гипотезы изменения направления исследования данного явления. Необходимо подходить к изучению дискурса как к полифоническому целостному единству. Намечена перспектива рассмотрения дискурса не как средства к достижению прагматичных целей – организации общения в рамках социальных институтов, но как явление, порожденное столкновением сосуществующих противоположных явлений.

Ключевые слова: институциональный дискурс, персональный дискурс, субдискурс, полидискурсивность, дискурсивный полифонизм, дискурсы профессиональных сообществ, ядро дискурса, периферия дискурса.

Стаття «Інституціональний дискурс: рецепція проблем» являє собою квінтесенцію основних проблем інституціонального дискурсу, серед яких найбільш актуальними є наступні: проблема взаємозалежності типів дискурсу (персонального та інституціонального); критерії інституціональності та пов'язана з нею проблема відповідності комбінацій пар учасників дискурсу; проблема основи інституціонального дискурсу та правильність вектора його розвитку; критерії самостійності окремих дискурсів (субдискурсів) по відношенню один до одного; проблема стандартизації (кліше) мови в інституціональному дискурсі; проблема некоректності використання вченими термінологічного інструментарію. Вивчення рецепції дискурсивного явища вчених-лінгвістів виявило неоднозначність та суперечливість у трактуванні дискурсу. Можлива причина цього - у хибності підходу до вивчення явища дискурсу. Актуальність нашої роботи полягає у необхідності визначення сутності феномену «дискурс». Ціль дослідження – визначення гіпотез зміни вектору вивчення дискурсу як цілісного самодостатнього феномену, протилежні компоненти якого знаходяться у постійній взаємозалежності. В якості об'єкта дослідження виступає глобальне явище «дискурс», яке знайшло відображення в

дослідженнях лінгвістів. Інституціональний дискурс – один з напрямів дискурсивного явища – предмет нашого дослідження, що розглядається вченими-лінгвістам в якості засобу існування соціальних ієрархічних інститутів, кількість яких, викликана необхідністю, постійно збільшується. У результаті дослідження ми дійшли висновків про необхідність вивчення дискурсу як поліфонічної цілісної єдності, компоненти якої збагачують ціле. Намічено перспективу розгляду дискурсу не як засобу досягнення прагматичних цілей – організації спілкування в межах соціальних інститутів, але як явище, що було породжене завдяки зіткненню співіснуючих протилежних у дискурсі явищ.

Ключові слова: інституціональний дискурс, персональний дискурс, субдискурс, полідискурсивність, дискурсивний поліфонізм, дискурси професійних співтовариств, ядро дискурсу, периферія дискурсу.

The article “Institutional discourse: reception of problems” represents a quintessence of general problems of institutional discourse: problem of discourse types (personal and institutional discourse) interdependence; fuzziness of institutionality criteria and correspondence problem of pairs - participants of discourse; problem of institutional discourse sense-making base and vector accuracy its development; criteria of unconnected discourses correspondence (sub - discourses); problem of speech full of cliches in institutional discourse; problem of wrong usage of terminology by scientists. Breadth and significancy of discursive feature don't give clear idea on discourse phenomenon. Falsity of approach to this feature study can be a possible reason, and study of discourse observation as undivided and sustainable unity seems actual. Necessity of definition of phenomena “discourse” essence is a urgency of our research. Aim of work – change of vector of discourse study as undivided and sustainable unity. Across-the-board phenomenon “discourse” seen in linguists works is subject of our research. Institutional discourse as one of directions of discursive feature is a study object of our research, observed by scientists-linguists as means of existence of social hierarchical public institutions (their number increase constantly). As a result of our research, we made a conclusion that observation of linguist scientist's discursive features revealed some ambiguity and inconsistency of discourse interpretation and caused hypotheses of direction of this feature analysis change. It is necessary to study phenomenon “discourse” as polyphonic holistic unity. Contemplation of discourse (not as means to an end-- organization of communication in institutional environment) is intended as self-sufficient feature caused by opposite features colliding.

Key words: institutional discourse, personal discourse, sub- discourse, polydiscursivity, discursive polyphonism, discourses of professional communities, fulcrum of discourse, periphery of discourse.

Постановка проблеми дослідження. Научные исследования, посвященные изучению дискурсивного явления и его типов (в частности, институционального дискурса), поражают своей обширностью. На сегодняшний день аксиоматично использование в качестве основы теории дискурса рефлексии философов-постструктуралистов М. Фуко, Ж. Лакана, Ж. Дерриды, Р. Барта, Ю. Кристевой. Кроме того, значительное количество учёных до сегодняшнего дня из постоянно генерируемого ряда определений дискурса и его отдельных типов рассматривают в качестве наиболее

полного следующее определение институционального дискурса: «...специализированная клишированная разновидность общения между людьми, которые могут не знать друг друга, но должны общаться в соответствии с нормами данного социума» предложенное проф. В. И. Карасиком [10].

Исследование научных материалов, направленных на осмысление дискурсивного явления (институциональный дискурс), позволяет нам выделить ряд проблем, связанных с данным феноменом:

- зыбкость границ между институциональным и персональным дискурсом (И. П. Ромашова, И. В. Тубалова, С. А. Данилова);

- противоречия в правильности общей направленности институционального дискурса (Н. К. Рябцева);

- отсутствие чётких критериев принадлежности отдельных дискурсов (субдискурсов) к институциональному дискурсу, и в связи с этим вопрос о корректности комбинаций пар участников дискурса остаётся открытым (И. А. Гусейнова, И. П. Ромашова, М. И. Солнышкина, Ф. Х. Исмаева, Л. С. Бейлинсон);

- неоднозначность в понимании смыслообразующей основы институционального дискурса (Т. А. Ширяева, Т. О. Писаная, Е. А. Кожемякин, Л. С. Бейлинсон, Я. В. Зубкова, Т. Е. Арсеньева);

- незавершённость в определении критериев взаимной независимости субдискурсов (О. Б. Бурдина, С. Л. Мишланова);

- нерешённость вопроса стандартизации (клишированности) речевых оборотов в институциональном дискурсе (Л. С. Бейлинсон, А. П. Седых, М. И. Шевченко);

- неоднозначность учёных относительно терминологической базы при попытках создания универсальной модели институционального дискурса (М. Н. Кунина, Т. А. Волкова, А. А. Евтюгина).

Круг обозначенных проблем дискурсивного явления указывает на многозначность, незавершённость определения феномена «дискурс» и актуализирует данную работу, цель которой состоит в переосмыслении обозначенных нами на основании изученного материала проблем институционального дискурса и обнаружении скрытых противоречий в некоторых из них.

Актуальность: Современные научные исследования отражают тенденцию постижения феномена «дискурс» путем изучения отдельных частей единого дискурса. Актуальным является создание чёткой трактовки сущности феномена.

Цель работы состоит в смене вектора направленности изучения дискурса как целостного неделимого явления, в основе которого положена не человеческая необходимость, а столкновение противоположностей.

Объект и предмет исследования: Объект исследования – осмысление феномена «дискурс» в исследованиях лингвистов. Предмет исследования — институциональное направление дискурсивного явления и его взаимосвязанность с другими дискурсивными направлениями.

Изложение основного материала. Обращаясь к проблеме зыбкости границ между типами дискурса, мы хотели бы сделать акцент на основной характеристике этого явления — его незавершенности; дискурс существует всегда в определенном хронотопе. Со сменой хронотопа меняется дискурс, кроме того, дискурс антропологичен: человек создаёт дискурс и с его помощью проявляет себя в разнообразии жизни; многогранность дискурса — отражение многогранности человека.

И именно наука призвана упорядочить неоднозначные изучаемые ею явления: «По специфической своей сущности наука есть реакция самосохранения человека, потерянного в тёмном лесу мировой жизни», — пишет автор концепции философии свободы Н. Бердяев [3, с. 19]. Думается, создание типологий дискурса

подчинено именно стремлению осознать сущность явления и его особенности.

Традиционно дискурс делится на два типа: персональный и институциональный. Деление это допускает некоторую условность, поскольку нет сомнений во взаимном обогащении персонального дискурса речевыми моделями институционального дискурса и наоборот. Как справедливо пишет И. В. Тубалова: «...практический опыт субъектов дискурсов — это опыт полидискурсивный, включающий, наряду с бытовым, опыт участия в институциональной дискурсной деятельности...» [15, с. 39]. Исследователь обосновывает использование в персональном дискурсе институциональных моделей стремлением говорящего выразить мысль существующим институциональным клише либо придать речи убедительность, ироничность: «Бабушка с нами живет // Да она щас пошла... она у нас... *общественный деятель*» [15, с. 44]. Любопытно, что учёный, доказывая полидискурсивность, всё же сохраняет признанную независимость двух типов дискурса.

В качестве примера взаимной зависимости дискурсивных типов (институционального и персонального) мы приведём отдельные речевые комбинации доктора по отношению к пациенту: «Врач: Здравствуйте // *Как Ваше самочувствие?* //» [5, с. 14]; «Врач: С возрастом откладываются на позвоночнике соли// Вам надо к невропатологу/ обязательно/ на лечебную физкультуру // Вам расскажут / какие упражнения делать/ *это Ваше спасение* //» [5, с. 15]. Речевые обороты «*Как Ваше самочувствие?*», «*Это Ваше спасение*» — обороты персонального дискурса в дискурсе институциональном. Работа Н. В. Гончаренко, цитаты из которой мы привели, как раз посвящена рассмотрению взаимозависимости профессионального и персонального дискурса врача в общении с пациентом с целью эмоционального воздействия.

Мы убеждены, что любой социально ориентированный дискурс допускает, мы бы сказали, дискурсивный полифонизм, подтверждением чего есть выделенные исследователями пары, участвующие в коммуникации в разных институциональных дискурсах. В каждой паре есть «специалист — неспециалист»; подобная парность предполагает полифонизм в дискурсе, направленный не только на «оживление» диалога, но и на понимание сказанного.

Отдельные учёные считают, что существует опасность выбранного пути развития институционального дискурса. И это вторая выделенная нами проблема. Учёные обращают внимание на отдельные дискурсы — субдискурсы (рекламный дискурс, например), которые с помощью средств манипуляции способствуют формированию потребительского сознания. Сегодня актуальны и такие дискурсы, как политический, образовательный, научный, бизнес-дискурс, которые средствами манипулирования достигают определённых целей. Об этом в своём исследовании «Дискурс и состояние сознания: социокультурный аспект» пишет Н. К. Рябцева. Исследователь не только маркирует данную проблему как актуальную, отмечая агрессивность, сопряжённую с соперничеством и ролевыми играми в общении, — и это доминантные черты некоторых субдискурсов (политический дискурс), но и предлагает альтернативный путь развития институционального дискурса — развитие жанров эмпатии (сопереживание) [12]. Любопытно, что в данной работе манипуляция — тоже внушение в некотором роде, имеет негативную окраску применительно к рекламному дискурсу, в отличие от внушения как значимого «лечебного» средства в медицинском дискурсе. Тему соперничества между субдискурсами поднимает И. П. Ромашова в своей работе «Модель институционального дискурса с позиций социодинамического подхода». Исследователь отмечает: «...дискурс ... динамическая структура, которая с

помощью своих дискурсивных практик борется за укоренение в системе дискурсов, осуществляя таким способом легитимацию и позиционирование стоящего за дискурсом социального института...» [11, с. 95]. При этом интересно отметить, что данное соперничество с позиции автора вполне оправдано. Любопытно также, что в этом дискурсивном соперничестве субдискурсы получают свою собственную маркировку средствами других субдискурсов. И. П. Ромашова выделяет рекламный субдискурс в качестве такого «посредника» между конкретным институтом и массовой аудиторией.

Мы обратили внимание еще на одну гипотезу, с которой трудно не согласиться: целый ряд субдискурсов находится «под куполом» политического дискурса, который принудительным образом формирует концепцию самореализации субдискурсов [7]. В работе С. А. Даниловой «Типология дискурса» находим следующее: «Определяющим критерием является понятие «власть», ...из чего вытекает принудительный характер институциональных дискурсов. Соответственно, политический, юридический, административный, военный дискурсы являются институциональными. Дискурс же специалистов-растениеводов или дискурс музыкантов вряд ли можно ... отнести к данной категории, т.к. они не обладают столь мощными властными характеристиками и принудительной сущностью...» [7, с. 347], потому предложено назвать подобные дискурсы «профессиональными дискурсами» или «дискурсами профессиональных сообществ» [7, с. 347]. Обозначенная проблема соприкасается с проблемой критериев принадлежности субдискурсов к институциональному дискурсу.

По нашему убеждению, все без исключения дискурсы сферы искусства не могут причисляться к институциональным, хотя за ними закреплена правовым порядком общественная ниша. Даже испытывая давление дискурса политического института, дискурсы сферы

искусства ни в коей мере не могут быть названы принудительными по той причине, что в основании явления искусства — стремление обретения внутренней свободы, подразумевающее выход за пределы, за пределы социальных устройств в том числе. Хотя, разумеется, дискурсы сфер искусства обладают своим набором клишированных выражений и имеют свой ритуальный и поведенческий кодекс, — что рассматривается как критерий институциональности, но основание этих сфер жизнедеятельности не зиждется на необходимости, которая составляет основу институционального дискурса: «...дискурса, понимаемого как общение для выполнения социальных потребностей, необходимых для существования всего общества...», читаем в работе Л. С. Бейлинсона [2, с. 142].

В общих и частных моделях дискурса, репрезентированных исследователями данного явления, неизменно присутствуют ядерная и периферийная части. Периферию составляет пересечение речевых конструкций различных субдискурсов; ядро составляет пара коммуникаторов. Любопытно, что в рамках институционального дискурса, подразумевающего профессиональное общение в какой-либо сфере, всегда имеет место следующее сочетание как ядерное: «специалист — неспециалист», а также «неспециалист — неспециалист». Уже на данном этапе явно обнаруживает себя субдискурсивное смешение, тем более, что «неспециалист» конкретного института наверняка является специалистом другого института, о чём пишет И. А. Гусейнова [6, с. 74]. Думается, дискурсивный полифонизм очевиден, и предполагает объединение составляющих его компонентов (отдельных дискурсов, субдискурсов), а не разделение целого на части. В противном случае, в соответствии с аргументом античного философа Прокла, — «...производящая мощь (дискурс — *прим. автора*) ...уменьшается вместе с количественным ростом (субдискурсы — *прим. автора*)

множества ...и нарастает неопределенность» [9]. Такая неопределенность уже сложилась в отношении понимания самого феномена «дискурс» и проблемы причисления субдискурсов к отдельным типам. Так, в работе М. И. Солнышкиной, Ф. Х. Исмаевой «Языковая картина мира в институциональном дискурсе (на материале прецедентных текстов)» песенный репертуар английских моряков позиционируется в рамках институционального дискурса. Хотя одним из определяющих критериев институциональности считается «организация социума как целостного образования с иерархической структурой...» [2, с. 142], между тем фольклор, в частности песни моряков «...возникли для облегчения работы. Это стимулирующая сила в коллективном труде» [14].

Относительно проблемы смыслообразующей основы дискурса. За основу зарождения институционального дискурса априори признана потребность (Л. С. Бейлинсон, Т. О. Писаная, Т. А. Волкова, А. П. Седых, М. И. Шевченко, Х. Чайлак, А. П. Муххамад, И. А. Гусейнова, Т. Е. Арсеньева, Ю. Е. Чубарова, И. П. Ромашова, И. В. Тубалова). В этой связи обращает на себя внимание работа Е. А. Кожемякина, посвященная презентации модели дискурса, им предложенная, и анализу уже существующих моделей. Однако для нас зерно данной работы составил посыл исследователя о том, что специфика дискурса «...задается природой ...противопоставления объектов и их типов»; «дискурс возникает из ... несоответствий ... в ходе познания» [8, с. 104]. В работе Е. А. Кожемякина в качестве примера такого противопоставления таких несоответствующих друг другу элементов выступают «свои» и «чужие» в идеологическом дискурсе, «норма» и «патология», «вред» и «польза» в медицинском дискурсе [8, с. 104].

Данная точка зрения даёт возможность воспринять дискурсивное явление на базе философского видения — как самоценный феномен, появившийся из столкновения

множества, то есть чужих друг другу элементов, а не с точки зрения прагматического подхода.

Проблема взаимной независимости отдельных дискурсов (субдискурсов) чётко обозначена в исследовании О. Б. Бурдиной, С. Л. Мишлановой «Институциональные особенности фармацевтического дискурса и их отражение в терминологии» [4]. В работе акцентируется внимание на традиционном рассмотрении фармацевтического субдискурса в рамках медицинского дискурса. Подобное рассмотрение фармацевтического дискурса в рамках медицинского, как мы полагаем, не совсем корректно. Так как в фармацевтическом дискурсе сформирована своя терминологическая база, поведенческие речевые ритуалы отличаются самобытностью, наконец, «деятельность врача стала носить рекомендательный характер» [4, с. 193], «... на современном этапе фармацевт выступает как агент, а врач и пациент — как клиенты института» [4, с. 193]. Эта проблема возвращает нас к аргументу античных мыслителей о множественности, с увеличением которой возрастает и неопределённость, уводящая от сути явления.

Одним из главных признаков институциональности выступает проблема клишированности, стандартизации. Л.С. Бейлинсон отмечает как природную характеристику любых высказываний их идиоматичность. Идиоматичность институционального дискурса направлена на маркирование того или иного социального института. Между тем речевая маркировка отдельных институтов, думается, носит весьма условный характер, поскольку при всей маркированности речи представителя того или иного социального института, в ней всегда присутствуют речевые модели персонального дискурса, индивидуализирующие речь. Так, речь политика формирует его образ, о чём пишут А. П. Седых, М. И. Шевченко в исследовании «К вопросу о стратегиях и тактиках в институциональном дискурсе» [13].

«Человеческий фактор», выраженный средствами персонального дискурса, неизменный в речи представителей институционального дискурса, вновь возвращает нас к полифонизму дискурсивного явления.

Наконец, существенна проблема неоправданного использования терминологии как инструмента описания дискурсивного явления. В процессе описания универсальных дискурсивных моделей присутствует различный понятийный аппарат — фрейм, концепт, скрипт, сценарий (М. Н. Кунина). Подобная проблема существует в назывании самих субдискурсов: одни исследователи в качестве синонимичных называют педагогический, образовательный и учебный дискурсы (Т. А. Волкова), другие под образовательным понимают дискурс о педагогической деятельности, а учебный дискурс приравнивают к педагогическому (А. А. Евтюгина).

Выводы и перспективы дальнейшего исследования. Суммируя сказанное, мы заключаем, что деление дискурса, который является самодостаточным единством, достаточно условно, поскольку части целого (субдискурсы) находятся в постоянном взаимном обогащении. Следовательно, мы можем говорить о взаимозависимости субдискурсов в едином дискурсивном явлении.

Следует отметить, что сегодня возможно и необходимо развитие идеи о ключевой основе дискурса не в рамках прагматического подхода цели и мотива, а в значительно более широком философском ракурсе.

Перспективы исследований. Развитие гипотезы о дискурсе как единстве, в основании которого противоположные явления, видится нам довольно перспективным и ждет своих исследователей. Перспективным направлением можно считать изучение дискурса как самодостаточное единство, основанное на взаимодействии противоположных его компонентов.

Литература

1. Бейлинсон А. С. Дискурсивные формулы профессиональной речи // Известия ВГПУ. 2008. № 5. С. 42-46.
2. Бейлинсон А.С. Функции институционального дискурса / Вестник ИГЛУ. 2009. № 3(7). С. 142-147.
3. Бердяев Н. А. Смысл творчества. Опыт оправдания человека. Москва : Юрайт, 2017. 256 с.
4. Бурдина О. Б., Мишланова С. А. Институциональные особенности фармацевтического дискурса и их отражение в терминологии / Историческая и социально-образовательная мысль. 2013. № 4 (20). С. 190-194.
5. Гончаренко Н. В. Суггестивность медицинского дискурса / Известия ВГПУ. 2008. № 2. С. 12-16.
6. Гусейнова И. А. Критерии отбора текстов для обучения профессионально ориентированному общению в неязыковых вузах (жанроцентрический подход) / Вестник МГЛУ. 2011. Выпуск 12 (618). С. 72-80.
7. Данилова С. А. Типология дискурса / Гуманитарные, социально-экономические и общественные науки. 2015. № 1. С. 345-349.
8. Кожемякин Е. А. Институциональные дискурсы: программа сравнительных исследований / Человек. Сообщество. Управление. 2007. № 2. С. 96-106.
9. Множество [Электронный ресурс] / Электронная библиотека Института философии РАН: [сайт]. Москва, 2010. URL: <https://iphlib.ru/greenstone3/library/collection/newphilenc/document/HASH7c502319983e878d24187c> (дата обращения: 16.02.2018).
10. Писаная Т. О. Аспекты анализа институционального дискурса / Вестник МГТУ. 2015. № 1.
11. Ромашова И. П. Модель институционального дискурса с позиций социодинамического подхода / Вестник Омского университета. 2013. № 1. С. 94-100.
12. Рябцева Н.К. Дискурс и состояния сознания: социокультурный аспект / Вестник МГЛУ. 2012. № 6 (639). С. 175-184.
13. Седых А. П., Шевченко М. И. К вопросу о стратегиях и тактиках в институциональном дискурсе / Научный результат. 2015. № 1. С. 26-31.
14. Солнышкина М. И., Исмаева Ф. Х. Языковая картина мира в институциональном дискурсе (на материале прецедентных текстов) / Вестник ТГГПУ. 2010. № 2 (20).
15. Тубалова И. В. Институциональные речевые модели в личностно-ориентированных дискурсах различного типа / Вестник ТГУ. 2014. № 5 (31). С. 38-52.

УДК 811.111'373:81'38

к. филол. н. Дембовская Л. М.

Межрегиональная академия управления персоналом;

учитель-методист Козина Я. Н.

специализированная школа № 159, Киев, Украина

АФФИКСОИДНОЕ СЛОВООБРАЗОВАНИЕ В ГЕРМАНСКИХ ЯЗЫКАХ

к. філол. н. Дембовська Л. М.

Міжрегіональна академія управління персоналом;

вчитель-методист Козіна Я. М.

спеціалізована школа №159, Київ, Україна

АФІКСОЇДНИЙ СЛОВОТВІР В ГЕРМАНСЬКИХ МОВАХ

Candidate of Science (Philology) Dembovska L. M.

Interregional Academy of Personnel Management;

Methodist teacher Kozina Ya. M.

specialist school № 159, Kyiv, Ukraine

AFFIXOID WORD-FORMATION IN GERMANIC LANGUAGES

Статья посвящена проблеме образования композитных лексем при помощи аффиксоидов в германских языках на современном этапе их развития. На примере английской морфемы -like обосновывается статус подобных морфем как аффиксоидов, а слов, образованных с их участием, как композит. Проанализированы различные точки зрения на статус этой морфемы: а) свободная корневая морфема, полноправный компонент сложного слова; б) полусуффикс; в) обычный деривационный суффикс, а также условия превращения корневой морфемы в деривационный суффикс. Ввиду невыполнения одного из условий, а именно, исчезновения морфемы из самостоятельного использования, морфема признана аффиксоидом. Рассматривается аналогичное явление в немецком языке и, исходя из этого, уточняется понятие аффиксоида и его статус в словообразовательной системе. До недавнего времени к аффиксоидам причислялись отделяемые приставки глаголов, что противоречит семантическим признакам аффиксоидов, а именно, усредненному его значению в ряде образованных им лексем. Дано уточненное определение аффиксоида как полифункциональной морфемы, элемента сложного слова, функционирующего одновременно и как деривационная морфема, так и в качестве самостоятельной лексемы. Внимание уделено также функциональным и стилистическим аспектам слов с компонентами-аффиксоидами в английском и немецком языках. Аффиксоидные композиты, как узуальные, так и окказиональные авторские слова, широко применяются в художественных текстах в качестве компаративных и описательно-оценочных эпитетов. Что касается этой группы слов в немецком языке, то их преобладающей сферой применения является разговорный функциональный стиль. Рассмотрены также аксиологические аспекты исследуемых лексем: преобладающими как в английском, так и в немецком языке являются пейоративные коннотации.

Ключевые слова: композита, аффиксоид, полусуффикс, продуктивность, оценочное значение, семантический признак.

Стаття присвячена проблемі утворення композитних лексем за допомогою афіксоїдів в германських мовах на сучасному етапі їх розвитку. На прикладі англійської морфемі *-like* обґрунтовується статус подібних морфем як афіксоїдів, а слів, утворених за їх участю, як композитів. Проаналізовано різні точки зору на статус цієї морфемі: а) вільна коренева морфема, повноправний компонент складного слова; б) напівсуфікс; в) звичайний дериваційний суфікс, а також умови перетворення кореневої морфемі на дериваційний суфікс. З огляду на невиконання однієї з умов, а саме зникнення морфемі з самостійного вжитку, морфема визнана афіксоїдом. Розглядається аналогічне явище в німецькій мові і, виходячи з цього, уточнюється поняття афіксоїда та його статус у словотвірній системі. До недавнього часу до афіксоїдів зараховували відокремлювані префікси дієслів, що не відповідає семантичним ознакам афіксоїда, а саме узагальненому, типізованому його значенню в низці утворених ним слів. Надано уточнене визначення афіксоїда як поліфункціональної морфемі, елемента складного слова, що може одночасно функціонувати і як дериваційна морфема, і в якості самостійної лексеми. Увага приділена також функціональним та стилістичним аспектам слів з компонентами-афіксоїдами в англійській та німецькій мовах. Афіксоїдні композити, як узуальні, так і okazіональні авторські слова, широко використовуються в художніх текстах в якості компаративних та описово-оцінних епітетів. Стосовно цієї групи слів у німецькій мові, то переважною сферою їх застосування є розмовний функціональний стиль. Розглянуто також аксіологічні аспекти досліджуваних лексем: переважними, як в англійській, так і в німецькій мові, є пейоративні конотації.

Ключові слова: композит, афіксоїд, напівсуфікс, продуктивність, оцінне значення, семантична ознака.

The article deals with the problem of affixoid word-formation in Germanic languages on the modern stage of their development. The status of such morphemes as affixoids is proved on the survey of the morpheme *-like*, as well as the compound status of words with this component. Different points of view on the status of this morpheme, such as a) free root morpheme, a component of a compound word; b) semisuffix; c) derivation suffix have been analyzed. The conditions of turning of a root morpheme into derivation affix are taken into consideration. Because one of these conditions, namely semantic isolation has not been fulfilled, the morpheme is considered to be an affixoid. Analogous phenomenon in the German language is taken into consideration, and, as consequence, the notion of affixoid and its status in word-building system is defined more precisely. Till recent time separable prefixes of German verbs were taken as affixoids. But these morphemes do not correspond to semantic peculiarities of affixoids, namely its generalized meaning in the row of words. More precise definition of affixoid is offered: it is a polifunctional morpheme, a part of a compound word, which can function at the same time both as derivation morpheme and notional word. Also functional and stylistic aspects of compounds with affixoid components in English and German are considered. Affixoid compounds, both usual and non-coin words, are widely used in fiction texts as comparative and descriptive-evaluative epithets. As for this group of words in the German language, their sphere of usage is colloquial functional style. Axiological aspects of the surveyed lexemes were also taken into consideration; pejorative connotations prevail in both languages.

Key words: compound, affixoid, semisuffix, productivity, evaluative meaning, semantic feature.

Постановка проблемы и актуальность темы.
Композитный способ образования слов, известный в

германских и других индоевропейских языках еще в глубокой древности, на современном этапе проявляет тенденцию к бурному развитию и использованию в различных функциональных стилях, причиной чего является тенденция к экономии языковых средств.

Среди способов образования композитов особого внимания заслуживает аффиксоидное словообразование как наиболее продуктивный способ образования новых слов на современном этапе развития германских языков. Однако в германистике все еще наблюдаются разночтения в определении собственно понятия и статуса аффиксоида в словообразовательных системах языков, что определяет **актуальность означенной проблемы**.

Целью данного исследования является попытка унифицировать понятие аффиксоида в германских языках, а также обосновать продуктивность указанного способа словообразования в современных английском и немецком языках.

Объектом изучения в статье есть словообразовательная аффиксальная система германских языков.

Предметом исследования является аффиксоидное словообразование в английском и немецком языках.

Изложение основного материала. Для рассмотрения вопросов словообразования композитов с помощью аффиксоидов следует сначала определиться с понятием и статусом аффиксоида в германских языках. Наиболее типичным представителем этого класса морфем в английском языке является морфема *=like*.

На протяжении длительного периода среди лингвистов велись споры о статусе морфемы *=like*: является ли она суффиксом производного слова или словом-компонентом сложного слова. Некоторые ученые (И. Р. Гальперин, И. В. Арнольд) пришли к выводу, что некоторые морфемы, в том числе *=like*, могут иметь смешанный статус [1, с. 96]. В соответствии с иной точкой зрения (А. И. Смирницкий) эта морфема представляет собой

обычный суффикс [7]. Существует также точка зрения Р. Г. Зятковской: эта морфема четко отличается от суффиксов и является типичной корневой морфемой, т. е. компонентом сложного слова [5, с. 25].

Таким образом, выделим три различные точки зрения на статус морфемы =*like*: а) свободная корневая морфема, полноправный компонент сложного слова; б) полусуффикс; в) обычный деривационный суффикс.

Рассмотрим сначала предположение о деривационном статусе указанной морфемы.

Исходя из того, что данная морфема всегда имела статус слова с собственной семантикой, т. е. изначально не была суффиксом, а могла лишь сменить свой статус в процессе развития языка, следует рассмотреть условия превращения корневой морфемы в деривационный суффикс.

Образование суффиксов из компонентов сложного слова — длительный процесс, состоящий из нескольких этапов. Первым необходимым условием аффиксации итеративного компонента (С. М. Еникеева) является его серийность, т. е. участие в образовании целого ряда слов, в которых элемент имеет обобщенное значение. Это обычно происходит при образовании слов по аналогии. Например, по аналогии к слову *thirty-something* образованы слова *twenty-something*, *forty-something* etc., в которых элемент =*something* имеет усредненное значение «с чем-то», «с хвостиком» относительно возраста.

Вторым условием, как отмечает П. М. Карашук, является частотность употребления компонента композиты. При этом он теряет свою первоначальную семантику и приобретает типизированное значение, характерное для целого класса производных. Возьмем для примера элемент =*friendly*. Созданный в 80-х годах прошлого века неологизм *user-friendly* — удобный для пользователя — послужил в дальнейшем моделью для создания огромного количества лексических инноваций: *audience-friendly*, *business-friendly* etc. Элемент =*friendly*

имеет обобщенное, типизированное значение «адаптированный», отличающееся от семантики коррелятивной лексики. Итак, необходимым условием перехода корневой морфемы в класс аффиксов является ее десемантизация, потеря первичного значения.

Последним этапом превращения корневой морфемы в аффикс является его лексическая изоляция и в дальнейшем полное исчезновение лексики из самостоятельного употребления.

Поскольку упомянутые компоненты еще не вышли из самостоятельного употребления, предположение об их суффиксальном статусе считаем несостоятельным.

Примем также во внимание функциональный аспект исследуемого процесса.

Прилагательные с компонентом *=like* (модель *N+=like*), выступая в функции атрибута, характеризуют существительные-ядра опосредованно, сравнивая их не с предметами, а с качествами или свойствами этих предметов [10, с. 246]. Свойством элемента *=like* является то, что он приобретает абстрактное значение «подобен тому, характерен тем, свойственен тому, что выражает словообразовательная основа» [9, с. 5]: *human-like* — свойственный человеку.

Исследуя проблему статуса морфемы *=like*, В. П. Сасина предлагает различать четыре ее функции: 1) формант-оформитель фразы (словосочетания); 2) полусуффикс; 3) деривационный суффикс (несостоятельность этого предположения обоснована выше); 4) полусуффикс-коррелят союза [8, с. 67-68]. Учитывая полифункциональный характер этой, и подобных морфем, а также наличие в них категориальных признаков, не позволяющих рассматривать их в качестве суффикса (Л. Ф. Соловьева, Ю. А. Зацный), считаем эти морфемы суффиксоидами и рассматриваем слова с этими компонентами как композиты.

Для иллюстрации полноправия таких композитов рассмотрим их стилистические и аксиологические аспекты на примере сложных слов модели ($N+=like$).

Эта модель весьма характерна для компаративных эпитетов как прямых, так и косвенных. Такие эпитеты являются, как правило, ситуативно-созданными, т. е. потенциальными или окказиональными словами [6, с. 72], однако, и узуальные композиты этой модели нередко актуализуются в функциях компаративных эпитетов. Например:

*“...spread your white wings of quivering thought, and soar, a **god-like** spirit, over the whirling world beneath you...”* (J.K. Jerome).

*“...and all was **death-like** silence, save the beating of one’s heart”* (J.K. Jerome).

В приведенных примерах эпитеты *god-like*, *death-like* являются узуальными словами, при этом первый выступает в функции прямого компаративного эпитета (*spirit like a god*), второй — косвенного (*silence like in presence of death*).

Заслуживают определенного внимания сложные окказиональные атрибуты оценки с компонентом *=like*. Сложные окказиональные прилагательные модели ($N+=like$) актуализуются в анализируемых текстах в функциях компаративных эпитетов и имеют контекстуальное аксиологическое наполнение:

*“How pleasant to jest with them and hear their **flute-like** laughter, to console them and read their grateful eyes”* (J.K. Jerome).

В этом примере эпитетная конфигурация *flute-like laughter* содержит мелиоративную коннотацию, которая контекстуально усиливается наречием *pleasant* и метафорической эпитетной конфигурацией *grateful eyes*.

Подобным образом пейоративное оценочное содержание порождается под влиянием контекста в аксиологически нейтральной лексеме *rope-like*:

*“Locate last pair of black opaque tights twisted into **rope-like** object speckled with bits of tissue” (H. Fielding).*

Отрицательная сенсорная оценка возникает благодаря сочетанию указанной лексики с существительным *object* — нечто, похожее на веревку, усиливая, таким образом, ироничность отношения героини произведения к самой себе, что вытекает из более широкого контекста, где автор (от первого лица) описывает процесс поисков героиней одежды для свидания.

Таким образом, аффиксоидные сложные слова являются неотъемлемой частью лексической системы языка, а способ словообразования проявляет на современном этапе тенденцию к практически неограниченной продуктивности.

Предлагаем рассмотреть также подобное явление в немецком языке.

Словообразование с помощью полуаффиксов известно в немецком языке очень давно. Полуаффиксами, например, считаются отделяемые приставки глаголов, поскольку они совпадают по форме с предлогами *auf*, *vor*, *aus* и т. д. Некоторые источники даже относят эти морфемы к аффиксоидам. Нам такой подход кажется несостоятельным хотя бы ввиду того, что указанные морфемы изменяют (часто коренным образом) значение одного глагола, не образуя лексического ряда с общим усредненным значением, а также присоединение их к основам никак не сказывается на значениях самих приставок.

До недавнего времени к полуаффиксам также относили такие компоненты существительных как *=mann*, *=mensch*, *=narr*, *=person* и прилагательных как *=fest*, *=gemäß*, *=echt* и т. д. Однако в последние десятилетия неоднократно поднимался вопрос о принадлежности слов с такими компонентами к композитам, и соответственно, о статусе таких составляющих.

Можно проследить в лингвистической литературе две противоположные точки зрения на проблему

полуаффиксов. Сначала внимание было обращено лишь на функционально-семантическую близость этих морфем к аффиксам. Поэтому сторонники этого подхода (Н. В. Крушевский, В. В. Виноградов) интерпретировали их как обычные аффиксы. В дальнейших исследованиях, осознавая, что эти морфемы не являются ни аффиксами, ни компонентами сложного слова, начали осуществляться попытки введения различных терминов для обозначения этого явления [2, с. 411]. Считая, что термин «аффиксоид» лучше «отражает суть явления», Н. М. Шанский все же не отрицает термин «полуаффикс». Полусуффиксы поэтому и являются, хоть и «полу-», но все же суффиксами, что они способны выполнять те же функции, что и суффиксы. С другой стороны, не следует забывать и о том, что они все-таки не «чистые» суффиксы, а лишь «полу=». Они, коррелируя с лексическими единицами, от которых произошли, являются семантически значительно более емкими, чем суффиксы [11].

Определив статус аффиксоидов в английском языке на примере морфемы *=like* [3], попытаемся провести аналогию в немецком языке на примере морфемы *=süchtig*. Прилагательное, образованное от глагола *suchen* — искать, имело первоначальное значение «ищущий» и являлось аксиологически нейтральным. Затем указанное прилагательное приобрело значение «больной навязчивой идеей», в котором уже явно просматривается пейоративная коннотация. Одной из первых композит с этим компонентом словарями упоминается *Drogensüchtig* — наркоман. В последнее время аналогично возникла целая серия слов с морфемой *=süchtig*: *Alchaholsüchtig*, *Computersüchtig*, *Zigarettesüchtig* (со значением «зависимый»), а последняя из инноваций — *Smartphonesüchtig*.

Таким образом, определяем аффиксоид как элемент сложного слова, функционирующий одновременно и как деривационная морфема, так и в качестве самостоятельной лексики [11].

Соединяясь со словообразовательной основой, аффиксоиды (полуаффиксы), как и суффиксы, образуют производные слова с определенным словообразовательным значением. Если к основе присоединяется не суффикс, а полусуффикс, то речь идет, как правило, о каких-то дополнительных семантических составляющих [2, с. 412]. Так, например, прилагательные с пассивно-модальным значением образуются от основ глаголов при помощи суффиксов =*bar*, =*lich*, =*abel*, =*ig*, =*sam*. Но в последнее время, особенно под влиянием языка рекламы, в этой функции выделяются и полусуффиксы. Это =*fest* (*kochfest*), =*echt* (*bügelecht*), =*beständig* (*waschbeständig*), у которых с пассивно-модальным значением „*kann...werden*“ связывается дополнительный семантический признак «не повреждая», =*gerecht* (*lesegerecht*), =*freundlich* (*spülfreundlich*) с дополнительным семантическим признаком «легко», =*fertig* (*kochfertig*), =*bereit* (*hilfsbereit*), =*reif* (*verkaufsreif*) с семантическим признаком «сразу же, немедленно».

Подобное явление наблюдается и в производных прилагательных со словообразовательной основой — существительным. Можно говорить об интенсивности признака от *kalkig* через *kalkhaltig* до *kalkreich*, от *giftfrei*, *giftlos* до *giftig*, *gifthaltig*, от *wellig* до *wellenartig*, =*förmig*, от *glasig* через *glasartig* до *glasklar*, от *berufsfremd* через *beruflich* до *berufmäßig*, от *vitaminarm* через *vitaminhaltig* до *vitaminreich*. Конечно, в каждом из приведенных примеров степень интенсивности признака различна. Но в подобных рядах можно выделить три основных компонента: 1) отсутствие признака или его наличие в небольшом количестве; 2) наличие признака; 3) наличие признака в большом или очень большом количестве.

Рассмотрим также аффиксоидное словообразование немецких существительных. Сложные слова с аффиксоидами, образующие переходную зону между словосложением и деривацией, являются в немецком

языке, как правило, стилистически маркированными. Аффиксоидами выступают компоненты *=fritze*, *=muffel*: *der Quasselfritze*, *der Modelmuffel*. В «Словаре словообразовательных элементов немецкого языка» [4] элемент *=fritze* рассматривается как полусуффикс существительных мужского рода, образованных от имени собственного *der Fritz/ze*. Он используется для обозначения лиц по роду деятельности с оттенком фамильярности, а также лиц, имеющих отрицательные черты характера, в сложных названиях с первым компонентом — основой глагола или существительного. Аналогичные элементы *=bruder*, *=frau*, *=freund*, *=hans*, *=hase*, *=mamsell*, *=mann*, *=mensch*, *=narr*, *=person*, *=peter* и др. [4] имеют различную степень продуктивности и большинство из них присутствует в сложных наименованиях лиц.

Обнаружены также другие аффиксоиды, официально не имеющие в настоящее время соответствующего словообразовательного статуса [11]. Например, компонент *=muffel* в «Словаре словообразовательных элементов немецкого языка» [4] не зафиксирован, однако в «Большом словаре» издания «Лангенштайд» имеется пояснение, что данный элемент сложных существительных имеет значение «некто, не любящий или не признающий того, что названо первым компонентом — существительным». Возможно, словообразовательное значение аффиксоида сформировалось с учетом собственного значения слова *Muffel* — «ворчун, рыло». Использование аффиксоида ограничено разговорным стилем речи, поскольку он имеет дополнительное пейоративное значение. Аналогичное происхождение имеют аффиксоиды *=freak*, *=papst*, *=guru*: *der Motoradfreak*, *der Musikfreak*, *der Okofreak*, *der Ortographiepapst*, *der Poppapst*, *der Parteiguru*. Компонент *-freak* заимствован с английского языка, где имеет самостоятельное значение «каприз; странность; человек, выходящий за рамки обычного» [2]. В немецком языке

указаны следующие значения этого компонента: «человек, живущий не так, как требуют нормы общества» или «кто-то, захватывающийся чем-либо».

Слово *Papst* называет в немецком языке епископа или Папу Римского. Значение аффиксоида «кто-то, имеющий большое влияние в данной сфере» является трансформацией семантики самостоятельного слова. Подобное превращение произошло и с компонентом =*guru* [4]: заимствованное из индуизма или буддизма обозначение религиозного учителя стало компонентом сложных слов со значением «некто, играющий руководящую роль в какой-либо сфере; пример для подражания», со свойственной разговорной речи окраской ироничности и надменности.

Ряд компонентов сложных слов немецкого языка обозначает лишь оценку, без указания на степень проявления признака, например: *Traum*= — с положительной оценкой (*Traummann* – мужчина-мечта), *Universalgeny* – положительная оценка – гений во всех сферах, *Schmalspur* — отрицательная окраска (*Schmalspurjurist* – юрист-недоучка), *Feld*=, *Wald*=, *Wiesen*= — отрицательное отношение (*Feld*=, *Wald*=, *Wiesendichter* — посредственный поэт, бумагомаратель). С помощью компонентов *Best*-, *Spitzen*- *Top*- (*Beststudent* — лучший студент, *Spitzenkandidat* – непревзойденный кандидат, *Topmanager* – лучший менеджер) образуются сложные наименования лиц оценочного значения с дополнительной эмоциональной окраской. При условии образования с помощью этих компонентов сложных слов с итеративным вторым компонентом (например, *Spitzenkandidat* и *Topkandidat*) словообразовательные типы этой структуры следует рассматривать как синонимические. Сфера употребления указанных образований немецкого языка — разговорный стиль речи.

Выводы. Таким образом, можно заключить, что аффиксоидный способ словообразования в современном немецком языке, как и в английском, проявляет

тенденцію к практически неограниченной продуктивности и предполагает дальнейшее пополнение словарных составов этих языков сложными словами с компонентом-аффиксоидом.

Считаем **перспективным** исследование вопроса пополнения подобными образованиями словарного состава других германских языков.

Литература

1. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования. М.: Наука, 1981. 139 с.
2. Демберецька М. П. Шкала інтенсивності ознаки, яка виражається німецькими напівсуфіксальними прикметниками / Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. 2010. № 8. С.410 — 413.
3. Дембовська Л. М. Прямая і непряма компонентна номінація в англійській мові : соціодискурсивний аспект : дис... канд. філол. наук /10.02.04 – германські мови. К. 2011. 233с.
4. Зуев А. Н., Молчанова И. Д., Мuryсов Р. З. Словник словотворчих елементів німецької мови Москва : Рос. яз. 1979. 536 с.
5. Зятковская Р. Г. Суффиксальная система современного английского языка. М.: Высшая школа. 1971. 187 с.
6. Оноприенко Т. Н. Эпитет в системе тропов современного английского языка (Семантика. Структура. Прагматика) : дисс....канд. филол. наук / 10.02.04 – германські мови. Житомир, 2002. 188 с.
7. Приходько Г. І. Способи вираження оцінки в сучасній англійській мові [монографія]. Запоріжжя : ЗДУ, 2001. 362 с.
8. Сасіна В. П. До питання про поліфункціональний характер морфеми -like / Мовознавство. 1977. № 3. С. 67–68.
9. Толчеева Т. С. Функціонально-семантичні особливості складних утворень з елементами -looking, -like (на матеріалі сучасної англійської та американської художньої прози): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук / 10.02.04 – германські мови. К., 2003. 19 с.
10. Чумак Л. М. Складні та складнопохідні одиниці в словотворі сучасної англійської мови / Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. 2007. Випуск 17. С. 265–266.
11. Ivanovska A.-S. Affixoid Wortbildung als der moderneste Weg der Erweiterung des deutschen Wortschatzes / Україна в ХХІ столітті: актуальні питання філології та освіти: Збірник матеріалів всеукраїнської конференції учнівської молоді. Київ : Персонал, 2016. С.10-12

УДК 811.161.2'367. 2: 81'38

к. філол. н., доцент Кухарева-Рожко В. І., к. філол. н., доцент Дядюра Г. М.
Черкаський державний технологічний університет, Україна

**СПЕЦИФІКА КОМУНІКАТИВНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ
ОДНОСКЛАДНИХ РЕЧЕНЬ ЗІ ВСТАВНИМИ Й ВСТАВЛЕНИМИ
КОНСТРУКЦІЯМИ В НАУКОВОМУ СТИЛІ**

к. филол. н., доцент Кухарева-Рожко В.И., к. филол. н., доцент Дядюра Г. Н.
Черкасский государственный технологический университет, Украина

**СПЕЦИФИКА КОММУНИКАТИВНОЙ ОРГАНИЗАЦИИ
ОДНОСОСТАВНЫХ ПРЕДЛОЖЕНИЙ С ВСТАВНЫМИ И
ВВОДНЫМИ КОНСТРУКЦИЯМИ В НАУЧНОМ СТИЛЕ**

Candidate of Science (Philology), Associate Professor Kukhareva-Rozhko V. I.,
Candidate of Science (Philology), Associate Professor Diadiura G.N.
Cherkassy State Technological University, Ukraine

**THE PARTICULARITY OF COMMUNICATIVE ORGANIZATION
OF MONOSYLLABIC SENTENCES WITH LINKING WORDS AND
PHRASES IN A SCIENTIFIC STYLE**

У статті з'ясовано специфіку комунікативної організації односкладних речень зі вставними й вставленими конструкціями в науковому стилі. На матеріалі сучасних науково-технічних текстів доведено, що ці конструкції забезпечують реалізацію когнітивно-комунікативного складника процесу спілкування, а саме – дають змогу передати наукове знання в усіх його деталях й аспектах. Досліджено, що вставлені конструкції в наукових текстах виконують важливе й специфічне пізнавально-комунікативне завдання – розчленування думки на основні відомості й відомості супровідні, другорядні, другопланові та мають значний комунікативний потенціал. Вони відіграють важливу роль у комунікативній організації наукового тексту, оскільки надають викладові більшої переконливості, забезпечують зв'язність тексту, регулюють процес сприймання, а також акцентують увагу на основних моментах змісту, привертають увагу до повідомлення, виступають засобами актуалізації багатоплановості мисленнєвої діяльності в мовленнєвій структурі – в науковому тексті. Визначено основні категорії вставних слів, зокрема: вставні слова, що вказують на відношення між частинами висловлення; вставні слова, які містять оцінку ступеня достовірності повідомлення; вставні слова, що характеризують ставлення до способів висловлення думки; вставні слова, що вказують на джерело повідомлення; вставні слова, що виражають емоційну оцінку того, що повідомляється. Проаналізовано мікротекст (абзац), який будується за певною схемою, а ця схема своїми опорними пунктами має вставні слова, розташовані в певній логічній послідовності. Із зачину та аргументів випливають висновки, й кожен етап розвитку думки обслуговується певною категорією вставних слів (у взаємодії з іншими лексичними та синтаксичними

засобами). Показано роль вставних і вставлених конструкцій, які забезпечують реалізацію когнітивного процесу спілкування.

Ключові слова: науковий стиль, односкладні речення, комунікативні функції, вставні і вставлені конструкції, науково-технічний текст.

В статті в'яснена специфіка комунікативної організації односкладних пропозицій з вставними і вступними конструкціями в научному стилі. На матеріалі сучасних науково-технічних текстів доведено, що ці конструкції забезпечують реалізацію когнітивно-комунікативної складової процесу спілкування, а саме – дають можливість передати наукове знання во всіх його деталях і аспектах. Досліджено, що вступні конструкції в наукових текстах виконують важливу і специфічну пізнавально-комунікативну функцію – розподіл думки на основні дані і дані супровідні, вторинні і мають значущий комунікативний потенціал. Вони грають важливу роль в комунікативній організації наукового тексту, оскільки надають викладу більшу переконливість, забезпечують зв'язність тексту, регулюють процес сприйняття, а також акцентують увагу на основних моментах змісту, привертають увагу до повідомлення, виступають в якості засобів актуалізації багатогранності мислительної діяльності в мовній структурі – в науковому тексті. Визначені основні категорії вставних слів, зокрема: вставні слова, які вказують на зв'язок між частинами висловлювання; вставні слова, які несуть оцінку ступеню достовірності повідомлення; вставні слова, які характеризують ставлення до способу викладу думки; вставні слова, які вказують на джерело повідомлення; вставні слова, які виражають емоційну оцінку того, що повідомляється. Проаналізовано мікротекст (абзац), який побудований за певною схемою, а в цій схемі опірними пунктами є вставні слова, розташовані в певній логічній послідовності. З вступної частини і аргументів слідують висновки, і кожен етап розвитку думки обслуговується певною категорією вставних слів (в взаємодії з іншими лексическими і синтаксическими засобами). Показано роль вставних і вступних конструкцій, які забезпечують реалізацію когнітивного процесу спілкування.

Ключевые слова: научный стиль, односкладные предложения, коммуникативные функции, вставные и вступные конструкции, научно-технический текст.

The particularity of communicative organization of monosyllabic sentences with linking words and phrases in a scientific style are analyzed in this article. It is proved on the material of modern scientific and technical texts that these constructions provide the realization of the cognitive and communicative components of the communication process – they help to transfer the scientific knowledge in all the details and aspects. It is proved that linking words and phrases have a great communicative potential. They play an important role in the communicative organization of a scientific text as they make it more persuasive, provide text connectivity, regulate the perception process, emphasize the main points of the content, draw attention to the message, act as means of multiplicity actualization, mental activity in such a structure of speech as scientific text. It is shown that linking words and phrases in the texts play an important and special cognitive and communicative role – division of a thought into the main and accompanying or additional information.

A microtext (paragraph) that is built according to a certain scheme is analysed and this scheme is based on the linking words which are situated in a special logical consistency. Conclusions come from the beginning and arguments and each stage of thought development is served by a certain category of linking words (in interaction with other lexical and syntactic means).

The main categories of words are defined, especially linking words indicating the relation between the parts of the expression; linking words that contain an estimate of the validity of the

message; linking words that characterize an attitude to the means of the thought expression; linking words that point the source of the message; linking words that express an emotional estimation of what is reported.

Key words: *scientific style, monosyllabic sentences, communicative functions, linking words and phrases, scientific and technical text.*

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Вивчення комунікативного потенціалу односкладних речень потребує уваги до засобів, які виступають у функції семантико-синтаксичного відтворення всіх нюансів передаваної думки. Серед важливих із пізнавально-комунікативного погляду засобів високою частотністю характеризується ускладнення. Як явище реального мовлення, синтаксичне ускладнення структури простого односкладного речення — це сфера мовленнєвої свідомості носіїв мови й сфера вияву всіх можливих реченнєвих мовних моделей — у тексті, дискурсі, у їх дистрибутивній взаємозалежності, зумовленості, що відображає різні й інформативно спричинені засоби розгортання думки [2, с. 211]. Це й зумовлює комунікативну значущість ускладнених конструкцій різних типів, зокрема вставних і вставлених.

Варто зазначити, що ускладнення речень є й категорією стилістичною, бо виражає членування конструкцій у потоці мовлення, наповнення структур, їх поширеність, указує на стилістично зумовлені прийоми ускладнення речень, для яких важко встановити граматичні ознаки зразка, типу, що відтворюється в мові. У наукових текстах діє принцип максимальної смислової компактності конструкцій: усе, що логічно пов'язується з головною парою, повинно міститися в цьому реченні. Крім того, в реченні повинні бути збережені смислові зв'язки компонентів, а також ієрархія відношень між ними. Ці завдання здійснюються найчастіше за допомогою вставних і вставлених конструкцій.

Вставні та вставлені конструкції ускладнюють структуру речення, тому ускладненість речення можна виокремити як особливу стилістичну категорію, яка

характеризує, зокрема, науковий стиль у граматичному (синтаксичному) плані.

Аналіз наукових досліджень. Комунікативний аналіз вставних і вставлених конструкцій у структурі односкладного речення здійснено на основі узагальнення теоретичних праць В. Виноградова [1], А. Коваль [4], М. Кожині [5], Л. Кадомцевої [3], М. Плющ [7], А. Загнітка [2] та інших. Незважаючи на низку досліджень односкладних речень з ускладненими конструкціями різних типів, актуальним є вивчення цих синтаксичних конструкцій із комунікативного погляду, зокрема на матеріалі наукових текстів.

Мета дослідження. На основі аналізу сучасних науково-технічних текстів виявити та проаналізувати специфіку комунікативної організації односкладних речень зі вставними та вставленими конструкціями.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вставні та вставлені конструкції відіграють важливу роль у комунікативній організації наукового тексту, оскільки вони надають викладові більшої переконливості, забезпечують зв'язність тексту, виступають засобами актуалізації багатоплановості мисленнєвої діяльності в мовленнєвій структурі — у тексті, зокрема в науковому.

Сучасне вчення про вставні конструкції як синтаксичну категорію ґрунтується на розробленій академіком В. Виноградовим теорії модальності: питання про вставні слова й словосполучення ставиться у безпосередній зв'язок із теорією модальності [1].

Поняття «вставні слова», «вставні словосполучення» й «вставні речення» мовознавці часто об'єднують в одну категорію під спільною назвою «вставні слова» [4, с.93-94]. А. Коваль зазначає, що «підставою для такого об'єднання може бути той факт, що, розрізняючись структурно, ці три різновиди дуже близькі функціонально і як вставні слова та словосполучення, так і вставні речення перебувають у смисловому зв'язку з усім реченням або одним його членом; усі вони виражають досить вузьке,

проте постійне коло значень, які начебто накладаються на зміст основного складу всього речення або одного з його членів» [4, с.94].

Це коло значень вставних слів у літературній мові вичерпується такими п'ятьма категоріями:

1) вставні слова, що вказують на відношення між частинами висловлення (*отже, так, нарешті*);

2) вставні слова, які містять оцінку ступеня достовірності повідомлення (*очевидно, здавалося б, безумовно, мабуть*);

3) вставні слова, що характеризують ставлення до способів висловлення думки (*інакше кажучи, точніше*);

4) вставні слова, що вказують на джерело повідомлення (*на думку такого-то, на нашу думку*);

5) вставні слова, що виражають емоційну оцінку того, що повідомляється (*на жаль, на щастя*).

У наших матеріалах вставні слова, що фіксують експресивність тексту, трапились у поодиноких випадках, зокрема в фізичних текстах: **«На жаль, у загальному курсі важко (та й не варто) формулювати і реально розв'язувати численні задачі на знаходження власних функцій і власних значень для різних операторів фізичних величин»** (АСФ, 167). Майже не використовуються в науково-технічних текстах такі вставні слова, які вказують на ступінь звичності повідомлюваних фактів, на експресивний характер мовлення.

Особливо численною групою в науковому стилі є перша (вставлені слова й словосполучення, що вказують на відношення між частинами висловлення). Вставні слова цієї групи поза межами наукового (частково ділового та окремих жанрів публіцистичного стилю) майже не вживаються. В науковому ж стилі вони, за словами В. Виноградова, типізувалися й обслуговують досить точно окреслені мовні ситуації [1, с.735].

Отже, в науковому стилі категорія вставних слів — це чітко визначена група мовних засобів, типізованих (і навіть частково формалізованих) у своєму вживанні,

закріплених за точно окресленими ділянками тексту з досить вузьким і специфічним значенням, яке може бути встановлене апріорно. Мікротекст (абзац) будується за певною схемою, а ця схема своїми опорними пунктами має вставні слова, розташовані в певній логічній послідовності. Із зачину та аргументів випливають висновки, й кожен етап розвитку думки обслуговується певною категорією вставних слів (у взаємодії з іншими лексичними та синтаксичними засобами).

Проілюструємо вживання вставних слів, які виражають логічні відношення між частинами висловлення, на прикладі зв'язних мікротекстів.

*Щоб нагріти тіло більшої маси, треба довше його нагрівати, або, **інакше кажучи**, — надати йому більше теплоти. **Так**, для нагрівання чайника, вщерть заповненого водою, потрібно більше t теплоти, ніж для того самого чайника, наповненого водою до половини... Чим більша маса тіла, тим більшу кількість теплоти слід витратити, щоб змінити його температуру на одне й те саме число градусів. **Отже**, кількість відданої або отриманої тілом теплоти пропорційна його масі: $Q \approx m$ (АСФ, 190-191).*

Вставні слова та словосполучення *отже, так, інакше кажучи* в цих умовах об'єднуються загальним значенням вираження відношення між частинами висловлення. Вставне слово *отже* встановлює зв'язок узагальнення між цим реченням і попереднім контекстом та підкреслює послідовність у викладі інформації. Вставне словосполучення *інакше кажучи* виражає уточнення попередньої думки, що реалізується через використання інших мовних засобів для використання передачі тотожної інформації. До цієї групи належать також слова й словосполучення *тобто, іншими словами*: «Відповідно до цього на електроприладах звичайно зазначають їх номінальну потужність, **тобто** потужність струму, яка необхідна для нормальної дії цих приладів» (ФА, 280); «**Іншими словами**, абсолютну вологість ρ_a вимірюють

густиною водяної пари, яка знаходиться в повітрі» (ОФ, 194).

Специфічним засобом вираження зв'язності наукового тексту є конструкції з дієсловами мови, думки, сприйняття й конструкції з предикативними прислівниками *зрозуміло, ясно, легко, нерідко*. Вони представлені звичайно у формі означено-особових речень з авторським «ми» або безособових речень, які є головною частиною складного речення. Наприклад: **«Нерідко кажуть про потужність електричного струму, що споживається в мережі...»** (ФА, с. 280). Ці конструкції не мають самостійного інформаційного навантаження, проте в організації тексту відіграють суттєву роль. Відображаючи авторську думку, вони не тільки зв'язують елементи тексту, але й надають викладові більшої переконливості, тобто виконують експресивну функцію. Поряд із вставними реченнями вони належать до так званих активізаторів уваги читача [9]. За насиченістю засобами зв'язку науковий стиль займає перше місце серед функціональних стилів. М. Кожина наводить дані, згідно з якими на тисячу слововживань у науковому стилі припадає 64 засоби зв'язку, а в діловому стилі — всього 28 [5, с.329].

Вставлені конструкції, як і вставні, структурно та формально не пов'язуються з реченням, яке ускладнюють; вони лише супроводять його. Ця «супровідність» обох конструкцій виявляється в подібності їх пунктуаційного оформлення (кома, дужки). Відрізняє їх насамперед модальність, властива всім вставним конструкціям і відсутня у вставлених конструкціях [6, с.122]. Вставні конструкції — це структурно неоднорідне синтаксичне явище, що об'єднує у своєму складі слова, словосполучення й речення, які ускладнюють просте речення додатковими повідомленнями. У науковому стилі часто-густо вставлені конструкції, виконуючи в основному реченні функцію його членів або частин складного речення, зберігають формальні зв'язки з

членами основного речення. Як носії додаткового значення, вставлені конструкції суттєво відрізняються від звичайних членів речення й часткових речень тим, що, випадаючи — завдяки інтонації та пунктуації — зі складу основного речення, вони переміщують повідомлюване в іншу, відмінну від основної, площину: *«Перш ніж обговорювати (в доступному обсязі) квантовомеханічну теорію атома водню, з'ясуємо на простих одновимірних моделях особливості поведінки частинок, які мають подвійну (корпускулярно-хвильову) природу (хвильові властивості відображає хвильова функція $\Psi(\tau, t)$, яка задовольняє рівняння Шредінгера...)»* (АСФ, 140).

У наукових текстах вставлені речення можуть мати найважливіші повідомлення – все те, що автор хоче підкреслити, виокремити, на що він хоче звернути увагу читача. Позиція такого повідомлення в реченні — його спеціальне виділення — якраз і сприяє цьому: *«В разі відсутності попередньо напружених хомутів та відігнутих стержнів (перших практично не застосовують, а другі використовують дуже рідко)...»* (ОСП, 53); *«Цей курсор можна встановлювати в будь-якому місці тексту підвищенням курсора мишки (він має вигляд тонкої вертикальної палички з рисками) і клацанням лівою кнопкою або клавішами управління»* (ІН, 57). Зазначимо, що написання таких важливих повідомлень у дужках, тобто перетворення їх із звичайних конструкцій у вставлені, має для наукових текстів свій особливий сенс: оскільки такий текст розрахований тільки на зорове сприймання, вміщені в дужках конструкції (а їх буває по кілька на одній сторінці) створюють начебто другий — уточнювальний – план повідомлення. Реальне наповнення цього другого плану повідомлення залежить від теми й завдань тексту, від індивідуальної стильової манери автора та від низки інших причин [6, с.124].

Активне функціонування в мові побудов з двома (навіть і більше) смисловими та структурно-семантичними

планами адекватно можна пояснити, ґрунтуючись, з одного боку, на концепції Ю. Скребнева [8]. Згідно з цією концепцією, вставні та вставлені конструкції можна розглядати як засоби актуалізації багатоплановості мисленнєвої діяльності в мовленнєвій структурі, в тексті, зокрема в науковому. З іншого боку, багато сучасних психологів і філософів, думку яких варто врахувати (В. Біблер, Г. Кучинський та ін.), наполягають на тому, що творче мислення за характером своїм діалогічне, тобто має ознаки діалогу. Зважаючи на ці два положення, основний план наукового мислення можна умовно назвати інформативним (тобто таким, що містить основну онтологічну наукову інформацію — повідомлення про зміст пізнаваного об'єкта), а другий — власне комунікативним (тобто експлікуючою ознакою діалогічності).

Отже, в науковому мисленні в процесі творчості – а звідси й в науковому тексті — можна виокремити принаймні два плани: інформативний і комунікативний. Точніше, інформативний і комунікативний плани мовленнєво-мисленнєвої діяльності відображені в різноплановості висловлювання, яке експлікується вставними і вставленими конструкціями. Ці конструкції відображають комунікативний план мислення в мовленні через формування особливого семантико-синтаксичного мовленнєвого плану, який створює комунікативну різноплановість висловлення.

Цілком природно, що в науковому тексті загальний масив інформаційних ВВК становлять вставлені конструкції, які є універсальним засобом введення до складу основного висловлювання додаткової інформації. Наприклад: *«У багатоповерхових каркасних будівлях жорсткі стики розташовують на висоті 0,8... 1,2 м від перекриття (для зручності зварювальних робіт)»* (МВЗК, 45); *«Нагрійте пробірку (дослід проводьте у витяжній шафі) і спостерігайте виділення безбарвного газу...»* (МВЗНХ, 63).

Зауважимо, що в сучасних наукових текстах досить часто вживаються вставлені конструкції, які виконують службову функцію посилення (функція логізації), тобто в цілому це пов'язане з її кристалізацією вираження в науковій мові такої її специфічної риси, як підкреслена логічність. Однією з причин зростання вживаності вставлених конструкцій у функції посилення в науковій мові кінця XX — поч. XXI ст. є й збільшення загального обсягу наукової інформації, а у зв'язку з цим необхідність уведення її в текст найбільш компресованими засобами, якими і є вставлені конструкції [6, с.127].

Більша частина модальних ВВК є вставними конструкціями. Це пояснюється тим, що до складу вставних конструкцій належать вставні слова, які є самостійною, відокремленою групою засобів вираження об'єктивно-суб'єктивної модальності [11, с. 47]. Саме в цій функції їх широко використовують автори наукових текстів. Вставлені ж конструкції у складі односкладних речень, навпаки, судячи з матеріалів нашого дослідження, не є засобами вираження модального значення, тобто вони не характерні для експлікації цієї функції [6, с. 128].

Отже, використання ВВК у науковій мові як засобів, що актуалізують багатоплановість мисленнєвої діяльності в лінійній структурі мовлення, відображає тенденцію до комунікативної розчленованості висловлення.

Водночас ВВК, які є засобом відображення комунікативного плану мислення в мові (це досягається тим, що ВВК створюють свій семантико-синтаксичний план висловлення), використовуються автором наукового тексту так, щоб створити максимально гнучку та інформаційно багату структуру, яка, поступово розгортаючись перед реципієнтом, впливає на його наукову й світоглядну концепцію в цілому [10, с. 38]. ВВК сприяють також максимально повному й точному сприйняттю адресатом наукової інформації при найбільш компресованому способі викладення думки. Оскільки з розвитком науки відбувається поглиблення, спеціалізація

й кількісне накопичення наукової інформації, ускладнюється також і процес комунікації у сфері науки. Ось чому автор наукового тексту прагне створити контекст, який би сприяв найбільш адекватному сприйняттю наукового твору реципієнтом.

На основі сказаного можна дійти висновку, що вставлені конструкції в досліджуваних текстах виконують важливе й специфічне пізнавально-комунікативне завдання – розчленування думки на основні відомості та відомості супровідні, другорядні, другопланові.

Отже, значне зростання кількості ВВК у науковій мові ХХ — поч. ХХІ ст. пояснюється такими екстралінгвальними чинниками: з одного боку, ускладненням процесу наукового знання (що веде до посилення комунікативної розчленованості висловлення), а з іншого – ускладненням процесу комунікації у сфері науки (а звідси — потребою посилення ролі комунікативного плану висловлення). Однак ці фактори можуть бути відокремлені один від одного лише умовно, оскільки вони є відображенням процесу розвитку науки в цілому і наукового стилю мови, зокрема «кристалізації» його специфічних рис.

Висновки. Специфіка комунікативної організації односкладних речень із ускладненнями різних типів полягає в тому, що в них поєднано, з одного боку, оптимальну для сприймання й розуміння синтаксичну структуру (усунення з речення суб'єкта дії спрямовує увагу реципієнта на саму дію та на об'єкт), а з іншого боку, вставні й вставлені конструкції забезпечують реалізацію когнітивного складника процесу спілкування, а саме — дають змогу передати наукове знання в усіх його деталях та аспектах. Отже, важливу для наукової сфери когнітивну функцію забезпечує належне втілення функції комунікативної, що відповідає сутності наукової сфери, в якій пізнання навколишнього світу відбувається завдяки індивідуальному осмисленню явищ та постійному обміну інформацією через посередництво текстів.

Література

1. Виноградов В. В. Русский язык. (Грамматическое учение о слове). М.-Л. : Учпедгиз, 1947. 784 с.
2. Загнітко А. П. Теоретична грамати́ка української мови: Синтаксис: Монографія. Донецьк: ДонНУ. 2001. 662 с.
3. Кадомцева Л. О. Українська мова. Синтаксис простого речення. К. : Вища шк. 1985. 126 с.
4. Коваль А. П. Науковий стиль сучасної української літературної мови : Структура наукового тексту. К.: Вид-во Київ. ун-ту. 1970. 307 с.
5. Кожина М. Н. О речевой системности научного стиля сравнительно с некоторыми другими: Учебн. пособие. Пермь. 1972. 395 с.
6. Кухарева В. І. Комунікативний потенціал односкладних речень у науковому тексті (на матеріалі науково-технічної літератури) [Текст] : дис. ...кандидата філол. наук.: 10.02.01. — українська мова. Київ, 2003. 194 с.
7. Плющ Н. П. Спостереження над інтонацією речення, ускладненого вставними словами // Інтонація мовлення. К. : Наук. думка, 1968. С.44-65.
8. Скребнев Ю. М. Стилистические функции вводных элементов в современном английском языке: Дис. канд. филол. наук. Благовещенск. 1955. 230 с.
9. Троянская Е. С. К вопросу о технико-стилистических приемах в научной речи // Язык научной литературы. М. : Наука. 1975. С.27–86.
10. Чулкова В. С. Проблема интеграции научного текста / Функциональный стиль научной прозы. Проблемы лингвистики и методики преподавания. М. : Наука, 1980. С. 36–50.
11. Шиукаева Л. В. О функционально-семантических средствах выражения объективности (как одной из сторон категории модальности) в научной речи сопоставительно с художественной / Проблемы функционирования языка в его разновидностях: Межвуз. сб. науч. тр. Пермь : Изд-во Перм. ун-та. 1981. С. 47–53.

Джерела ілюстративного матеріалу

АСФ – Загальні основи фізики: У 2-х книгах: Кн. 2. Електродинаміка. Атомна та субатомна фізика: Навч. посібник / І.Г. Богацька, Д.Б. Головка, А.А. Маляренко, Ю.Л. Ментковський; За ред. Д.Б. Головка, Ю.Л. Ментковського. – К.: Либідь, 1998. – 224 с.

ІН – Верлань А.Ф., Апатова Н.В. Інформатика: Підручн. для учнів 10-11 класів загальноосв. серед. шк. / А.Ф. Верлань, Н.В.Апатова, – К.: Квazar-Мікро, 1998. – 200 с.

МВЗК – **МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО ВИКОНАННЯ КУРСОВОГО ПРОЕКТУ №2 З КУРСУ «ЗАЛІЗОБЕТОННІ ТА КАМ'ЯНІ КОНСТРУКЦІЇ» ДЛЯ СТУД. СПЕЦ. «ПРОМИСЛОВЕ ТА ЦИВІЛЬНЕ БУДІВНИЦТВО» ВСІХ ФОРМ НАВЧАННЯ / УКЛ. М.М. БИТЬКО, В.М. ВЕЛИЧКО, С.М. ЛЕСКОВИЧ. – ЧЕРКАСИ: ЧІТІ, 1997. – 19 С.**

МВЗНХ – Методичні вказівки до лабораторних робіт з курсу «Загальна і неорганічна хімія» для студ. інженерно-технологічних спеціальностей.– Частина II. / Дейкало Г.О., Унрод В.І., Лиженкова І.І., Сегеда Г.С. – Черкаси: ЧІТІ, 1996. – 86 с.

ОСП – Тимченко А.А. Основи системного проектування та системного аналізу складних об'єктів: Підручник: У двох книгах. Книга 1. Основи САПР та системного проектування складних об'єктів / За ред. В.І.Бикова. – К.: Либідь, 2000.– 272 с.

ОФ – Садовий А.І., Лега Ю.Г. Основи фізики: Навч. посібник / А.І Садовий, Ю.Г Лега.– К.: Наук. думка, 2001.– 415 с.

ФА – Бугайов О.І., Мартинюк М.Т., Смолянець В.В. Фізика. Астрономія: Пробн. підручник для 8 кл. серед. школи / За ред. проф. О.І. Бугайова. – К.: Освіта, 1996. – 367 с.

Умовні скорочення

ВВК – вставні й вставлені конструкції.

УДК 802.0-56 (075.8)

Candidate of Science (Philology), Associate Professor Suima I. P.

Oles Honchar Dnipro National University, Ukraine

SEMANTIC VARIANTS OF THE RESPONSIVE SENTENCES WITHIN QUESTION-ANSWER SYSTEM

к. філол. н., доцент Суїма І. П.

Дніпровський національний університет імені О. Гончара, Україна

СЕМАНТИЧНІ ВАРІАНТИ РЕСПОНСИВНИХ РЕЧЕНЬ В СИСТЕМІ ПИТАННЯ-ВІДПОВІДЬ

к. филол. н., доцент Суима И. П.

Днепровский национальный университет имени О. Гончара

СЕМАНТИЧЕСКИЕ ВАРИАНТЫ РЕСПОНСИВНЫХ ПРЕДЛОЖЕНИЙ В СИСТЕМЕ ВОПРОС-ОТВЕТ

The article deals with the consideration of the basic semantic variants of the responsive sentences on the material of the English language. It is noted that formal responsive is the easiest type of answer, which does not require a person to answer any deep analysis of the question, and even more thought out and specially organized concept of the answer. It is enough to use the simplest form of positive or negative reaction. But the answer yes / no type can not always convey the content of the communication, such responses in a number of cases are simply impossible or inexpedient. As is the case, for example, with the use of those who ask, an alternative question, constructs with question words and other linguistic means with the installation of any information. In such cases, it is necessary to use not just a formal, even an expanded, responsive, but a

responsive of meaningful, filled answer with vocabulary that focuses on a concrete communicative situation. The nature of such an answer can be varied and include in a corresponding responsive sentence as stylistically marked words and insertions (exclamations, appeals, inserts and constructs), and updated, communicative as well as pragmatically meaningful vocabulary. Depending on how adequately, fully and pragmatically acceptable the answer to a given question is, as well as the relevance of the question and answer vocabulary, we divide the meaningful responses into two main types: tautological, consisting mainly of the vocabulary of the question itself, and heuristic, built on the basis of not only vocabulary questions, but also some other than the one who asks lexical material.

Key words: responsive sentence, question-answer system, verbal reaction, semantic features, heuristic responsive, meaningful responsive.

Стаття присвячена розглядові основних семантичних варіантів респонсивних речень на матеріалі англійської мови. Відзначено, що формальний респонсив – це найпростіший тип відповіді, що не вимагає від того, хто відповідає, скільки-небудь глибокого аналізу питання, а тим більше продуманої та особливим чином організованої концепції відповіді. Достатньо найпростішої форми позитивної чи негативної реакції. Але відповіді типу так/ні далеко не завжди можуть вичерпати змістовну складову комунікації, не говорячи вже про те, що такі відповіді у низці випадків просто неможливі або недоцільні. Як це, наприклад, має місце при використанні тим, хто запитує, альтернативного питання, конструкцій з питальними словами та інших лінгвістичних засобів з установкою на отримання якої-небудь інформації. У таких випадках потрібен не просто формальний, нехай навіть розширений, респонсив, а респонсив змістовний, наповнений лексикою, що орієнтована на конкретну комунікативну ситуацію. Характер такої відповіді може бути найрізноманітнішим та включати в відповідне респонсивне речення як стилістично марковані слова та внесення (вигуки, звертання, вставні слова та конструкції), так і актуалізовану, комунікативну, а також прагматично значущу лексику.

В залежності від того, наскільки адекватна, повна і прагматично прийнятна відповідь на те чи те питання а також як співвідноситься лексика питання та відповіді, ми підрозділяємо змістовний респонсив на два основних типи: тавтологічний, що складається головним чином з лексики самого питання, та евристичний, побудований на базі не тільки лексики питання, але й якогось іншого, ніж у того, хто запитує, лексичного матеріалу.

Ключові слова: респонсивне речення, система питання-відповідь, вербальна реакція, семантичні особливості, евристичний респонсив, змістовний респонсив.

Статья посвящена рассмотрению основных семантических вариантов респонсивных предложений на материале английского языка. Отмечено, что формальный респонсив - это самый простой тип ответа, не требует от того, кто отвечает, сколько-нибудь глубокого анализа вопроса, а тем более продуманной и особым образом организованной концепции ответа. Достаточно простой формы положительной или отрицательной реакции. Но ответы типа да / нет далеко не всегда могут исчерпать содержательную составляющую коммуникации, не говоря уже о том, что такие ответы в ряде случаев просто невозможны или нецелесообразны. Как это, например, имеет место при использовании тем, кто спрашивает, альтернативного вопроса, конструкций с вопросительными словами и других лингвистических средств с установкой на получение какой-либо информации. В таких случаях требуется не просто формальный, пусть даже расширенный, респонсив, а респонсив содержательный, наполненный лексикой, ориентированный на конкретную коммуникативную ситуацию. Характер такого ответа может быть самым разнообразным и включать в соответствующее респонсивное предложение как стилистически маркированные слова и внесения (возгласы, обращения, вводные слова и

конструкции), так и актуализированную, коммуникативно, а также прагматично значимую лексику.

В зависимости от того, насколько адекватен, полон и прагматично приемлемый ответ на тот или иной вопрос а также как соотносится лексика вопроса и ответа, мы подразделяем содержательный респонсив на два основных типа: тавтологический, состоящий главным образом из лексики самого вопроса, и эвристический, построен на базе не только лексики вопросы, но и какого-то другого, чем у того, кто спрашивает, лексического материала.

***Ключевые слова:** респонсивное предложение, система вопрос-ответ, вербальная реакция, семантические особенности, эвристический респонсив, содержательный респонсив.*

Problem statement. Responsive sentences are interesting in structural and semantic aspects as well as in functional one. These communicative units can be characterized with a wide range of special features: 1) As it was mentioned above responsives express verbal reaction to any communicative unit; 2) Communicative structures under review always have deep semantic implication; 3) The structure of the responsives despite the other types of sentences, can vary greatly: the reaction can be presented by one word as well as a long speech or the reaction to the message can repeat the lexical units used in the message itself as well as be expressed in the most unexpected way with the help of different lexemes. This structural peculiarities influence also the functional aspect of the responsive sentences. 4) Different types of the responsive sentences are widely used practically in all spheres of human life and activity; 5) The functional loading of the responsive sentences as a rule depends not only on the initial phrase, which is reacted by means of this sentence, but also on different linguistic and extralinguistic reasons; 6) The communicative units under review can be found in all speech styles; 7) Responsive sentences can be clichéd or fixed structures as well as free, usual communicative units, which are using in everyday life etc.

The analysis of recent publications. Within the question-answer system types of replies are traditionally corresponded to the types of questions. The identification of questions typology is dealt with in different linguistic

researches [1—8]. The classification of answers, which can be connected with the interrogative sentence as well as for example, be means of the communicative sabotage or linguistic manipulation has not its detail description yet. Very often the responsive sentence [9] or verbal reaction to the question within the question-answer system somehow contents tautological elements, the case when the answer repeats some lexical units used in the question (*I'm willing to work hard! — said the Dick. — And you must not only work hard, but work in the right way*) [10]; is formal, when the reply is reduced only to words “Yes\No” or their equivalents (*Are these all the clothes you have? — Yes, sir; Have you ever been in any situation? — No, sir*) [10] etc. The responsive sentences of such type are make the communication easier for the its participants, but in real life the other type of answers, which are containing new lexical units, are more sufficient, more pragmatically oriented and more important for the process of the communication. **The purpose of the article** is to analyze the responsive sentences of such type can be called heuristic ones. **The object of the article** is the responsive sentence. **The subject of the article** is functional, structural and lexical peculiarities of the heuristic responsive sentences. **The urgency of the research.** Heuristic responsive sentences are the most interesting class of answers from the structural, lexical, semantic and functional aspects because they are characterized with the usage of the extended lexical filling, comparing to the other classes, they may not include the vocabulary of the interrogative sentence at all while representing by itself the detail to some extend information which had been demanded by the speaker. From the structural pint of view the heuristic responsives are diverse and having any kind of structure — from several words to big text massage.

The presentation of the main material. Semantically, this type of answers is intended on the presenting of the concrete information the asking person needs. But, as it was mentioned above, it can be done in different ways. It enables

us to divide heuristic responsive sentences into three main types:

- The direct answer, needing no additions, more detail descriptions, which satisfies the person who asks: *"Tell me, why does Captain Demerest dislike you so much?"* — *"I suppose he knows I dislike him"* [11];

- The reduced responsive — an answer avoiding some elements of the dialogue, but the speaker, who asks understands the reply correctly and, the same as for the previous class, it needs no additional information or details: *What is the matter?* — *We should go home!*;

- The extended responsive — the responsive sentence, containing except the information was asked for some additional data, which, according to the answering persons' view, will be interesting or useful for the other speaker: *"You'd like me to take him home too?"*- *"He lives at 9002, Hollywood Boulevard. Thank you for your help"* [11].

The common feature of the three classes of the responsive sentences mentioned above consists in the fact that the answers of all named types are satisfactory ones for the speaker and they present the information he\she needs. But there are also peculiar features of every class, which can be seen while analyzing the structural, lexical and semantic specificity of them.

The direct answer to the question is not restricted to any form or content: *"How many complaints have there been?"* Mel asked. — *"At least 50."*; *"Don't they know there's a storm and we have a runway out of use?"* — *"We try to tell them, but they don't want to listen. I hear they're holding a meeting tonight to decide what to do next"*; *"How did you know about the Snow Committee report?"* he asked her — *"It was typed in the Trans America Office. I saw it there"* [11] etc. As we can see from the examples, the first class of the heuristic responsive sentence – direct answer to the question — in the most cases explains something or presents some information.

The first subtype of the heuristic responsive sentences includes, except the direct answer itself the antecedent responsives, meaning the replies which are correlating with the interrogative pronoun-adverbial component of the question: *“Where's Joe Patroni?” — “Still on the road”*; *“Why don't you fly from San Diego?” Tanya asked. — “I'm afraid, my dear, they know me there.”*; *“What do you do at stops?” — “I pretend to be asleep. Usually they don't trouble me.”*; *“How long?” — “Until midnight. Possibly all night”* [11] etc. The replies of such type give the concrete answer to the question, but semantically and structurally they are corresponded to the pronoun-adverbial element of the question itself.

In practical communication the heuristic responsive sentences are interrelated within the dialogue with the other types of the replies, which are supplemented each other, because there are some questions demanding the extended answer and there are ones, needing only Yes\No answer:

“Inez,” he continued. “May I call you Inez?”

“Yes,” she whispered. “Inez, will you answer my questions?”

“Yes - if I can.”

“Why is your husband going to Rome?”

“I don't know.”

“Have you got any friends there?”

“No.”

“What is your husband's job?”

“He was a builder.”

“Was? Isn't he now?”

“Things went — wrong.” [11]

The given fragment from the text illustrates the correlation of different types of the responsive sentences. Heuristic replies are connected semantically with the tautological, formal, determined ones etc. But as we can see from the above-mentioned example, the direct answers are the most important and sufficient links, that let us to understand the content of the dialogue, they explain the

other remarks and are complementing the other types of the responsive sentences presenting in the given fragment.

The second main type of the heuristic responsive sentences is the reduced responsive. The reduction in this class of answers may be structural — when some lexical units are avoid in the reply, but it is insufficient for the listener and he\she can easily realize the missed word or word-combination. As for the example, presented in the article: “What is the matter? — We should go home!”, here the full answer would be like the following one: “The matter is that we should go home”. But in the practical speech the word-combination “the matter is that”, repeating the lexical units of the question is contracted because the participant of the communication will understand everything without it. It is also doing for the purpose of the language units’ economy and, as a rule, for the economy time. Besides structural reduction it can also be semantic — when it is missed one or several lines from the dialogue, but it does not affect the process of the communication and the interlocutors understand each other without problems: “*What is the score? — Liverpool has won*”; “*Have you seen the weather forecast for tomorrow? — It will be raining the whole day!*” etc. So, the intention of the asking person is not actually to hear the answer to their question, but it is understood, that this question will be followed with the other one. In the first example, the speaker asks about the score of the match, but, actually, he is interested only the score itself, for him it is important to know who wins the match. And if the answer to the first question (What is the score of the match) were, for example, 2 : 0, it would not have been satisfactory for the speaker, because such type of the answer does not present the information he needs.

The same situation is with the other example — the speaker hardly needs the information about the fact has his conversation partner seen the weather forecast or not. He needs the information from this forecast itself. So, the

answer “It will be raining the whole day” satisfies the speaker.

And the third main type of the heuristic responsive sentences is an extended one. This class has something in common in semantic aspect with the previous type of the responsive sentences, because here we also have one or even several missed lines from the dialogue, but the speaker does not need them. But the previous – reduced type of the responsives — represented only the main information and only the data needed for the person who asks. And the extended responsive sentences are intended to give not only the needed information but also the additional one: *Have you done your home composition? — I will not give it to you!; Have you done some notes from the lecture? — I have given it to the other student; Do you need a bag? — A little one; etc.*

Here the speaker begins the communication with a question, but his\her conversation partner can easily understand the real intention of the speaker and gives him\her the answer not to the question itself, but to the question, that will follow this question in case he\she replies: for instance, the first example with the composition: the speaker asks his\her conversation partner whether he\she has done the homework. Of course, the person, who is asked, realizes why the speaker put such a question and reacts in this way. He\she knows that if he\she answers “Yes”, his\her conversation partner will ask to read it or even to rewrite to his\her copybook. The same is the situation with the other example, concerning the notes from the lecture. The asking person implies by his\her question the latent request to give these notes to him\her. And the conversation partner, understanding it, answers that he\she gave the notes to the other person. It may be also done for the purpose of the time economy and from the linguistic point of view, economy of language means, i.e. words and word-combinations.

The heuristic responsive sentences are widely used not only in the modern English prose, but also in the oral

speech. According to the statistical analysis, that has been held on the material of the 10000 dialogues in English, above 4000 responsive sentences here are the heuristic responsive sentences which are presenting the satisfactory for the speaker answer to the interrogative sentence put by him. The heuristic responsive sentences are also used in the so-called mixed type responsives when, for example, formal reply “Yes\No” is complemented with the heuristic one, or maybe the tautological responsive is supplemented with the heuristic responsive sentences etc.

Conclusions and prospectives. So, the heuristic responsive sentences are among the most significant answer type within the typology of replies. Along with the uncontented responsive sentences — the answers, those are not satisfactory for the speaker and represent the attempt of the answering person to avoid the question or to change the subject of the communication and latent responsive sentences — replies that are not giving the exact answer but implying it — are the main structures representing the whole system of the responsive sentences. They are characterized with the diverse structural, lexical, semantic features and they are integral and sufficient part of the process of communication. All subtypes of the heuristic responsive sentences have some common and peculiar features. And, the main specificity of the given class of the answers consists in the fact that despite the existence of the various forms of the structure, lexical filling and semantic content the heuristic responsive sentences are representing the answer which is satisfactory for the person who asks and give the information that is understood without additions and details.

References

1. Брызгунова Е. А. (1979). Диалог. Русский язык. Энциклопедия. Москва : Советская энциклопедия. 945 с.
2. Изаренков Д. И. (1981). Обучение диалогической речи: монография. Москва : Русский язык. 136 с.

3. Белова Н. С. (2010). Типы ответных реплик в составе диалогического единства с отрицательным вопросом : дис. на соискание ученой степени канд. филол. наук: спец. 10.02.05 «Романские языки». Москва. 179 с.
4. Богачева Е. В. (2007). Вербализация намерения говорящего в диалоге: на материале английского и русского языков: дис. на соискание ученой степени канд. филол. наук: спец. 10.02.19 «Теория языка». Москва. 172 с.
5. Гильмутдинов В. И. (1984). Безглагольные реплики-реакции в английской разговорной речи : дис. на соискание ученой степени канд. филол. наук: спец. 10.02.04 «Германские языки». Горький. 223 с.
6. Головаш Л. Б. (2008). Коммуникативные средства выражения стратегии уклонения от прямого ответа : на материале английского языка: дис. на соискание ученой степени канд. филол. наук: спец. 10.02.19 «Теория языка». Кемерово. 177 с.
7. Сарычев В. В. (2009). Реплика как структурно-семантическая единица драматургического текста: на материале ряда трагедий В. Шекспира : дис. на соискание ученой степени канд. филол. наук: спец. 10.02.04 «Германские языки». Москва. 205 с.
8. Цирельсон Н. Ю. (2002). Взаимодействие иницирующих реплик и реплик-редакций в диалоге: на материале современного английского языка : дис. на соискание ученой степени канд. филол. наук: спец. 10.02.19 «Теория языка». Москва. 152 с.
9. Меньшиков И. И. (2012). Типология респонсивных предложений в современном русском языке / Избранные труды по лингвистике. Днепропетровск : Новая идеология. 326 с.
10. Alger Horatio. (1990). Ragged Dick or Street life in New York with the Boot-Blacks. New York: Signet classic. 186 p.
11. Arthur Hailey. – Electronic resource. – Access: http://english-e-books.net/books/upper-intermediate/Airport-Arthur_Hailey/Airport-Arthur_Hailey.txt

УДК 811.111-26:81'42

асистент Черник О. О.

Національний технічний університет «Дніпровська політехніка», Україна
**ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗАГАДОК У ТВОРАХ
ДЕНА БРАУНА З ЦИКЛУ ПРО РОБЕРТА ЛЕНГДОНА**

ассистент Черник Е. О.

Национальный технический университет «Днепропетровская политехника»,
Украина
**ЛИНГВОСТИЛИСТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ЗАГАДОК
В ПРОИЗВЕДЕНИЯХ ДЭНА БРАУНА ИЗ ЦИКЛА О РОБЕРТЕ
ЛЕНГДОНЕ**

assistant Chernyk O. O.

National Technical University «Dniprovsk Politechnika», Ukraine

LINGUOSTYLISTIC FEATURES OF RIDDLES IN DAN BROWN'S ROBERT LANGDON BOOK SERIES

У статті досліджено лінгвостилістичні особливості загадки в творах Дена Брауна про професора Ленгдона. Загадка в інтелектуальних трилерах Дена Брауна є продуктом мовно-мисленнєвої діяльності письменника (на відміну від народної загадки), є відмінною рисою його ідіостилю та концептуально значущим принципом організації тексту (має зв'язок з концептом MYSTERY, одним з ключових концептів концептосфери письменника). Лінгвістична природа загадки в творах письменника має свою специфіку, яка продиктована жанром інтелектуального трилеру та мовно-стилістичними пріоритетами автора.

У статті розглянуто визначення загадки, її класифікації, структуру та засоби побудови. Увагу зосереджено на відмінностях літературних загадок від фольклорних. Проаналізовано структуру, лексико-семантичні, синтаксичні, стилістичні особливості та функції енігматичних текстів в творах Дена Брауна. Виокремлено 4 типи загадок в циклі романів: мовні (74 %), мовно-візуальні (20, 8 %), мовно-візуально-цифрові (11%) та мовно-цифрові (4 %). З них 22 % є вішованими загадками. Головними засобами кодування інформації в загадках письменника виступають полісемія 20%, буквальний опис 15 %, анаграма 12%, метонімія 12%, аббревіатура 11% і омонімія 11%.

Якщо в якості основних функцій народних загадок виступають виховна та дидактична, то загадки в романах Дена Брауна покликані випробувати кмітливість головних героїв та читача, при цьому відгадка обов'язково потребує спеціального знання, оповідного контексту. Замість функції розваги та відволікання, що характерна для класичних літературних загадок (насамперед поетичних), загадка в романах Дена Брауна отримує сюжетотворювальну функцію. В загадці письменника не тільки зміст, але й форма має вагомий роль, оскільки текст загадки (особливо вішованої) є продуманим поетичним описом.

Ключові слова: літературна загадка, фольклорна загадка, енігматичний текст, лінгвостилістичні особливості, ідіостиль.

В статье исследованы лингвостилистические особенности загадки в произведениях Дэна Брауна о профессоре Ленгдоне. Загадка в интеллектуальных триллерах Дэна Брауна – это результат языковой и мыслительной деятельности писателя (в отличие от народной загадки), она является отличительной чертой его идиостиля и концептуально значимым принципом организации текста (имеет связь с концептом MYSTERY, одним из ключевых концептов концептосферы писателя)

Рассмотрено определение загадки, ее классификации, структура и средства построения. Внимание сосредоточено на отличиях литературных загадок от фольклорных. Проанализирована структура, лексико-семантические, синтаксические, стилистические особенности и функции энигматических текстов в произведениях Дэна Брауна. Выделены 4 типа загадок в цикле романов: языковая (74%), визуально-языковая (20,8 %), языковая визуально-цифровая (11%) и языковая цифровая (4%). Из них 22 % являются стихотворными загадками. Главными средствами кодирования информации в загадках писателя выступают полисемия (20%), буквальное описание (15 %), анаграммы (12 %), метонимия (12 %), аббревиатура (11 %) и омонимия (11%).

Если в качестве основных функций народных загадок выступают воспитательная и дидактическая, то загадки в романах Дэна Брауна призваны испытать сообразительность главных героев и читателя, при этом отгадка обязательно требует специального знания,

повествовательного контекста. Вместо функции развлечения и отвлечения, которая характерна для классических литературных загадок (прежде всего поэтических), загадка в романах Дэна Брауна получает сюжетобразующую функцию. В загадке писателя не только содержание, но и форма имеет весомую роль, поскольку текст загадки (особенно стихотворной) является продуманным поэтическим описанием.

Ключевые слова: литературная загадка, фольклорная загадка, энигматический текст, лингвостилистические особенности, идиостиль.

The article deals with the linguostylistic features of enigmatic texts in Dan Brown's Robert Langdon book series. The riddle in Dan Brown's intellectual thrillers is a result of linguistic and mental activity of the writer (unlike a folklore riddle) and is a distinguishing feature of his idiostyle as well as a conceptually meaningful principle of the text organization (has connection with the concept MYSTERY, one of the key concepts in the author's conceptual sphere). Linguistic nature of the riddle in the writer's novels differs from the linguistic features of the folk riddle and the literary riddle of classic works, that is determined by the genre of intellectual thriller and linguostylistic features of the writer.

The author of the article analyses the different points of view concerning the definition, structure and classification of riddles, studies the notion of the literary riddle and its peculiarities, researches structural, lexical-semantic, syntactic and stylistic features of the writer's riddles. Dan Brown uses 4 varieties of riddles: linguistic (74 %), linguo-visual (20,8 %), linguo-visual-numerical (11%) and linguo-numerical (4%). 22 % of them are poems. The main means of encoding information in riddles are polysemy (20 %), literal description (15%), anagram (12%), metonymy (12%), abbreviation (11 %) and homonymy (11 %).

If the basic functions of folk riddles are educational and didactic, the riddles in the novels by Dan Brown test the cleverness, quick wits and priori reasoning of the characters and the reader. Moreover, the answer necessarily requires special knowledge and the narrative context. Instead of the function of entertainment and diversion which is typical of classic literary riddles, the riddle in Dan Brown's novels performs a plot creation function. However, not only content but also the form of the writer's riddle plays an important role, as the text of a riddle (especially in verse) is an elaborate poetic description.

Key words: literary riddle, folklore riddle, enigmatic text, linguostylistic peculiarities, idiostyle.

Постановка проблеми та актуальність теми дослідження. Представлена тема знаходиться в руслі актуальних досліджень лінгвістики, оскільки загадка в інтелектуальних трилерах Дена Брауна посідає важливе місце. По-перше, вона повністю обумовлена контекстом романів та є важливою складовою у побудові сюжету. По-друге, будучи продуктом мовно-мисленнєвої діяльності Дена Брауна (на відміну від народної загадки), загадка в творах письменника є відмітною рисою його ідіостилу та концептуально значущим принципом організації тексту (має зв'язок з концептом MYSTERY). Лінгвістична природа загадки в творах письменника має свою специфіку, яка

продиктована жанром інтелектуального трилеру та мовно-стилістичними пріоритетами автора.

Достатньо вивченою у вітчизняному та зарубіжному мовознавстві є народна загадка (фольклорна). Ю. І. Левін [6], А. Н. Журинський [3], З. М. Волоцька [2], Н. В. Захарова [4], Г. А. Онищенко [7], Е. Кенгес-Маранда [23], Р. А. Джорджес та А. Дандес [16], Р. Петш [24], А. Тейлор [26] на прикладі різних мов ґрунтовно досліджують структуру та семантику загадки.

Дослідження літературної загадки започаткував у 1948 році А. Тейлор у своїй праці «Літературна загадка до 1600 року» [25]. Автор розглядає давні східні літературні загадки, починаючи із загадок написаних на санскриті, китайською та арабською мовами, давньогрецькі та давньоримські загадки, середньовічні літературні загадки, написані народними мовами, загадки англо-саксонської Англії та доби Відродження до 1600 року. Традиція літературної загадки німецькомовних країн була ретельно досліджена М. Хайн у 1966 році [19]. Скрупульозне вивчення літературної загадки в Італії від 1400 року по XVIII ст. представлено в трьох книгах М. де Філіппіс 1948, 1953 та 1967 років видання [13; 14; 15].

Більш сучасними розвідками з літературної загадки є праці Е. Кук [12], Ж. Гімбутаса [18] та Г. Хецимовіча [21]. Е. Кук описує історію загадок та їх функції в класичній та біблійній літературі, сучасній англійській літературі та приділяє особливо багато уваги загадкам в творах Данте, А. Керола та В. Стівенса. Ж. Гімбутас досліджує особливості поетичної загадки у вибраних творах п'яти поетів XX сторіччя — Ф. Понжа, В. Стівенса, Р. Вілбера, Р. М. Рільке та Г. Радаускаса. У книзі Г. Хецимовіча досліджуються особливості загадок в творчості трьох авторів — В. Блейка, Ч. Дікенса та Д. Кітса.

Лінгвістичні особливості загадки в творах детективного жанру, зокрема інтелектуальних трилерах відомого сучасного американського письменника Дена

Брауна, залишаються поза увагою дослідників, тому тема цієї статті є достатньо **актуальною**.

Метою роботи є аналіз лінгвостилістичних особливостей загадок циклу романів про професора Ленґдона.

Об'єктом дослідження є загадки, наявні в текстах романів Дена Брауна про професора Ленґдона.

Предмет дослідження становлять структурні, лексико-семантичні, синтаксичні та стилістичні особливості загадок Дена Брауна

Виклад основного матеріалу. Одну із перших дефініцій загадки можна знайти в трактаті Аристотеля «Риторика», в якій він проголосив метафоричність головною її рисою: «...із гарно складених загадок можна запозичити чудові метафори; метафори включають в себе загадку, а тому зрозуміло, що загадки – це гарно складені метафори» [1, с. 16]. Про обов'язкову метафоричність при визначенні загадки також говорять А. Тейлор [26, с.129] та О. П. Квятковський [5, с. 264]. Однак, на нашу думку, така дефініція визначає лише один із способів побудови загадки, оскільки існує багато загадок, які не містять метафор, а використовують прямий опис об'єкта, парадокс, каламбур чи інші мовно-стилістичні засоби, на яких ми зупинимося пізніше.

Р. А. Джорджес та А. Дандес визначають загадку як «традиційний словесний вираз, що містить один або більше описових елементів, пара з яких може бути в опозиції; при цьому об'єкт, що описується потрібно відгадати» [16, с. 113].

Багато дослідників відмічають такі типові характеристики загадок, як стислість, діалогічність, стійкість, варіативність, спонукальність, поетичність, лінгвістична аномальність та культурна маркованість.

Найбільш детальну структуру загадки запропонував Р. Петш ще у 1899 році. Дослідник виокремлює п'ять складових загадки: 1) вступна частина, 2) основна частина, що виконує називну функцію, 3) основна

частина, що виконує дескриптивну функцію, 4) «блок-елемент», тобто заперечення та 5) заключна частини [24, с. 49-50]. Загадку, яка має всі 5 елементів, автор називає «звичайною загадкою» («normal riddle»), з чим багато дослідників не погоджуються, оскільки таких загадок, які мали б усі елементи, дуже мало.

Р. А. Джорджес та А. Дандес пропонують називати мінімальну одиницю структурного аналізу загадки «дескриптивним елементом», який складається з теми та коментарю [16, с. 113]. Під темою вони розуміють «явний референт, тобто об'єкт, що нібито описується», а коментар — це «додаткові твердження про тему, як правило стосовно форми, функції або дії» [16, с. 113].

Як вже зазначалося, мова загадки дуже вирізняється, вона є настільки маркованою, що загадка стає помітною у будь-якому дискурсі. Виразність та образність народної загадки може створюватися такими мовними та стилістичними прийомами: ритм, рима, метафора, алітерація, епітети, евфонія, асонанс, анаграма, ономотопея, лінгвістична двозначність, мовна гра, парадокс та антитеза [22, с. 128-130]. При цьому метафора, анаграма, лінгвістична двозначність, парадокс та мовна гра є безпосередніми механізмами створення енігми, тобто загадковості, саме ці прийоми здатні ввести в оману адресата.

Р. Д. Абрагамс та А. Дандес пропонують класифікувати загадки на 5 піджанрів: дескриптивні загадки (або правильні «true riddles»), жартівливі запитання, мудрі запитання, важкі запитання (puzzles), пародійні загадки [цит. за: 22, с. 56]. При цьому жартівливі та пародійні загадки, так само як мудрі запитання та важкі запитання є дуже схожими та можуть поєднуватися. Цю класифікацію А. Кайвола-Брегенхой доповнила ще трьома різновидами — літературною, візуальною та загадкою сексуального характеру [22, с. 62, с. 75, с. 79].

Літературні загадки також можна назвати «майстерні», «художні», оскільки вони створюються філософами, духовними особами та видатними письменниками. Літературні загадки відрізняються від фольклорних засобами вираження та тим, яким чином вони використовуються.

Д. Харт формулює низку головних відмінностей фольклорної загадки від літературної: 1) фольклорна загадка є більш короткою за літературну; 2) літературні загадки характеризуються цілеспрямованим доведенням до досконалості; 3) фольклорні загадки уникають суперечливих подробиць, що асоціюються з двома або більше темами; 4) зміст народних загадок є знайомим для основної маси людей, літературні ж загадки, можуть бути орієнтовані на менш вузьку групу; 6) фольклорні загадки як правило мають свої аналоги в інших культурах; 7) фольклорні загадки, на відміну від літературних не складаються з метою бути опублікованими [20, с. 24].

У текстах чотирьох романів Дена Брауна нараховуємо 27 загадок, які можна поділити на 4 види: мовні (74 %), мовно-візуальні (20, 8 %), мовно-візуально-цифрові (11%) та мовно-цифрові (4 %). З них 22 % є віршованими загадками.

До мовних загадок у творах Дена Брауна належать віршовані тексти, анаграматичні повідомлення та інші текстові повідомлення, в яких інформація шифрується на основі омонімії та полісемії.

Проаналізуємо приклад віршованої загадки з роману «Код да Вінчі»: «*In London lies a knight a Pope interred. / His labor's fruit a Holy wrath incurred. / You seek the orb that ought be on his tomb. / It speaks of Rosy flesh and seeded womb*» [8, с. 445]. Загадка має три денотати. В першому рядку зашифровані одразу два денотати лексемами *knight* та *Pope*. Тобто Ленґдону та Софі потрібно з'ясувати, про які особистості йде мова, що вербалізуються цими лексичними одиницями. Загадка будується на багатозначності лексеми *knight* та омонімії лексеми *Pope*.

Герої роману спочатку впевнені, що мова йде про одного з лицарів тамплієрів, смерть якого була волею Папи Римського, оскільки саме лицарів-тамплієрів вважають хранителями таємниці про Святий Грааль, більш того вони за свої діяння були знищені церквою, що відповідає інформації в другому рядку вірша. Така хибна думка приводить героїв у хибне місце. Їм не вдається дізнатися відгадки дедуктивним шляхом, істинне значення слів стає зрозумілим після пошуку ключових слів в електронній базі лондонської бібліотеки. *Knight* — це не лицар-тамплієр, а почесне звання, нагорода. Таким лицарем був сер Ісаак Ньютон, і головував на його похороні Олександр Поуп. Англійською мовою фамілія поета пишеться *Pope*, а використання неозначеного артикля у вірші є натяком на скорочення його ім'я — *A. Pope*. *Labor's fruit* — це вербалізація третього денотату, яка має подвійне прочитання в загадці, що також обумовлено багатозначністю лексеми *fruit*. Хибне є розуміння слова у переносному значенні — як наукових досягнень Ньютона, оскільки в той час Католицька церква не мала вже такого сильного впливу на англійських вчених і вони не могли викликати їх гнів. Лексему *fruit* потрібно розуміти у прямому значенні — як фрукт, а точніше яблуко, яке впало з дерева, вдарило Ньютона по голові і надихнуло на працю його життя. Саме яблуко є плодом, який скуштувала Єва, накликавши праведний гнів Господа. Останні два рядки також експлікують лексему яблуко, вказуючи на його форму (*orb*), знову на зв'язок з Ньютоном (*ought be on his tomb*), колір (*Rosy flesh*) та наявність насіння (*seeded womb*), тобто ці рядки є класичною описовою частиною загадки (коментарем). Останній рядок також характеризується двозначністю, окрім дослівного розуміння, яке вказує на слово *apple*, він ще є «*allusion to Mary Magdalene, the Rose who bore the seed of Jesus*». Ця алюзія відбиває символізм та ідейний задум твору, але може стати блокуючим елементом, що стає на заваді розгадуванню.

До лексико-стилістичних засобів, що беруть участь в оформленні загадки, належать уособлення (...*fruit ...wrath incurred; it (fruit) speaks ...*), алітерація (повтор *l* у першому та другому рядках, *s* — в останньому рядку); піднесена лексика (*wrath, seek, orb*), графічні засоби (вживання великої літери в останньому рядку з метою натякнути на алюзію на Марію Магдалину). Віршований розмір — п'ятистопний ямб, який відіграє особливу роль і відтворює одну із змістових ліній твору: «*Iambs. Two syllables with opposite emphasis. Stressed and unstressed. Yin yang. A balanced pair. Arranged in strings of five. Pentameter. Five for the pentacle of Venus and the sacred feminine*» [8, с. 403].

На початку загадки можна виділити формульну фразу, в якій говориться про місце знаходження об'єкту, але в ній же є інформація, що заплутує, яка, як правило характерна основній частині. В передостанньому рядку є заклик до пошуку (*you seek...*) — кліше заключної частини.

Вірш складається з чотирьох речень, два з яких — прості (друге та четверте), та два — складнопідрядні. У першому та другому рядках спостерігаємо інверсію, яка дозволяє зберегти риму. У першому реченні присудок передує підмету та обставина виноситься вперед; у другому — додаток передує присудку.

Анаграматичний енігматичний текст зустрічається в трьох романах Дена Брауна. Розглянемо приклад з «Інферно». Загадка міститься на «Малі Пекла» Сандро Ботічеллі, яку модифікував антагоніст роману Цобріст, і складається із літер, доданих Цобрістом до зображень грішників на всіх десяти канавах восьмого кола пекла. Якщо прочитати літери згори донизу, проходячи кожен з десяти каналів, отримаємо слово, якого не існує в жодній мові: «CATROVACER» [10, с. 66]. Ключем до розуміння, що це анаграма, є то факт, що канали на картині розташовані в неправильному порядку. Після їх розташування як на картині-оригіналі, герої отримують *Cercatrova*, а після розстановки правильної паузи — два

слова *Cerca trova. Cerca trova* — це напис на фресці Джорджо Вазарі «Битва під Марчіано», яка висить у Палацо Веккіо, у Залі П'ятисот. Отже, відгадка спрямовує героїв до нової загадки.

У романі «Код да Вінчі» стверджується, що назва картини Леонардо да Вінчі «Мона Ліза» теж є енігматичним текстом, розгадка якого відбиває одну з філософських ідей роману. Як стверджує Ленґдон, ім'я *Мона Ліза* — це анаграма імені бога чоловічої сили *Amon* та імені єгипетської богині плодючості *Isis* (чиє ім'я можна відчитати з давньої піктограми як *L'isa*) [8, с. 168]. Ця анаграма згідно з романом символізує божественний союз між чоловічим і жіночим початками. Насправді ж така мовна гра є лише лінгвістичною маніпуляцією, оскільки картину італійці від самого початку називали «*La Gioconda*», а французи — «*La Joconde*». Назва «*Mona Lisa*» з'явилося набагато пізніше, цьому посприяла біографія Леонардо да Вінчі, написана Джорджо Вазарі. Згідно з автором біографії митець написав на картині портрет Мони Лізи (*Mona Lisa* — скорочення від «*ma donna*») — дружини флорентійця на ім'я Франческо дель Джокондо.

Прикладом загадки, яка будується на омонімії, може бути повідомлення, залишене перед смертю Жаком Соньєром в романі «Код да Вінчі»: «*P.S. Find Robert Langdon*» [8, с. 254]. Поліція звісно трактує літери *P. S.* як латинське скорочення *post scriptum* (приписка до письма), що дає їм підстави думати, що Роберт Ленґдон має причетність до вбивства Жака Соньєра. Насправді ж фраза *P. S. Find Robert Langdon* адресована Софі Неве та означає ініціали її прізвиська, яке її дідусь Соньєр дав їй у дитинстві, — *Princess Sophie*.

Яскравий приклад загадки, в якій денотат шифрується завдяки полісемантичності, спостерігаємо в романі «Втрачений Символ»: «*All is revealed at the thirty-third degree*» [9, с. 129]. Ця фраза є написом на масонському перстні Пітера Соломона і вона разом з відгадкою попередньої загадки (розгадка

анаграматичного тексту на піраміді — це ім'я відомого вченого — Ісаака Ньютона) допомагає зрозуміти героям, що потрібно робити далі з пірамідою. Вони мають опустити піраміду в киплячу воду, оскільки саме 33 градуси за шкалою Ньютона є температурою кипіння. Тобто напис на перстні – «*All is revealed at the thirty-third degree*» є мовною грою, оскільки словосполучення *thirty-third degree* у тексті роману має декілька значень: 1 – найочевидніше значення — масонський ступінь; 2, 3 — приховані значення — градус. У першому випадку фраза вказувала на те, що перстень потрібно було повернути на тридцять три градуси в основі скриньки, в якій зберігався горішний камінь піраміди, щоб куб зазнав трансформації. У другому випадку градуси характеризували температуру.

Хоча в трьох романах з чотирьох зустрічаємо мовно-візуальну загадку, «Втрачений символ» ними перенасичений. Так, наприклад, на одній із граней піраміди, яку герої знайшли в масонській кімнаті, викарбовано 16 символів, які, на перший погляд, не мають нічого спільного з мовною загадкою. Але, насправді — це масонський шифр який дешифрується за допомогою таблиць з латинським літерами. У результаті герої роману отримують набір англійських або латинських літер. А отже, загадка виявляється мовно-графічною.

Дещо інакший приклад мовно-візуальної загадки можна знайти в творі «Інферно». Видаливши верхній шар гіпсу посмертної маски Данте, герої знаходять загадку-вірш, написану каліграфічними літерами у формі спіралі, тобто «графічний вірш» (*concrete poem*) [10, с. 255]. На думку героя, така форма загадки несе символічний зміст, оскільки контур тексту нагадує спіральний шлях, що пролягав горою Чистилище до Раю, а число обертів від найпершого слова і до останньої крапки в центрі становить число 9 — кількість кругів Чистилища Данте (2 уступи Передчистилища та 7 кругів самого Чистилища). Таким чином, автор загадки Цобріст намагався сказати,

що місце, зашифроване у вірші, має вирішальну роль у спокутуванні гріхів людства та встановленні раю на землі. Антагоніст був одержимий ідеєю про те, що перенаселення може призвести до пекла на землі, а винайдений вірус, який він розповсюдив у місці, про яке йдеться у вірші, врятує людство, знищивши його частину.

Наступний різновид загадки, що використовується Деном Брауном в його творах, є мовно-цифрова загадка. Розглянемо приклад з роману «Втрачений символ». Загадкою є повідомлення, залишене на відрізаний руці викраденого Пітера Соломона і має наступний вигляд: [9, с. 114]. Підказкою до розгадки є давній вислів герметиків, який злочинець повідомив Ленгдону телефоном: «*As above, so below*». На перший погляд, загадка має цифрову природу, але вислів «*Що угорі, те і внизу*» підказує героям, що руку з посланням потрібно перевернути, після чого повідомлення набуває нового вигляду: . *SBB XIII* перетворюється на правильну римську цифру тринадцять *XIII*. Решту знаків герої тлумачать за допомогою латинської абетки як *SBB*, при цьому вказівний палець руки Соломона тепер показує не вгору, як їм спочатку здалося, а в протилежний бік, тобто вниз. Через те, що події відбувається в Капітолій, і його працівники задіяні в них, герої швидко встановлюють відгадку: *SBB* – це абревіатура для підвального приміщення Капітолій (Capitol's subbasement), а 13 — це номер приміщення, яке є масонською кімнатою.

Прикладом мовно-візуально-цифрової загадки є повідомлення з роману «Код да Вінчі». Загадка представляє собою ряд цифр та два окличних номінативних односкладних речення, які було виявлено поряд з тілом загиблого Жака Соньєра на підлозі в Луврі:

13-3-2-21-1-1-8-5

O, Draconian devil!

Oh, lame saint! [8, с. 69]

Це повідомлення, у такому вигляді, як воно є, зовсім позбавлено смислу, що спантеличує поліцію та Ленгдона.

Враховуючи те, що тіло Соньєра знаходилося всередині кола і чітко наслідувало знаменитий малюнок Леонардо да Вінчі «Вітрувієва людина», та те, що на животі померлого зображена пентаграма, Ленґдон робить деякі припущення про зміст повідомлення стосовно поклоніння богині та гнів Католицької Церкви, але при цьому вважає їх досить дивними.

Зрозуміти відгадку героям допомагає послідовність Фібоначчі, яка також написана на підлозі перед текстом. Цифри розташовані не по порядку, що є натяком на те, що такий самий підхід слід застосувати і до тексту. Виявляється, що текст загадки є точною анаграмою, бо, переставивши в певній послідовності букви цієї фрази, головні герої отримують такі слова: *Leonardo da Vinci! The Mona Lisa!* [8, с. 138]. Відсутність зайвих літер дає змогу героям із легкістю з нею впоратися і трансформувати незв'язне повідомлення у всім зрозумілі слова. Відгадка анаграми представляє собою посилення на видатну картину Леонардо Да Вінчі, в якій приховані подальші загадки. Після дешифровки герої розуміють, що розташування тіла Соньєра у позі Вітрувієвої людини також було натяком на самого митця. Отже, проаналізована загадка є візуально-мовно-цифровою, оскільки ключами до її мовної частини є специфічне розташування тіла та неправильно написана цифрова послідовність Фібоначчі.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Отже, розглянувши всі загадки, наявні в творах Дена Брауна про професора Ленґдона, можна зробити деякі узагальнення.

Аналіз синтаксису показав, що у текстах віршованих загадок та інших загадок, виражених реченнями, переважають прості речення, які складають 61 %. 26 % становлять складнопідрядні речення, 6,5 % — змішані речення та 6,5 % — складносурядні. Також було зафіксовано 26 % еліптичних речень, 22,5 % речень в наказовому способі, та 16 % речень з інверсією.

В ході аналізу нами було встановлено, що Ден Браун використовує такі засоби кодування інформації в загадках: полісемія 20%, буквальний опис 15 %, анаграма 12%, метонімія 12%, аббревіатура 11%, омонімія 11%, метафора 7%, алюзія 6%, спеціальні шифри 4%, реалія 2%. Ці засоби тісно взаємодіють з такими тропами, як епітети, алітерація, рима, ритм, уособлення та апосіопеза. Піднесений стиль загадок посилюється завдяки використанню книжної та архаїчної лексики, в тому числі з редукованими голосними.

Загадка Дена Брауна може будуватися на лінгвістичні маніпуляції (в 11 % загадок). Задля створення правдоподібності в тому, що назви відомих об'єктів несуть енігматичний зміст, письменник вигадує їх етимологію (випадок з назвами «Mona Lisa» та «Roslin»).

До інших характерних рис загадок Дена Брауна уналежнюємо:

- наявність декількох денотатів у віршованих енігматичних текстах;
- не всі загадки мають структуру — тема і коментар, оскільки в кожному рядку може бути свій денотат. Можливо, що в одній загадці є одразу декілька тем і коментарів;
- наявність декількох підказок, які не доповнюють одна одну, а пропонують різні шляхи відгадування та декілька шансів на розгадку;
- загадка в загадці, тобто розгаданий текст часто не є відповіддю, а виявляється новою загадкою;
- загадка в підказці, тобто підказка може бути окремою загадкою, яку потрібно розгадати;
- фізичні маніпуляції з текстом, наприклад, текст потрібно переписати, перевернути, нагріти;
- дуальний характер загадки, тобто два варіанти відгадки;
- наявність виразів з буквальним змістом, які, на перший погляд, здаються образними.

Результати нашого дослідження свідчать про те, що важливою категорією загадки Дена Брауна є локальність,

яка в народних та інших літературних загадках не має такого яскравого вираження. Це пояснюється тим, що загадка в творах письменника є частиною карти, за допомогою якої вони долають певний шлях.

Якщо в якості основних функцій народних загадок виступають виховна та дидактична, то загадка в романах Дена Брауна покликана випробувати кмітливість головних героїв та читача, при цьому відгадка обов'язково потребує спеціального знання, оповідного контексту. Це дозволяє віднести їх до важких загадок (puzzles). Замість функції розваги та відволікання, що характерна для класичних літературних загадок (насамперед поетичних), загадка в романах Дена Брауна отримує сюжетоутворюючу функцію. В загадці письменника не тільки зміст, але й форма має вагому роль, оскільки текст загадки (особливо віршованої) є продуманим поетичним описом.

Перспективу дослідження вбачаємо в подальшому аналізі лінгвостилістичних особливостей ідіостилю Дена Брауна.

Література

1. Аристотель. Этика. Политика. Риторика. Поэтика. Категории. Минск : Литература, 1998. 550 с.
2. Волоцкая З. М. Опыт описания структуры и семантики загадок одного тематического поля / Советское славяноведение. 1986. № 4. С. 122–129.
3. Журинский А. Н. Семантическая структура загадки : Немегафорическое преобразование смысла. М. : Наука, 1989. 126 с.
4. Захарова Н. В. Лінгвокультурологічні особливості українських і німецьких народних загадок : структура, семантика, прагматика: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.17 - Порівняльно-історичне і типологічне мовознавство. К., 2009. 224 с.
5. Квятковский А. П. Поэтический словарь. М. : Советская энциклопедия, 1966. 375 с.
6. Левин Ю. И. Семантическая структура загадки / Паремииологический сборник: Пословица. Загадка: Структура, смысл, текст. М. : Наука, 1978. С. 283—314.
7. Онищенко Г. А. Мовна структура української народної загадки (семантичний і синтаксичний аспекти) : автореф. дис. ...канд. філол. наук : 10.02.01 – українська мова. Дніпропетровськ : Дніпропетровський нац. ун-т., 2006. 20 с.
8. Brown, D. (2004). The Da Vinci Code. London: Corgi.
9. Brown, D. (2009). The Lost Symbol. London: Transworld Publishers.

10. Brown, D. (2013). *Inferno*. London: Transworld Publishers.
11. Brown, D. (2016). *Angels & Demons*. London: Transworld Publishers.
12. Cook E. *Enigmas and Riddles in Literature*. Cambridge: Cambridge University Press, 2006. 312 p.
13. Filippis D. M. *The Literary Riddle in Italy to the End of the Sixteenth Century*. Berkeley: Univ. of California Press, 1948. 205 p.
14. Filippis D. M. *The Literary Riddle in Italy in the Seventeenth Century*. Berkeley: Univ. of California Press, 1953. 221p.
15. Filippis D. M. *The Literary Riddle in Italy in the Eighteenth Century*. Berkeley: Univ. of California Press, 1967. 208 p.
16. Georges R., A. Dundes. *Toward a Structural Definition of the Riddle* / *The Journal of American Folklore*. – Vol. 76, No. 300. 1963. P. 111-118
17. Georges R., D. Alan. *Toward a Structural Definition of the Riddle*/ R. A.Georges, D. Alan // *The Journal of American Folklore*. 1963. Vol. 76. P111–117.
18. Gimbutas Z. *The Riddle in the Poem* / Ž. Gimbutas. – Lanham, Maryland: University Press of America, 2004. 213 p.
19. Hain M. *Rätsel*. Stuttgart, 1966. 135 p.
20. Hart, D. V. *Riddles in Filipino Folklore: An Anthropological Analysis*. Syracuse: Syracuse University Press, 1964. 318 p.
21. Hecimovich G. *Puzzling the reader: riddles in nineteenth-century British literature*. New York : Peter Lang, p, 2008. 136 p.
22. Kaivola-Bregenhøj A. *Riddles*. Helsinki : Finnish Literature Society, 2001. 186 p.
23. Köngäs-Maranda E. *Theory and Practice of Riddle Analysis* / E. Köngäs-Maranda // *The Journal of American Folklore*. – 1971. – Vol. 84, No. 331. – P. 51-61.
24. Petsch, R. 1899. *Neue Beiträge zur Kenntnis des Volksrätsels*. Palaestra IV. Berlin, 1917. 152 p.
25. Taylor A. *The Literary Riddle Before 1600*. Berkeley : Univ. of California Press, 1948. 131 p.
26. Taylor A. *The Riddle*. *California Folklore Quarterly*. 1943. Vol. 2, No. 2. P. 129-147.

УДК 811.161.2'367.52

Викладач Шухова О. О.

Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди,
Україна

**КВАНТИТАТИВНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПОРЯДКУ СЛІВ
У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ДІЛОВІЙ МОВІ
(на матеріалі односкладних дієслівних речень)**

Преподаватель Шухова О. А.

Харьковский национальный педагогический университет имени
Г. С. Сковороды, Украина

**КВАНТИТАТИВНІЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПОРЯДКА СЛОВ
В СОВРЕМЕННОМ УКРАИНСКОМ ДЕЛОВОМ ЯЗЫКЕ
(на материале односоставных глагольных предложений)**

Lecturer Shukhova O. O.

H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Ukraine

**QUANTITATIVE CHARACTERISTICS OF WORD ORDER IN
MODERN UKRAINIAN BUSINESS LANGUAGE
(based on the Material of Single-Constituent Verbal Clauses)**

У статті, що пропонується, досліджується поширеність різних типів порядку слів в односкладних дієслівних реченнях, вибраних із текстів сучасної української офіційно-ділової документації. Джерелами дослідження стали законодавчі документи (тексти кодексів, законів, указів виконавчих органів влади), міжнародні документи (тексти конвенцій, меморандумів, комюніке, міжнародних договорів та угод) та адміністративно-управлінська документація підприємств та організацій (зразки автобіографій, характеристик, довідок, оголошень, вказівок, заяв, звітів, службових листів, службових записок, актів, наказів, розпоряджень, посадових інструкцій, правил і статутів підприємств, телеграм, факсів тощо). Методом суцільної вибірки із зазначених текстів було дібрано 655 односкладних синтаксичних одиниць різних типів. Отримані дані свідчать про те, що в цілому переважають односкладні речення зі структурою ОРОС (24,2 %) та ОРС (12,7%). В процесі дослідження всі речення було поділено на дві групи залежно від засобу вираження головного члена у них. Аналізом було встановлено, що у кількісному відношенні перевагу (71,3 %) мають ті речення, головний член яких виражений невідмінюваними формами дієслова – інфінітивом та предикативною формою -но, -то, що в деякій мірі вважається подібною до дієприкметника. Особливу увагу було зосереджено на змінах порядку слів у залежності від жанру офіційно-ділових текстів. З'ясовано, що в текстах різних жанрів кількісну перевагу в односкладних дієслівних реченнях має різнотипний порядок слів. Окремо було проаналізовано розташування слів у реченнях із головним членом, вираженим предикативною формою -но, -то, зважаючи на наявність або відсутність додатка в орудному відмінку на позначення знаряддя дії або її виконавця. Було встановлено, що серед синтаксичних одиниць цього типу найчастіше зустрічаються речення із додатком на

позначення знаряддя дії з порядком слів, що відповідає структурі ОРОС (81,2 %). Основні результати проведеного дослідження викладено у шести таблицях у вигляді статистичних даних та проілюстровано прикладами.

Ключові слова: порядок слів, офіційно-діловий стиль, односкладні дієслівні речення, інфінітивні речення, предикативні форми -но, -то.

В предложенной статье исследуется распространенность разных типов порядка слов в односоставных глагольных предложениях, подобранных из текстов современной украинской официально-деловой документации. Источниками исследования стали законодательные документы (тексты кодексов, законов, указов исполнительных органов власти), международные документы (тексты конвенций, меморандумов, коммюнике, международных договоров и соглашений) и административно-управленческая документация предприятий и организаций (образцы автобиографий, характеристик, справок, объявлений, указаний, заявлений, отчетов, служебных писем, служебных записок, актов, приказов, распоряжений, должностных инструкций, правил и статуты предприятий, телеграмм, факсов и т.д.). При помощи метода сплошной выборки из указанных текстов было отобрано 655 односоставных синтаксических единиц. Полученные данные свидетельствуют о том, что в целом преобладают односоставные предложения, имеющие структуру ОРОС (24,2 %) и ОРС (12,7 %). В процессе исследования все предложения были разделены на 2 группы в зависимости от способа выражения их главного члена. Установлено, что в количественном отношении (71,3 %) преобладают предложения, главный член которых выражен неличными формами глагола – инфинитивом и предикативной формой на -но, -то, в некоторой степени подобной причастию. Особое внимание было сосредоточено на изменениях порядка слов в зависимости от жанра официально-деловых текстов. Выяснено, что в текстах разных жанров в односоставных глагольных предложениях преобладает порядок слов разных типов. Отдельно было проанализировано расположение слов в предложениях с предикативной формой -но, -то с учетом наличия или отсутствия дополнения в творительном падеже, обозначающего инструмент действия или его исполнителя. Установлено, что среди синтаксических единиц этого типа чаще всего встречаются предложения с дополнением, обозначающим инструмент действия с порядком слов, соответствующим структуре ОРОС (81,2 %). Основные результаты проведенного исследования изложены в шести таблицах в виде статистических данных и проиллюстрированы примерами.

Ключевые слова: порядок слов, официально-деловой стиль, односоставные глагольные предложения, инфинитивные предложения, предикативные формы -но, -то.

The article investigates the occurrence of different types of word order in single-constituent verbal clauses excerpted from modern Ukrainian official documents. The sources of the research are legislative documents (texts of laws, codes, decrees of executive bodies), international documents (texts of conventions, memoranda, communiqués, international agreements and covenants) and administrative documents of enterprises and organizations (templates of autobiographies, references, certificates, announcements, instructions, applications, reports, business letters, memos, orders, regulations, job descriptions, statutes of different institutions, telegrams, faxes, etc.). With the help of the method of total sampling 655 single-constituent syntactical units have been excerpted. It has been established that the number of the single-constituent clauses which correspond to the structure ОРОС (24,2 %) and ОРС (12,7 %) are on the whole the most frequent. In the process of the investigation all the sentences have been divided into two groups depending on the ways their nucleus is expressed. The investigation has proved that the single-constituent clauses the nucleus of which is expressed by means of non-finite forms of the verb (the infinitive and the predicative forms in -но, -то which are considered to be in part similar to the participle) are predominant (71,3 %). Special attention has been focused on the changes of

word order depending on the genre of business texts. It has been established that different types of word order in single-constituent clauses are predominant in the texts of different genres. Besides, taking into consideration the presence or the absence of objects denoting instruments or performers of the action the order of words in sentences with predicative forms in -но, -мо has been analysed. It has been found out that among the syntactical units of this type sentences corresponding to the structure ОРОС and containing objects which denote instruments are the most frequent (81,2 %). The results of the investigation are organized into six tables and illustrated with examples.

Keywords: word order, official style, single-constituent verbal clauses, infinitive sentences, predicative forms in -но, -мо.

Актуальність проблеми. Проблеми порядку слів є здавна актуальними у світовому та українському мовознавстві. Розвідки, присвячені розташуванню слів у різних мовах, є численними, проте багато питань і досі залишаються недослідженими, зокрема особливості порядку слів залежно від стилевих особливостей тієї чи іншої мови.

Аналіз останніх наукових досліджень.

Серед сучасних українських авторів проблеми порядку слів торкаються А. Й. Багмут, С. Я. Єрмоленко, М. У. Каранська, К. М. Плиско, О. О. Селіванова та інші, дослідження яких спрямовані на вивчення типів українського словопорядку та деяких його функцій. Дослідження О. І. Бичок, М. О. Вінтонова, С. І. Дорошенка, А. П. Загнітка, Н. В. Лешкової, В. В. Орехова, Н. О. Меркулової присвячені вивченню взаємозв'язку порядку слів і актуального членування речення.

Мета статті — з'ясувати поширеність порядку слів різних типів у офіційно-діловому стилі сучасної української мови.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Матеріалом дослідження стали односкладні дієслівні речення різних типів, дібрані із текстів кодексів та законів України, міжнародних документів, адміністративно-канцелярської документації підприємств та організацій. Проаналізовано 655 синтаксичних одиниць.

Таблиця А. 1 відображує загальну кількість односкладних речень різних типів.

Таблиця А. 1

Кількісна характеристика односкладних речень різних типів

Тип речень	Кільк. речень	% від загальн. кільк. речень	Тип речень	Кільк. речень	% від загальн. кільк. речень
Всього	655	-	Безособові	35	5,3
Означено-особові	172	26,3	Безособові на -но, -то	352	53,7
Неозначено-особові	6	0,9	Інфінітивні	90	13,7

Таблиці А.2 надається інформація щодо поширеності різних типів порядку слів в односкладних реченнях різних типів.

Для позначення членів речення використано такі скорочення: Р — головний член односкладного речення, виражений дієсловом; О — додаток; С — обставина.

Таблиця А.2

Інформація щодо поширеності різних типів порядку слів в односкладних реченнях різних типів

Порядок слів	Кільк. речень	% від загальн. кільк. речень	Порядок слів	Кільк. речень	% від загальн. кільк. речень
ОРОС	159	24,2	СР	15	2,3
ОРС	83	12,7	ОРСС	12	1,8
РО	62	9,5	ОР	11	1,7
ОРО	40	6,1	СРС	9	1,4
Р	36	5,5	РООО	7	1,1
СРО	29	4,4	ОРОО	7	1,1
РОО	25	3,8	СРОО	7	1,1
РОС	22	3,4	Інші	114	17,4
РС	17	2,6	Розп. неокл.	655	100

Наведені дані свідчать, що в односкладних дієслівних реченнях кількісну перевагу має порядок слів, що відповідає структурі ОРОС — *Цей період може бути продовжено компетентними органами за взаємною згодою* (Конвенція між Урядом України і Урядом Королівства Таїланд про уникнення подвійного оподаткування та запобігання податковим ухиленням стосовно податків на доход) та ОРС — *Статтю 75 виключено на підставі Закону № 2709-IV від 23.06.2005* (Сімейний кодекс України).

Під час аналізу синтаксичні одиниці поділено на 2 групи. До першої групи відносимо односкладні речення із головним членом, вираженим дієвідмінюваним або безобовим дієсловом. Виділено 188 речень цього типу, в яких найчастіше зустрічаємо порядок слів РО (22,9 %) — *Пишу вірші* (Зразок автобіографії). До другої групи відносимо речення із головним членом, вираженим невідмінюваними формами дієслова. Дібрано 467 синтаксичних одиниць цього типу, серед яких кількісну перевагу має структура ОРОС (32,3 %) — *Статтю 114 доповнено частиною третьою згідно із Законом № 1207-VII від 15.04.2014* (Кримінальний процесуальний кодекс України, ст. 114). Усі синтаксичні одиниці цього типу далі поділено на дві групи: речення з інфінітивом та предикативною формою на *-но*, *-то*.

Дібрано 111 речень з інфінітивом. В 81 % речень інфінітив входить до синтаксичної структури речень, виконуючи функцію головного члена самостійно — *Звільнити Куцика Івана Марковича з посади заступника Керівника Державного управління справами* (Указ Президента України про звільнення І. Куцика з посади заступника Керівника Державного управління справами). В решті випадків інфінітив у комбінації з модальним словом утворює безособові речення — *Необхідно досягти відповідного рівня співробітництва задля сприяння передачі законодавчих документів на запит будь-якої зі Сторін* (Угода про асоціацію між Україною, з однієї

сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, ст. 67). Хоча, на відміну від більшості вчених, таких як А. П. Грищенко [3, с. 44; 4, с. 229], П. С. Дудик [5, с. 253-254], К. Ф. Шульжук [8, с. 125-127], які вважають ці речення безособовими, І. Р. Вихованець відносить такі синтаксичні утворення до інфінітивних [1, с. 99]. А. П. Загнітко, наголошуючи на поєднанні в них ознак обох типів, трактує їх як безособово-інфінітивні [6, с. 207].

У 352 реченнях головний член виражений предикативною формою на *-но*, *-то*, що в деякій мірі є подібною до дієприкметника [1, с. 222]. У 81,5 % речень ця форма виконує функцію головного члена без лексично вираженої дієслівної зв'язки *бути* — *Після його закінчення присвоєно кваліфікацію вчителя математики та інформатики* (Зразок автобіографії). У 3,7 % речень лексична зв'язка *бути* представлена формою майбутнього або минулого часу — *Після закінчення університету в 2000 році було присвоєно кваліфікацію «Журналіст радіомовлення та телебачення»* (Зразок автобіографії). У 11,3 % речень головний член є комбінацією предикативної форми на *-но*, *-то* з модальним дієсловом та дієсловом-зв'язкою *бути* — *Консульську установу може бути відкрито на території держави перебування лише за згодою цієї держави* (Консульська конвенція між Україною та Сирійською Арабською Республікою, ст. 2).

З урахуванням поділу речень залежно від засобу вираження головного члена надалі зроблено спробу з'ясувати поширеність порядку слів різних типів в офіційно-ділових текстах різних жанрів, що є типовими для різних підстилів офіційно-ділового стилю [7, с. 258].

У таблиці А. 3 відображується поширеність порядку слів у реченнях із головним членом, вираженим дієвідмінюваним або безособовим дієсловом.

Таблиця А. 3

Поширеність порядку слів у реченнях із головним членом, вираженим дієвідмінюванним або безособовим дієсловом

	Кільк. речень	Порядок слів, що зустріч. найчастіше	% від кільк. речень	Приклад
Закони (законодавч. підстиль)	3	-	-	<i>Про умови проведення такого в'їзду та його результати зазначається в протоколі</i> (Кримінальний процесуальний кодекс України, ст. 228).
Міжнародні документи (дипломат. підстиль)	9	-	-	<i>Запитуючу сторону негайно інформують про результати розгляду її прохання</i> (Договір між Україною та урядом Малайзії про видачу правопорушників).
Документи підприємств (адміністр.-управл. підстиль)	176	РО	22,9	<i>Захоплююся журналістикою</i> (Зразок автобіографії).

У Таблиці А. 4 представлено інформацію щодо поширеності порядку слів у реченнях із головним членом, до складу якого входить інфінітив.

Таблиця А. 4

Поширеність порядку слів у реченнях із головним членом, до складу якого входить інфінітив

	Кільк. речень	Порядок слів, що зустріч. найчастіше	% від кільк. речень	Приклад
Закони (законодавч. підстиль)	28	РОС	17,9	<i>Звільнити Дорошенка Миколу Петровича з посади Надзвичайного і Повноважного Посла України в Киргизькій Республіці</i> (Указ Президента України про

				звільнення М. Дорошенка з посади Надзвичайного і Повноважного Посла України в Киргизькій Республіці).
Міжнародні документи (дипломат. підстиль)	9	-	-	При залученні обмеженої кількості учасників для участі у поданні пропозицій необхідно враховувати необхідність забезпечення належного рівня конкуренції (Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, ст. 151).
Документи підприємств (адміністр.-управл. підстиль)	74	ОРС	10,8	Про результати доповіді 26 травня 1998 року (Вказівка про проведення комплексної ревізії діяльності управління з монтажу, демонтажу і ремонту шахтного устаткування).

Таблиця А. 5 відображує поширеність порядку слів у реченнях із предикативною формою на *-но*, *-то*.

Таблиця А. 5

**Поширеність порядку слів у реченнях
із предикативною формою на *-но*, *-то***

	Кільк. речень	Порядок слів, що зустріч. найчастіше	% від кільк. речень	Приклад
Закони (законодавч. підстиль)	228	ОРОС	66,2	Конституцію доповнено статтею 131-2 згідно із Законом № 1401-VIII від 02.06.2016 (Конституція України, ст.131.2).

Міжнародні документи (дипломат. підстиль)	42	ОРО	33,3	<i>Договір ратифіковано Законом № 977-VIII від 03.02.2016 (Договір між Урядом України та Урядом Республіки Польща про надання кредиту на умовах пов'язаної допомоги).</i>
Документи підприємств (адміністр.-управл. підстиль)	82	Р	20,7	<i>Затверджено (Правила внутрішнього трудового розпорядку для працівників обласної Ради та її виконавчого апарату).</i>

Отож, у різних типах речень маємо перевагу різних типів словопорядку залежно від жанру офіційно-ділового тексту.

Предметом подальшого аналізу став порядок слів у реченнях із предикативною формою на *-но*, *-то* із урахуванням типу додатку в орудному відмінку на позначення знаряддя дії або дійової особи, що відображено у Таблиці А. 6.

Таблиця А. 6

Порядок слів у реченнях із предикативною формою на *-но*, *-то* із урахуванням типу додатку в орудному відмінку на позначення знаряддя дії або дійової особи

	Кількість речень	Порядок слів, що зустріч. найчастіше	% від кільк. речень	Приклад
Орудний дійової особи	12	ОРО	25	<i>Шлюбний договір може бути змінено подружжям (Сімейний кодекс України, ст. 100).</i>
Орудний знаряддя	187	ОРОС	81,2	<i>Частину четверту статті 12 доповнено абзацом другим згідно із Законом № 709-VII від 21.11.2013 (Закон України про державні засади мовної політики, ст.12).</i>
Неозначений виконавець	153	ОРС	45,8	<i>Пункт 9 частини першої статті 303 виключено на підставі Закону № 767-VII</i>

дії				від (Кримінальний процесуальний країни, ст. 303).	23.02.2014 кодекс

Тож серед синтаксичних одиниць цього типу найчастіше зустрічаємо речення з додатком на позначення знаряддя дії зі словопорядком ОРОС.

Висновки. Отак, в офіційно-діловому стилі сучасної української мови серед односкладних дієслівних речень найчастіше зустрічаємо речення зі структурою ОРОС та ОРС. Односкладні речення із головними членами, вираженими невідмінюваними формами дієслова, є найчисленнішими (71,3 % матеріалу). Залежно від жанру дослідженого тексту маємо кількісну перевагу різних типів порядку слів. Перспектива подальшого дослідження вбачається у вивченні порядку слів в інших функціональних стилях сучасної української мови.

Література

1. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис : підручник. Київ : Либідь, 1993. 368 с.
2. Вихованець І., Городенська К. Теоретична морфологія української мови. Київ : Університетське видавництво «Пульсари». 2004. 400 с.
3. Грищенко А. П. Безособове речення. Українська мова. Енциклопедія. Київ : Українська енциклопедія імені М. П.Бажана, 2004. С. 44-45.
4. Грищенко А. П. Інфінітивне речення. Українська мова. Енциклопедія. Київ : Українська енциклопедія імені М. П.Бажана, 2004. С. 229.
5. Дудик П. С. Односкладні речення. Сучасна українська літературна мова в 5-ти кн. / за заг. ред. акад. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1972. Кн. 3 : Синтаксис. 515 с.
6. Загнітко А. П. Теоретична граматика української мови. Синтаксис : монографія. Донецьк : ДонНУ, 2001. 662 с.
7. Мацько Л. І., Сидоренко О. М., Мацько О. М. Стилїстика української мови : підручник. Київ : Вища школа, 2003. 462 с.
8. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови : підручник. Київ : Видавничий центр «Академія», 2004. 408 с.

ПЕРЕКЛАД

УДК 81'373.72[81'255.2:811.11(045)

ст. викладач Грицай С. Ю., к. е. н., доцент Шевченко О. Р.

Національний авіаційний університет, Україна

СОЦІАЛЬНА ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ ТА ПЕРЕКЛАД АНГЛІЙСЬКИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ У ТЕКСТАХ КРАЇНОЗНАВЧОГО ТА ЕКОНОМІЧНОГО НАПРЯМІВ

ст. преподаватель Грицай С. Ю., к. э. н., доцент Шевченко О. Р.

Национальный авиационный университет, Украина

СОЦИАЛЬНАЯ ДИФФЕРЕНЦИАЦИЯ И ПЕРЕВОД АНГЛИЙСКИХ ФРАЗЕОЛОГИЗМОВ В ТЕКСТАХ СТРАНОВЕДЧЕСКОГО И ЭКОНОМИЧЕСКОГО НАПРАВЛЕНИЙ

Senior Teacher Grytsai S.Yu.

Candidate of Science (Economy), Associated professor Shevchenko O. R.

National Aviation University, Ukraine

SOCIAL DIFERENTION AND TRANSLATION OF ENGLISH PHRASEOLOGISMS IN TEXTS OF COUNTRY STUDIES AND ECONOMIC DIRECTIONS

У статті надані приклади англійських фразеологізмів в текстах з країнознавчого та економічного напрямів та вивчено підходи щодо подолання труднощів перекладу фразеологізмів. Завдяки своєму багатому стилістичному потенціалу та неповторним образним ознакам, фразеологізми широко використовуються в усіх типах дискурсу, зокрема й у економічному. Отже, окрім безумовно професіоналізму в сфері лінгвістики, перекладач повинен мати фахові знання і бути обізнаним в економічній науці, для того, щоб правильно відтворити зміст перекладу вихідної мови мовою перекладу.

Переклад є комплексним процесом, оскільки передбачає не лише точну передачу думки, але і конкретну граматичну форму мовою перекладу та стилістичні чинники, які не можна ігнорувати.

У багатьох випадках значення фразеологізмів неможливо передати одним словом мовою перекладу, тому і застосовують описовий переклад. Описовий переклад фразеологізмів зводиться до перекладу не самого фразеологізму, а його тлумачення, як це часто буває з словами, що не мають еквівалентів у мові, на яку перекладаємо. Це можуть

буди пояснення, порівняння, описи, тлумачення – всі засоби, що передають у максимально якісній і короткій формі зміст фразеологізмів.

Ключові слова: лінгвокультурологія, економічні фразеологічні вирази, описовий переклад, семантична структура, лексикологія, словосполучення, культурна інформація, еквіваленти.

В статье предоставлены примеры английских фразеологизмов в текстах страноведческого и экономического направлений и изучены подходы по преодолению трудностей перевода фразеологизмов. Благодаря своему богатому стилистическому потенциалу и неповторимым образным признакам, фразеологизмы широко используются во всех типах дискурса, в частности в экономическом. Итак, кроме безусловно высокого профессионализма в области лингвистики, переводчик должен иметь профессиональные знания и быть осведомленным в экономической науке, для того, чтобы правильно воспроизвести содержание перевода исходного языка на язык перевода.

Перевод является комплексным процессом, поскольку предполагает не только точную передачу мысли, но и конкретную грамматическую форму языка перевода и стилистические факторы, которые нельзя игнорировать.

Во многих случаях значение фразеологизмов невозможно передать одним словом языка перевода, поэтому используют описательный перевод. Описательный перевод фразеологизмов сводится к переводу не одного фразеологизма, а его толкования, как это часто бывает со словами, не имеющие эквивалентов в языке, на который переводим. Это могут быть объяснения, сравнения, описания, толкования – все средства, передающие в максимально качественной и краткой форме содержание фразеологизмов.

Ключевые слова: лингвокультурология, экономические фразеологические выражения, описательный перевод, семантическая структура, лексикология, словосочетание, культурная информация, эквиваленты.

In this article we proposed some examples of English phraseologisms in the texts of country studies and economic directions and were analyzed the approach to overcome the translation difficulties of phraseologisms. This is due to their beauty stylistic potential and unique figurative expressions the phraseologisms are widely used in all kinds of discourse particularly in economic one. Hence, in addition to the absolute professionalism in the field of linguistics the translator must have professional knowledge and he will be able to cope with economic science to find other some words that have same exact meaning and reproduce the content of the translation from your language into the language of translation.

Translation is a complex process because it involves not only the accurate transmission of meanings, but also a specific grammatical form of the language of translation and stylistic factors that can not be ignored.

In many cases, the meaning of phraseologisms can not be translated into a single word of the language of translation because they don't have equivalents in our language. To translate this phraseologisms we need to use a descriptive translation. The descriptive translation is suitable for the transmission of non-equivalences of speech that not allowing the literal translation in your language. This can be an explanation, comparison, description, and interpretation – all ways of transmission according to the maximum quality and short form the content that has a corresponding meaning of phraseologisms.

Key words: linguistic and culture, economic phraseological terms, descriptive translation, semantic structure, lexicology, phrases, cultural information, equivalents.

Постановка і актуальність проблеми. Елементи країнознавства використовувались при вивченні

іноземних мов напевно з самого початку, оскільки мову взагалі неможливо опанувати, вивчаючи лише тільки мову. У зв'язку з цим останніми роками з'явилась своєрідна міжгалузева дисципліна – лінгвокультурологія. Теоретичну базу для її виокремлення склали ті напрямки лінгвістики, які акцентують соціально-кумулятивну функцію мови, тобто мовне відображення і закріплення суспільного досвіду комунікації у вигляді набору соціокультурних рамок будь-якої мовленнєвої діяльності.

Лінгвокультурологічний матеріал не тільки містить інформацію про лінгвістичні явища, а й, що найголовніше, допомагає вивченню іноземної мови і через мову зрозуміти національно-історичні особливості країни, мова якої вивчається. Так, останнім часом була опублікована низка спеціальних навчальних посібників із культурології, тож хотілось би зазначити, що країнознавчі тексти все більш активно стали впроваджуються у підручники іноземної мови; укладаються лінгвокультурологічні словники, в яких застосовується як тлумачення лексичних понять, так і пояснення лексичних фонів з наголошуванням історичної та соціальної своєрідності національної культури. Це дозволяє зрозуміти форми вираження, властиві даній мові, активно користуватися ними, усуваючи лінгвокультурологічну інтерференцію.

Відомо кілька способів лінгвокультурологічного насичення навчального процесу при вивченні іноземної мови:

- а) створення країнознавчих спецкурсів;
- б) цілеспрямоване введення культурологічних текстів в загальний курс;
- в) лінгвокультурологічне пояснення елементів мови, в першу чергу лексики, фразеологізмів, ідіомів і афоризмів.

Слід зазначити, що всі ці способи можна комбінувати, тобто будь-який культурологічний текст може супроводжуватись лексичним коментарем, а словник,

який надає ці елементи з відповідним перекладом, може містити текстові приклади, а також бути забезпечений різного роду вправами після тексту.

Мета статті — розглянути і вивчити фразеологізми як особливі мовні знаки, як засоби зберігання і передачі культурної інформації.

Лінгвокультурологія, на думку В. Маслової, зосереджена на дослідженні взаємодії мови, яка виступає транслятором культурної інформації, культури з її установками і преференціями, та людини, яка створює цю культуру, користуючись мовою [4, с. 36].

У розумінні М. Алефіренка, сучасна лінгвокультурологія вивчає:

а) способи і засоби представлення в мові об'єктів культури,

б) особливості представлення в мові менталітету того чи іншого народу,

в) закономірності відображення в семантиці мовних одиниць ціннісно-сміслових категорій культури [1, с. 29].

Наявний ще один ключовий погляд на проблеми лінгвокультурології. В. Телія вказує, що у центрі зацікавлень лінгвокультурологічного напрямку – дослідження й опис взаємодії мови і культури в діапазоні сучасної культурно-національної самосвідомості та її знакової презентації [5, с. 16].

Звертаючись до проблеми дослідження фразеологізмів у руслі лінгвокультурологічного напрямку, основне завдання вбачаємо у виявленні механізмів поєднання у фразеологічному знакові власне мовної і культурної семантики.

Особливе місце в лінгвокультурології належить економічній лексиці, бо в кожную історичну епоху переважним чином саме промислове виробництво товарів та їх обмін сприяло побудові суспільства, утворюючи політико-економічні центри культурного та інтелектуального розвитку країни. Всі етапи розвитку супроводжувалися появою нових економічних понять і

термінів у мові, що відображали суспільно-економічні відносини між її членами. В даний час питання про використання елементів країнознавства в процесі навчання іноземної мови можна вважати вирішеним. Лінгвокультурологічний матеріал не тільки містить інформацію про лінгвістичний факт, але і, що найголовніше, допомагає тим, хто вивчає іноземну мову зрозуміти національно-історичні особливості цього факту — особливості, властиві іншій соціокультурі, дає достатньо докладні відомості про походження англійських фразеологізмів, до складу яких входять географічні найменування – назви країн, міст, сіл, вулиць і т. ін. Оскільки міста з самого початку свого існування відігравали важливу політико-економічну роль, були центрами культурного та світського життя, з ними пов'язані багато значних подій, які знайшли відображення в фразеологізмах.

У багатьох випадках значення економічних фразеологізмів неможливо передати одним словом або словосполученням мовою перекладу.

Такий прийом перекладу або, точніше, інтерпретації слів звичайно застосовується тоді, коли у словниковому складі мови, на яку робиться переклад, немає ні еквівалента, ні аналогів, які відповідають значенню слова чи словосполучення оригіналу. Найчастіше описово перекладаються фразеологізми, котрі позначають поняття або явища, які відсутні в соціально-культурному суспільстві та економічному середовищі, а тому вони не мають в українській мові спеціальних слів для їх позначення і тому застосовують описовий переклад, наприклад: лексичне поняття *Birmingham button* (фальшива монета) — у XVII ст. у Бірмінгемі набуває широкого розмаху карбування фальшивих монет, а також виробництво дешевих, позбавлених смаку жіночих прикрас, що імітували справжні коштовності, необхідно спочатку коротко описати історичне походження цього вислову, щоб в подальшому був правильний переклад та

його використання у мові. Переклад здійснено описовим способом, що спричинено відсутністю в українській мові прямих лексичних еквівалентів англійських фразеологізмів.

True as Coventry blue — вираз, що вживається при укладанні комерційної угоди і означає, що угода носить чесний характер. Розглянутий фразеологізм пов'язаний зі словосполученням «справжній синій колір». В місті Ковентрі знали секрет вироблення синьої фарби, яка не линяла при пранні;

To be in Carey Street — означає бути банкрутом. Керрі Стріт – назва вулиці в Лондоні, на якій знаходиться суд у справах про неспроможність сплачувати борги;

Lombard Street — вулиця на якій знаходиться багато банків. За назвою вулиці стали називати лондонський грошовий ринок і фінансовий світ Великобританії в цілому;

Dutch bargain (голландська угода) — угода, вигідна тільки одній із сторін;

Dutch party (голландська вечірка) — діловий обід, де кожен платить за себе;

Chinese Wall (китайська стіна) — комунікаційний бар'єр між фінансистами, банкірами і трейдерами, який перешкоджає розвитку чого-небудь, зумовлює цілковиту ізоляваність чого-небудь;

Bay Street (Бей Стріт) — відображає багатство і успіх. Це назва вулиці в Торонто, на якій розташовані банки та фінансові установи, а також розкішні магазини для багатіїв;

Gnomes of Zurich (цюрихські гноми) — назви швейцарських банків, які займалися міжнародними валютними спекуляціями, введених лейбористами у Великобританії в період кризи фунта стерлінга в 1964 році.

Mexican promotion (мексиканське просування) — це зміна соціального статусу в суспільстві або офіційної

посади на підприємстві, але без підвищення заробітної плати.

Соціальна диференціація економічної лексики, природно, не обмежується подібними найбільш явними випадками. Можна стверджувати, що в системному плані навіть такі слова як *capital, investment, bank, organization* несуть в собі певний диференціал, що відбивається в специфіці їх вживання в рамках відповідного лексичного економічного поняття у мовному спілкуванні як у продуктивному, так і у рецептивному плані.

Якщо англійські економічні фразеологізми не мають в українській мові еквіваленту або аналогу, а дослівний переклад може призвести до непорозуміння, в такому випадку потрібно використовувати описовий переклад — з поясненням змісту фразеологізмів за допомогою вільного сполучення слів.

Ця відповідність не є в цілому однозначною: якщо поява економізму викликано саме економічними причинами і враховує лише мовні властивості, то закріплення і особливо вживання цих лексичних понять у суспільстві повинно підпорядковуватися мовним закономірностям як лексичним так і граматичним.

В процесі дослідження матеріалу було визначено та проаналізовано основні проблеми та особливості перекладу економічних фразеологізмів в текстах з країнознавства українською мовою. Сфера перекладу економічних термінів в текстах з країнознавства представляє для перекладача великі труднощі тому, що економічна термінологія постійно поповнюється новими поняттями. Знання мовних особливостей, лексичних і граматичних форм термінологічних словосполучень, моделей термінотворення є невід'ємною складовою компетенції кваліфікованого перекладача.

У роботі ми спробували дослідити та проілюструвати прикладами лексичні особливості мови, застосовуючи фразеологізми економічної тематики. Для того, щоб застосувати такий прийом як описовий переклад,

необхідно добре знати предметну сферу тексту, що перекладається, щоб правильно розкрити зміст позначеного фразеологічного поняття.

Описовий переклад має тут перевагу, тому що завдяки йому досягається більша прозорість змісту поняття, позначеного відповідником фразеологізмів. Разом з тим, описовий переклад характеризується такими недоліками: а) при його застосуванні можливо неточно або нечітко тлумачення змісту поняття, позначеного фразеологізмом; б) описове словосполучення порушує таку вимогу до термінів, як стислість, а тому такі багатослівні терміни не мають потенціалу, тобто, від них важко, якщо взагалі можливо, утворювати похідні терміни.

Подолання труднощів перекладу економічних фразеологізмів є неможливим без глибокого вивчення фаху економіки в англomовних країнах та його порівняння з реаліями українського суспільства, застосування лексико-семантичного аналізу слів у вихідній мові та мови перекладу. Але усі складнощі перекладу долаються не тільки шляхом глибокого вивчення іноземної мови, але і шляхом надбання досконалих знань у світі економіки.

Дослідження показало, що основними способами передачі англійських фразеологізмів засобами української мови є наближений переклад, транслітерація та синонімічна заміна. Описовий переклад – це такий прийом перекладу лексичних елементів мови оригіналу, коли слово, словосполучення, термін чи фразеологізм замінюються в мові перекладу словосполученнями, що адекватно передають зміст цих слів або словосполучень.

Висновки. Підсумовуючи, зазначимо, що лінгвокультурологічний напрям у фразеології, висуваючи на перший план питання взаємодії фразеологічного складу мови і культури, досліджує механізми співвідношення у фразеологізмах як мовних знаках власне мовної і культурної семантики.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в уточненні поняття соціокультури і створенні типології лексичних одиниць у зіставному аспекті.

Література:

1. Алефиренко Н. Ф. Лингвокультурология: ценностно-смысловое пространство языка. М. : Флинта. Наука. 2010. 288 с.
2. Березович Е. Л. Русская топонимия в этнолингвистическом аспекте: Пространство и человек / [под ред. А. К. Матвеева]. Изд. 2-е, испр. и доп. М. : ЛИБРОКОМ. 2009. 328 с.
3. Ковшова М. Л. Лингвокультурологический метод во фразеологии: Коды и культуры. М. : Книжный дом «Либроком», 2012. 456 с.
4. Маслова В. А. Лингвокультурология. М. : Изд. центр «Академия», 2001. 208 с.
5. Телия В. Н. Первоочередные задачи и методологические проблемы исследования фразеологического состава языка в контексте культуры / Фразеология в контексте культуры. М. : Языки русской культуры, 1999. С. 13-24
6. Англо-український фразеологічний словник / Уклад. К. Т. Баранець. 2-е вид., випр. К. : Т-во «Знання», КОО, 2005. 1056 с.
7. Практичний англо-український словник фразеологічних синонімів [Авт. – уклад. Береза Т. А., Коцюк Л. М., Кулинський О. С.]. – Львів : БаК, 2011. 400 с.
8. Економічний словник-довідник / [за ред. С. В. Мочерного]. Київ : Феміна, 1995. 368 с.
9. The Dictionary of American slang, Fourth Edition by Barbara Ann Kipfer, PhD and Robert L. Chapman, PhD, Copyright © 2007 by Harper Collins Publishers

УДК 811.161.1'37

к. філол. н, доцент Клименко Т. А.

Дніпровський національний університет імені О. Гончара, Україна

**ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДУ ТЕКСТІВ У РАМКАХ СЛОВ'ЯНСЬКИХ
МОВ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРІВ О. С. ПУШКІНА)**

к. филол. н., доцент Клименко Т. А.

Днепропетровский национальный университет имени О. Гончара, Украина

**ПРОБЛЕМЫ ПЕРЕВОДА ТЕКСТОВ В РАМКАХ СЛАВЯНСКИХ
ЯЗЫКОВ (НА МАТЕРИАЛЕ ПРОИЗВЕДЕНИЙ А. С. ПУШКИНА)**

Candidate of sciences (Philology), Associated Professor Klimenko T. A.
Oles Honchar Dnipro National University, Ukraine
PROBLEMS OF TRANSLATION OF TEXTS IN FRAMEWORK OF
SLAVIC LANGUAGES
(BASED ON MATERIAL OF CREATIVES BY O. S. PUSHKIN)

У даній статті в загальному вигляді розглядається проблема перекладу поетичних творів О. С. Пушкіна на українську мову. Предметом аналізу є витвір «У лукомор'я дуб зелений» («Край лукомор'я дуб зелений») у перекладі Миколи Терещенка. Актуальність подібних досліджень обумовлена інтересом до вивчення класичних творів на національних мовах. Переклади О. С. Пушкіна створювалися письменниками і поетами Розстріляного Відродження. У цей нелегкий історичний час небезпечно було створювати щось нове, тому переклад російської класики на українську мову став тим напрямком, який дозволяв удосконалювати майстерність, не піддаючи небезпеці життя. Українською мовою перекладалися твори М. Лермонтова, Ф. Тютчева, Б. Пастернака, С. Єсеніна та інших поетів.

Переклад творів на близькоспоріднених мовах є малодослідженим, як і різнорівневі перекладацькі прийоми, які використовують при цьому. До того ж такі прийоми є загальними для різних мовних груп. Існує небагато робіт з аналізу й зіставлення російськомовного оригіналу ті україномовного перекладу ліричних творів.

Інтерес викликає й те, які види трансформацій використовуються при перекладі подібних творів. Поєднання граматичного та лексичного рівнів при перекладі, а також необхідність збереження рими ускладнює роботу перекладача. Тут є багато питань поки що без відповіді, які стосуються не тільки перекладацьких трансформацій, а й структури твору, що перекладається, проблеми збереження форми без значного спотворення змісту.

Сфера семантики, особливо в порівняльному аспекті, є дискусійною з боку лінгвістики, а якщо це стосується перекладу, то тут активізуються конотативні значення слів, те, що знаходить своє вираження саме в такому оточенні. Переклад застарілої лексики, okazіональних слів і т.ін викликає дослідницький інтерес також.

Ключові слова: оригінал, переклад, перекладацькі трансформації, значення слова, денотат, лексика.

В настоящей статье в общем виде рассматривается проблема перевода произведений А. С. Пушкина на украинский язык. Предметом анализа выступает произведение «У лукоморья дуб зеленый» («Край лукомор'я дуб зелений») в переводе Николая Терещенко. Актуальность подобных исследований обусловлена интересом к изучению литературной классики на национальных языках. Переводные произведения А. С. Пушкина создавались писателями и поэтами Расстрелянного Возрождения. В этот непростой исторический период опасно было создавать что-то новое, поэтому перевод русской классики на украинский язык стал тем направлением, которое позволяло совершенствовать мастерство, не подвергая опасности жизнь. На украинский язык переводились произведения М. Лермонтова, В. Маяковского, Ф. Тютчева, Б. Пастернака, С. Есенина и других.

Перевод произведений на близкородственных языка является малоизученным, как и используемые переводческие приемы, затрагивающие различные уровни языковой системы. Причем такие приемы являются одинаковыми для разных групп языков. Существует немного работ по сопоставлению и анализу русскоязычного оригинала и украиноязычного перевода лирических произведений. Интерес вызывает и то, какие виды трансформаций используются при переводе подобных произведений. Сочетание грамматического и лексического уровней языка при переводе, а также необходимость сохранения рифмы

осложняет работу переводчика. Здесь возникает много неотвеченных вопросов не только касающихся трансформаций, подбора лексических эквивалентов, но и структура переводного произведения в целом, проблемы сохранения формы без значительного искажения содержания, проблемы соотношения значения эквивалента и оригинала. Сфера семантики особенно в сопоставительном аспекте является дискуссионной в свете лингвистики, а если это касается перевода, то здесь активизируются коннотативные значения слов, те, что находят свое выражение именно в таком лексическом окружении. Перевод устаревшей лексики, окказиональных слов и многое другое также вызывает исследовательский интерес.

Ключевые слова: оригинал, перевод, переводческие трансформации, значение слова, денотат, лексика.

This article deals with the problems of translation of poetic works by O. S. Pushkin into Ukrainian language. The subject of analysis is poem «У лукоморья дуб зеленый» («Край лукомор'я дуб зелений»), which was translated by Mykola Tereshchenko. The relevance of such researches is conditioned by interest in study of literally classic writings in different national languages. The relevance of such studies is determined by interest in the study of literary classics in different national languages. Translated works by Alexander Pushkin were created by writers and poets of the Renaissance. It was dangerous to create something new in such a difficult historical period, so the translation of Russian classics into Ukrainian became the direction which allowed to improve skills without endangering life. The works of M. Lermontov, V. Mayakovsky, F. Tyutchev, B. Pasternak, S. Yesenin and others were translated in the Ukrainian language.

Translation of works in closely related languages is underinvestigated, as well as used translation techniques, affecting different levels of the language system. These techniques are the same for different groups of languages. There are a few works of comparing and analyzing the Russian original and the Ukrainian translation of the lyrical works.

It arouses interest in transformations that are used while translation of such works. Combination of grammatical and lexical levels of the language during translation, as well as the necessity to preserve the rhyme makes work of the translator more complicated. Here there are many unreplied questions not only related to transformations and selection of lexical equivalents, but also to the structure of the translated work as a whole, the problem of preserving the form without significant distortion of content and problem of relationship between the meaning of the equivalent and original.

Sphere of semantics, especially in a comparative aspect, is debatable in the light of linguistics, and if this concerns translation, then connotative meanings of words, those that find their expression in this lexical environment, are activated. The translation of obsolete vocabulary, occasional words and many other things arouses interest of the researchers.

Keywords: original, translation, translating transformations, senses of word, denotate, vocabulary.

Постановка питання та огляд наукових праць. У статті ми розглянемо проблеми співвідношення оригіналу й україномовного перекладу творів Олександра Сергійовича Пушкіна. У руслі окреслених проблем працюють такі науковці, як В. І. Карабан, Л. М. Черноватий, І. Корунець, М. О. Новикова та ін. Переклади творів О. Пушкіна на українську мову здійснювали знамениті українські письменники

Ю. Карський, О. Боровиковський, П. Гребінка, І. Франко, М. Терещенко, Н. Забіла, М. Рильський, В. Сосюра, Д. Білоус, І. Гончаренко, М. Бажан та ін.

Актуальність теми. Переклади такого плану зараз набувають актуальності у зв'язку зі зростанням інтересу до вивчення української мови у світі, ознайомлення зі скарбами світової літератури на національних мовах. Також актуальними є загальні проблеми, які стосуються теоретичних понять зі втіленням їх на практиці, а саме застосування різних перекладацьких трансформацій відносно мов однієї мовної сім'ї (як українська мова і російська), а саме переклад безеквівалентної лексики, фонетичних, морфологічних і синтаксичних одиниць різної структури, передача денотативного значення, перенос прагматичних складових оригіналу, доцільність збереження певних текстових структур при перекладі римованих творів і т. ін.

Мета статті. Порівняти текст оригіналу і текст перекладу, визначити використані при перекладі види трансформацій, а також розглянути семантику деяких еквівалентів.

Об'єкт дослідження. Різні види перекладацьких трансформацій і семантика деяких слів.

Предмет аналізу. Більш докладно проаналізуємо переклад «У лукомор'я дуб зелений» за авторством Миколи Терещенка, українського поета і перекладача.

Виклад основного матеріалу. Порівняння і подальший аналіз перекладу відбувається по змістовно завершених частинах твору.

У лукомор'я дуб зелений; Злата цепь на дубе том: И днём и ночью кот учёный Всё ходит по цепи кругом;	Край лукомор'я дуб зелений, І золотий ланцюг на нім: Щодня, щоночі кіт учений На ланцюгу кружляє тім;

У лукомор'я – Край лукомор'я... Іменник – okazіональне авторське слово, яке відноситься до

безеквівалентної лексики, тому при перекладі передається транскодуванням.

*Златая цепь на дубе том – I золотий ланцюг на нім
... Вилучається іменник дуб, додається сполучник і.*

*И днём и ночью кот учёный – Щодня, щоночі кіт
учений* Дослівний переклад.

*Всё ходит по цепи кругом – На ланцюгу кружляє тім
Значення словосполучення ходит кругом передається
дієсловом кружляє.*

Идёт направо – песнь заводит, Налево – сказку говорит. Там чудеса: там леший бродит, Русалка на ветвях сидит;	Іде праворуч – спів заводить, Ліворуч казку повіда. <u>Дива там</u> : лісовик там бродить, В гіллі русалка спить <u>бліда</u> ;

Перші дві строфи перекладені дослівно.

*Там чудеса: там леший бродит... — Дива там:
лісовик там бродить...* Спостерігається перестановка прислівника там. Іменник леший має декілька еквівалентів в українській мові, це дідько, лісовик. Згідно контексту найбільш повно передає подане значення іменник лісовик.

*Русалка на ветвях сидит... — В гіллі русалка спить
бліда...* Задля збереження рими (говорит – сидит і повіда – бліда) додається прикметник бліда. Дієслово сидит замінюється на спить, від чого не порушується зміст і структура тропу.

Там на неведомых дорожках Следы невиданных зверей; <u>Избушка там</u> на курьих ножках Стоит без окон, без дверей;	На невідомих там доріжках Сліди нечуваних страхіть; <u>Там хатка</u> на куриних ніжках Без вікон, без дверей стоїть;

*Там на неведомых дорожках / Следы невиданных зверей...
— На невідомих там доріжках / Сліди нечуваних
страхіть...* Зазначені строфи перекладаються дослівно.
*Избушка там на курьих ножках... — Там хатка на
куриних ніжках...* Перестановка избушка там — там
хатка зумовлена збереженням рими, так само як і в

наступній строфі дієслово *стоїть*: *Стоит без окон, без дверей...* — *Без вікон, без дверей стоїть...*

Там лес и дол видений полны; Там о заре прихлынут волны На брег песчаный и пустой, И тридцать витязей прекрасных Чредой из вод выходят ясных, И с ними дядька их морской;	В примарах там ліси й долини; Там на світанні хвиля лине На берег дикий пісковий, І тридцять витязів чудових Із хвиль виходять смарагдових, Та ще й дозорець їх морський;

Переклад відбувався построфно зі збереженням ключових образів, нехтуючи дрібними деталями (*там* – в) задля збереження ритми.

Там лес и дол видений полны... — *В примарах там ліси й долини...* Простежується перестановка, вилучення прикметника *полны*.

Там о заре прихлынут волны... — *Там на світанні хвиля лине...* Застарілому *о заре* знайдено еквівалент *на світанні*. Змінюється граматична форма – множина оригіналу на однину у перекладі *прихлынут волны* — *хвиля лине*.

И тридцать витязей прекрасных... — *І тридцять витязів чудових...* Дослівний переклад за допомогою адекватних еквівалентів.

Чредой из вод выходят ясных... — *Із хвиль виходять смарагдових...* Дослівний переклад з вилученням лексеми *чредой*.

И с ними дядька их морской... — *Та ще й дозорець їх морський...* Іменник *дозорець* має два значення: «1. Той, хто перебуває у дозорі. 2. Наглядач» [4]. Денотативне значення іменника *дядька* у значенні «наставник».

Там королевич мимоходом Пленяет грозного царя; Там в облаках перед народом Через леса, через моря Колдун несёт богатыря;	Там королевич мимоходом Полонить грізного царя; Там серед хмар перед народом Через ліси, через моря Чаклун несе богатиря;

Ця частина перекладена дослівно.

В темнице там царевна тужит, А бурый волк ей верно служит;	В темниці там царівна тужить, А сірий вовк їй вірно служить;

Стосовно кольорів, то вони відрізняються відтінками: «*Бурый — серовато-коричневый или серовато-рыжий*» [1, с. 105]; «*сірий – колір, середній між білим і чорним; барва попелу*» [4]. «В більшості мов існує величезна кількість емоційно-експресивної інформації, яка створюється особливим відбором виразних засобів, розрахованих на певний вплив на реципієнта» [5, с. 145]. Словосполучення «сірий вовк» є фольклорним образом, який використав перекладач, як еквівалент пушкінському оригіналові «бурый волк». Значення «сірий вовк» виходить далеко за межі значень слів, з яких складається вираз. У різних ланках фольклору – це помічник, наставник, і лиходій, злодюга, і дурень, бовдур. В культурі українського народу образ набуває символічного значення, як символ вірності, сміливості, відваги, мужності.

Там ступа с Бабою Ягой Идёт, бредёт сама собой,	З Ягою ступа там бредє, Вперед сама собою йде;

Задля збереження рими в цьому фрагменті є перестановка (*Там ступа с Бабою Ягой – З Ягою ступа там бредє*), вилучення (*Баба Яга – Яга*), додавання (*вперед*).

Там царь Кашей над златом чахнет; Там русский дух... там Русью пахнет!	Там цар Кашей над злотом чахне; Там руський дух... Там Руссю пахне!

Ця частина перекладена дослівно.

И там я был, и мёд я пил; У моря видел дуб зелёный; Под ним сидел, и кот учёный Свои мне сказки говорил.	І я там був, і мед я пив; Край моря бачив дуб зелений; Під ним сидів, і кіт учений Своїх казок мене учив.

У цьому фрагменті є перестановка (*И там я был — I я там був, і мед я пив*).

Значення дієслова *говорил* передається дієсловом *учив*. При перекладі повністю збережено граматичне значення. Наведемо значення дієслів *говорить* і *учити* «говорить — 1. Пользоваться, владеть устной речью; обладать способностью речи. 2. Выражать словесно мысли, мнения, сообщать (устно или письменно). 3. Вести беседу, разговаривать. 4. Вызывать какие-либо чувства, мысли, воспоминания. 5. Свидетельствовать о чем-либо, указывать на что-либо» [1, с. 213]; «учити — 1. Передавати кому-небудь які-небудь знання, навички; навчати. 2. Давати поради, настанови, повчати. 3. Карати. 4. Обґрунтовувати якусь думку, теорію, розвивати якесь положення; знайомити з якими-небудь ідеями. 5. Засвоювати, опановувати, намагатися запам'ятати; вивчати» [4]. У значенні дієслова *учити* є сема *говорити*.

Висновки. Переклад максимально наближений до оригіналу і з боку переносу значень, і з боку граматичного оформлення. Деякі перекладачі використовують різноманітні прийоми компресії тексту «на фонетическом или графическом; грамматическом (морфологическом и синтаксическом), лексическом, словообразовательном, семантическом» рівнях мови [6, с. 153]. Однак текст цього перекладу не піддавався компресії на зазначених рівнях.

Загалом простежується тенденція до дослівного перекладу зі збереженням авторського вираження думки, а в деяких випадках і рими. Зустрічаються перестановка, вилучення і додавання. Також є поодинокі випадки генералізації та компенсації.

Подальший розвиток нашого дослідження ми бачимо в аналізі перекладів класичної літератури за авторством різних перекладачів.

Література

1. Большой толковый словарь русского языка / под ред. С. А. Кузнецова. – Санкт-Петербург : «Норинт». 2006. 1536 с.
2. Вагурина Л. М. «Славянская мифология. Словарь-справочник». М. : Изд. «Линор & Совершенство». 1998. 375 с.
3. Пушкін О. С. українською мовою в 4-х томах (переклад українською мовою за ред. М. Т. Рильського та Л. Д. Дмитренка) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ocls.kyivlibs.org.ua/pushkin/perekladi_1/perekladi_1_pushkin.htm
4. Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970–1980). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sum.in.ua>
5. Сердюк О. В. Способи перекладу англомовних фразеологічних виразів з концептом кішка українською та російською мовами / Научный вестник ХГУ. Серия «Переводоведение и межкультурная коммуникация». № 4. 2017. С. 145-155
6. Шевчик Е. Ю. Засоби досягнення стислості тексту підручника: форсовано та нормативно стислі тексти / Лінгвістика. Лінгвокультурологія : зб. наук. пр. – Дніпро : Акцент ПП, 2017. Т. 11. С. 153-163.

УДК 81'255

д. філол. н., професор Шепель Ю. О.

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, Україна

ВИМОГИ ДО ПЕРЕКЛАДУ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ ЯК ЗАСОБУ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

д. філол. н., професор Шепель Ю. А.

Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара, Украина

ТРЕБОВАНИЯ К ПЕРЕВОДУ ХУДОЖЕСТВЕННОГО ТЕКСТА КАК СРЕДСТВУ МЕЖКУЛЬТУРНОЙ КОММУНИКАЦИИ

Doctor of Science (Philology), full professor Shepel Yu. A.

Oles Honchar Dnipro National University, Ukraine

REQUIREMENTS TO TRANSLATION OF ART TEXT AS A MEANS OF INTERCULTURAL COMMUNICATION

Актуальність статті зумовлена інтересом теоретиків і практиків перекладу до історії його входження в макрокультурний контекст.

Мета статті полягає у визначенні особливостей перекладу художнього твору як засобу міжкультурної комунікації шляхом проведення комплексного аналізу перекладів художніх текстів в контексті міжкультурної комунікації.

Об'єктом аналізу в статті є художні твори як засіб міжкультурної комунікації. Як предмет опису виступили способи відображення семантико-стилістичної структури

оригіналу в українських перекладах художніх творів і визначення на їх прикладі процесу міжкультурної комунікації.

У статті розглядається питання про проблеми взаєморозуміння культур у теорії міжкультурної комунікації; пояснюється зв'язок між поняттями «міжкультурна комунікація» і «переклад»; вивчаються особливості перекладу художнього тексту як засобу міжкультурної комунікації.

Матеріал свідчить про те, що повна адаптація тексту щодо норм іншої культури неможлива, так як сама мовна система приймаючої літератури за своїми об'єктивними даними не може досконало передати зміст оригіналу, що неминуче призводить до втрати певного обсягу інформації. Семантично структурна близькість вихідного і перекладеного текстів максимально зберігає в перекладі ідентичність авторської думки, збільшує діапазон адекватного заміщення вихідного тексту переведеним, підвищує об'єктивність процесу перекладу і перекладацького рішення. У перекладі не повинні виникати неприпустимі семантико-структурні відмінності. Єдність змісту і форми сьогодні сприймається як аксіома адекватності перекладу. Головним критерієм адекватності поетичного перекладу є естетичний вплив перекладу на читача.

Результати даного дослідження розширюють горизонти подальшого аналізу перекладів художніх творів, спрямованого на узагальнення картини їх функціонування як засобу міжкультурної комунікації.

Ключові слова: міжкультурна комунікація, національна література, художній переклад, адекватність перекладу, концепція, мотив.

Актуальность статьи обусловлена интересом теоретиков и практиков перевода к истории его вхождения в макрокультурный контекст.

Цель статьи заключается в определении особенностей перевода художественного произведения как средства межкультурной коммуникации путем проведения комплексного анализа переводов художественных текстов в контексте межкультурной коммуникации.

Объектом анализа в статье есть поэтические произведения как средство межкультурной коммуникации. В качестве предмета описания выступили способы отображения семантико-стилистической структуры оригинала в украинских переводах художественных произведений и определение на их примере процесса межкультурной коммуникации.

В статье рассматривается вопрос о проблемах взаимопонимания культур в теории межкультурной коммуникации; разъясняется связь между понятиями «межкультурная коммуникация» и «перевод»; изучаются особенности перевода художественного текста как средства межкультурной коммуникации.

Материал свидетельствует о том, что полная адаптация текста относительно норм другой культуры невозможна, так как сама языковая система принимающей литературы по своим объективным данным не может в совершенстве передать содержание оригинала, что неизбежно приводит к потере определенного объема информации. Семантически структурная близость выходного и переведенного текстов максимально сохраняет в переводе идентичность авторской мысли, увеличивает диапазон адекватного замещения исходного текста переведенным, повышает объективность процесса перевода и переводческого решения. В переводе не должны возникать недопустимые семантико-структурные различия. Единство содержания и формы сегодня воспринимается как аксиома адекватности перевода. Главным критерием адекватности поэтического перевода является эстетическое воздействие перевода на читателя.

Результаты данного исследования расширяют горизонты дальнейшего анализа переводов художественных произведений, направленного на обобщение картины их функционирования как средства межкультурной коммуникации.

Ключевые слова: межкультурная коммуникация, национальная литература, художественный перевод, адекватность перевода, концепция, мотив.

The relevance of the article is determined by the interest of the theorists and practitioners of the translation to the history of its entry into the macro-cultural context.

The purpose of the article is to determine the features of the translation of a work of art as a means of intercultural communication through a comprehensive analysis of translations of artistic texts in the context of intercultural communication.

The object of analysis in the article is art works as a means of intercultural communication. As the subject of the description were the ways to display the semantic-stylistic structure of the original in the Ukrainian translations of works of art and the definition of the process of intercultural communication on their example.

The article deals with the problem of mutual understanding of cultures in the theory of intercultural communication; clarifies the relationship between the concepts of "intercultural communication" and "translation"; The peculiarities of the translation of an artistic text as a means of intercultural communication are studied.

The material indicates that the full adaptation of the text with respect to the norms of another culture is impossible, since the language system of the host literature, according to its objective data, can not perfectly convey the contents of the original, which inevitably leads to the loss of a certain amount of information. Semantically, the structural closeness of the output and translated texts maximally preserves the identity of the author's thought in the translation, increases the range of adequate substitution of the source text translated, increases the objectivity of the translation process and the translation decision. In translation, there should not be inadmissible semantic-structural differences. The unity of content and form is now perceived as an axiom of the adequacy of translation. The main criterion for the adequacy of poetic translation is the aesthetic impact of translation on the reader.

The results of this study expand the horizons of further analysis of translations of works of art, aimed at generalizing the picture of their functioning as a means of intercultural communication.

Key words: intercultural communication, national literature, artistic translation, adequacy of translation, concept, motive.

Постановка проблеми. Взаємопроникнення культур пов'язано з поняттям світової глобалізації, внаслідок якої відбувається помітна актуалізація таких понять як міжнаціональна та міжкультурна комунікація. Саме ці поняття стали фундаментом багатьох лінгвістичних, соціологічних, культурологічних, психологічних та літературознавчих досліджень. В сучасному світі суспільно-політичні умови породжують проблему адекватної, толерантної міжкультурної комунікації, яка виникає тільки за умов повного взаєморозуміння носіїв різних культур. Адже, народи та нації є самобутніми носіями культур, у результаті міжкультурної взаємодії яких твориться світова культура.

Взагалі, сучасний світ такий, яким він постає перед нами сьогодні, дає можливість бачити, яке величезне місце зараз займає переклад в науковому, політичному і культурному житті кожної країни і всього світу.

Переклад є активним учасником сучасного культурно-історичного процесу і без нього неможливо уявити собі сучасний світ. Переклад може і повинен бути для всіх народів носієм, провідником і відкривачем всього найціннішого.

Художній переклад є особливим способом міжкультурної комунікації, в основі якого лежить певна система вербальних форм, що несуть в собі смисл та значення, виражені засобами однієї мови (мови оригіналу) та перекодовані у іншу (мову перекладу) шляхом різноманітних трансформацій, які торкаються всіх рівнів контактуючих мовних систем.

Все більшої актуальності набуває питання перекладу в контексті теорії та практики міжкультурної комунікації. Саме поряд із проблемою вивчення лінгвістичних аспектів міжкультурної комунікації, яка займає важливе місце у сучасному мовознавстві і має розв'язок у численних працях вітчизняних та зарубіжних дослідників теорії міжкультурної комунікації, серед основних проблем перекладу постають питання досягнення адекватності та еквівалентності. Цій темі чимало наукових праць присвятили Ю. Найда, В. Комісаров, А. Швейцер, Р. Зорівчак, В. Карабан, С. Флорін, А. Федоров, О. Чередниченко, В. Коптілов, І. Корунець та ін.

Актуальність роботи зумовлена інтересом перекладознавців до історії входження перекладів різних авторів у макрокультурний контекст.

Мета роботи полягає у визначенні особливостей перекладу художнього твору як засобу міжкультурної комунікації шляхом проведення комплексного аналізу перекладів поетичних творів Е. По в контексті міжкультурної комунікації. **Об'єктом** дослідження є художні тексти як засіб міжкультурної комунікації.

Предметом дослідження є шляхи та засоби відтворення семантико-стилістичної структури оригіналу в українських перекладах художніх творів та визначення на їх прикладі процесу міжкультурної комунікації.

Виклад основного матеріалу. Поняття інтеркультурної комунікації та інтеркультурної трансференції найбільшою мірою актуалізуються в процесі перекладу. Перекладений текст самотутній не стільки тому, що він складається із мовних знаків, які актуалізують можливості іншої мовної системи, але і тому, що ці мовні одиниці відповідним чином монокультурно поєднані. Там, де мають місце невідповідності між «вихідною культурою» і «культурою призначення», перекладач стикається з проблемою: на яку із культур має бути орієнтований його переклад. Літературний переклад є, таким чином, справою міжкультурної комунікації, яка проходить не лише безпосередньо між автором вихідного тексту і реципієнтом, але й при залученні до неї третьої особи, перекладача, як ваговитого партнера і свідомого співавтора, що привносить свої погляди і ставлення та певним чином на неї впливає і нею керує.

Розуміння тексту перекладачем передбачає знання ним історії, суспільства, інституції, соціальних умов, релігійних переконань, культурно і ситуативно зумовлених зразків мовленнєвої діяльності та поведінки «вихідної культури», а також обізнаність у синтаксисі та семантиці «вихідного тексту» і їх структурах. Кожен переклад створює новий динамічний зв'язок і є міжкультурним перенесенням тексту в тій мірі, наскільки він враховує культурно-специфічне зіставлення мови, ситуації та об'єкту, про який йдеться. Факторами цільової культури, що враховується перекладачем, є, з одного боку, об'єктивні суспільні реалії цільової культури, такі як інституції, форми прояву і знакові системи повсякдення, звичаї, соціальні ролі, а з другого – система, що стосується читацького кола, його досвіду, інтересів, норм поведінки,

мотивів, когнітивних і емоційних форм свідомості та переживань і т.ін.

Однією з найважливіших проблем до перекладу художнього тексту як засобу міжкультурної комунікації є «адекватність» або «еквівалентність» вихідного і перекладеного тексту. Заміняючи в процесі двомовного спілкування текст-оригінал, чи, як прийнято говорити в перекладознавстві, вихідний текст, перекладеним текстом, перекладач тим самим нейтралізує лінгво-етнічний бар'єр, який розділяє різномовних партнерів і надає їм можливість мовного спілкування, яке можна порівняти з можливістю спілкування в рамках одномовної комунікації. При переході до соціально-особистісних бар'єрів додається ще й лінгво-етнічний бар'єр — розбіжність в мовах, закономірностях їхнього функціонування, культурах мовних партнерів. Завдання перекладача полягає в тому, щоб нейтралізувати цей лінгво-етнічний бар'єр. Таким чином, в процесі перекладу перекладач нейтралізує лише ті перешкоди на шляху ефективної мовленнєвої комунікації різномовних учасників спілкування, які є наслідком їхньої належності до різних лінгво-етнічних колективів.

Перекладач ні в якому разі не повинен руйнувати соціально-групові або індивідуально-особистісні бар'єри. Він також зобов'язаний дотримуватись змісту та форми вихідного тексту і докладати всіх зусиль, щоб відобразити їх у перекладеному тексті, але в той самий час занадто не прив'язуватись до тексту-оригіналу.

У результаті культурних контактів, виникає явище культурної і літературної інтерференції. Останню можна визначити як відносини між літературами, за яких певна література А (література-джерело) може стати арсеналом прямих чи непрямих запозичень для іншої літератури Б (цільова література). У випадку прямої інтерференції діячі цільової літератури мають прямий і безпосередній доступ до літератури-джерела, найчастіше через знання іноземної

мови, тоді як «непряма інтерференція характеризується наявністю посередника, такого, як переклади» [24].

Дослідження історії перекладів, в тому числі й перекладів одного автора, яка часто охоплює десятки чи сотні років, природно вимагає від дослідника літературно-естетичної оцінки перекладів. Тому досить актуальною проблемою для перекладознавства є диференціація жанрів перекладу — питання, якому досі приділялося недостатньо уваги. Йдеться, насамперед, про поняття вільного перекладу, версії, варіації, переробки, переспіву, наслідування, перелицювання тощо, тобто пограничних форм (назвемо їх так), оскільки багато з них балансують на межі перекладу в його сучасному розумінні й оригінальної творчості їхніх авторів. Така різноплановість спричинена не тільки багатогранністю літературних процесів, які відбуваються у кожній національній літературі, але й відмінністю поглядів на сутність перекладу.

Художній переклад поезії має інформативно-репрезентативний характер, тобто знайомить читача з творами іншомовної літератури, є відповідником іншомовного першотвору, тоді як автор переробки не твердить, що репрезентує читачеві іншомовний твір. Більше того, він не має на меті дати адекватне уявлення про першотвір. Тому перероблений твір, написаний за чужим твором, — це якісно новий літературний факт. На відміну від перекладу, першотвір виступає як імпульс для створення нової мистецької структури.

Переробка існує як вид не лише міжлітературної (як у випадку з перекладом), а й внутрішньої літературної взаємодії. Щодо цього переробка подібна до всіх видів літературних взаємин, за винятком саме перекладу. У переробці, на відміну від перекладу, можливі й досить часті сюжетно-композиційні зміни. Трансформації підлягають образи-персонажі, а також час, місце дії й елементи фабули. В перекладі онаціональнення може виражатись лише окремими проявами на лексико-

стилістичному рівні, тоді як у переробці онаціональненню можуть підлягати і сюжетно-композиційні елементи. У переробці можливі жанрові зміни (наприклад, прозова форма передається поетичною, чи навпаки), а також зміна літературного роду.

Проміжним жанром між перекладом і переробкою-онаціональненням є так званий переспів, який нерідко наближався до вільного перекладу. Переспів — вірш, написаний за мотивами поетичного твору іншого автора, з елементами наслідування версифікаційних елементів, наближений до перекладу, але відмінний від нього за відсутністю ритмічності.

Для вільної варіації характерне дзеркальне явище – запозичення одного-двох смислових макрокомпонентів тексту-джерела, які стають підґрунтям нової поетичної структури. Версія відрізняється від вільного перекладу вилученням кількох смислових домінант першоджерела або їх додаванням до оригінальної смислової структури. У вільній варіації, порівняно з вільним перекладом і версією, кількість залучених смислових домінант першотвору мінімальна. Крім того, вільна варіація супроводжується авторським підкресленням, на зразок епіграфу чи назви. Авторське підкреслення властиве і наслідуванням та стилізаціям, проте в цьому випадку акцентуються не смислові домінанти оригіналу, а запозичення поетичних канонів літератури-джерела, які слугують засобом оновлення приймаючої літературної полісистеми або використовуються як канонізовані вже моделі з метою створення особливого ефекту (наприклад, пародійного).

У решті решт, максимально можлива семантично-структурна близькість вихідного і перекладеного текстів дає змогу:

- максимально зберегти в перекладі ідентичність авторської думки;
- збільшити діапазон адекватного заміщення вихідного тексту перекладеним;

– підвищує об'єктивність процесу перекладу та перекладацького рішення.

Розрізняють три основних вимоги адекватності в перекладі, за яких текст, написаний однією мовою визнається адекватним текстові іншою мовою:

– вихідний та перекладений текст повинні мати (відносно) рівнозначні комунікативно-функційні властивості;

– у семантико-структурному відношенні вихідний і перекладений тексти повинні бути максимально тотожними;

– при наявності всіх «компенсуючих» відхилень між вихідним і перекладеним текстом, не повинні виникати недопустимі в перекладі семантико-структурні розбіжності.

Отже, крім передачі змісту, переклад художніх текстів передбачає творче перетворення вихідного тексту відповідно до експресивних можливостей цільової мови, а також її літературних норм. Ускладнює це завдання форма поетичних текстів. Вона є надзвичайно важливою і має високу інформативність (ритмічна організація вірша, рима, поділ на строфи). Звичайно, повністю зберегти форму і зміст вихідного тексту неможливо, тому поет-перекладач повинен знайти точку перетину між оригіналом і перекладом.

Висновки. Повна адаптація тексту відносно норм іншої культури неможлива, так як сама мовна система приймаючої літератури за своїми об'єктивними даними не може точно передати зміст оригіналу, що неминуче призводить до втрати певного об'єму інформації. Семантично-структурна близькість вихідного і перекладеного текстів максимально зберігає в перекладі ідентичність авторської думки, збільшує діапазон адекватного заміщення вихідного тексту перекладеним, підвищує об'єктивність процесу перекладу та перекладацького рішення.

Переклад вважається адекватним, якщо вихідний і перекладений тексти володіють (відносно) рівнозначними комунікативно-функціональними властивостями, а в семантико-структурному відношенні вони повинні бути максимально аналогічні. У перекладі не повинні виникати недопустимі семантико-структурні розбіжності. Єдність змісту і форми сьогодні сприймається як аксіома адекватності перекладу. Головним критерієм адекватності поетичного перекладу є естетичний вплив перекладу на читача.

Перспективи подальшого дослідження. Результати даного дослідження розширюють горизонти подальшого аналізу перекладів художніх творів, спрямованого на узагальнення картини їх функціонування як засобу міжкультурної комунікації.

МЕДІАЛІНГВІСТИКА І МОВНА КОМУНІКАЦІЯ

=====

УДК 811.161.1>37

к. филол. н, доцент Бондаренко Л. И.

Днепровский национальный университет железнодорожного транспорта
имени академика В. Лазаряна

СПЕЦИФИКА ЯЗЫКОВОЙ СТРУКТУРЫ РАСШИРЕННОЙ МОДЕЛИ МЕДИА ЖАНРА «СОВЕТ»

к. філол. н, доцент Бондаренко Л. І.

Дніпровський національний університет залізничного транспорту імені
академіка В. Лазаряна

СПЕЦИФІКА МОВНОЇ СТРУКТУРИ РОЗШИРЕНОЇ МОДЕЛІ МЕДІА ЖАНРУ «ПОРАДА»

Candidate of Science (Philology), Associate Professor Bondarenko L. I.
academician V. Lazaryan Dnipro National University of Railway Transport

SPECIFICITY OF THE LANGUAGE STRUCTURE OF THE EXPANDED MODEL OF MEDIA GENRE "COUNCIL"

Объектом исследования в статье является расширенная синтаксическая модель жанра современных средств массовой информации. Предметом анализа стал жанр «Совет» в современных СМИ. Хотя анализу функционирования синтаксических конструкций в языке публицистики посвящено немало работ учёных-лингвистов, структурные модели собственно совета как одного из новых жанров публицистики, насколько нам известно, не получали теоретическое освещение в научной литературе. В статье проведено исследование расширенной синтаксической модели жанра современных СМИ «Совет», комментируется ее конструктивные признаки и характерные особенности, рассмотрены структурные компоненты советов расширенной синтаксической модели, проанализированы виды связи между структурными элементами, названы главные условия формирования на основе интерпретированных высказываний развёрнутого синтаксического построения. Автор подводит к выводу, что развёрнутые синтаксические построения в советах состоят из двух и более однофункциональных, коммуникативно-однородных интерпретированных высказываний. Материал исследования показал, что развёрнутые синтаксические построения в советах состоят из двух и более однофункциональных, коммуникативно-однородных интерпретированных высказываний. Эта однофункциональность, коммуникативная однородность свидетельствуют о сочинительной связи между приведёнными предложениями и ССЦ. Между основными компонентами интерпретированных высказываний в составе более сложного развёрнутого

синтаксического построения наблюдаются отношения, подобные соединительным отношениям. Однако их уместно назвать сочинительными, так как понятие «соединительные отношения» отражает характер соединения предложений в сложном синтаксическом целом, а сочинительные отношения включают понятия равноправности, равнозначности и однофункциональности. Исследование расширенной синтаксической модели жанра «Совет» убеждает, что принципиально важным фактором при объединении в коммуникативно-функциональное целое является единство темы (предмета речи): во всех включённых в состав одного высказывания интерпретированных высказываниях говорится об одном и том же, все они составляет важную часть информационной заметки — программу (алгоритм).

Ключевые слова: расширенная синтаксическая модель, ССЦ, предложение, интерпретированное высказывание, текст, сочинительная связь.

Об'єктом дослідження в статті є розширена синтаксична модель жанру сучасних засобів масової інформації. Предметом аналізу став жанр «Порада» в сучасних ЗМІ. Хоча аналізу функціонування синтаксичних конструкцій у мові публіцистики присвячено чимало робіт вчених-лінгвістів, структурні моделі власне ради як одного з нових жанрів публіцистики, наскільки нам відомо, не отримували теоретичне висвітлення в науковій літературі. У статті проведено дослідження розширеної синтаксичної моделі жанру сучасних ЗМІ «Порада», коментуються її конструктивні ознаки та характерні особливості, розглянуто структурні компоненти поради розширеної синтаксичної моделі та проаналізовано види зв'язку між ними, названо головні умови, за яких відбувається об'єднання інтерпретованих висловлювань в розширену синтаксичну модель. Автор доходить висновку, що розгорнуті синтаксичні побудови в порадах складаються з двох і більше однофункціональних, комунікативно-однорідних інтерпретованих висловлювань. Матеріал дослідження показав, що розгорнуті синтаксичні побудови в порадах складаються з двох і більше однофункційних, комунікативно однорідних інтерпретованих висловлювань. Ця однофункційність, комунікативна однорідність свідчать про сурядний зв'язок між наведеними пропозиціями і ССЦ. Між основними компонентами інтерпретованих висловлювань у складі більш складного розгорнутої синтаксичної конструкції спостерігаються відношення, які є подібні з'єднувальному. Однак їх доречно назвати сурядними, оскільки поняття «сполучні відносини» відображає характер з'єднання пропозицій в складному синтаксичному цілому, а сурядні відносини включають поняття рівноправності, рівнозначності і однофункційності. Дослідження розширеної синтаксичної моделі жанру «Порада» переконує, що принципово важливим фактором при об'єднанні в комунікативно-функціональне ціле є єдність теми (предмета мовлення): у всіх включених до складу одного висловлювання інтерпретованих висловлюваннях йдеться про одне й те ж, всі вони становить важливу частину інформаційної замітки — програму (алгоритм).

Ключові слова: розширена синтаксична модель, ССЦ, речення, інтерпретоване висловлювання, текст, сурядний зв'язок.

The object of research in the article is the expanded syntactic model of the genre of modern media. The subject of analysis was the genre "Council" in modern media. Although many works of linguistic scholars are devoted to the analysis of the functioning of syntactic constructions in the language of journalism, the structural models of the council itself as one of the new genres of journalism have, as far as we know, not received theoretical coverage in the scientific literature. The article explores the expanded syntactic model of the modern media genre "The Council", comments on its constructive features and characteristics, examines the structural components of the advice of the extended syntactic model, analyzes the types of links between structural elements, and describes the main conditions for the formation of an expanded syntactic structure based on

interpreted statements. The author leads to the conclusion that the expanded syntactic constructions in the councils consist of two or more one-functional, communicatively-homogeneous interpreted utterances. The material of the research showed that the expanded syntactic constructions in the councils consist of two or more one-functional, communicatively-homogeneous interpreted utterances. This one-purpose, communicative homogeneity testifies to the coherent connection between the given sentences and the complex syntactic whole. Between the main components of interpreted utterances in a more complex, detailed syntactic structure, relations are observed that are similar to a connecting relationship. However, it is appropriate to call them coherent, since the notion of "connecting relations" reflects the nature of the combination of sentences in a complex syntactic whole, and the compositional relations include the concepts of equality, equivalence and one-function. The study of the extended syntactic model of the "Council" genre convinces that the unity of the topic (the subject of speech) is a fundamentally important factor when integrating into a communicative-functional whole: all the interpreted statements included in one statement speak about the same thing, they all constitute an important part information note — program (algorithm).

Key words: *extended syntactic model, SCW, sentence, interpreted utterance, text, writing communication.*

Постановка и обзор проблемы. Каждая эпоха характеризуется преобладанием определённой формы словесности. Современный этап развития общества представлен динамичным развитием традиционных СМИ (периодики, радио, телевидения) и, следовательно, стремительным увеличением новой сферы текстоупотребления в массовой коммуникации. Эта тенденция способствовала появлению новых жанров периодики, к которым мы относим и медиажанр «Совет».

Проблемам синтаксических и стилистических особенностей газетно-публицистического стиля посвящено множество лингвистических работ Г. Н. Акимовой [1], Н. С. Валгиной [4], Г. О. Винокура [5], В.Г. Костомарова [8], К. А. Роговой [12], Г. С. Шалимовой [13] и др. Следует отметить, что, хотя анализу функционирования синтаксических конструкций в языке публицистики посвящено немало работ учёных-лингвистов И. В. Арнольд [2], Е. А. Баженовой [3], К. А. Кайды [6; 7], Е. М. Лазуткиной [9], А. В. Молодыхенко [10], Н. А. Николиной [11] и др., структурные модели собственно совета как одного из новых жанров публицистики, насколько нам известно, не получали теоретическое освещение в научной литературе.

Цель данной статьи — с одной стороны, описать расширенную синтаксическую модель жанра

современных СМИ «Совет»; а с другой — охарактеризовать их компонентный состав и отличительные особенности.

Цель предполагает решение следующих задач:

а) рассмотреть расширенную синтаксическую модель жанра современных СМИ «Совет»;

б) описать структурно-компонентный состав советов расширенной синтаксической модели;

в) проанализировать виды связи между основными компонентами интерпретированных высказываний в составе более сложного развёрнутого синтаксического построения

г) определить главное условие при формировании на основе интерпретированных высказываний развёрнутого синтаксического построения.

Объектом исследования в статье является расширенная синтаксическая модель жанра современных средствах массовой информации. **Предмет анализа** составил жанр «Совет» в современных средств массовой информации.

Изложение основного материала. К советам расширенной синтаксической модели мы относим конструкции, состоящие из нескольких объединённых однородных высказываний о предмете речи. В качестве иллюстрации приведём следующий пример текста совета такой структуры:

Разъясняет, советует учёный

Удаляем лишнее

- Съедобная жимолость в моём саду растёт около десяти лет. В последние годы кусты сильно загустились.

Можно ли их обрезать и как?

— Ветви жимолости долговечны. Однако основной урожай сосредоточен на однолетних приростах, при сокращении которых плодоношение падает.

Постепенно увеличиваясь, куст жимолости загущается, прирост ослабевает и к восьми-десяти годам появляется необходимость обрезки. При этом у скелетных

ветвей обрезают верхушку с короткими приростами и в кусте оставляют 10–15 ветвей.

К 20–25 годам кусты стареют. В этот период проводят омолаживающую обрезку, срезая каждую ветвь на высоте 30–40 см. После этой процедуры начинается второй цикл жизни куста.

Такая обрезка сильно стимулирует рост побегов. Образующиеся в первый же год сильные однолетние ветви на будущий сезон дают урожай. После сбора ягод куст формируют из 10–15 основных ветвей, вносят под него комплексные удобрения и хорошо рыхлят почву.

Напоминаем, что у жимолости очень твердая древесина, поэтому при обрезке необходимо пользоваться хорошо наточенным секатором (Марь Ванна, 2008, №29)*.

Вышеизложенный текст состоит из шести рекомендаций учёного, объединённых единой темой (нужно ли обрезать кусты жимолости и как правильно это делать). Такие модели советов мы квалифицируем как развёрнутые синтаксические построения.

В советах, имеющих вид развёрнутых синтаксических построений, имеется единый предмет речи, который членится на однонаправленные в смысловом отношении части. Именно из этих высказываний о предмете речи непосредственно строится текст как коммуникативно-функциональное целое. Рассмотрим, принимая во внимание указанную точку зрения, следующий совет:

Добрые советы

Святые традиции: медовый спас

Медовый Спас — первый из трёх августовских традиционных праздников. Его справляют 14 августа во славу Христа Спасителя, но без особой пышности. Обязательно в этот день стоит угоститься свежесобраным и освящённым в церкви мёдом.

Как же отличить натуральный и целебный пчелиный продукт от бесполезных для здоровья «скороспелок», разведённых сиропом?

Как распознать

1. «Зрелость» мёда определяется по вязкости. Хороший мёд должен «наматываться» на ложку. Собранный же раньше времени будет стекать с неё, как вода, и пениться.

2. Качество мёда определяется и по вкусу. Хороший мёд в отличие от «сиропного» тает на языке не сразу и оставляет терпкое послевкусие. Также распознать подделку можно с помощью йода. Капните его чуть-чуть на ложку с мёдом. Мёд посинел? Значит, из «сиропа». Нет? Хороший.

В чём хранить?

Чтобы мёд не засахарился, храните его в стеклянной, деревянной или керамической посуде при комнатной температуре в тёмном месте.

Мёд из сот лучше съесть прямо на пасеке или в течение 3-5 дней! Потом соты потеряют полезные свойства (Тайны звёзд, 2009, № 21).

Приведённое высказывание о традициях, связанных с медовым Спасом, выделяется с помощью вопросов: *Как же отличить целебный пчелиный продукт от бесполезных «скороспелок», разведённых сиропом?* В тексте находим абзацы, которые начинаются предложениями, дающими ответы-рекомендации на этот вопрос: 1. «Зрелость» мёда определяется по вязкости; 2. Качество мёда определяется и по вкусу. Эти предложения и ССЦ однофункциональны, так как все они сообщают читателям о том, как не ошибиться и выбрать лучший мёд, а после, выбрав качественный продукт, умело его хранить. Предложения, стоящие в начале абзацев, являются основными, ведущими среди других отдельных простых предложений о предмете речи и являются их смысловыми центрами. Об этом свидетельствует их соотнесённость с вопросительным

предложением, которое определяет предмет речи, и сочинительно-параллельные отношения между ними, и их самостоятельность в данном фрагменте, и наличие зависимых компонентов, что служат для конкретизации, расширения авторской интерпретации.

В первом тексте совета после основного сегментированного предложения идёт сложное синтаксическое целое, которое служит для пояснения того, о чём сказано в основном предложении, и содержит алгоритм действий, с помощью которого можно осуществить проверку «зрелости» мёда. Это ССЦ характеризуется противительными отношениями и параллельной связью между предложениями, выраженной в их сходном построении.

Во втором фрагменте после основного предложения также идёт сложное синтаксическое целое, которое конкретизирует и объясняет смысл главного высказывания и отражает некую последовательность действий (программу). Отражением программной информации служат следующие действия: первое, что советует сделать автор, попробовать на вкус — *хороший мёд тает на языке не сразу и оставляет терпкое послевкусие*; вторая проверка заключается в следующем действии: *капните йод на ложку с мёдом*.

Третий и четвёртый тексты советов являются логическим продолжением ранее данных рекомендаций, поскольку качественный мёд выбран, его нужно правильно и хранить.

Как же правильно его хранить? — второй вопрос, на котором концентрирует внимание читателя автор. И отвечает на риторический вопрос своими следующими рекомендациями. Тексты этих (третьего и четвёртого) советов также состоят из главного (ядерного) компонента, содержащего непосредственно рекомендацию, и зависимого, который служит для разъяснения того, какие действия должен выполнить читатель, желающий

воспользоваться советом, и при каких условиях можно добиться нужного результата.

Вышеизложенное позволяет сделать вывод, что развёрнутые синтаксические построения в советах состоят из двух и более однофункциональных, коммуникативно-однородных интерпретированных высказываний.

Эта однофункциональность, коммуникативная однородность свидетельствуют о сочинительной связи между приведёнными предложениями и ССЦ. Между основными компонентами интерпретированных высказываний в составе более сложного развёрнутого синтаксического построения наблюдаются отношения, подобные соединительным отношениям. Однако их уместнее назвать сочинительными в данном случае, так как понятие «соединительные отношения» отражает, прежде всего, характер соединения предложений в сложном синтаксическом целом, а сочинительные отношения включают понятия равноправности, равнозначности и однофункциональности. Следует отметить и тот факт, что сочинительные отношения в предложении существенно отличаются от сочинительных отношений между компонентами соединённых фрагментов в развёрнутых синтаксических построениях и имеют свою специфику. Наша точка зрения на особенности синтаксических отношений и связей, которые служат для соединения разных языковых единиц, совпадает с мнением Г. Я. Солганика, который отмечал: «При анализе отношений (синтаксической связи) между законченными предложениями не следует исходить из представлений, характерных для синтаксиса простого или сложного предложения. Это новый, высший уровень синтаксических явлений, к которым лишь в незначительной мере применяются понятия и категории нижних уровней. Так, отношения между частями сложного предложения невозможно определить по понятиям, характерным для синтаксиса простого

предложения. Точно также неправомерно переносить связи, присущие членам простого или частям сложного предложения, на отношения между самостоятельными предложениями» [Ошибка! Источник ссылки не найден., с. 49].

Если в составе сложносочинённого предложения на основе сочинительных отношений взаимодействуют однородные предикативные единицы, которые не выражают отдельного сообщения, то в сложном синтаксическом целом они передают отдельное содержание. В качестве примера сошлёмся на такой текст совета:

Домсовет

Хозяйственное мыло — безопасное средство гигиены

Безопасность — прежде всего!

Хозяйственное мыло — экологически чистый и безвредный продукт. В его состав входят натриевые соли жирных кислот без добавления красителей, консервантов, отдушек. Самое полезное и лучшее хозяйственное мыло именно коричневого оттенка, без введенных в него добавок.

Универсальность в применении

Щелочной баланс (pH 11–12) придает мылу отличную моющую способность. Оно удаляет сильные и стойкие загрязнения, которые не под силу другим средствам. А высокое содержание жирных кислот (72%) создает обильную пену, благодаря этому хозяйственным мылом можно успешно стирать как в горячей, так и в холодной воде.

Также оно положительно влияет на свойства некоторых видов тканей, делая их структуру более объемной. В силу своей натуральности это мыло имеет важное гипоаллергенное свойство. Детские вещи, пеленки новорожденных рекомендуют стирать именно им. Очень удобно застирывать и мелкие вещи, ради которых жалко загружать стиральную машину.

Врачи рекомендуют раз в две недели мыться хозяйственным мылом: вы защитите себя от вирусов и бактерий. В летнее время хозяйственное мыло — замечательный помощник на даче в деле мытья посуды и прочей утвари. И что немаловажно — использованную воду с мыльным раствором можно смело выливать на землю: никакими химикатами вы ее не загрязните (Теледом, 2009, № 33).

Рассматривая и анализируя структурные компоненты изложенного совета, отметим, что в составе этого синтаксического построения выделяется шесть равноправных и равнозначных интерпретированных высказываний-рекомендаций, выражающих отдельные сообщения, вполне автономных, которые могут восприниматься обособлено, независимо друг от друга. Компоненты этих интерпретированных высказываний находятся в сочинительных отношениях и взаимодействуют дистантно, что и создаёт условия для формирования на их основе целого однофункционального развёрнутого синтаксического построения.

Выводы. В заключение отметим, что однородность и однофункциональность — главное условие при формировании на основе интерпретированных высказываний развёрнутого синтаксического построения, в котором важную роль также играет наличие единого содержательного стержня. Принципиально важным фактором при объединении в коммуникативно-функциональное целое является единство темы (предмета речи): во всех включённых в состав одного высказывания интерпретированных высказываниях говорится об одном и том же, все они составляет важную часть информационной заметки — программу (алгоритм).

Литература

1. Акимов Г. Н. Экспрессивные свойства синтаксических структур // Предложение и текст: семантика, прагматика и синтаксис. Л.: Изд-во Лен. ун-та., 1988. 247 с.
2. Арнольд И. В. Стилистика современного английского языка. М.: Просвещение, 1990. 300с.
3. Баженова Е. А. Композиция / Стилистический энциклопедический словарь русского языка. Под. ред. М. Н. Кожинной. М.: Флинта: Наука, 2006. С. 168-173
4. Валгина Н. С. Активные процессы в современном русском языке: Учебное пособие [Электронный ресурс] – Режим доступа: www.hi-edu.ru/e-books/.../part-011.htm -
5. Винокур Т. Г. Русский язык в его функционировании. М.: Русский язык. 1990. 376 с.
6. Кайда Л. Г. Композиционная поэтика публицистики. М.: Флинта: Наука, 2006. 144с.
7. Кайда Л. Г. Эссеизация публицистики: анализ в аспекте композиционной поэтики / Язык средств массовой информации как объект междисциплинарного исследования. М.: МАКС Пресс. 2008. С. 285-287.
8. Костомаров В. Г. Русский язык на газетной полосе. М.: МГУ, 1971. 267с.
9. Лазуткина Е. М. Публицистический стиль: новые черты. М.: Изд-во ЭЛИПС, 2008. 80с.
10. Молодыхенко А. В. О специфике композиционно-речевой структуры современного публицистического дискурса / Наукові записки Луганського національного університету: зб. наук. праць. Випуск VIII. Луганськ, 2009. Том 2. С. 162–171.
11. Николина Н. А. Композиция произведения. Архитектоника текста / Филологический анализ текста. М.: Академия, 2007. С. 46–74.
12. Рогова К. А. Синтаксические особенности публицистической речи. Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1975. 71с.
13. Шалимова Г. С. Вводные конструкции как средство выражения авторской позиции журналиста / Журналистика и культура русской речи. Вып. 5. М.: МГУ. 1998. С. 37–54.

УДК 811.161.2

магістерка Васильченко О. С.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна

МЕТАФОРИЗАЦІЯ ПОЛІТОЛОГІЧНИХ ТЕРМІНІВ У ЗМІ

магістрантка Васильченко О. С.

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Украина

МЕТАФОРИЗАЦИЯ ПОЛИТОЛОГИЧЕСКИХ ТЕРМИНОВ

В СМИ

Student of the 2nd year of Masters Vasylchenko O. S.
Taras Shevchenko Kyiv National University, Ukraine

THE METAPHORIZATION OF POLITOLOGICAL TERMS IN MEDIA

У статті на матеріалі україномовних мас-медійних текстів проаналізовано особливості метафоризації, динаміки семантики політологічної термінології, що полягає в її особливому функціонуванні поза терміносистемою, зокрема в медіа. З'ясовано основні риси цього трансформаційного процесу та визначено класифікацію метафор, що зумовлена функціонуванням термінів у мас-медійному дискурсі. Акцентовано увагу на тому, що Терміни, розширюючи сферу функціонування, в медійній комунікації часто можуть змінювати свої семантичні характеристики та набувати різних конотацій (позитивних / негативних). У зв'язку з цим вторинна номінація постає медійним комунікативним ресурсом, продуктивним для екстралінгвальної мотивації завдань цієї функціональної сфери життя мови, а також реалізації семантичного та прагматичного потенціалу мовних одиниць у тексті. Вона передбачає переосмислення терміну та його використання в нетиповому контексті.

Показано, що частотними є номінативні, концептуальні та образні метафори, які утворені шляхом переосмислення терміну. Політологічні терміни у структурі номінативної метафори, сприймаються як єдине номінативне ціле, що вирізняється переважно нейтральною оцінкою. Концептуальна метафора в мас-медіа актуалізується у певний час і з певною оцінкою, що залежить від сприйняття реципієнта. Таким чином, вона вербалізує позитивну й негативну оцінки. В україномовних медіа на політичну тематику домінує негативна оцінка, що мотивується відповідним ставленням громадян до існуючої політичної системи та ситуації в цілому. Політологічні терміни у структурі образної метафори набувають експресивності, оцінності. Цей вид метафори передбачає безпосередній вплив на реципієнтів, а тому в мовній свідомості аудиторії вимальовується певний образ і ставлення до названого об'єкта.

Визначено, що вторинна номінація постає продуктивним медійним комунікативним ресурсом для реалізації семантичного та прагматичного потенціалу мовних одиниць у тексті. Особливо коли йдеться про медійні тексти на політичну тематику, в яких політологічна термінологія стає ресурсом відповідної оцінки, імпліцитний результат чого лежить в основі інтенцій медійної комунікації.

Ключові слова: *термін, політологічна термінологія, вторинна номінація, метафорична деривація, медійний текст, ЗМІ, медіалінгвістика, стиль масової інформації.*

В статье на материале масс-медийных текстов проанализированы особенности метафоризации, динамики семантики политологической терминологии, которые заключаются в ее особом функционировании вне терминосистемы, в частности в медиа. Выявлены основные черты этого трансформационного процесса и определена классификация метафор, обусловлена функционированием терминов в масс-медийном дискурсе. Акцентируется внимание на том, что термины, расширяя сферу функционирования, в медийной коммуникации часто могут изменять свои семантические характеристики и коннотации (положительные / отрицательные). В связи с этим вторичная номинация анализируется как медийный коммуникативный ресурс, продуктивный для экстралингвистической мотивации задач этой функциональной сферы жизни языка, а также реализации семантического и прагматического потенциала языковых единиц в тексте. Она предусматривает переосмысление термина и его использование в нетипичном контексте.

Показано, что частотными являются номинативные, концептуальные и образные метафоры, образованные путем переосмысления термина. Политологические термины в структуре номинативной метафоры воспринимаются как единое номинативное целое, отличаются преимущественно нейтральной оценкой. Концептуальная метафора в СМИ актуализируется в определенное время и с определенной оценкой, зависит от восприятия реципиента. Таким образом, она вербализирует положительную и отрицательную оценки. В украиноязычных медиа на политическую тематику доминирует негативная оценка, мотивируемая соответствующим отношением граждан к актуальной политической системе и ситуации в целом. Политологические термины в структуре образной метафоры приобретают экспрессивности, оценочность. Этот вид метафоры предполагает непосредственное влияние на реципиентов, а поэтому в языковом сознании аудитории вырисовывается определенный образ и отношение к названному объекту.

Определено, что вторичная номинация – продуктивный медийный коммуникативный ресурс для реализации семантического и прагматического потенциала языковых единиц в тексте. Особенно когда речь идет о медийном материале на политическую тематику, в котором политологическая терминология становится ресурсом соответствующей оценки, имплицитный результат чего лежит в основе интенций медийной коммуникации.

Ключевые слова: термин, политологическая терминология, вторичная номинация, метафорическая деривация, медийный текст, СМИ, медиалингвистика, стиль массовой информации.

In the article the features of metaphorization, the dynamics of the semantics of the politological terminology, that consist in its special functioning outside the terminology system, are analyzed on the basis of mass-media texts. The main features of this transformation process are clarified and the classification of metaphors is determined. It is conditioned by the functioning of terms in mass-media discourse. Attention is focused on the fact that terms, expanding the scope of functioning, in media communication can often change their semantic characteristics and connotations (positive / negative). In this regard, the secondary nomination is analyzed as a media communication resource, productive for extralinguistic motivation of the tasks of this functional sphere of life of the language, as well as the realization of the semantic and pragmatic potential of language units in the text. It involves a rethinking of the term and its usage in the not typical context.

It is shown that the nominative, conceptual and figurative metaphors formed by semantic transformation of the term are frequent for mass media. Politological terminology in the structure of a nominative metaphor is perceived as a single nominative unit, characterized primarily by a neutral assessment. The conceptual metaphor in the media is actualized at a certain time and with a certain evaluation depends on the recipient's perception. Thus, it verbalizes positive and negative evaluations. In Ukrainian-language media, a negative evaluation dominates, motivated by the relevant attitude of citizens towards the current political system and the situation in general. This kind of metaphor presupposes a direct influence on the recipients, and therefore in the language consciousness of the audience a certain image and attitude to the named object appear.

It is determined that the secondary nomination is a productive resource of media communication for the realization of the semantic and pragmatic potential of language units in the text. Especially in media material on political topics, in which politological terminology becomes a resource of appropriate evaluation, the implicit result of which underlies the intentions of media communication.

Keywords: term, politological terminology, secondary nomination, metaphorical derivation, media text, media, mediallynguistics, mass media style.

Постановка проблеми та актуальність теми дослідження. В умовах динаміки глобалізованого інформаційного простору та зростання ролі медіакомунікації в житті суспільства особливо актуальним стає дослідження мовного ресурсу, що функціонує в масово-комунікаційному дискурсі. Орієнтація ЗМІ на формування суспільної думки зумовлює факт акумуляції дослідницького інтересу до з'ясування природи та принципів трансформації мовних одиниць у медійному мовленні.

Сьогодні однією з домінантних тем у медіа є політична. Цей інформаційний ресурс широко та варіативно представлений у медійній комунікації. Саме тому **актуальність** дослідження визначається динамікою семантики політологічної термінології, що полягає в її особливому функціонуванні поза терміносистемою, зокрема в медіа.

Мета наукової статті — проаналізувати особливості функціонування політологічної термінології в україномовних медійних текстах, вказати на специфіку метафоризації політологічних термінів як вияву їхньої вторинної номінації.

Об'єктом дослідження є політологічні терміни як функціональні елементи стилю масової інформації.

Предметом статті є особливості вияву метафоризації політологічних термінів у мас-медійних текстах.

Виклад основного матеріалу. Мас-медіа активно сприяють функціонуванню терміну поза системою. Зокрема, В. Даниленко зазначає, що “емоційно-експресивна нейтральність, певна дефініційна незавершеність складають вторинну ознаку будь-якого терміну, емоційно-стилістичних якостей терміни набувають лише в певних ситуаціях, не природних для терміну, як-от потрапляння в масово-інформаційні простори, інші терміносистеми тощо. І тут доцільніше говорити не лише про перебування терміну в системі, а й його функціонування поза нею” [5, с. 40].

Оскільки ключовим призначенням мас-медіа вважається висвітлення, розкриття актуальних проблем сучасності, а основними функціями — оперативність, аналіз, інформативність, системність та новизна, то спрацьовує тенденція, яка визначає повну підпорядкованість засобів масової інформації тій суспільно-політичній добі, в якій вони існують. Саме тому на творення і функціонування термінів впливають мас-медіа як позамовний чинник розвитку мови [10, с. 395].

З іншого боку, основна мета медійного мовлення — вплив на реципієнта, а тому дуже часто цей вплив досягається “шляхом переносу із загальнонаукової лексики до газетно-публіцистичної тих термінів, що викликають інтерес у суспільства” [11, с. 15], насамперед тих, що позначають домінантні економічні, юридичні, медичні, політичні процеси в житті соціуму.

Терміни, розширюючи сферу функціонування, в медійній комунікації часто можуть змінювати свої семантичні характеристики та набувати різних конотацій (позитивних / негативних). А отже, вторинна номінація постає медійним комунікативним ресурсом, продуктивним для екстралінгвальної мотивації завдань цієї функціональної сфери життя мови, а також реалізації семантичного та прагматичного потенціалу мовних одиниць у тексті. Вона передбачає переосмислення терміну та його використання в нетиповому контексті.

Як відомо, вторинна номінація пов'язана з функціональними особливостями та комунікативним ресурсом певних тропів та стилістичних фігур, що часто використовуються передусім із конотативною оцінкою, позитивною чи негативною, яка зокрема передбачає «суб'єктно-об'єктну взаємодію» [4, с. 47].

Одним із найбільш частотних засобів реалізації вторинної номінації (зокрема в медіа) є процес метафоризації. В комунікативному аспекті метафора традиційно розглядається як процес утворення образу, що представлений інтеграцією в єдине ціле структурованих

полів. Це «різновид вторинної лексичної номінації, що передбачає появу на основі значення зіставлення двох предметів чи явищ за однією ознакою, виникнення якого гарантується єдністю усіх сторін практико-перетворювальної діяльності людини, а тому, єдністю процесів, що здійснюються у її свідомості» [3, с. 311]. В основі метафори як стилістичної моделі лежить перенесення чи зіставлення. «Метафора – це семантичний процес, за якого форма мовної одиниці чи оформлення мовної категорії переноситься з одного референта на інший на основі тієї чи іншої подібності останніх при відбитті у свідомості мовця» [13, с. 108].

У межах кожного стилю особливості метафори змінюються відповідно до конкретних умов її функціонування. Так, «на відміну від денотативної метафори наукової мови, публіцистична (мас-медійна – *авт.*) метафора відрізняється перш за все оцінною спрямованістю» [8, с. 339].

Основними видами метафор, за комунікативним підходом, є номінативні, когнітивні, й образні. Досліджуючи вторинну функцію термінів у ЗМІ й оперуючи мовним матеріалом українських мас-медіа, доцільно, як на наш погляд, виділяти іншу класифікацію видів метафор [6, с. 86-88]:

1) номінативна метафора – така, що утворена шляхом образного переосмислення терміну: *Навіщо тоді депутати, якщо все вирішується **політичною змовою** лідерів політичних фракцій* [Д, №234 (4840) від 26.12.2016]. *Тож зараз відчувається дуже великий **політичний тиск** щодо збільшення видатків фракцій* [Д, №230-231 (4836-4837) від 16-17.12.2016]. *У Новій Зеландії в 1992-1994 роках така реформа була проведена внаслідок потужного **політичного консенсусу** в суспільстві* [Д, №230-231 (4836-4837) від 16-17.12.2016]. *Адже це, перш за все, вина тих, хто до сих пір не може проявити **політичну волю*** [Д, №228 (4840) від 14.12.2016]. *На жаль, багато хто, вдягнувши мантию, не*

цурається виконувати **політичні замовлення** [УМ, № 48 (5041) від 19.04.2016]. Її члени та голова мають тривалий термін повноважень, а також імунітет від змін на **політичній арені**, їх майже не можна прибрати за бажанням **політичної сили**, що перемогла [Д, №224 (4830) від 08.12.2016]. З часів «плівки Мельниченка» і до сьогоднішніх «записів Онищенка» в **політичному менеджменті** фактично нічого не змінилося [Д, №223 (4829) від 07.12.2016]. По суті, може йтися про **політичну** та й узагалі життєву **позицію** подвійної лояльності [Д, №223 (4829) від 07.12.2016]. Реалізація плану призведе до дестабілізації **політичного життя** [УМ, №145 (5138) від 15.11.2016]. Коблев пояснив рішення членів наглядової ради про відставку **політичним втручанням** уряду у справи компанії і згортанням реформ з боку уряду [Д, №167 (5014) від 21.09.2017]. Глава держави зустрінеться з представниками провідних американських **політологічних кіл** [Д, №167 (5012) від 19.09.2017]. Багато германських політиків після активної **політичної кар'єри** переходять у корпоративний бізнес [Д, №142 (4982) від 15.08.2017]. Ми маємо раз у раз ставити владу на місце, чітко відрізняючи, де є **державницька позиція**, і де є використання держави у власних цілях, що є фактично феодалізмом [Д, №163-164 (5010-5011) від 15-16.09.2017]. На жаль, в політику і до влади ідуть люди, які прагнуть виплекати свою систему цінностей, в яких їм особисто буде комфортно існувати, ніж створювати **каркас держави** [Д, №160 (5007) від 12.09.2017]. Але головне, що не дало тоді потати Українській незалежній державі – це брак внутрішньої єдності, **політичні чвари** [Д, №158-159 (5005-5006) від 08-09.09.2017]. Без згаданої перебудови **архітектури держави** ми далеко не підемо [Д, №158-159 (5005-5006) від 08-09.09.2017].

Політологічні терміни у структурі номінативної метафори, сприймаються як єдине номінативне ціле, що

відрізняється переважно нейтральною оцінкою. Цей вид метафори може бути повторюваним і тому характеризується системністю вживання у різних засобах масової інформації. Доцільно говорити про збереження певної політичної семантики терміну, але акцент усе ж робиться не на понятійному визначенні терміну як такого, а на певному образі, що він утворює разом із доповнювальним компонентом.

2) концептуальна метафора — така, що утворена не тільки шляхом переосмислення терміну, але й виконує певну оцінну функцію, на що впливають концепти стилю масової інформації, зокрема, аналогія, символ, образ та ін. А отже, термін, зазнаючи метафоричної деривації, зберігаючи правову та політичну семантику, зазнає її оцінного переосмислення, набуває додаткових відтінків, у більшості випадків стає емоційно-забарвленим. У мас-медіа концептуальна метафора відрізняється від загальних світоглядних концептів. Вона актуалізується у певний час і з певною оцінкою, що залежить від сприйняття реципієнта. Таким чином, концептуальна метафора набуває позитивної та негативної оцінки. Варто зазначити, в україномовних медіа на політичну тематику домінує негативна оцінка, що мотивується відповідним ставленням громадян до існуючої політичної системи та ситуації в цілому: *Голова Народного руху України Василь Куйбіда – про змарновані роки, **політичних «шахраїв»** та як упоратися з історичними викликами* [УМ, №49 (5042) від 20.04.2016]. *Багато разів мав намір написати про своє ставлення до подій у нашій країні і все утримувався, аж поки не стався **політичний вибух** у Верховній Раді* [УМ, №49 (5042) від 20.04.2016]. ***Політичний налив**, який довго визрівав, нарешті прорвав* [УМ, №49 (5042) від 20.04.2016]. *Якщо говорити про вчорашній вечір, то **політична кухня** не пройшла б жодної ревізії* [УМ, № 46 (5039) від 13.04.2016]. Політолог Володимир Фесенко, втім, вважає, що не варто «закривати тему» й щодо інших **політгравців**, котрі

можуть приєднатися до коаліції з часом [УМ, №44 (5037) від 08.04.2016-09.04.2016]. Складається враження, що практично всі **зовнішньополітичні авантюри** Росії для Заходу стають несподіванкою [Д, № 72-73(4678-4679) від 22.04.2016-23.04.2016]. Так чи інакше, на Банковій вже традиційно розписали **владну «шахматку»** можливого нового Кабміну, яка з'явилася в ЗМІ [Д, № 57-58 (4663-4664) від 01.04.2016-02.04.2016]. Після тривалих «страждань», в четвер влада поставила крапку у безкінечно-безтолковому **політичному «серіалі»** щодо нової коаліції і уряду, який втомив всю країну. [Д, № 67-68 (4673-4674) від 15.04.2016-16.04.16]. Зараз при владі його **політичні спадкоємці**, які «пожали» цю абсолютну **політичну руїну** [Д, № 67-68 (4673-4674) від 15.04.2016-16.04.16]. Якнайшвидшому прийняттю усіх законопроектів стає на заваді так звана **«політична турбуленція»** [ЮГ, №12 (510) від 22.03.2016]. В Україні тривають **політичні хитання** на тлі **владних невдач** [Д, №227 (4823) від 29.11.2016]. Нечесна **політична атака:** президент Південної Кореї заперечує звинувачення в причетності до корупції [Д, №212 (4818) від 22.11.2016]. Бойко, який завжди вважався обережним та стриманим політиком, вчинив, швидше, як **політичний хижак** із низькою **політичною культурою** [УМ, №147 (5140) від 18-19.11.2016]. Хто перебуває на **піраміді влади**, хто багатший, кому даровані відповідні привілеї, ті належать до еліт [УМ, №167 (5160) від 28.12.2016]. **Олігархічна політика** є основним гальмом розвитку України. У політиці – метастази олігархату – контроль над виборами [Д, №161 (5008) від 13.09.2017]. Я не хотів би ставати частиною якихось **внутрішньополітичних ігор** в Україні [Д, №160 (5007) від 12.09.2017]. Саакашвілі став **політичним гравцем** [Д, №160 (5007) від 12.09.2017]. За цих усіх обставин важливо, щоб переможцем із цієї **політичної дуелі** вийшов саме...закон і здоровий глузд [Д, №160 (5007) від 12.09.2017]. Наша **політична традиція** домовлятися

між ключовими гравцями з природу розподілу територій перед виборами [Д, №150 (4997) від 30.08.2017].

Крім того, частотними також є концептуальні метафори з нейтральною оцінкою: Цікавим штрихом **політичного портрету** є те, що він був основним конкурентом на виборах до Верховної Ради [УМ, №42 (5035) від 05.04.2016]. Про політпроекти Саакашвілі годі й казати – його партій ще немає на **політичній мапі** [УМ, №148 (5141) від 22.11.2016]. Збирання активістів по всій країні, без заглиблення в їхній бекграунд та **політичний шлейф** було принципом роботи у 2015-му [УМ, №147 (5140) від 18-19.11.2016]. Бойко, який завжди вважався обережним та стриманим політиком, вчинив, швидше, як **політичний хижак** із низькою **політичною культурою** [УМ, №147 (5140) від 18-19.11.2016]. Негода принесла в Україну ще й **політичне сум'яття** [УМ, №145 (5138) від 15.11.2016]. У підсумку маємо надто густу мішанину з **політичних амбіцій**, виборчих планів та персональних потреб [УМ, №145 (5138) від 15.11.2016]. У п'ятницю у Верховній Раді України буде представлено проект державного бюджету України за 2018 рік і почнеться його обговорення **депутатським корпусом** [Д, №167 (5012) від 19.09.2017]. І сьогодні **політичні опоненти** все більш використовують питання «Джавелінгів» у контексті критики дипломатичних поразок керівництва [Д, №166 (5013) від 20.09.2017]. Партія зелених тим часом уже стала частиною основного **політичного ландшафту** [Д, №153-154 (5000-5001) від 01-02.09.2017]. Чого чекати від нового **політичного сезону**? Чи варто очікувати якихось «землетрусів» у політикумі? [Д, №155 (5002) від 05.09.2017]. Останні захищатимуться від нівелювання **депутатського імунітету** [Д, №155 (5002) від 05.09.2017].

У свою чергу, концептуальні метафори з позитивною оцінкою є найменш вживаними в медійній комунікації: Протистояти способам узурпації влади Президентом та

його оточенням можна тільки єдиним **демократичним фронтом** [УМ, №50 (5043) від 22.04.2016-23.05.2016].

3) образна метафора – така, що формує повноцінний образ і складається, як правило, з кількох лексико-структурних компонентів. Образні метафори вживаються авторами для вияву експресивності та впливу на мовну свідомість реципієнта (основні завдання мас-медійного ресурсу): Крім **дипломатичних «талантів» президента**, перемозі Кремля сприяє внутрішня ситуація [ГУ, №27 (1883) від 01.04.2016]. У парламенті на часі створення Народної ради на противагу **шоколадній диктатурі** [УМ, №50 (5043) від 22.04.2016-23.05.2016]. Теперішня влада розшугає з уряду усіх запрошених іноземців і заповнить вакансії абиким, аби тільки зберегти статус-кво: наявний парламент та **нашвидкоруч зліплену коаліцію**. Новий Кабінет Міністрів з'явився на світ, можна сказати, внаслідок **непорочного політичного зачаття**, однак святості це йому не додає [УМ, №48 (5041) від 19.04.2016]. Ще тривають **«шлюбні» ігри довкола коаліції**, що мала за це проголосувати, а Вінниччина вже активно обговорює перетягування чергової порції кадрів з вотчини на високі посади в столицю [УМ, №42 (5035) від 05.04.2016]. З **Владного «коаліційного титаніка»** час тікати: довго він не протягне [Д, № 65 (4671) від 13.04.2016]. **Мутація старих образів у політиці** продовжується, а отже, реванш стає очевидним [Д, № 64 (4670) від 12.04.2016]. Насправді нам потрібно, щоб стара політична верхівка, Президент і прем'єр зробили головне – відкрили **шлюзи для нової політичної еліти** [Д, № 64 (4670) від 12.04.2016]. Росія...і **політика в стилі «спецоперацій»** [Д, №228 (4840) від 14.12.2016]. Очевидно, що, розповідаючи про секретний козир у своєму рукаві, він ще задовго до червні 2015го підняв свою «ліквідність» на **ринку політичних гравців другого плану** [УМ, №147 (5140) від 18-19.11.2016]. Голосами можуть «прирости» фракції **«старих» політичних еліт** [УМ, №168 (5161) від 30-

31.12.2016]. **Посланці нинішньої влади** теж не опиняться на узбіччі [УМ, №168 (5161) від 30-31.12.2016]. НАТО сповідує **політику відкритих дверей**, тож, можливо це приєднання (України до Альянсу) відбудеться [Д, №167 (5014) від 21.09.2017]. Він остаточно принизився до **проплаченого лакея путінської політики** [Д, №142 (4982) від 15.08.2017]. Все це – **суперцинізм української політики** [Д, №160 (5007) від 12.09.2017]. **«Батоги» і «пряники» Президента** [Д, №138 (4985) від 09.08.2017].

У вище наведених конструкціях відображається цілісний образ, що має ознаки експресивності, оцінності. Утворений мовний елемент набуває оцінного характеру не тільки від того, хто його використав у медійному тексті, а й від реципієнта. Цей вид метафори передбачає безпосередній вплив на нього. Таким чином, у мовній свідомості аудиторії вимальовується певний образ і ставлення до описуваного об'єкта.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Отже, політологічні терміни активно функціонують в україномовних різнотематичних медійних текстах, зазнаючи при цьому різних видів семантичних трансформацій, зокрема метафоричної. Як показало дослідження, частотними є номінативні, концептуальні та образні метафори, утворені шляхом переосмислення терміну. Вони можуть виконувати певну оцінну функцію та ставати емоційно-забарвленими, на що впливають ресурси стилю масової інформації, зокрема аналогія, символ, образ та ін. Окрім того, такі метафори використовуються авторами для вияву експресивності та впливу на мовну свідомість реципієнта, формування його думки відповідно до потрібних (часто – стереотипізованих) пріоритетів. Особливо коли йдеться про медійні тексти на політичну тематику, в яких політологічна термінологія стає ресурсом відповідної оцінки, імпліцитний результат чого лежить в основі

інтенцій медійної комунікації, що, зважаючи на її природу, має **перспективи** подальших досліджень.

Умовні скорочення джерел

ГУ – Голос України
Д – День
УМ – Україна молода
ЮГ – Юридична газета

Література

1. Вовк О. Б. Типи мовної номінації // Мовознавство. 1990. № 5. С. 20-24.
2. Володина М. Н. Теория терминологической номинации. М.: Изд-во МГУ, 1997. 268 с.
3. Бацевич Ф. С. Нариси з комунікативної лінгвістики: монографія. Л.: Видавничий центр ЛНУ при ім. І. Франка, 2003. 281 с.
4. Гак В. Г. Асимметрия лингвистического знака и некоторые общин проблемы терминологии / Семиотические проблемы языков науки и информатики. М.: Высшая школа, 1971. С. 68-71.
5. Даниленко В. Русская терминология: опыт лингвистического описания. М.: Наука, 1987. 268 с.
6. Д'яков А. С., Кияк Т. Р., Куделько З. Б. Основи термінотворення : Семантичний та соціолінгвістичний аспекти. К.: «Academia», 2000. 348 с.
7. Журавлева Т. А. Особенности терминологической номинации. Донецк : АООТ Торговый дом «Донбасс», 1998. 253 с.
8. Лукина М. М. СМИ в Интернете / Ремства массовой информации России: [Учеб. пособ. для студ. вузов] / Под ред. Я. Н. Засурского. М. : АспектПресс, 2008. С. 338-356.
9. Сизонов Д. Ю. Медична термінологія в мас-медіа: стилістичний потенціал: монографія. К.: ВПЦ «Київський університет», 2012. 195 с.
10. Сизонов Д. Ю. Термін у системі та поза нею: особливості функціонування медичної термінології в мас-медіа / Актуальні проблеми слов'янської філології. Серія: Лінгвістика і літературознавство. Бердянськ : БДПУ, 2011. Вип. XXIV. Ч. 1. С. 393-400.
11. Солганик Г. Лексика газеты. М. : Изд-во МГУ, 1981. 108 с.
12. Реформатский А. А. Термин как член лексической системы языка / Проблемы структурной лингвистики. М. : Наука, 1967. 260 с.
13. Шкондин М. В. Системные характеристики СМИ / Средства массовой информации России : [Учеб. пособ. для студ. вузов] / Под. ред. Я. Н. Засурского. М. : Аспект-Пресс, 2008. С. 166-202.

УДК 81'38

к. філол. н, доцент Дергач Д. В.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна

**ДИСКУСІЙНІСТЬ АНАЛІЗУ
ХУДОЖНЬО-ПУБЛІЦИСТИЧНИХ ЖАНРІВ
У СУЧАСНІЙ МЕДІАЛІНГВІСТИЦІ**

к. филол. н, доцент Дергач Д. В.

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Украина

**ДИСКУССИОННОСТЬ АНАЛИЗА
ХУДОЖЕСТВЕННО-ПУБЛИЦИСТИЧЕСКИХ ЖАНРОВ
В СОВРЕМЕННОЙ МЕДИАЛИНГВИСТИКЕ**

Phd, Associate Professor Dergach D. V.

Taras Shevchenko Kyiv National University, Ukraine

**SCIENTIFIC DISCUSSIONS IN THE ANALYSIS OF ARTISTIC
AND PUBLICISTIC GENRES IN MODERN MEDIA LINGUISTICS**

Статтю присвячено розгляду дискусійних питань аналізу художньо-публіцистичних жанрів сучасної медійної комунікації. З'ясовано специфіку варіантних підходів до їх дослідження з погляду функціональної стилістики, практичної стилістики, медіалінгвістики.

Аргументується думка, що еволюція цивілізаційної парадигми у зв'язку з технічною, а пізніше й інформаційною революціями проектується на зміну специфіки пізнання навколишнього світу. Саме тому медіа перебувають у постійному пошуку актуальних певному часу та культурно-інформаційному простору засобів і способів впливу на мовну свідомість реципієнтів, яка вербалізується в різножанрових, різноформатних текстових структурах медійного поля. Їх гетерогенність і поліфункціональність визначається рядом екстралінгвістичних факторів, які мотивують специфіку інтралінгвістичного ресурсу сфери масової інформації та варіантність підходів до його фахової інтерпретації. У зв'язку з цим сьогоденні медійний простір зі своїм спектром функцій за своїми жанрово-стильовими домінантами виходять далеко за межі традиційного розуміння публіцистичності, що в результаті викликає дискусії та розбіжності в аналізі медійної жанрології. Тому звернено увагу на суперечності у тлумаченні понять «публіцист», «публіцистичний», мотивовані часовим і просторовим критеріями.

Акцентовано увагу на тому, що лінгвостилістична аргументація природи жанрів медійної комунікації та в цілому медійної жанрології спирається на аналіз категорії жанру як функціонально-структурної організації мовних одиниць в аспекті екстралінгвістично мотивованих інтенцій комунікативної ситуації. Прокоментовано авторську позицію щодо периферійного характеру художньо-публіцистичних жанрів у модерній медійній комунікації. Запропоновано їх аналізувати як міжстильові або міжжанрові утворення, а медійну жанрологію інтерпретувати у зв'язку з актуальними сьогодні функціями мови, узгодивши предметність медіалінгвістики із завданнями, запитами та інтенціями сучасної комунікації.

Ключові слова: стиль масової інформації, публіцистичний стиль, художньо-публіцистичні жанри, медіалінгвістика, функціональна стилістика, екстралінгвістична мотивація.

Статья посвящена рассмотрению дискуссионных вопросов анализа художественно-публицистических жанров современной медийной коммуникации. Выяснена специфика вариантных подходов к их исследованию с точки зрения функциональной стилистики, практической стилистики, медиалингвистики.

Аргументируется мнение, что эволюция цивилизационной парадигмы в связи с технической, а позже и информационной революциями проецируется на смену специфики познания окружающего мира. Именно поэтому медиа находятся в постоянном поиске актуальных определенному времени и культурно-информационному пространству средств и способов воздействия на языковое сознание реципиентов, которое вербализуется в разножанровых, разноформатных текстовых структурах медийного поля. Их гетерогенность и полифункциональность определяется рядом экстралингвистических факторов, мотивирующих специфику интралингвистического ресурса сферы массовой информации и вариантность подходов к его интерпретации. В связи с этим сегодняшнее медийное пространство со своим спектром функций, жанрово-стилевыми доминантами выходит за рамки традиционного понимания публицистичности, что в результате вызывает дискуссии и разногласия в анализе медийной жанрологии. Поэтому обращено внимание на противоречия в толковании понятий «публицист», «публицистический», мотивированные временным и пространственным критериями.

Акцентируется внимание на том, что лингвостилистическая аргументация природы жанров медийной коммуникации и в целом медийной жанрологии опирается на анализ категории жанра как функционально-структурной организации языковых единиц в аспекте экстралингвистически мотивированных интенций коммуникативной ситуации. Прокомментировано авторскую позицию по поводу периферийного характера художественно-публицистических жанров в современной медийной коммуникации. Предложено их анализировать как междустилевые или междужанровые образования, а медийную жанрологию интерпретировать в связи с актуальными сегодня функциями языка, согласовав предметность медиалингвистики с задачами, запросами и интенциями современной коммуникации.

Ключевые слова: стиль массовой информации, публицистический стиль, художественно-публицистические жанры, медиалингвистика, функциональная стилістика, екстралінгвістическа мотивація.

The article is devoted to the discussion of the analysis of the artistic and publicistic genres of modern media communication. The specificity of variant approaches to their research is clarified from the point of view of functional stylistics, practical stylistics, media linguistics.

The argument is argued that the evolution of the civilizational paradigm in connection with the technical and, later, information revolutions is projected to replace the specifics of cognition of the world. That is why the media are in constant search of the means and methods of influencing the language consciousness of recipients relevant for a certain time, cultural and information space, which is verbalized in the multi-genre, multi-format text structures of the media field. Their heterogeneity and polyfunctionality are determined by various extralinguistic factors, that motivate the specificity of the intralinguistic resource of the mass media sphere and the variant approach to its interpretation. In this regard, today's media space with its range of functions, genre and style dominants goes beyond the traditional understanding of publicism, which as a result causes discussion and disagreement in the analysis of media genre system. Therefore, attention is paid to the contradictions in the interpretation of the concepts "publicist", "publicistic", motivated by temporal and spatial criteria.

Attention is also focused on the fact that the language nature of media communication genres and media genre system relies on the analysis of the genre category as a functional and structural organization of language units in the aspect of extralinguistically motivated intentions of the communicative situation. It is commented author's position on the peripheral nature of artistic and publicistic genres in modern media communication. It is suggested to analyze them as interstyle or intergenre formations, and interpret media genre in connection with the current functions of the language, agreeing the subjectivity of media linguistics with the tasks, requests and intentions of modern communication.

Key words: mass media style, publicistic style, artistic and publicistic genres, media linguistics, functional stylistics, extralinguistic motivation.

Постановка проблеми та актуальність теми дослідження. Одним із основних критеріїв динаміки та розвитку науки є час, відповідно до якого змінюються, актуалізуються смисли фахового знання. Нові (або оновлені) реалії вимагають відповідних умінь і навичок дослідників вивчати їх природу, структури та функції. Беззаперечно, важливо також говорити про методологію аналізу та термінологічний апарат, яким послуговуються науковці, оформлюючи результати своїх спостережень.

Перманентна еволюція ідей щодо інтерпретації того чи іншого явища мотивує актуалізацію дослідницької епістемі, домінантної у просторі та часі наукової творчості. Так, зокрема, сучасна стилістика спирається на пріоритети, досягнення та перспективи функціоналізму, орієнтованого, передусім, на врахування ряду екстралінгвістичних факторів, важливих для визначення функції / функцій мовних одиниць у комунікації. Названий акцент фахового вивчення мови асоційований із текстами, написаними в різний час (20-30-і, 50-60-і, 80-90-і роки ХХ століття, початок ХХІ століття) на різних територіях (США, Чехія, Польща, Україна, Естонія, Росія та ін.). Серед авторитетних лінгвістів: М. Ріффатер, М.А.К. Хеллідей, Н. Енквіст, Р. Якобсон, В. Матезіус, Б. Трнка, Б. Гавранек, В. Виноградов, Д. Шмельов, М. Кожина, Г. Солганик, С. Гайда, Д. Баранник, С. Єрмоленко, Л. Шевченко та ін.

Традиції функціонально-стилістичного аналізу комунікації та їх адаптація в сучасних фахових спостереженнях спираються на ряд дискусійних питань,

які свого часу (у 20-30-і роки ХХ століття, коли функціоналізм поступово окреслювався як напрям лінгвістичної науки, й у подальші періоди) були доволі революційними та абсолютно новими для мовознавства. Йдеться, передусім, про термінологічні номінації певних явищ, мовних одиниць, критерії та параметри їх стратифікації та ін. Так, зокрема, сьогодні в наукових колах жваво обговорюється проблема статусу медіалінгвістики, її самостійності в системі гуманітарного знання, предметності аналізу медійної сфери як комунікативного феномена та ін.

Постулюється думка, що сучасні ЗМІ перебувають у постійному пошуку актуальних певному часу та культурно-інформаційному простору засобів і способів впливу на мовну свідомість реципієнтів, яка вербалізується в різножанрових, різноформатних текстових структурах медійного поля. Їх гетерогенність і поліфункціональність визначається рядом екстралінгвістичних факторів, які мотивують специфіку інтралінгвістичного ресурсу сфери масової інформації та варіантність підходів до його фахової інтерпретації.

Дискусійність питань щодо аналізу природи, стратифікації, функцій, ресурсу медійних жанрів лежить у кількох площинах, дослідницький акцент на яких видається **актуальним** і потрібним для вирішення нез'ясованих питань теорії сучасного медійного жанрознавства.

Мета статті полягає в окресленні та спробі розв'язання проблемних питань модерної медійної жанрології, що викликають резонанс серед мовознавців, - з особливою увагою до статусу художньо-публіцистичних жанрів у медійній комунікації та акцентів, які ставлять медіалінгвісти при їх інтерпретації.

Об'єкт дослідження — художньо-публіцистичні жанри медійної комунікації.

Предметом дослідження є дискусійні питання в медіалінгвістичному аналізі художньо-публіцистичних

жанрів, їх виокремлення як самостійної групи жанрів медійної комунікації.

Виклад основного матеріалу. Медіалінгвістика як самостійний напрям гуманітарного знання спирається на систематизований термінологічний апарат, узгоджений із предметністю, завданнями, матеріалом відповідних дослідницьких практик. Розвинувшись зі стилістики на підставах розширення функціональних параметрів сфери масової інформації, медіалінгвістика окреслила індивідуальний дослідницький простір, співмірний із реальністю часу та простору. Це пояснює появу нових або уточнених термінопонять, їх дефініцій та інтерпретацій, а також архаїзацію або перехід із ядра в периферію деяких термінів — у зв'язку з неактуальністю їх семантичного навантаження.

Зокрема, йдеться про лексему «публіцистичний», яка, відповідно до авторитетної традиції кінця XIX — першої половини XX століття, закріпилась в активі стилістичних студій. Хоча й не без омонімії, що в результаті породила ряд неоднозначних і суперечливих тлумачень цього поняття. Оскільки відомою є, наприклад, публіцистика Івана Нечуя-Левицького, Лесі Українки, Івана Франка, Івана Багряного та ін., що інтерпретується як авторські спостереження, роздуми відомих митців слова щодо актуальних суспільно-політичних, культурних, наукових проблем, оформлені в тексти, в яких часто (можна сказати, навіть системно) використовуються мовні одиниці художнього чи наукового стилів.

З іншого боку, в мовознавстві існує поняття публіцистичного стилю як окремого різновиду літературної мови, що спирається на надання масовій аудиторії постійно, ритмічно оновлюваної інформації щодо важливих питань суспільного життя. Передусім, йдеться про «газетно-журнальну публіцистику» [10, с. 86], друковану пресу, пізніше — телебачення, радіо, мова яких тяжіє до використання загальноновживаних конструкцій, зрозумілих формулювань, позбавлених багатозначності

інтерпретацій. Саме на такий інтралінгвістичний ресурс публіцистичного стилю спирались дослідники в першій половині XX століття. І це цілком закономірно, якщо зважати на реалії того часу, особливо в масовому-інформаційному просторі.

Відома в науковому світі дискусія щодо семантичного наповнення терміна «стиль» оновила теорію та практику функціональної стилістики. Авторитетне визначення поняття «функціональний стиль», запропоноване академіком В. Виноградовим наприкінці 50-х років XX століття, відкрило для дослідників нові горизонти фахових спостережень за природою мови та її функціональним навантаженням у різних типах і видах комунікації. Науковець звернув особливу увагу на важливість екстралінгвістичних чинників, які є вихідними для стиліста в аналізі жанрово-стильових характеристик тексту.

У цей час також спостерігається поступова зміна у принципах масової комунікації та ідеях її аналізу. Науково-технічний прогрес світу розвиває можливості інформування широкого загалу, з'являється реклама як продукт ринкової економіки, робляться перші спроби дистанційного, віртуального спілкування. За спостереженням Л. Шевченко, «формуються специфічні принципи добору і функціонування мовних одиниць у сфері усної чи стилізовано-усної масової комунікації (радіо), до того ж синкретично представленої: звуковий і відеоряд (телебачення, реклама), зі здатністю до моментального діалогу/полілогу (інтернет)» [10, с. 86].

Еволюція цивілізаційної парадигми у зв'язку з технічною, а пізніше й інформаційною революціями проектується на зміну специфіки пізнання навколишнього світу. Відтак, з'являється комунікативна варіантність і породжується конкуренція в боротьбі за аудиторію. Дослідниками-стилістами така реальність інтерпретується як екстралінгвістична підстава переходу від публіцистичного до стилю масової інформації (перші

альтернативні назви – стиль масової агітації та пропаганди, стиль масово-політичної інформації та ін.), функціональний ресурс якого розширюється акцентом на переконання, аналітику, далі — маніпуляцію та ін. А отже, «стиль масової інформації видається в цьому разі терміном загального значення, здатним об'єднати підстилі, що ними є публіцистичний, мовлення електронних засобів масової інформації, реклами, інтернету» [10, с. 86].

У свою чергу, термін «публіцистичний» у функціональній стилістиці, медіалінгвістиці залишається як данина традиції, зокрема, практичної стилістики. Тому в багатьох тогочасних і сучасних дослідженнях спостерігаємо паралельне використання обох назв як інваріантних. Наприклад, «публіцистичний стиль, або газетно-публіцистичний стиль, або стиль масової комунікації» (від лат. *publicus* — 'суспільний') – один із функціональних стилів, який обслуговує широку площину суспільних відносин – політичних, економічних, ідеологічних та ін.» [5] або назви праць «К проблеме публицистического стиля и письменного дискурса СМИ», «Художественно-публицистические жанры рекламной журналистики» та ін.

Іще одним дискусійним питанням у такому разі є статус художньо-публіцистичних жанрів стилю масової інформації, особливо в ракурсі модерних медіалінгвістичних досліджень. Лінгвостилістична аргументація природи жанрів медійної комунікації та в цілому медійної жанрології спирається на аналіз категорії жанру як функціонально-структурної організації мовних одиниць в аспекті екстралінгвістично мотивованих інтенцій комунікативної ситуації. А отже, крім формальних характеристик тексту певного жанру (які можуть дублюватися та в результаті не давати досліднику можливості робити однозначні висновки), його теми, важливо також враховувати функції мовного ресурсу масово-інформаційного простору (інформаційну,

аналітичну, маніпулятивну, когнітивну, розважальну та ін.), канали, передачі інформації (друкований, електронний), її форму (усну, писемну, комбіновану), особливості передбачуваної аудиторії та ін. З огляду на названі критерії та загальну логіку й послідовність у дослідженнях початку ХХІ століття, сучасну теорію медійної жанрології (передусім, у сегментах терміноряду, стратифікації жанрів, методів аналізу та ін.) варто адаптувати під медіалінгвістичну предметність.

Сьогоднішні медіа зі своїм спектром функцій, перерахованих вище, за своїми жанрово-стильовими домінантами виходять далеко за межі традиційного розуміння публіцистичності, що «в середині ХІХ ст. формується як відгалуження художньої літератури (з усіма мовними характеристиками, властивими останній) [10, с. 108]. «Естетизм художнього стилю, що постає як ідіостилістична самоідентифікація, мотивує ексклюзивність мовного знака чи форми, естетика ж стилю масової інформації полягає у своєрідній символіці типізованого образу. ... У свою чергу, жанрові форми ... стилю масової інформації не є дзеркальним відображенням функцій слова в художньому тексті: екстралінгвістичні засади кожного зі стилів визначають специфікацію мовних ресурсів, формують оптимальну для кожного зі стилів мовно-стильову системність [10, с. 108]. Саме тому, на слушне переконання Г. Солганика, «словосполучення художньо-публіцистичні жанри є неточним. Воно розмиває принципову відмінність між художньою та публіцистичною мовою (літературою), суперечить як теорії журналістики, так і стилістичної теорії [6, с. 131].

Також звертає на себе увагу варіативність (чи точніше контраверсивність) традицій у тлумаченні слова «публіцист», що лежить в основі «публіцистичної діяльності». Так, у слов'янських мовах воно використовується на позначення «письменника, який створює публіцистичні твори» [4, с. 383], «письменника,

автора публіцистичних творів» [8], «письменника із суспільно-політичних питань» [9] та ін. Тобто публіцист у такому разі фактично ототожнюється з автором художнього тексту, а його роль як носія прецедентної, актуальної інформації щодо розвитку сфер суспільного життя залишається щонайменше поза увагою. Саме така логіка простежується в інтерпретації художньо-публіцистичних жанрів, які зазвичай відносять до «авторської» або «письменницької» журналістики, підкреслюючи тим самим їх особливий характер. Виявляється він насамперед у підвищеній вимогливості до мови, художньої образності, емоційної насиченості текстів, глибини авторського узагальнення дійсності [7]. У свою чергу, американська та західноєвропейська традиції розуміння поняття публічності, публіки (звідки, до речі, вони й поширились) під публіцистом мають на увазі особу, «яка організовує рекламу для людини чи організації, надаючи інформацію журналістам, теле- і радіокомпаніям, а також організовуючи публічні збори та спеціальні заходи» [11]. А отже, кристалізуються основні функції та характеристики масової комунікації, спрямовані на інформативність, аналітизм, налагодження зв'язків із громадськістю (знову ж таки «public relations»), переконання та ін.

Термінологічна дискусія відображається також у неоднозначності фахової інтерпретації публіцистичності. З одного боку, серед основних характеристик публіцистичних текстів дослідники називають стислість викладу і водночас інформативне його навантаження, вживання зрозумілих слів та висловів, використання суспільно-політичної термінології, помітна наявність мовних кліше, штампів (підкреслення наше — Д.Д.), переосмислення лексики та інших сталих трансформацій фразеологізмів [2]. З іншого боку, існує думка, що художньо-публіцистичні жанри — «це жанри так званої авторської журналістики (підкреслення наше — Д.Д.), які вербалізують індивідуальну мовну свідомість у проекції на

масового реципієнта. В жанрах такого типу активно використовуються, зокрема, мовні засоби художньої образності, експресії, емоцій (підкреслення наше — Д.Д.), що передбачають певний вплив на читача [3, с. 51-52].

Комунікативна реальність початку ХХІ століття впливає на рухливий характер жанрової системи будь-якого функціонального стилю, особливо коли йдеться про стиль масової інформації. Його природа у **медіалінгвістичному аналізі** визначається як дифузна, не статична, така, що відображає найтонші ритми комунікативного процесу. Саме тому сьогодні актуальні раніше жанри фейлетону, памфлету, замальовки, нарису та ін., об'єднані науковцями у групу художньо-публіцистичних жанрів, або трансформувались функціонально (як це трапилось, наприклад, із нарисом, що зараз часто зустрічається у вигляді подорожнього нарису, путівних заміток та ін.), або відійшли на периферію. На наш погляд, такі жанри більш логічно розглядати як міжстильові чи міжжанрові утворення, які в модерній комунікації через свою природу (або невідповідність часу і простору культури) не мають індивідуальних мовно-стильових характеристик, сукупність яких змотивує **медіалінгвістів** виокремити їх в самостійну групу **медійних** жанрів.

Натомість система жанрів медійної комунікації поповнюється зовсім новими або оновленими формами, які, на наше переконання, варто класифікувати та досліджувати у зв'язку із синкретизмом функціонального та мовно-стильового ресурсів, їх екстра- й інтралінгвістичних характеристик. Поряд із базовими функціями сучасної медійної комунікації (інформаційної, аналітичної, розважальної, пізнавальної, маніпулятивної та ін.) можна назвати й естетичну, «співмірну з реалізацією естетики особливого типу, передусім, у друкованих медійних текстах художньо-публіцистичного характеру, в яких простежується вплив художньої мови, оскільки вони передбачають реалізацію авторського,

суб'єктивного начала, часто спроектованого на об'єктивну реальність» [1, с. 31].

Висновки та перспективи дослідження. Отак, предметність медіалінгвістичного аналізу враховує функціональний ресурс і стилістичний потенціал медійної мови, жанрів медійної комунікації, що, залежно від часу та простору культури, породжує та вирішує дискусійні питання їх фахової інтерпретації.

Дослідницький плюралізм засвідчує **перспективу** та варіативність підходів до вивчення медійної комунікації, що сьогодні формує основу еволюції літературної мови.

Література

1. Дергач Д. В. Медійна жанрологія в дискурсі сучасного філологічного знання // Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика. К.: ВПЦ «Київський університет», 2014. Вип. 28. С. 26-35.
2. Коць Т.А. Публіцистичний стиль [Ел. ресурс]. – Режим доступу: <http://kulturamovy.univ.kiev.ua/KM/pdfs/reg/3-1.pdf>
3. Медіалінгвістика : словник термінів і понять / за ред. Л. І. Шевченко. Вид. 2-ге, випр. і доп. К.: ВПЦ "Київський університет", 2014. 364 с.
4. Словник української мови : В 11 т. К.: Наукова думка, 1970-1980. 1977. Т. 8.
5. Солганик Г.Я., Клушина Н.И. Публицистический стиль, или газетно-публицистический стиль, или стиль массовой коммуникации [Электронный ресурс] / Эффективное речевое общение (базовые компетенции). Словарь-справочник / Под редакцией А. П.Сковородникова. Красноярск, 2014. – Режим доступа: https://elibrary.ru/download/elibrary_24495105_40688607.pdf
6. Солганик Г. Я. Существуют ли художественно-публицистические жанры? / Вестник Московского университета. Серия 10: Журналистика. 2016. Вып. 1. С. 127-131.
7. Тertychnyy, A. A. Жанры периодической печати. М.: Аспект Пресс, 2006. 320 с.
8. Толковый словарь русского языка / под ред. Д. Н. Ушакова [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://biblioclub.ru/?page=dict&dict_id=117
9. Толковый словарь русского языка / ред. С.И. Ожегов [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.ozhegov.com/index.shtml>
10. Шевченко Л. І. Лариса Іванівна Шевченко: горизонтами модерної лінгвістики / Уклад. Д. В. Дергач, Д. Ю. Сизонов. К.: ВПЦ "Київський університет", 2014. 317 с.
11. Cambridge Dictionary [Electronic resource]. – Mode to access: <https://dictionary.cambridge.org>

УДК 811.161.2

магістерка Кошур І. Ю.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна

**МЕДІАЛІНГВІСТИЧНА ПРИРОДА МОВНОЇ ГРИ
В КОМЕРЦІЙНІЙ РЕКЛАМІ**

магістрантка Кошур І. Ю.

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Украина

**МЕДИАЛИНГВИСТИЧЕСКАЯ ПРИРОДА ЯЗЫКОВОЙ ИГРЫ В
КОММЕРЧЕСКОЙ РЕКЛАМЕ**

Student of the 2nd year of Masters Koshur I. Yu.

Taras Shevchenko Kyiv National University, Ukraine

**MEDIALINGUISTIC NATURE OF THE LANGUAGE GAME
IN COMMERCIAL ADVERTISEMENT**

У статті розглянуто медіалінгвістичні особливості та маніпулятивні прийоми мовної гри в комерційній рекламі. Виявлено способи реалізації мовної гри та її можливостей для досягнення комунікативного ефекту в комерційній рекламі, що на сьогодні є одним із важливих засобів масової інформації. Загалом сучасна комерційна реклама має настільки потужний функціональний потенціал і ресурс, що є всі підстави говорити про її вплив на формування мовної картини світу й культурного рівня реципієнтів, оскільки вона водночас і формує, і відображає, і стереотипізує їх ціннісну орієнтацію.

Проаналізовано поліфункціональну специфіку лексико-семантичного ресурсу гри слів у текстах комерційної реклами. Мовна гра створює особливу умовну модель дійсності. В будь-якому текстовому просторі вона виявляється в подвійному мовному коді, який використовують як автор, так і реципієнт, переходячи з експліцитного способу вираження сприйняття сенсу на імпліцитний і навпаки. Адресат отримує естетичне задоволення від розгадування елементів словесної гри. У свою чергу, мовна гра є одним із частотних варіантів реалізації стилістичного завдання, яке здійснюється мовцем із метою досягнення певного стилістичного ефекту – компонента стилістичної структури комунікативного акту, або узуально-стильового комплексу: стилістичне завдання – стилістичне значення – стилістичний ефект.

Схарактеризовано особливості лінгвістичної типології мовної гри та її функціонально-стилістичні параметри в жанрі комерційної реклами. Зроблено висновок, що ефект мовної гри ґрунтується, передусім, на асоціативному потенціалі слова, асоціативній валентності слова, допускає варіювання при поєднанні його плану вираження та плану змісту і, як результат, різну інтерпретацію його значення. Ефекти реалізації мовної гри в комерційній рекламі викликають особливий інтерес, функціонально та емоційно «прикрашають» рекламний текст, забезпечують кращу запам'ятовуваність тексту, його оригінальність. Це вказує креативний підхід до створення сучасної комерційної реклами та однозначні перспективи в дослідження динаміки її мови та стилістики.

Ключові слова: мас-медіа, комерційна реклама, слоган, мовна гра, маніпуляція.

В статье рассмотрены медиалингвистические особенности и манипулятивные приемы языковой игры в рекламе. Проанализированы способы реализации языковой игры и ее возможностей для достижения коммуникативного эффекта в коммерческой рекламе, что на сегодня является одним из важных средств массовой информации. В целом современная коммерческая реклама имеет настолько мощный функциональный потенциал и ресурс, что есть все основания говорить о ее влиянии на формирование языковой картины мира и культурного уровня реципиентов, поскольку она одновременно и формирует, и отражает, и стереотипизирует их ценностную ориентацию.

Проанализирована полифункциональная специфика лексико-семантического ресурса игры слов в текстах коммерческой рекламы. Языковая игра создает особую условную модель действительности. В любом текстовом пространстве она реализуется в двойном языковом коде, который используют как автор, так и реципиент, переходя с эксплицитного способа выражения восприятия смысла на имплицитный и наоборот. Адресат получает эстетическое удовольствие от разгадывания элементов словесной игры. В свою очередь, языковая игра является одним из частотных вариантов реализации стилистического задания, которое осуществляется говорящим с целью достижения определенного стилистического эффекта – компонента стилистической структуры коммуникативного акта, или узуально-стилевого комплекса: стилистическая задача – стилистическое значение – стилистический эффект.

Охарактеризованы особенности лингвистической типологии языковой игры и ее функционально-стилистические параметры в жанре коммерческой рекламы. Сделан вывод, что эффект языковой игры основывается прежде всего на ассоциативном потенциале слова, ассоциативной валентности слова, допускает варьирование при сочетании его плана выражения и плана содержания и, как результат, различную интерпретацию его значения. Эффекты реализации языковой игры в рекламе вызывают особый интерес, функционально и эмоционально «украшают» рекламный текст, обеспечивают лучшую запоминаемость текста, его оригинальность. Это указывает на креативный подход к созданию современной коммерческой рекламы и однозначные перспективы в исследовании динамики ее языка и стилистики.

Ключевые слова: *масс-медиа, коммерческая реклама, слоган, языковая игра, манипуляция.*

The article deals with mediallynguistic features and manipulative methods of language game in advertising. The ways of realization of the language game and its possibilities for achieving a communicative effect in commercial advertising as one of the important media nowadays are analyzed,. In general, modern commercial advertising has such a powerful functional potential and resource that there is a reason to talk about its influence on the formation of a language consciousness and the cultural level of recipients, as it simultaneously shapes, and reflects their value orientation.

The polyfunctional specificity of the lexical and semantic resource of word game in commercial advertising texts is investigated. Language game creates a special conditional model of reality. In any text space it is implemented in a double language code that is used by both the author and the recipient, moving from an explicit way of expressing the perception of meaning to implicit and vice versa. The addressee gets aesthetic pleasure from guessing the elements of the verbal game. In turn, the language game is one of the frequent variants of realization of the stylistic task, which is performed by the speaker with the aim of achieving a certain stylistic effect – a component of stylistic structure of the communicative act, or of the style complex: stylistic task – stylistic significance – stylistic effect.

Characteristics of the linguistic typology of the language game and its functional-stylistic parameters in the commercial advertising genre are characterized. It is concluded that the effect of

the language game is primarily based on the associative potential of the word, the associative valence of the word, admits variation with a combination of its expression plan and content plan and, as a result, a different interpretation of its meaning. Effects of the implementation of language game in advertising are of particular interest, functionally and emotionally "adorn" the advertising text, provide better memorability of the text, its originality. It points to a creative approach to the creation of modern commercial advertising and unambiguous prospects in studying the dynamics of its language and stylistics.

Key words: mass media, commercial advertisement, slogan, language game, manipulation.

Постановка проблеми та актуальність теми дослідження. Розвиток рекламної індустрії упродовж останніх десятиліть переводить явище реклами на якісно новий рівень. Рекламна комунікація в умовах сучасного глобалізованого світу постає потужним засобом не лише інформування, але й маніпулювання свідомістю масової аудиторії. А отже, можна з впевненістю сказати, що саме реклама формує смаки та пріоритети суспільства.

Ефективність реклами залежить, передусім, від уміння автора подати інформацію так, що вона не лише зацікавить реципієнта, а примусить його замислитися над змістом повідомлення. З цією метою рекламісти починають експериментувати та використовувати нові методи та прийоми, зокрема мовної гри, які часто дослідниками аналізуються в системі ресурсу спеціальних гіпнотичних технік.

Як відомо, термін “мовна гра” (далі МГ) асоційований із професійною діяльністю Л. Вітгенштейна. У своїх «Філософських дослідженнях» (1945) науковець саме так назвав поєднання мовлення та дії. До сьогодні це поняття не втратило своєї актуальності. В лінгвістиці до терміна МГ вживають відповідники: гра слів, мовленнєва гра, словесна гра. Це свідчить про те, що науковці не лише дають різні назви одному й тому ж поняттю, але й трактують його по-різному. Ґрунтовно, як на наш погляд, поняття “мовна гра” схарактеризовано у “Стилістичному енциклопедичному словнику” за редакцією М. Кожині. МГ у ньому визначається як певний тип мовної поведінки мовців, заснований на навмисному (свідомому, продуманому) порушенні системних відносин мови,

деструкції мовної норми з метою створення неканонічних мовних форм і структур, що здобувають у результаті цієї деструкції експресивне значення і здатність викликати у слухача (читача) естетичний і, в цілому, стилістичний ефект [8, с. 696]. Дослідження мовної гри перейшли, як показує огляд відомої лінгвістичної літератури, в русло металінгвістики та теорії комунікації. В контексті прагматики в якості головної ознаки мовної гри ряд учених називають орієнтацію на створення естетичного, (зазвичай) комічного ефекту, що досягається різними способами. Зокрема, в роботах лінгвістів О. Лазаревої, О. Фонякової, Д. Лихачова, В. Панченко, В. Зірки та ін., останнім часом усе більшого значення набуває підхід, за якого мовна гра розуміється як особливий стилістичний прийом, часто — усвідомлене порушення норми. Однак, не будь-яке цілеспрямоване порушення норми є мовною грою. Це означає, що мовна гра, порушуючи мовну норму, вказує реципієнту на певні особливості мови в комунікації.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю виявлення способів реалізації мовної гри та її можливостей для досягнення комунікативного ефекту в комерційній рекламі, що на сьогодні є одним із важливих засобів масової інформації.

Мета статті — з'ясувати медіалінгвістичну природу мовної гри в комерційній рекламі, проаналізувати функціонально-стилістичний ресурс її реалізації.

Об'єктом дослідження є мовна гра як лінгвістичний феномен.

Предмет аналізу – лінгвостилістика мовної гри в комерційній рекламі.

Виклад основного матеріалу. Загалом сучасна комерційна реклама має настільки потужний функціональний потенціал і ресурс, що є всі підстави говорити про її вплив на формування мовної картини світу й культурного рівня реципієнтів, оскільки вона

водночас і формує, і відображає (а часто й стереотипізує) їх ціннісну орієнтацію.

Мовна гра в рекламі – це свідоме порушення мовного стереотипу, закономірностей функціонування лінгвальних одиниць у комунікації, що використовується для посилення виразності рекламного тексту з певною матеріальною метою – продажем рекламованого товару чи послуги [2, с. 90].

Мовна гра створює особливу умовну модель дійсності. В будь-якому текстовому просторі умовна модель виявляється в подвійному мовному коді, який використовують як автор, так і реципієнт, переходячи з експліцитного способу вираження сприйняття сенсу на імпліцитний і навпаки. Адресат отримує естетичне задоволення від розгадування елементів словесної гри. Як і сам феномен гри, мовна гра не має конкретних практичних цілей. Підтвердження тому — народна мова чи література, де існує безперервне вигадкування зворотів, слів і смислів, що розвивають мову. Задоволення від гри отримує не тільки реципієнт, але й сам автор, який за допомогою засобів мовної гри досягає ефекту загострення та уточнення сенсу [3, с. 17]. Однак, для рекламних текстів принцип задоволення мети не є вихідним. Адже в силу практицизму як суті будь-якого повідомлення практичне нерідко стоїть вище естетичного та рекреативного.

Мовна гра є одним із частотних варіантів реалізації стилістичного завдання, яке здійснюється мовцем із метою досягнення певного стилістичного ефекту — компонента стилістичної структури комунікативного акту, або “узуально-стильового комплексу” (термін запропонований Т. Винокур): стилістичне завдання — стилістичне значення — стилістичний ефект. Критерієм розмежування фактів мовної гри та мовленнєвих помилок є мовна та стилістична компетенція мовця. На відміну від мовних помилок, мовна гра будується на знаннях системних мовних зв'язків і володіння стилістичними

закономірностями вживання одиниць мови, а також обліку жанрової специфіки побудови мови. Мовна гра має подвійну спрямованість: це мовне явище, бо для її реалізації провідне значення має вміння творчо порушити засвоєні моделі стандартного вживання мови. Таке явище ми можемо назвати функційно-стилістичним [1, с. 237].

Ефект мовної гри ґрунтується, передусім, на асоціативному потенціалі слова, асоціативній валентності слова, допускає варіювання при поєднанні його плану вираження та плану змісту і, як результат, різну інтерпретацію його значення. А отже, саме в контексті реалізується та чи інша асоціативна валентність слова. Крім того, асоціативна природа мовної гри свідчить про те, що важливим засобом її створення в мові є метафора як важливий функціонально-стилістичний прийом: **«Новий Лоск. Виводить навіть вперті плями»**. Метафора використовується для створення короткого уявлення про товар і, безумовно, несе певне аргументоване навантаження. Під поняттям “вперті плями” ми розуміємо складні плями, що не виводяться іншими порошками. Порошок, який може впоратися з такими труднощами, повинен перевершувати інші.

Іще один цікавий прийом творення нової метафори, метонімії чи синекдохи – порушення смислової сполучуваності дієслова та іменника: **«Ваша кицька обрала б Віскас!»** Поширеною є тенденція до надання живим об'єктам характеристик неживих або людині – характеристики тварини. Як правило, відповідні фрази сприймаються як стилістично знижені. Такі приклади поодинокі, саме тому вони мають сильний ігровий ефект.

«Майстерність, що приходить із часом», «Sprite. Не дай собі засохнути!» Тут порушується правило семантичної валентності. Дієслово “засохнути”, в прямому значенні, використане в цьому слогані, зазвичай вживається до рослин. Таке обігрування фрази є, як на наш погляд, вдалим та розширює семантичний ресурс

аналізованого мовного матеріалу, сприйнятого реципієнтами в рекламній комунікації.

В україномовній рекламі трапляються прийоми МГ, коли створюються нові слова або нові форми слів, що в науковій літературі прийнято називати неологізмами. А отже, ігровий потенціал україномовної реклами досить багатий і активно реалізується в медійній комунікації: **«Переможе чехокабру Карнітин!»**, **«Цитрус. Масштабна айфонізація та еплвогізація»**, **«Tuborg» Початок Greendіозного настрою**, **«Вливайся!»**, **«Не гальмуй! Снікерсуй!»**.

Як правило, в рекламі створюється такий неологізм, що зазвичай не може прижитися в мові, втративши свою ігрову функцію. В інших випадках ігровий характер неологізму забезпечує те, що мотивуючим словом виступає власна назва. Як і навмисно допущені орфографічні помилки, ігрові неологізми можуть надавати рекламній фразі ритмічної та фонетичної єдності.

В україномовній рекламі часто аналізується правило смислової сполучуваності слів, що створює ефект парадоксу (поєднання непокєднуваного). В його основі можуть лежати метафоричні, метонімічні перетворення сенсу слів, моделі синекдохи та інші види тропів. Для створення ігрового ефекту важливо, щоб у рекламному тексті не використовувалося вже закріплене в мові переносне значення слова. Як от, наприклад, створення за продуктивною моделлю прислівника **«злачно»**: **«Злачно та смачно»**. Переносне значення повинно бути створено тоді, коли фраза буде сприйматися як нестандартна або ігрова. Надання об'єкту нехарактерних для нього властивостей і дій — найпоширеніший тип парадоксу, створеного мовними засобами.

Існує цікава тенденція до підвищення значення товару або об'єкта, для якого він призначений. Деякі неживі об'єкти набувають характеристики реальних, а тварини — здатності виконувати функції людей. Серед засобів цього типу великий ігровий потенціал має метафоричний епітет:

«Підкорювач зимових доріг», «Вітаміни для нервів бувають розумними! «Нейровітан»». Такі функціонально-стилістичні прийоми мовної гри свідчать про унікальність рекламних текстів, що є доволі виграшним, адже їх лексичне наповнення — динамічне, ритмічне та легке для запам'ятовування.

Ще одним із найпоширеніших прийомів МГ в рекламі є її орфографічна реалізація. Під графічною грою як прийомом писемного мовлення ми розуміємо шрифтову, кольорову, просторову реалізацію смислового навантаження рекламного тексту, а також норми пунктуації (лапки, дужки, тире, дефіс тощо), зокрема актуалізацію елемента, що утворює нове слово. Основна відмінність графічних прийомів від інших стилістичних прийомів полягає в тому, що їх розуміння неможливе без зорового сприйняття. В науковій літературі таке явище називається креолізацією. Креолізований текст — це текст, фактура якого складається з двох негомогенних (неоднорідних) частин: вербальної (мовної) і невербальної (такої, що належить до інших знакових систем).

Такі тексти найбільше привертають увагу реципієнта. Графічні прийоми вважаються одними з найефективніших. Це завдяки яскраво вираженим рекламним слоганам, креативним виділенням слів іншим кольором або шрифтом, що відрізняється від основного повідомлення. Тому споживачі реагують на подібні тексти швидше, адже на підсвідомому рівні звертають увагу на ту рекламу, на якій зупинився погляд. **«СЯЄ ШКІРА – СЯЄТЕ ВИ!» “Dove”, «NIVEA. Красиве волосся – захоплююче відчуття», «Я – ХоХоL», «Український народ – найгостинніший».** Суть орфографічних прийомів МГ у виділенні тієї частини слова або фрази, яка сприймається як найбільш активний або, навпаки, пасивний компонент, який формує оригінальний сенс. При цьому графічна гра, супроводжується мовним висловлюванням — накладається на вербальний компонент повідомлення, при необхідності підсилюючи чи

послаблюючи його. Найчастіше графічні прийоми реалізуються в мовній грі, що здійснюється за допомогою технічних ресурсів, а тому все частіше реципієнти віддають перевагу візуальним символам.

Сьогодні за допомогою засобів ІТ-технологій учасники медійної, зокрема рекламної, комунікації звертаються до фотомонтажу, мальованих ілюстрацій, колажу, оригінальної шрифтової організації текстового простору, змінюють сенс рекламних слоганів і по-новому організовують їх. Зображувальні техніки підкріплюються текстовою графікою і є найбільш вдалим в рекламних слоганах. Незважаючи на пріоритетність візуального ряду, в сучасній рекламній практиці без сприйняття вербальних знаків реципієнту неможливо забезпечити пропонований смисловий простір. Цей фактор, безумовно, необхідно враховувати при використанні орфографічного прийому, зокрема і МГ в цілому.

У деяких випадках функціонування мовної гри в комерційній рекламі створюється подвійний текст, який поєднує в собі два рекламних повідомлення. Одразу в очі впадає графічно виділене більш коротке повідомлення, сконструйоване з слів, що входять до головного повідомлення. Коротке повідомлення може підкреслювати найбільш важливу частину довгого повідомлення, а може доповнювати його. Наприклад: **«ЗАЗимуємо разом», «Видуємо разом», «Пташине молоко — справжня ЖАКОханість».**

У свою чергу, свідомі помилки як ігровий прийом реалізують у рекламному тексті функцію додаткової конотації. Наприклад, **«Смак, знайомий з дитинства. Жувачка».**

Часто порушення графічного образу слова відбувається за рахунок використання елементів старої або іншомовної орфографії. Такі прийоми використовують у назвах і дозволяють створити унікальний графічний образ, що також легко запам'ятовується. Інколи це роблять умотивовано, інколи –

через банальне незнання лексичних правил української мови: **«“Славолія” Смачно жаримо!»**, або **«Грибний бульйон. Додай ізюминку»**.

Та необхідно підкреслити, що орфографічну помилку як цікавий ігровий прийом реципієнти сприймають тоді, коли вона справді вмотивована, вводить додаткові конотації, робить текст оригінальним підтримує фонетику чи ритміку фрази. Наприклад, **«Розмовляйте по українському»**, (де нижче вказано — **в цьому реченні немає помилки*, адже мова про телефон українського виробництва)

Якщо ж вона невмотивована або ця мотивація не очевидна для адресата повідомлення, помилка не тільки не створює ігрової ситуації, але й може зробити повідомлення незрозумілим і дати неправильні конотації.

Безумовно, орфографічні прийоми мовної гри є оригінальними і все більше набувають популярності в українських рекламних текстах. Проте в багатьох випадках вони порушують мовні норми, в результаті чого не зовсім обізнані споживачі зафіксують у своїй пам'яті помилкові форми слів. Наприклад, **«Сумки на любий випадок»**.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Отже, як бачимо, рекламний текст має на меті проінформувати реальних і потенційних споживачів про той чи інший товар, послугу, вплинути на мовну свідомість реципієнтів рекламного тексту, змусити їх зробити покупку. Для ефективності впливу рекламного тексту на реципієнта використовуються різні прийоми мовної гри, зокрема лексико-стилістичні та орфографічні. Вони викликають особливий інтерес, функціонально та емоційно «прикрашають» рекламний текст, забезпечують кращу запам'ятовуваність тексту, його оригінальність. Це свідчить про креативний підхід до створення сучасної комерційної реклами та однозначні **перспективи** в дослідження динаміки її мови та стилістики.

Література

1. Винокур Т. Г. Закономерности стилистического использования языковых единиц. М. : Наука, 1980. 237 с.
2. Дедушкина Г. А. Языковая игра: современное состояние вопроса / *Studia Linguistica*. 2012. № 6. С. 88-92.
3. Зелінська О. І. Лінгвальна характеристика українського рекламного тексту: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.02.01. „українська мова”. Харків, 2002. 17 с.
4. Зірка В. В. Мовна парадигма маніпулятивної гри в рекламі: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філол. наук : спец. 10.02.02 «російська мова». К., 2005. 32 с.
5. Коваленко Н. Л. Лингвистическая обозначенность слогана в структуре рекламного текста: дисс. кандидата филол. наук. 10.02.02. Днепропетровск, 2006. 190 с.
6. . Непийвода Н. Мовна гра та гумор у рекламному тексті / Урок української. 2001. № 10. С. 20-24.
7. Пирогова Ю. К. Игровые техники в рекламных текстах [Електронний ресурс] . Режим доступа : http://www.atexnik.ru/reklama_i_pr/igrovyte_texniki.php
8. Стилистический энциклопедический словарь русского языка / [под ред. Кожиной М. Н. М. Наука : Флинта. 2006. 696 с.

УДК 811.161.2

магістерка Лимаренко М. С.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна

ЛІНГВОСТИЛІСТИКА ЖАНРУ ТЕХНОТРИЛЕРА В СУЧАСНІЙ КОМУНІКАЦІЇ

магістрантка Лимаренко М. С.

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Украина

ЛИНГВОСТИЛИСТИКА ЖАНРА ТЕХНОТРИЛЛЕРА В СОВРЕМЕННОЙ КОММУНИКАЦИИ

Student of the 2nd year of Masters Lymarenko M. S.

Taras Shevchenko Kyiv National University, Ukraine

LINGUOSTYLISTICS OF TECHNO THRILLER GENRE IN MODERN COMMUNICATION

У статті розглянуто основні характеристики технотрилера як нового явища сучасного постмодерного простору. Звернено особливу увагу на функціонування термінологічної та емоційно-експресивної лексики, яка в аналізованих текстах набуває додаткових характеристик, співмірних із вимогами художнього стилю. Зазначено, зокрема,

що терміни в художньому тексті – це якісно інші слова, нерідко – із трансформованою семантикою. Найчастіше вони втрачають тут свою дефініцію, але в них залишається те, що дозволяє їх сприймати децю інакше, ніж інші слова художнього тексту. У свою чергу, постулюється думка, що в технотрилері термін функціонує виключно у своєму первинному значенні. Це спричинено специфікою жанру, в основі якого лежить наукова проблема.

Розвивається теза про те, що в технотрилері відображається взаємодія людини з реально існуючими технологіями, а насамперед – фатальні помилки в цій взаємодії, що призводять до техногенних катастроф. Цей жанр видається цікавим із погляду його амбівалентності, яка виявляється в поєднанні наукового, емоційно-ізолюваного аспектів із глибокою психологічністю та експресивністю його мови.

Акцентується дослідницька увага на тому, що жанр технотрилера вже давно відомий у світовій літературі. В українському художньому просторі він з'явився лише у 2012 році. Його поява пов'язана з ім'ям сучасного українського письменника Макса Кідрука. Цей автор перший в українській літературі поєднав у своїх творах науковість з емоційністю, психологічним розкриттям природи персонажів.

Зважаючи на новизну цього літературного явища в українській культурі, цікавими для наукового дослідження, окрім його лінгвостилістичних особливостей, є й засоби, ресурси, за допомогою такі книги проникають в масову культуру. Серед них для просування літературних текстів виділено презентацію книги та буктрейлер як нові особливі жанри медійної комунікації, спроектовані на встановлення ідейно-когнітивного контакту з масовою аудиторією. У свою чергу, саме такий ракурс розв'язання дослідницького завдання дозволяє розглянути метатекстові категорії жанру, проаналізувавши не тільки власне текст, але й матеріал, який супроводжує його функціонування в комунікації.

Ключові слова: технотрилер, презентація, буктрейлер, комунікація, масова аудиторія.

В статье рассмотрены основные характеристики технотриллера как нового явления современного постмодерного пространства. Обращено особое внимание на функционирование терминологической и эмоционально-экспрессивной лексики, которая в анализируемых текстах приобретает дополнительные характеристики, сопоставимые с требованиями художественного стиля. Отмечено, в частности, что термины в художественном тексте – это качественно другие слова, нередко – с трансформируемой семантикой. Чаще всего они теряют здесь свою дефиницию, но в них остается то, что позволяет их воспринимать несколько иначе, чем другие слова художественного текста. В свою очередь, постулируется мысль, что в технотриллере термин функционирует исключительно в своем первоначальном значении. Это вызвано спецификой жанра, в основе которого лежит научная проблема.

Развивается тезис о том, что в технотриллере отображается взаимодействие человека с реально существующими технологиями, а прежде всего – роковые ошибки в этом взаимодействии, приводящие к техногенным катастрофам. Этот жанр представляется интересным с точки зрения его амбивалентности, которая проявляется в сочетании научного, эмоционально-изолированного аспектов с глубокой психологичностью и экспрессивностью его языка.

Акцентируется исследовательское внимание на том, что жанр технотриллера уже давно известен в мировой литературе. В украинском художественном пространстве он появился только в 2012 году, что связано с именем современного украинского писателя Макса Кидрука. Этот автор первый в украинской литературе соединил в своих произведениях научность с эмоциональностью, психологическим раскрытием природы персонажей.

В связи с новизной этого литературного явления в украинской культуре, интересными для научного исследования, кроме его лінгвостилістичних особливостей, є й засоби, ресурси, з допомогою яких такі книги попадають в масову культуру. Серед них для

продвижения литературных текстов выделено презентацию книги и буктрейлер как новые особые жанры медийной коммуникации, спроектированные на установление идейно-когнитивного контакта с массовой аудиторией. В свою очередь, именно такой ракурс решения исследовательской задачи позволяет рассмотреть метатекстовые категории жанра, проанализировав не только собственно текст, но и материал, который сопровождает его функционирования в коммуникации.

Ключевые слова: технотриллер, презентация, буктрейлер, коммуникация, массовая аудитория.

The main characteristics of the technotriller as a new phenomenon of postmodern space are considered in the article. Special attention is paid to the functioning of terminological and emotionally expressive lexemes, that in the analyzed texts acquire additional characteristics comparable to the requirements of the artistic style. It is noted, in particular, that the terms in the literary text are qualitatively different words, often with transformable semantics. Most often they lose their definition here, but there remains something that allows them to perceive differently from other words of the artistic text. In turn, the idea is postulated that in the technotriller the term functions exclusively in its original meaning. It is due to the specific nature of the genre, which is based on a scientific problem.

The thesis is developing that in the technotriller the interaction of a person with real technologies is displayed, and first of all – fatal errors in this interaction leading to technogenic catastrophes. This genre is seemed interesting from the point of view of its ambivalence, which manifests itself in a combination of scientific, emotionally isolated aspects with profound psychologicality and expressiveness of its language.

The attention is focused on the fact that the genre of the technotriller has long been known in the world literature. In Ukrainian art space it appeared only in 2012, that is associated with the name of the modern Ukrainian writer Maks Kidruk. This author was the first in Ukrainian literature who mixed in his texts the scientific character with emotionality, psychological disclosure of the nature of the characters.

In connection with the novelty of this literary phenomenon in Ukrainian culture, besides its linguostylistic features, there are also interesting resources for scientific research, with help of which such books enter the mass culture. Among them we can define presentation of the book and the booktrailer as new special genres of media communication, designed to establish ideological and cognitive contact with the mass audience. Such aspects allow us to consider the metatextual categories of the genre, analyzing not only the actual text, but also the material that accompanies its functioning in communication.

Key words: techno thriller, presentation, book trailer, communication, mass audience.

Постановка проблеми та актуальність теми дослідження. Зважаючи на стрімкий розвиток постіндустріального суспільства, зростаючі потреби читачів, художня література, відповідно, також зазнає змін. Серед них, на нашу думку, можна виділити тяжіння художньої комунікації до наукової проблематики та намагання, отже, сильного емоційного впливу на читача, чії вимоги, у свою чергу, з кожним роком зростають. Для задоволення естетичних та емоційних потреб реципієнтів літературного продукту з'явилося нове, унікальне для

українського постмодерного простору явище технотрилера як піджанру власне трилера.

Відомо, що дослівний переклад слова «трилер» – це «трепет». Насправді це і є основна емоція, яку він повинен викликати. Сюжет покликаний утримувати глядача або читача в напрузі до самої розв'язки, що настає, як правило, несподівано і в самому кінці.

Популярність трилера передусім викликана тим, що він ґрунтується на таких природних страхах людства, як боязнь смерті, рабства, насилля, фізичного болю та ін. Сучасного читача приваблюють книги, які примушують відчувати страх і безпорадність перед машинами (тут яскраво простежуються ознаки вже технотрилера).

Також варто зазначити, що для трилерів характерна атмосфера постійної загрози. Різні злочини та акти насильства відбуваються раптово. Якщо говорити про соціум, то він описаний у трилерах із досить негативного погляду: громади в таких творах зазвичай корумповані, підкупні, продажні. Відносини між персонажами складні, запутані й позбавлені довіри.

Сюжети трилерів часто містять персонажів, котрі вступають у конфлікти не тільки між собою, а й незнаними до цього часу силами, тому загроза залишається невідомою та невидимою.

Дія зазвичай відбувається в місті або передмісті, але зрідка в більш екзотичних місцях – джунглі, пустелі, полярні станції.

Серед інших характерних рис трилерів виділяємо такі:

- наявність питання життя і смерті;
- має місце вбивство чи ряд кривавих вбивств, які зазвичай важко пояснити, зрозуміти їх причини та ціль, а також спосіб їх здійснення;
- обов'язковим є позитивний майже ідеалізований герой, що знаходиться у страшній небезпеці;
- негативний персонаж – антагоніст, злий геній, який прагне підкорити чи знищити світ;

- трилери, як правило, містять багато дій, кінематографічні пейзажі, міські пейзажі або спеціальні інтер'єр;

- драматизм, навіть якщо він націлений на чужі думки.

Технотрилер — піджанр трилера, що висвітлює взаємодію людини з реально існуючими технологіями, а насамперед – фатальні помилки в цій взаємодії, що призводить до техногенних катастроф. Цей жанр видається нам цікавим із погляду його амбівалентності, яка виявляється в поєднанні наукового, емоційно-ізолюваного аспектів із глибокою психологічністю та експресивністю його мови. Саме такі дослідницькі акценти видаються нам **актуальними** та визначають **мету статті**, яку полягає в аналізі лінгвостилістичних домінант українського технотрилера як метатексту.

Об'єкт дослідження — стилістичний ресурс технотрилера як явища постмодерної комунікації.

Предмет дослідження — лінгвостилістика технотрилера в аспекті метатекстуальності – синхронізації мовознавчої специфіки тексту роману із супровідними жанрами презентації та буктрейлера.

Виклад основного матеріалу. Ідейне підґрунтя сюжету технотрилера у своїй основі корелюється з поняттям «термін», який є складовою й невід'ємною частиною його мови. За визначенням А. В. Крижанівської, Л. О. Симоненко, терміни — «це номінанти системи понять (реалій) науки, техніки, офіційної мови, причому кожний термін у конкретній галузі має суспільно усвідомлене значення» [5, с. 15]. Отже, дослідники акцентують увагу на основній функції терміна – здатності виражати наукове поняття, вказуючи також і на інші властивості терміна, які є оптимальними для його функціонування в терміносистемі, чим він і відрізняється від загальноповсякденної лексики.

У художньому ж тексті термін набуває додаткових характеристик, які відповідають вимогам художнього

стилю. Звичайно, терміни в художньому тексті – це якісно інші слова, нерідко – із трансформованою семантикою. Найчастіше вони втрачають тут свою дефініцію, але в них залишається те, що дозволяє їх сприймати дещо інакше, ніж інші слова художнього тексту. Глибоке проникнення науки й техніки в суспільне життя зробило природним використання термінів при описах картин природи, навколишнього середовища та ін.

Із технотрилером складається діаметрально протилежна ситуація. Тут термін вживається виключно у своєму первинному значенні. Це спричинено специфікою жанру, в основі якого лежить наукова проблема.

Суспільство сьогодні живе у світі новітніх технологій: це той емоційно-ізолюваний простір, на фоні якого розгортається життя індивіда. Його ж духовна сфера окреслюється почуттями та емоціями, взаємодією з іншими. На перший погляд, такі різні світи – технічний та емоційний — функціонують паралельно та ніде не можуть перетинатись. Але матеріальна, фізично існуюча сфера все ж оточує нас і її вплив важко заперечити. Особливо яскраво він спостерігається тоді, коли ми не можемо його контролювати. Саме тому в літературі з'явився такий жанр як технотрилер, що відображає взаємодію людини з реально існуючими технологіями, а насамперед — фатальні помилки в цій взаємодії, що призводить до техногенних катастроф. Цей жанр вже давно відомий у світовій літературі. В українському художньому просторі він з'явився лише у 2012 році. Його поява пов'язана з ім'ям сучасного українського письменника Макса Кідрука. Цей автор перший в українській літературі поєднав у своїх творах науковість з емоційністю, психологічним розкриттям персонажів.

Така інтерференція в романах Макса Кідрука на мовному рівні репрезентована, з одного боку, великою кількістю термінів, що окреслюють наукове підґрунтя технотрилера, а з іншого – експресивною лексикою, що формує психологічно-емоційне тло роману. Як приклад

функціонування термінологічної лексики наведемо цитати з роману «Не озирайся і мовчи» Макса Кідрука: *«У природі діє фундаментальний закон, – продовжив Арсен, — за яким усі процеси у всесвіті відбуваються лише в бік збільшення **ентронії**, тобто в бік зростання безладу»*. У цьому ж романі фіксуємо й значну кількість експресивів різного частиномовного вираження: *«Хлопчак **у відчаї закричав**. Тіло здригалось. Затиснувши телефон зубами, він припав до ліфтових дверей і спробував їх розсунути. Стулки ледь подались, проте Марк відпустив їх і **відсахнувся**, побачивши, що всередині **моторошно-темної** кабіни хлюпається вода»*. Подібне співіснування таких лексем спричинено самими особливостями жанру, оскільки в таких текстах автору потрібно не лише розкрити персонажів, їхні думки й переживання, а й окреслити коло наукових проблем, бо саме вони є основними рушіями сюжету.

Зважаючи на новизну цього літературного явища в українській культурі, цікавими для наукового дослідження, окрім подібних лінгвостилістичних особливостей, є й засоби, ресурси, за допомогою такі книги проникають в масову культуру. У цьому контексті важливим є мас-медійний дискурс, який «у сучасному світі, зважаючи на глобалізаційні процеси, науково-технічний прогрес, розширення структури, методів поширення інформації, демократизацію мови тощо, відіграє важливу роль» [2, с. 46-47]. А отже, сфера медійної комунікації є найбільш динамічною, вона передбачає чи не найбільший вплив на реципієнтів. Медійні ресурси є потужним засобом піару. Зокрема, й піару художньої літератури. Варто розуміти, що перш ніж почати читати досить об'ємний текст, зокрема роман, реципієнт сам собі дає відповіді на досить прагматичні питання: чому я хочу, чому мені потрібно прочитати цей текст, які емоції він гіпотетично може викликати? Встановлення такого внутрішнього фільтру щодо різного типу текстів, зокрема й художніх, пов'язане з

динамічністю життя сучасної людини, яка серед величезної кількості різної інформації обирає актуальну, потрібну й цікаву саме їй. З цього погляду важливим є максимально можливе привернення уваги до текстового продукту, зокрема художнього. Помічними в цьому є медійні засоби. Серед них для просування літературних текстів ми, зокрема, виділяємо презентацію книги та буктрейлер як нові особливі жанри медійної комунікації, спроектовані на встановлення ідейно-когнітивного контакту з масовою аудиторією. У свою чергу, саме такий ракурс розв'язання дослідницького завдання дозволяє розглянути метатекстові категорії жанру, проаналізувавши не тільки власне текст, але й матеріал, який супроводжує його функціонування в комунікації.

Так, презентація книги – це переважно підготовлений виступ автора, в якому подається інформація про найбільш інтригуючі деталі сюжету, персонажів чи історію створення книги. Може мати візуальний супровід, містити аудіо- чи відеоматеріали. Основна мета презентації — привернення уваги до авторського літературного продукту.

Предметом наукового аналізу ми обрали презентацію крайнього роману Макса Кідрука «Не озирайся і мовчи». Перш за все, варто звернути увагу на заголовки до кожного зі слайдів презентації. Їх автор вибудовує, зважаючи на специфіку жанру книги, яку він презентує. Зокрема, розглянемо такі заголовки як «*Час пливе?*», «*Плин часу – ілюзія*», «*Ентропія*». Перший із них можна характеризувати як постановку наукової проблеми, другий заголовок є твердженням, а третій – власне термін. Всі вони окреслюють те наукове підґрунтя, навколо якого розгортається сюжет роману. Заголовки «*Буллінг*», «*Розрив поколінь*» стосуються психологічної сфери роману. В них закладено інформацію про негативні явища соціуму у сфері людських взаємовідносин, що є однією з основних рис технотрилера.

Для кращого налагодження контакту з аудиторією, наукову інформацію автор часто пересипає жартами: *«Властивості простору на мікрорівні цілковито відрізняються від властивостей простору на макрорівні. Приклад: вода та молекула води. Є ще один рівень “вода” в курсових, але ми це про це не говоримо»*. Це пожвавляє мову лектора, робить її більш природною та цікавою. Крім того, автор часто для пояснення наукових явищ використовує різноманітні аналогії, зрозумілі та близькі реципієнтам: *«Мое “зараз” – зріз часу-простору (уявімо у вигляді нарізаної буханки хліба). Скибка – це все, що відбувається в даний момент»*. Так якась складна для сприйняття інформація подається спрощено та наочно. Коли йдеться про психологічну, соціальну сферу, то часто в презентації наводяться якісь реальні ситуації. Зокрема, й із особистого життя лектора. Це сприяє кращому налагодженню комунікації між автором та реципієнтами. Його мова природна, зрозуміла й близька. Так автор формує певний рівень довіри й прихильності до себе, а, отже, й до книги.

Іншим засобом просування книг є буктрейлери. Це короткий відеоролик за мотивами книги. Основне його завдання – яскраво й образно розповісти про книгу, зацікавити, заінтригувати читача, спонукати до читання. За кордоном буктрейлери з'явилися у 2002 році. Вперше на публіці подібний ролик був показаний у 2003 році. Це був буктрейлер до десятого роману вампірської саги Крістін Фіхан «Темна симфонія». В Україну цей спосіб просування книг прийшов пізніше, але залишається швидше екзотичною новинкою, ніж актуальним засобом піару. Та все ж справедливим буде сказати, що останнім часом на це явище світової культури почали звертати особливу увагу. Сам Макс Кідрук почав створювати відеоролики до виходу своєї книги з 2012 року.

Так, у буктрейлері до крайньої книги Макса Кідрука «Не озирайся і мовчи» автор оминає різні наукові елементи, звертаючи увагу на психологічно-емоційний

аспект. Це продиктовано обмеженістю в часі та намаганням швидкого, але довготривалого емоційного впливу на реципієнта. Так званого захоплення, «чіпляння» аудиторії. Буктрейлер починається з переписки двох підлітків, які є головними героями роману:

«ти помиляєшся

це ти помиляєшся! є такі місця, про які твоя наука нічого не знає!

я доведу тобі! за ліфтом, на 10-му, де що існує»

Уже ця переписка інтригує читача. Словоформа **дещо** є ретранслятором однієї з основних рис технотрилера – прихована, невідома головному герою загроза. Редукована фраза **на 10-му**, а також засоби креолізації у вигляді смайлів відтворюють усне мовлення та передають емоції героїв. Це створює для реципієнта ефект реалістичності, робить мову комунікантів живою. Далі ми фіксуємо закадровий текст: *«Уявіть, що на Землі існує місце, яке ніби застигло в часі. Місце, здатне сховати будь-кого, хто прагне втекти від реальності. І уявіть, що для того, щоб туди потрапити, достатньо не озиратися і мовчати. Проблема лише, що у такому місці часом з'являються речі, страшніші за те, від чого ховаєшся»*

У закадровому тексті ми спотерігаємо спонукальні форми (**уявіть**), які звернені до відчуттів реципієнтів, а також прийменники, які створюють ефект невпевненості в тому, що відбувається, унікальності та загадковості подій (**ніби**). Також фіксуємо повтори (...**місце**, яке ніби застигло в часі. **Місце**, здатне сховати будь-кого...), які виконують функцію емоційної градації, нагнітання. Лексеми **будь-хто**, **достатньо** автор вживає з метою навіювання відчуття страху, оскільки неймовірні, але водночас жахливі події можуть статись з будь-ким і за дуже простих умов. Останнє речення насичене емоційною лексикою та має цікаве порівняння, кожна з частин якого підсилює одна одну. Так, є щось ефемерне, від чого людина ховається, отже вже воно для неї є неприємним чи таким, що лякає (одна частина порівняння). Та існує

ще *якесь дещо*, страшніше за це (інша частина порівняння). Така загадковість, певною мірою містичність змушує читача придбати книгу, викликає в нього відчуття тривоги, страху, та водночас й бажання розкрити таємниці, закладені автором в буктрейлері. Все це супроводжується яскравою візуалізацією, де ми можемо бачити цікаві пейзажі (ще одна риса техно), головного героя, який зустрічається з матеріально вираженим, жахливим дещо. Саме йому він і протистоїть в романі.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Таким чином, у статті ми проаналізували загальні лінгвостилістичні особливості нового для українського літературного простору жанру технотрилера. Зважаючи на сучасні соціальні й культурні процеси, для нас було важливим дослідження засобів, завдяки яким такого типу тексти стають відомими широкому загалу. Серед них було звернено увагу на презентацію книги та буктрейлер, в яких при подальшому більш глибокому науковому аналізі можна виділити ознаки окремих жанрів медійної комунікації. Про такі ознаки ми можемо говорити, зважаючи на динамічність цих нових мовних формувань, лаконічність, інформативність, рекламність, високий рівень аналітизму, панівну функцію впливу та цілий ряд інших екстра- та інтралінгвальних чинників. Мовні засоби, прийоми, використані автором в художньому тексті, знаходять своє відображення і в презентації, буктрейлері до книг. Це дозволяє реципієнту не лише отримати загальну інформацію про книгу, а й відчутти ті емоції, які він може отримати від прочитання тексту. Така синхронізація лінгвостилістичної специфіки тексту роману із супровідними жанрами презентації та буктрейлера в сучасній художній, мас-медійній комунікації видається абсолютно доречною та виправданою, а її подальші дослідження – такими, що мають **перспективу**.

Література

1. Деменчук О. В. Лінгвістика експерієнцій: динамічні моделі в семантиці лексики чуттєвого сприйняття: монографія. Рівне. 2011. 415 с.
2. Дергач Д. В. Стилїстика онімів в українських мас-медіа : монографія. К.: ВПЦ «Київський університет», 2010. 270 с.
3. Дудик П. С. Стилїстика української мови: навч. посібник. К. : Академія, 2005. 322 с.
4. Клименко Н. Ф. Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі : монографія. К. : Вид. дім Дмитра Бураго, 2008. 336 с.
5. Кочан І. Синонімія у термінології / Мовознавство. 1992. № 3. С. 32-34.
6. Кротевич Є. В., Родзевич Н. С. Словник лінгвістичних термінів. К., 1957. 236 с.
7. Головин Б. Н., Кобрин Р. Ю. Лингвистические основы учения о терминах. М. : Высшая школа, 1987. 324 с.
8. Чемеркін С. Г. Українська мова в Інтернеті: позамовні та внутрішньоструктурні процеси. К., 2009. 240с.
9. Цимбаленко Є. Реорганізація масовокомунікативної глобалізації / Інформаційне суспільство. 2009. Випуск 10. Липень-грудень. С. 59-63.

УДК 811.162.2

к. філол. н, доцент Шулінова Л. В.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна

КОМУНІКАТИВНИЙ СТАТУС КОМЕНТАРЯ В СУЧАСНІЙ ЛІНГВОСТИЛІСТИЦІ

к. філол. н, доцент Шулінова Л. В.

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Украина

КОМУНІКАТИВНИЙ СТАТУС КОМЕНТАРІЯ В СОВРЕМЕННОЙ ЛИНГВОСТИЛИСТИКЕ

Phd, Associate Professor Shulinova L. V.

Taras Shevchenko Kyiv National University, Ukraine

COMMUNICATIVE STATUS OF THE COMMENT IN MODERN LINGUOSTYLISTICS

У статті розглянуто коментар як жанр у різних функціональних стилях сучасної української літературної мови. Визначено його міжстильовий статус, зокрема належність до пограничних жанрів, тобто групи жанрів подібних до жанрів в інших функціональних стилях: коментар науковий, коментар медійний, коментар офіційно-діловий, розмовний коментар, коментар в соціальних медіа. Установлено структуру жанру коментаря:

інформування про коментований факт, явище, подію; визначення мети коментаря; формулювання питань, розкриття яких сприятиме виявленню причинно-наслідкових зв'язків із наявною подією, явищем, фактом і подібними, що вже відбулися раніше, а отже, кращому розумінню ситуації й прогнозуванню можливих наслідків; виклад коментувальних фактів, міркувань, деталей; складання тез, які відображають ставлення автора до висвітлюваної події; висновок.

Запропоновано класифікації жанру коментар за різними ознаками: 1) за тематикою (політичний, економічний, соціальний, мистецький, спортивний, військовий та ін.); 2) за обсягом і повнотою викладу думки (детальний коментар, короткий коментар, коментар-репліка); 3) за географічним критерієм (міжнародний, внутрішній); 4) за способом поширення (радіо, телевізійний, телефонний, друкований, інтернет); 5) за цільовою аудиторією (загальний, спеціалізований).

Зазначено, що для коментування застосовують різні прийоми, проте головні з них: встановлення взаємозв'язків між наявними аналогічними фактами й коментованими, порівняння, деталізація, зіставлення / протиставлення (відповідно до мети), інтерпретація.

Визначено інтертекст як один із дієвих засобів жанру коментар. Встановлено, що коментар є засобом спін-докторингу.

Акцентовано на тому, що коментар в сучасній комунікації є не лише жанром, а може бути складником інших жанрів й методом добору й опрацювання інформації.

Окреслено перспективи дослідження, які полягають у детальному аналізі лінгвостилістичних аспектів коментаря як міжстильового жанру в межах кожного функціонального стилю сучасної української літературної мови з метою розкриття його потенційних можливостей, формування жанрових різновидів та моделювання комунікативних ситуацій його ефективного застосування.

Ключові слова: жанр, метод, коментар, комунікація, функціональний стиль

В статье рассмотрен комментарий как жанр в различных функциональных стилях современного украинского литературного языка. Определены его межстилевой статус, в частности принадлежность к пограничным жанрам, то есть к группе жанров, схожих с жанрами в других функциональных стилях: комментарий научный, комментарий медийный, комментарий официально-деловой, разговорный комментарий комментарий в социальных медиа. Установлена структура жанра комментарий: информирование о комментируемом факте, явлении, событии; определение цели комментария; формулировка вопросов, раскрытие которых будет способствовать пониманию причинно-следственных связей с нынешним событием, явлением, фактом и подобными, которые уже состоялись ранее, а следовательно, лучшему пониманию ситуации и прогнозированию возможных последствий; изложение комментируемых фактов, размышлений, деталей; составление тезисов, отражающих отношение автора к освещаемому событию; вывод.

Предложено классификации жанра комментарий по различным признакам: 1) по тематике (политический, экономический, социальный, художественный, спортивный, военный и др.) 2) по объему и полноте изложения мысли (детальный комментарий, короткий комментарий, комментарий-реплика) 3) по географическому критерию (международный, внутренний) 4) по способу распространения (радио, телевизионный, телефонный, печатный, интернет); 5) по целевой аудитории (общий, специализированный).

Отмечено, что для комментирования применяют различные приемы, основные среди которых: установление взаимосвязей между имеющимися аналогичными фактами и комментируемыми, сравнение, детализация, сопоставление / противопоставление (в целях), интерпретация.

Определен интертекст как одно из действенных средств построения жанра комментарий. Установлено, что комментарий является средством спин-докторинга.

Акцентовано на том, что комментарий в современной коммуникации является не только жанром, а может быть частью других жанров и методом отбора и обработки информации.

Определены перспективы исследования, которые заключаются в детальном анализе лингвостилистических аспектов комментария как междустилевого жанра в пределах каждого функционального стиля современного украинского литературного языка с целью раскрытия его потенциальных возможностей, формирования жанровых разновидностей и моделирования коммуникативных ситуаций его эффективного применения.

Ключевые слова: жанр, метод, комментарий, коммуникация, функциональный стиль.

The article touches upon a problem of the comment comment as a genre in various functional styles of the modern Ukrainian literary language. Its interstyle status is determined, in particular, belonging to the frontier genres, that is, to a group of genres similar to genres in other functional styles: scientific comment, media comment, official comment, conversational comment, comment in social media. It was established the structure of the comment genre: informing about the fact, the phenomenon, the event; defining the purpose of the comment; the formulation of issues, the disclosure of which will help to understand the cause and effect connections with the current event, phenomenon, fact and others that have already taken place, and consequently, a better understanding of the situation and forecasting possible consequences; the statement of the facts, reflections, details; compilation of abstracts reflecting the author's attitude to the event; conclusion.

The classification of the comment genre is proposed in terms of the following characteristics: 1) by subject (political, economic, social, artistic, sporting, military, etc.); 2) by the volume and completeness of the presentation of the thought (detailed comment, short comment, commentary-remark); 3) geographic criterion (international, inland); 4) by the method of distribution (radio, television, telephone, printed, Internet); 5) by target audience (general, specialized).

Intertext is defined as one of the effective means of constructing of a comment genre. It is established that the comment is a means of spin-doctoring.

It is also emphasized that the comment in modern communication is not only a genre, but can also be a part of other genres and a method of selecting and processing of the information.

Prospects for research have been determined, that consist in a detailed analysis of the linguistic and stylistic aspects of the commentary as an interstyle genre within each functional style of the modern Ukrainian literary language with the aim of revealing its potential possibilities, forming genre varieties and modeling communicative situations of its effective application.

Key words: genre, method, comment, communication, functional style.

Постановка проблеми та актуальність теми дослідження. Комуникативний простір сучасного глобалізованого світу, у якому активно розвиваються нові методи і способи продукування, поширення та споживання інформації, потребує іншого осмислення, конкретизації окремих традиційних понять і категорій лінгвостилистики та комуникативістики. Зокрема, жанру, наявності / відсутності їх диференціації за ядровими, периферійними, пограничними групами, виокремлення / не виокремлення міжстильових жанрів, розрізнення жанрів і методів у межах функціональних стилів та ін.

На наш погляд, одним із активних, проте, проблемних щодо визначення, функціонально-стильової належності, структури, потенційних можливостей реалізації комунікативних потреб суспільства загалом, окремих соціальних груп й індивідів є коментар.

Окремих системних досліджень щодо цього питання в сучасній українській лінгвостилістиці та комунікативістиці немає, тому вважаємо нашу роботу **актуальною**, перспективною та відкритою до подальших наукових дискусій.

Ставимо за **мету** в цьому дослідженні з'ясувати системно-структурні, лінгвостилістичні та комунікативні особливості коментаря.

Об'єктом дослідження є жанр коментаря в сучасній комунікації.

Предмет дослідження – комунікативний статус коментаря в модерній лінгвостилістиці.

Виклад основного матеріалу. Розглянемо визначення поняття коментар. Так, у Словнику української мови в 11-ти томах наведено: Коментар — 1. Пояснення, тлумачення до якого-небудь тексту. 2. Роз'яснювальні або критичні зауваження з приводу яких-небудь подій, явищ [4, (4, стор. 244)]. Вочевидь, у цьому визначенні окреслено лише загальні, сутнісні характеристики, тобто акцентовано лише на основних функціях, тобто у визначенні немає стратифікації його як окремого жанру. Зауважимо, що жанр розуміємо «як динамічну модель побудови текстів (типологічно представлений текст), сформовану активною мовною практикою й закріплену традицією, зумовлену метою й комунікативними настановами, що структурують і формують стильову специфіку, взаємозв'язок мовних одиниць і засобів усіх рівнів» [7, с. 83].

Окремі аспекти в межах словникової статті, де коментар розглянуто як медійний жанр представлені в сучасній лексикографічній праці «Медіалінгвістика: словник термінів і понять» (Л. І. Шевченко, Д. В. Дергач,

Д. Ю. Сизонов / за ред. Л. І. Шевченко. Вид. 2-ге, випр. і доп. К. : ВПЦ «Київський університет», 2014). Автори пропонують таке визначення: «Коментар — аналітичний жанр мас-медіа, що передбачає оцінку вже відомих подій, явищ, із поясненням їх причин та акцентуванням уваги аудиторії на думках компетентних у цих питаннях осіб» [1, с. 75], далі автори наводять основні завдання та окремі характеристики, котрі пов'язані з медійною комунікацією, що логічно для видання такого спрямування.

Проте, коментар є жанром не лише медійного, а й офіційно-ділового й наукового стилів. Отже, на наш погляд, постає проблема доцільності застосовувати таке поняття, як міжстильові жанри. Дослідниця О. Троянська, аналізуючи наукову комунікацію, запропонувала диференціювати жанри за такими групами: ядрові, периферійні та пограничні [6] відповідно до їх значущості, частотної представленості та лінгвостилістичних особливостей. Зокрема, пограниччя, за її визначенням, представлено «жанровими різновидами, що мають подібність до інших жанрів наукової літератури або навіть до подібних жанрів в інших функціональних стилях, тобто саме тут, далеко від ядра, виникають міжжанрові утворення (пор., наприклад, рецензію-рекомендацію й рекомендаційну анотацію) та міжстильові жанри, що мають багато спільних рис (наприклад, передова стаття, рецензія, коментар у науковому та газетно-публіцистичному стилях)» [6].

Акцентуємо на тому, що саме спільні риси і щодо структури, і щодо мовних засобів, і щодо функцій у різних сферах суспільної комунікації дають підстави визначати коментар як міжстильовий жанр. За структурою коментар є доказове міркування з приводу одного основного питання, що зумовлене змістом, предметом та функціями жанру [5]. У процесі міркування нове коментоване явище, подія, факт пов'язуються з іншими, або більш загальними, або частковими, проте відомими аудиторії, у такий спосіб явища інтерпретують,

пояснюють, оцінюють [5]. Основні структурні елементи / частини коментаря (За О. Тертичним): повідомлення про коментовану подію; постановка завдання коментаря; формулювання питань, що постали у зв'язку із цим; виклад коментувальних фактів і міркувань, деталей; складання тез, які відображають ставлення автора до висвітлюваної події; висновок [5].

Коментар як жанр, вважаємо, можна диференціювати за такими ознаками: 1) за тематикою (політичний, економічний, соціальний, мистецький, спортивний, військовий та ін.); 2) за обсягом і повнотою викладу думки (детальний коментар, короткий коментар, коментар-репліка); 3) за географічним критерієм (міжнародний, внутрішній); 4) за способом поширення (радіо, телевізійний, телефонний, друкований, інтернет); 5) за цільовою аудиторією (загальний, спеціалізований).

Для коментування застосовують різні прийоми, проте головні з них: встановлення взаємозв'язків між наявними аналогічними фактами й коментованими, порівняння, деталізація, зіставлення / протиставлення (відповідно до мети), інтерпретація.

Інтерпретація сьогодні є одним зі складників передачі інформації не залежно від суспільної сфери комунікації. Інформаційне суспільство потребує не лише фактів, а й їх аналізу, тлумачення, коментування тими, кому реципієнт «делегує» ці повноваження, адже людині тепер не обов'язково бути очевидцем подій, вона лінується читати / дивитися / слухати через можливість за допомогою новітніх способів поширення інформації отримати готове до «вжитку» повідомлення. Споживач отримує не первинну, а оброблену інформацію, у якій виокремлено певні характеристики тим, хто це зробив [3, с. 61]. Вважаємо, доцільно говорити саме про коментар, у якому й пропонується певним чином трансформована інформація: більш об'єктивна в науковій та офіційно-діловій сфері суспільної комунікації, більш суб'єктивна, проте логічна, вмотивована й обґрунтована за допомогою

фактів, аргументів та ін. в медійній сфері. Кількість коментаторів зі своєю інтерпретацією перетворюють сприйняття реципієнтом фактів, подій, явищ на квест із пошуку прийняттого, цікавого, тотожного зі своїм досвідом, поглядами, ставленням до життя, або абсолютно протилежного, що спонукає до нового пошуку і так практично до безкінечності, або до вичерпності щодо інформаційного приводу чи до втрати цікавості до обговорюваного через появу нового, що перемкне увагу. Одним із обов'язкових засобів вибудови коментаря є інтертекст. Починаючи від прямої цитації, покликання на авторитетні джерела, відомі прецедентні тексти до алюзій, ремінісценцій та ін. залежно від стилю та мети висловлювання. Спроектуємо висловлене дослідницею Н. Пьєге-Гро про сприйняття інтертексту в художній комунікації на інші суспільні сфери. Зокрема, те, що дієвість такого засобу пов'язана, насамперед, із тим, що реципієнт отримує задоволення від того, що «вловив» натяк, розділив з автором його погляд на речі, тобто коли розуміє текст із півслова, може увійти в діалог з пам'яттю та знаннями автора, читач радіє, коли «виявляє на задвірках своєї пам'яті сліди певного тексту, який він тепер сприймає зовсім по-іншому, тому що він включений до іншого тексту» [2, с. 149-150]. У сприйнятті коментаря, вважаємо, важливою є довіра до того, хто інтерпретує, тобто «споживач інформації тепер оцінює не лише саму інформацію за ступенем її достовірності, а й тих, хто йому цю інформацію надає» [3, с. 60]. І залежно від вдало дібраних засобів усіх рівнів для створення тексту коментаря, а особливо інтертекстів, реципієнт «може стати спільником... автора, а може бути залучений як тлумач, спроможний зрозуміти прихований спосіб вираження», особливо це цікаво для реципієнта тоді, коли «інтертекст застосовують подібно до маски, яку потрібно зірвати, чи подібно до коду, який потрібно дешифрувати» [2, с. 132]. Сучасний споживач інформації не цікавиться просто фактом, подією, явищем, йому потрібно

інтерпретація, пояснення, тобто коментар, який формуватиме асоціації тотожності з власним баченням чи спричинить відторгнення, несприйняття, а отже, бажання отримати іншу інформацію / коментар.

Коментар у медійному й науковому стилях можна пов'язати зі спін-докторингом. Йдеться про коментар як засіб корекції інформаційного простору [3, с. 70]. Через цей жанр можна реалізувати такі дії: подавати інформацію в потрібній інтерпретації, розставляючи бажані акценти; утримувати увагу на події, явищі, факті навіть після завершення, за втрати гостроти сприйняття, актуальності; здійснювати інформаційну підготовку та вводити в інформаційний простір інформацію про негативні події, наслідки; перемикаєти увагу на інші події, явища, факти; моделювати віртуальну нереальну реальність задля реалізації стратегічної мети. Досяжність і реальність цього залежатиме від вдало дібраних мовних засобів усіх рівнів (особливо аргументативних інтертекстів, термінології відповідно до теми, порівняльних конструкцій та ін.) і їх поєднання в доцільно дібраному за обсягом і повнотою викладу матеріалу, каналі/-ах поширення, а також частотності висвітлення обраної теми різними коментаторами, тобто створенні об'єктивного, незалежного, різнобічного висвітлення явища, події, факту.

Окремо варто зазначити, що коментар, як й інтерв'ю, й огляд є не лише окремим жанром в межах наукового, офіційно-ділового та медійного стилів, а й методом добору й опрацювання інформації тобто «способом пізнання явищ природи та суспільного життя, прийом або системою прийомів, що застосовується в якій-небудь галузі діяльності» [4, (4, стор. 692)], а також складником інших, так званих синтетичних, складних жанрів. Наприклад, монографії, де коментар є периферійним текстом, аналітичного інтерв'ю чи репортажу, розгорнутого чи стенографічного протоколу та ін. Проте, зауважимо, що як складник інших жанрів коментар

зберігає ті ж лінгвостилістичні й навіть окремі структурні властивості, що й коментар як самостійний жанр.

Також наголосимо на наявності коментаря в розмовному стилі сучасної української мови. Традиційно вважали, що в цьому стилі він є не окремим жанром, а методом, одним із дієвих у межах маніпуляції та впливу, і складником інших жанрів і типів висловлювання. Проте, зважаючи на розвиток соціальних медіа, інтернет комунікації загалом, доцільно й у розмовному стилі, на наш погляд, виокремлювати коментар як самостійний жанр і як метод. Визначення й аналіз лінгвостилістичної специфіки та статусу коментаря в розмовному стилі та інтернет комунікації, на наш погляд, становить перспективу окремого наукового дослідження.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Отже, статус коментаря в сучасному лінгвостилістичному вимірі визначається потребами інформаційного суспільства, у якому бажання реципієнтами отримувати максимум інформації в підготовленому до споживання вигляді без докладання зусиль, і водночас перенасичення інформацією, а тому все більш чітко окреслюється тенденція до складного віртуального діалогу автора й сприймача, часто через інтелектуальну гру-декодування смислів, їх інтерпретацію, асоціативну актуалізацію фонових знань й уявлень про світ не залежно від суспільної сфери. Тому **перспективу** подальших досліджень коментаря вбачаємо в детальному аналізі лінгвостилістичних аспектів коментаря як міжстильового жанру в межах кожного функціонального стилю сучасної української літературної мови з метою розкриття його потенційних можливостей, формування жанрових різновидів та моделювання комунікативних ситуацій його ефективного застосування.

Література

1. Медіалінгвістика: словник термінів і понять / за ред. Л. І. Шевченко. Вид. 2-ге, випр. і доп. К. : ВПЦ «Київський університет», 2014. 326 с.
2. Пьеге-Гро Натали. Введение в теорию интертекстуальности: [история и теории, типология, поэтика]: пер. с фр. М. : Изд-во ЛКИ, 2008. 238 с.
3. Почепцов Г. Г. Стратегічні комунікації: стратегічні комунікації в політиці, бізнесі та державному управлінні. Навч. посібник для студентів і аспірантів. К. : Альтерпрес, 2008. 216 с.
4. Словник української мови : в 11 тт. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://ukrlit.org/slovnyk/slovnyk_ukrainskoi_movy_v_11_tomakh
5. Тертычный А.А. Жанры аналитической журналистики [Электронный ресурс]. Режим доступа: https://lawbooks.news/jurnalistika_856_857/janryi-analiticheskoy-jurnalistiki.html
6. Троянская Е. С. Полевая структура научного стиля и его жанровых разновидностей [Электронный ресурс] // Общие и частные проблемы функциональных стилей. М. : Наука. 1986. С.16-28. — Режим доступа: <http://www.hqlib.ru/st.php?n=17>
7. Шулінова Л. В. Жанрова диференціація наукового стилю сучасної української літературної мови // Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика. К. : ВПЦ "Київський університет". 2005. Вип. 11. С. 79-82.

ЗМІСТ

=====

ПЕРЕДМОВА

<i>Шепель Ю. О.</i> ПРО АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СУЧАСНОЇ ЛІНГВОДИДАКТИКИ ТА МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ.....	7

МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ

<i>Заваруєва І. І.</i> МОВНИЙ ДИСКУСІЙНИЙ КЛУБ ЯК ДОДАТКОВИЙ РЕСУРС ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ.....	13
<i>Козирєва Н. Ю.</i> MOVEMENT TO THE HUMANITARISATION OF THE EDUCATION: MAIN PROSPECTIVES.....	23
<i>Муляр І. В.</i> ВИРОБЛЕННЯ У СТУДЕНТІВ-ІНОЗЕМЦІВ ПРАВИЛЬНОЇ ЗВУКОВИМОВИ ПІД ЧАС НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ.....	31
<i>Перерва К. М.</i> ФОРМУВАННЯ РОЗМОВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ ПІД ЧАС ЧИТАННЯ.....	39
<i>Петриченко І. Б.</i> З ІСТОРІЇ ПРЯМОГО МЕТОДУ НАВЧАННЯ РОСІЙСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ.....	47
<i>Приймак А. Н.</i> ТВОРЧЕСКИЙ ДИКТАНТ КАК ЭФФЕКТИВНОЕ СРЕДСТВО РАЗВИТИЯ СВЯЗНОЙ РЕЧИ ИНОСТРАННЫХ СТУДЕНТОВ.....	55
<i>Черновалюк И. В.</i> ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКИЙ ПОДХОД В ПРАКТИКЕ ИНОЯЗЫЧНОГО ОБУЧЕНИЯ	63

СОЦІАЛЬНА ЛІНГВІСТИКА

<i>Перехейда В. В.</i> МОТИВАЦИОННЫЕ АСПЕКТЫ КОММУНИКАЦИЙ ВО ВНУТРЕННЕМ ТУРИЗМЕ В УКРАИНЕ.....	71

ЛІНГВОДИДАКТИКА

<i>Катиш Т. В.</i> ТИПИ ДЕФІНІЦІЙ ТЕРМІНІВУ НАУКОВО-НАВЧАЛЬНИХ ТЕКСТАХ З РАДІОЕЛЕКТРОНІКИ ТА ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЙ (на матеріалі української мови).....	85
<i>Панченко Е. И.</i> АЛФАВИТ И ЕГО ТВОРЧЕСКИЕ ВОЗМОЖНОСТИ.....	95

ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЯ ТА КОГНІТИВНА ЛІНГВІСТИКА

<i>Амичба Д. П.</i> ЗНАК, СЛОВО, СМЫСЛ: К ПРОБЛЕМЕ ВНУТРЕННЕЙ ФОРМЫ СЛОВА.....	105
<i>Введенська Т. Ю.</i> КОНЦЕПТ «ЧАС» У КОНТЕКСТІ АНГЛІЙСЬКОЇ НАУКОВОЇ ТА ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	12

<i>Джинджолия Г.</i> ЯЗЫК И ДУХОВНАЯ КУЛЬТУРА: ПРОБЛЕМНЫЕ ВОПРОСЫ И РЕШЕНИЯ.....	131
<i>Капітонова О. В.</i> КУЛЬТУРНОДЕТЕРМІНОВАНІ КОНОТАЦІЇ АНГЛІЙСЬКОГО КОНЦЕПТУ-ЗООНІМУ КІШКА.....	139
<i>Ляпічева О. Л., Задунай В. В.</i> ПРО ЛЕКСИЧНІ ВІДНОШЕННЯ ВСЕРЕДИНИ ЛЕКСИЧНОГО ПОЛЯ «ФАУНА».....	151
<i>Невойт В. И.</i> СЛОВА ТУЧА И ОБЛАКО КАК ЭЛЕМЕНТЫ РУССКОЙ ЯЗЫКОВОЙ КАРТИНЫ МИРА.....	162
<i>Приходько А. М.</i> ДИСКУРСИВНИЙ ПРОСТІР КОНЦЕПТУ, АБО КОНЦЕПТОЛОГІЯ ДИСКУРСУ.....	172
<i>Чистяк Д. О.</i> ВЕРБАЛІЗАЦІЯ МІФОПОЕТИЧНОЇ КОСМОГОНІЇ В ПОЕЗІЇ ОЛЕКСАНДРА ОЛЕСЯ.....	185

ГРАМАТИКА. СТИЛІСТИКА. ТЕКСТ

<i>Андрущенко В. О.</i> ЛІНГВІСТИЧНІ ЗРАЗКИ ПАРАЛЕЛЬНОГО СТРУКТУРУВАННЯ ЗВ'ЯЗНОГО ХУДОЖНЬОТЕКСТОВОГО ЦІЛОГО НІМЕЦЬКОЇ МОВИ.....	197
<i>Ващенко В. С.</i> SEMANTIC ASPECT OF NAMES OF GROUP OF PEOPLE.....	208
<i>Волошук В. І.</i> ГОЛОВНІ СТИЛЬОВІ ФУНКЦІЇ РЕЧЕНЬ-ПЕРІОДІВ У СУЧАСНОМУ СТИСЛОМУ НІМЕЦЬКОМУ ОПОВІДАННІ.....	217
<i>Вотінцева М. Л., Купцова Т. А.</i> СТИЛІСТИЧНІ ПРИЙОМИ ЯК ЗАСІБ ЕМОЦІЙНОГО ЗАБАРВЛЕННЯ МОВИ ОРАТОРА(ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ).....	227
<i>Гурко О. В.</i> ВЕРБАЛІЗАЦІЯ СТВЕРДЖЕННЯ В ІНТЕРНЕТ-СПІЛКУВАННІ.....	237
<i>Дейнега В. В.</i> ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫЙ ДИСКУРС: РЕЦЕПЦИЯ ПРОБЛЕМ.....	251
<i>Дембовская Л. М., Козина Я. Н.</i> АФФИКСОИДНОЕ СЛОВООБРАЗОВАНИЕ В ГЕРМАНСКИХ ЯЗЫКАХ.....	264
<i>Кухарєва-Рожко В. І., Дядюра Г. М.</i> СПЕЦИФІКА КОМУНІКАТИВНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ОДНОСКЛАДНИХ РЕЧЕНЬ ЗІ ВСТАВНИМИ Й ВСТАВЛЕНИМИ КОНСТРУКЦІЯМИ В НАУКОВОМУ СТИЛІ.....	276
<i>Суїма І. П.</i> SEMANTIC VARIANTS OF THE RESPONSIVE SENTENCES WITHIN QUESTION-ANSWER SYSTEM.....	288
<i>Черник О. О.</i> ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗАГАДОК У ТВОРАХ ДЕНА БРАУНА З ЦИКЛУ ПРО РОБЕРТА ЛЕНГДОНА.....	297
<i>Шухова О. О.</i> КВАНТИТАТИВНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПОРЯДКУ СЛІВ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ДІЛОВІЙ МОВІ (на матеріалі односкладних дієслівних речень).....	313

ПЕРЕКЛАД

<i>Грицай С. Ю., Шевченко О. Р.</i> СОЦІАЛЬНА ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ ТА ПЕРЕКЛАД АНГЛІЙСЬКИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ У ТЕКСТАХ КРАЇНОЗНАВЧОГО ТА ЕКОНОМІЧНОГО НАПРЯМІВ.....	323
<i>Клименко Т. А.</i> ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДУ ТЕКСТІВ У РАМКАХ СЛОВ'ЯНСЬКИХ МОВ (на матеріалі творів О. С. Пушкіна).....	331
<i>Шепель Ю.О.</i> ВИМОГИ ДО ПЕРЕКЛАДУ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ ЯК ЗАСОБУ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ.....	339

МЕДІАЛІНГВІСТИКА І МОВНА КОМУНІКАЦІЯ

<i>Бондаренко Л. И.</i> СПЕЦИФИКА ЯЗЫКОВОЙ СТРУКТУРЫ РАСШИРЕННОЙ

МОДЕЛИ МЕДІА ЖАНРА «СОВЕТ».....	349
<i>Васильченко О. С.</i> МЕТАФОРИЗАЦІЯ ПОЛІТОЛОГІЧНИХ ТЕРМІНІВ У ЗМІ	359
<i>Дергач Д. В.</i> ДИСКУСІЙНІСТЬ АНАЛІЗУ ХУДОЖНЬО-ПУБЛІЦИСТИЧНИХ ЖАНРІВ У СУЧАСНІЙ МЕДІАЛІНГВІСТИЦІ.....	372
<i>Кошур І. Ю.</i> МЕДІАЛІНГВІСТИЧНА ПРИРОДА МОВНОЇ ГРИ В КОМЕРЦІЙНІЙ РЕКЛАМІ.....	383
<i>Лимаренко М. С.</i> ЛІНГВОСТИЛІСТИКА ЖАНРУ ТЕХНОТРИЛЕРА В СУЧАСНІЙ КОМУНІКАЦІЇ.....	393
<i>Шулінова Л. В.</i> КОМУНІКАТИВНИЙ СТАТУС КОМЕНТАРЯ В СУЧАСНІЙ ЛІНГВОСТИЛІСТИЦІ.....	404

З б і р н и к

ЛІНГВІСТИКА. ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЯ

Входить до «Переліку наукових фахових видань,
в яких можуть друкуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових
ступенів доктора і кандидата наук»,
затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України від 13.12.2016 р.,
№ 1604 від 22.12.2016 року (додаток № 9)

Збірник наукових праць

Том 12
Частина 1

Українською, російською та англійською мовами

**Свідоцтво про державну реєстрацію
державного засобу масової інформації
серія KB № 23082-12922ПР від 28. 12. 2017**

Редакційна колегія не завжди поділяє позиції авторів

*Матеріал друкується в авторській редакції
За зміст статті та точність викладеного матеріалу відповідальність покладається
на авторів*

**Усі права застережено
Використання матеріалів — з дозволу редакційної колегії**

Відповідальний редактор *Шепель Ю.О.*

Оригінал-макет *Шепель Ю.О.*

Технічний редактор *Шепель Ю.О.*

Підп. до друку 21.0318. Формат 60x841/16. Спосіб друку – плоский.
Папір офсетний. Ум. друк. арк 16,6. Наклад 100 пр. Зам. № ____

Видано та надруковано в ТОВ "Роял Принт",
вул. Ларіонова, 145, м. Дніпро, 49052
тел. (056) 794-62-04(05)

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів видавничої справи
ДК № 4766 від 04.09.2014

НОТАТКИ

=====